

Местке царство

КАЗКИ
ПРО МЕРЦІВ,
УПИРІВ,
ПРИВИДІВ

Харків
«Фоліо»
2005

НЕНЬКОВА СОПІЛКА
І БАТІЖОК

СИНИ СЛІПОГО ЦАРЯ

Жив десь недалеко від кінця світу один старий цар, а в того царя було три сини. Двоє були спритні й поставні легені, а третій недолугий, боязкий, ще й придуркуватий. Старий захворів і осліп. Хлопців занепокоїло, бо він почав дуже нарікати, яких має синів, що про хворого не дбають. Тепер будуть змушені поперемінно доглядати сліпого царя, водити його. Журяться вони, журяться, коли приходить один сивий дідо та й звідає їх:

— Що то ви зажурилися?

— Шкода вам, діду, говорити, бо й так не допоможете, — відповіли легені.

— Не знати, не знати, — сказав на те старий. — А може, й допоможу.

І легіні йому розповіли, що старий осліп, а жоден дохтур у їх царстві не в силі його вилікувати.

— Чи ви, діду, могли б зарадити? — зазвідали царевичі разом.

— Сам-один я нічого не вдію, — пояснив старий дідо. — Але пораду можу дати. Учинити те, що я пораджу, — і велике, й невелике діло. Послухайте лише! Десь на світі є скляна гора, а на тій горі — одне потятко¹. Скільки разів воно защебече — стільки краплин крові витече в нього

¹ Потятко — пташеня.

з дзьобика. Коли тими краплями помастите вітцеві очі, то нараз прозріє.

Подякували царевичі за добру пораду, і двоє старших почали збиратися в дорогу. І молодший брат попросив старого, аби його відпустив на скляну гору знайти чудо-пташку. Сліпий цар ніяк не давав згоди, але хлопець за всяку ціну хотів піти з братами.

— Ну, раз так дуже хочеш, то йди, синку мій, — сказав йому старий. — Але ти — нещасник, ти десь там загинеш... Ліпше не лишав би мене самого!

Сліпий цар даремно просив його зостатись, хлопець не слухав, та й готово! Він осідлав собі стару шкапу і рушив за братами, котрі сиділи на парадних конях. Та й не взяв на дорогу нічого, а брати напхали повні кишені грошей.

Неслися три царевичі на конях і могли би нестися ще швидше, але що було робити, коли шкапа того недотепи не встигала бігти за двома парадними кіньми. Старший та середуший час від часу мусили ставати й причікувати хлопця. Виїхали на одну дорогу, і старший брат увидів мертвого чоловіка. Тоді сказав братам:

— Хлопці, допоможіть мені поховати мерця!

Брати не хотіли йому допомогти.

— То не твоє діло! Видиш перед собою дорогу — і гайда!

Добре, вони поскакали далі й натрапили на здохлого пса. Придуркуватий хлопець зійшов із коня і шаблею почав копати яму. Брати стали його дорікати:

— А се що таке? Мертвого чоловіка ти не хотів ховати, а здохлому копаєш могилу?

І почали сміятися з дурня.

На те молодший брат відповів:

— Чоловіка хоч хто закопає, а сього пса — ні.

Між тим перехожі будуть вдихати сморід, а то небезпечно для людського здоров'я.

— Най буде так, ти непогано думаєш, — мовили два брати і допомогли йому закопати здохлого пса.

Поскакали далі, та невдовзі стали на розпутті, звідки вже дорога вела в три боки. Тут вони попрощалися. Старший і середущий рушили дорогами, котрі пролягали одна попри одної, і скоро зійшлися, так що далі два брати скакали знову разом. Яюсь понадвечір добралися до одного міста й на ніч найняли собі зручне пристанище. Спершу пили й гуляли, а потім грали в карти й до рана програли все, що мали в кишенях. І вже не могли пускатися в дорогу, бо не було з чим.

А третій брат плентався на шкапі своєю дорогою і заночував у густому лісі. Розклав собі ватру¹ та й помалу заснув коло неї. Коня пустив пастися, а вночі вовк його роздер. Уранці хлопець пробудився й хоче рушати далі в дорогу, але розглянувся і видить, що вовк уже доїдає шкапу. Нещасник націлив на нього рушницю, та вовк йому каже:

— А який тобі хосен², якщо мене застрілиш? Залиши мені коня, і я тобі вдячно допоможу — понесу тебе туди, куди ти зібрався.

Хлопець сів на вовка, і незабаром вони вже були під скляною горою. Скочив молодший брат на землю, а вовк йому каже:

¹ Ватра — вогонь.

² Хосен — користь, вигода.

— Далі я тебе нести не можу, але тут зачекаю, доки ти повернешся. Потя спіймати там неважко, але до клітки не підходь, бо там тобі смерть!

Діставши поради, молодший царський син швидко вибрався на скляну гору. Вартівники спали, і справді легко було взяти пташку. «Яке красне потятко! — захоплювався хлопець. — Йой, але клітка ще файніша! А що мені з потяти без клітки?» Хлопець дотулився рукою до клітки — вона так задзвеніла, що всі вартівники прокинулися, схопили недотепу й повели до короля. Той дивувався, як хлопець міг пройти мимо стількох вартівників. І ще звідав, нащо йому потя.

— Мій нянько¹ осліп, а кажуть, що одною краплиною крові, яка впаде із дзьоба сього потяти, можна йому повернути зір.

Король подарував гостеві життя, та потя не віддав. Він обіцяв зробити се тоді, як царський син приведе йому коня-татоша, який там і там, у тому й тому замку, в того й того короля. Хлопець дав слово привести чарівного коня.

Спустився він із гори, а вовк дорікає:

— А де потя? Видиш, видиш! Чи я не наказував, аби ти клітки не чіпав, лиш потя зловив?!

Царський син почав просити вовка, най внесе його до того замку, звідки треба привести чарівного коня, бо за нього він дістане потятко. Вовк відговорювався тим, що дуже голоден, але хлопець так його просив, так його благав, що вовк узяв його на плечі й каже:

¹ Нянько — батько.

— Ну, з'їв я твою шкапу, то понесу тебе й туди, куди рвешся. Можеш легко вкрасти звідти татоша, але не дотуляйся до кантара¹.

— Добре, я не буду дотулятися, заберу собі коня і без кантара.

Скоро добралися до замку. Хлопець пройшов у двір, подивився на коня. Татош був дуже красивий, але його кантар виглядав ще фاینішим!

«Раз уже я добрався сюди — най буде, що буде! А яке то — кінь без кантара?» — зміркував царський син.

Ледве дотулився він до кантара — татош нараз почав гупотіти. Вартівники, що спали, посхоплювалися і спіймали злодія. Привели його до короля, а той каже:

— Ох, ти славний витязь, якщо міг пройти у хлів попри стількох вартівників! Я тебе помилю, віддам тобі й татоша, та приведи мені сюди доньку-одиначку того й того царя!

Легінь узявся те зробити і попросив поради у вовка, куди податися. Вовк узяв його на плечі й уже в дорозі пояснив:

— Ти можеш дуже легко зробити й се діло. На зорі царська донька звикла йти по воду. Коли вона нагнеться над колодязем, ти вийди з-за корча, обніми її і приведи до мене — я віднесу вас куди треба.

Усе було так, як говорив вовк. І поверталися назад до того короля, від котрого хлопець мав дістати татоша. Але по дорозі вовк почав казати:

— Правда, було би добре дістати й красну дівчину?

¹ Кантар — вуздечка.

— То неможливо, — мовив хлопець.

— А я кажу, можливо. Слухай сюди, я сам обернуся на одну красну дівку. А ти, царівно, зачекаєш нас! Ми піднінемося в замок, і там король візьме дівку, а передасть за неї коня з кантарем. Лише коли, хлопче, будеш передавати мене королеві, то не забудь йому сказати, аби одне вікно лишив відкритим, бо дівці, котра звикла до іншого повітря, могло би зашкодити в запертій кімнаті.

Так і сталося. Молодий король був нежонатий і дуже зрадів дівчині. У світлиці, куди увійшли, відкрив усі вікна. Молодий витязь рушив у дорогу з конем-татошем, якого він дістав разом із кантарем. А дівка, як тільки зосталася сама, знову обернулася на вовка, який вискочив у відчинене вікно і наздогнав хлопця.

Тепер уже молодий царевич мав молоду царівну. Разом із добрим вовком він радо поспішав до скляної гори.

Раз лишень вовк каже:

— А правда, царевичу, добре, якби зоставсь у тебе й кінь із кантарем? Будеш мати їх. Я обернуся на коня, і віддаси мене королеві скляної гори. Тільки попроси його, аби мене одразу не прив'язував, бо якщо прив'яжуть, то там уже й залишуся.

На татоші, що постав із вовка, хлопець вибрався на скляну гору й передав королеві чарівного коня з кантарем, а сам дістав від нього потя й клітку. З великої радості легінь забув сказати, аби татоша спочатку держали неприв'язаним. І що там довго говорити — коня прив'язали! Та він доти смикався, мотав головою, доки не зірвав-

ся, а тоді побіг у поле, там став знову вовком і догнав царевича.

— Видиш, видиш, — почав докоряти, — казав я тобі, що маєш робити, а ти забув за мене попросити, і я ледве зірвався із прив'язі.

— Пробач мені, добрий вовче, то сталося з великої радості. Я дуже тобі вдячний. А тепер мені скажи, чим можу заплатити за твою вірну службу та добрі діла?

— Много не прошу. Раз на рік закликати мене на гостину. Тоді подаруєш мені дев'ять овець.

— Дуже мала віддяка. Від себе я міг би дати більше.

— Айбо не забудьмо і про те, що показує нам час, — нагадав добрий вовк. — Відколи ми мандруємо, минули не три дні, а цілі три роки. Скажу тобі дещо і про твоїх братів. У тому місті, через котре будеш проїжджати, твоїх братів як боржників замкнули у темницю і хочуть повісити. Ти можеш врятувати їх, і будете разом вертатися додому, але по дорозі вони тебе уб'ють — самі понесуть нянькові радісну новину. Словом, май розум при собі.

Хлопець ще раз подякував вовкові, й вони розійшлися.

Завертає царевич у місто і видить, що старшого й середнього братів уже ведуть на шибеницю. Ой, пожалів їх хлопець та й виплатив борги. Потім кожному з братів купив красного коня, і всі троє рушили додому. Та справді, в дорозі старші брати вбили молодшого царевича і закопали під деревом. А царську доньку, котру хлопець віз із чужини, татоша і потя забрали із собою.

Але з того часу дівка не говорила, татош не іржав, потя не щебетало — і кров не капала із

дзьоба. Сліпого царя ніхто не міг вилікувати. У царському дворі стало дуже сумно. Ніколи ще так сумно не було.

Минув рік, і вовк прийшов у гості. Царські сини спустили на нього псів. Вовк прийшов удруге, а вони так само прогнали його.

По нюху вовк дізнався, де поховано вбитого царевича. Найшов він те місце і вигріб тіло хлопця. Поніс його до озера, що мало чарівну силу, скочив до води і, струшуючись, побризкав нею вбитого. Молодший син сліпого царя відразу ожив. Потому вірний вовк поніс його додому. І відразу двір повеселів — дівка заговорила, татош заіржав, потятко заспівало. Краплинами крові з пташиного дзьобика хлопець змастив вітцеві сліпі очі, а той нараз прозрів. А молодий витязь не міг надивитися на свою красну дівчину, на красного коня та й не міг наслухатись, як щебетало потя, бо, чуючи його щебетання, раділи і люди, і звірі.

Молодший син розповів цареві, що вчинили з ним брати. Цар страшенно розсердився і виголосив присуд — смертну кару старшому й середньому. Але молодший син не захотів своїм братам смерті й прогнав їх із дому — най ідуть, куди видять!

А тоді царевич повінчався з красною дівцею. Старий передав йому царство. І казці кінець.

БІДНИЙ ІВАН І ПОПАДЯ

Давним-давно жив собі бідний наймит Іван. Та так-то вже бідно жив, що й не сказати. Думав Іван, думав та й надумав піти на заробітки.

Ішов день, ішов два, а на третій день під вечір прийшов він у одне село та й пішов до попа на роботу найматись. Попа не було вдома, десь правив службу Божу в другому повіті. Поговорив Іван з попадею та й залишився на ніч.

Каже йому попадя:

— Є в мене робота, не легка і не важка. Якщо добре зробиш — добрі гроші заплачу.

Іван не від заробітку, то й погодився.

От і каже йому попадя:

— Вмер оце недавно наш батюшка і попросив перед смертю, щоб його поховали в мішку в річці в нічну пору, тоді його душа скоріше в рай попаде.

Здивувався Іван, проте не сказав ні слова: «Чи в річку, то і в річку, чорт з ним. Якщо йому так забандюжилось, відтаскаю». Іван і не знав того, що минулої ночі ночували в попаді три багаті попики, що попадя, побачивши в них багато грошей, підлила отрути в наливочку та й відправила їх грішні душі на той світ, а тепер вона хоче і сліди змить.

Отож повела попадя Івана в темну комору, дала йому мішок з попом та й каже:

— Дивись же, кидай аж насеред річки.

Узяв Іван мішок на плечі, аж присів, і поніс до річки. Приніс, укинув у річку та й каже:

— Ну й важкущий-таки, видно, гріхів багато, заважили; пливи тепер у рай чи в пекло, про мене хоч куди.

Іде Іван до попаді та й думає: «Ну, добре зробив». А попадя зустріла його та й каже:

— А як же ти, сякий-такий, носив, як він ось тут і лежить?

Почухав Іван потилицю: «Оце так штука». А попадя його підгонить:

— Бери мерщій та неси, а то через тебе, ледащо, мій батюшка і в рай запізниться.

Нічого робити, звалив Іван мішок на плечі та й поніс. Укинув попа в річку, став та й дивиться, чи не буде знову вилазить. Ні. Витер Іван мокру чуприну та й пішов до попаді. «Ну, тепер уже, — дума, — відпочину».

Та де там! Не встиг він на поріг ступнути, як попадя уже сичить:

— Ну, вже як таких наймати, то тільки гроші платить! Як же ти, бісів сину, робиш, мішок з попом знову дома. Може, ти його й не носив?

Розсердився Іван та й каже до попа, що в мішку:

— Ну, тепер ти в мене не втечеш!

Скинув мішок на плечі третій раз та й приніс до річки. Приніс, поставив мішок на березі, знайшов камінець, прив'язав та й укинув з найкруптішого берега.

— Ху! — зітхнув Іван і поплентався до попаді, ледве ноги несе.

Ішов він, ішов, коли глядь — з другого кінця іде батюшка з хрестом і прямо до матушки в двір (то ж батюшка повертався вдосвіта із служби Божої додому). Як глянув Іван, аж серце в нього забилося:

— А, так я тебе ношу однією дорогою, а ти тікаєш додому другою? Спіймався! Я тебе набігаю!

Схватив Іван камінь і вбив попа. Убив, закинув на плечі і побіг до річки бігом, бо вже починало світати. Біг, від гніву не почував ні втоми,

ні ніг під собою не чув. Коли це сторож з калаталом як закричить:

— Хто йде?

— Чорт попа несе! — відказав Іван та й подався. Приніс до річки, прив'язав два камені до шиї та й укинув з крутого берега.

— Аж тепер, — каже, — ти не вилізеши!

Та й повернувся до попаді. Іде та й думає: «Бач, який святий та божий, ані стида, ні совісті; я його однією дорогою ношу, а він другою тікає. Хотів уморити чоловіка, а ще йому в рай».

Прийшов Іван, а попадя його зустрічає рада та весела.

— На ж, — каже, — Іване, тобі гроші за роботу, аж тепер ти молодець, батюшка не вернувся.

Взяв Іван гроші та й каже:

— Якби знав, що мені з вашим батюшкою така морока буде, то й не брався б. Тільки відніс його втретє, вертаюся до вас, аж глядь — з другого боку прямо в двір біжить, та ще й з хрестом. Узяла мене злість, думаю: «Так доки я за ним буду бігати?» Як тарахнув каменюкою, схватив на плечі та в річку його, ще й два камені до шиї прив'язав. Тепер уже чорта вилізе!

— А-а-а! — закричала попадя та й зомліла.

— Вам і сам дідько не вгодить! — сказав Іван та й пішов своєю дорогою роботи шукати.

ДВА БРАТИ

Були собі два брати: один був дуже багатий, а другий — бідний. Та ще було так: що багатий та на багатій оженився, то ще й дужче став бага-

тий, а бідному прийшлося на бідній женитися, то ще й дужче став бідний. У багатого що день Божий музики грають та веселяться, а в бідного і світла немає в каганці. У багатого ж та тільки одним один син, а в бідного аж четверо, та всіх же то треба нагодувати та напоїть... У багатого і наймити, і наймички — усіх хлібом годує, а бідного брата і молотить до себе не пуска.

Сидить раз бідний брат зі своєю жінкою, радяться, де б його хліба заробить собі. От жінка і каже йому:

— Що ж, чоловіче, у тебе брат багатий; піди до нього та попроси хоч помолотить, бо вже ось доїдаємо останній хліб.

— Ну то що ж, піду.

Приходить до воріт, а брат надворі був; як побачив, що він іде, то зараз до нього і біжить.

— Чого ти, — каже, — йдеш до мене? Хіба хочеш, щоб із мене люди сміялися, як з тебе?

— За що ж вони, брате, будуть сміятись? За те, що я бідний, а ти багатий? Я ж твій брат.

— Та що з того, що ти мені брат? Є у мене брати, не такі, як ти, а такі, як я.

— Та хоч вони такі багаті, як і ти, а я твій брат бідний, то пусти мене до себе хоч шматочок хліба заробити.

— Ні, — каже брат, — ніяково мені зі старцями знаться.

— Ну, коли тобі соромно, так не називай мене братом, а зови хоч наймитом.

— Ні, — каже, — всі знають, що ти мені брат.

— Ну, так коли не хочеш мене найнять, то дай мені мішечок хліба, бо дома діти голодні сидять.

— Ні, брате, не дам. Я ще для себе не дбав. А ти піди зароби, а до мене не ходи. — А сам ляпнув хвірткою та й пішов. Остався бідний брат біля воріт, подумав: «От, Господи милостивий, де в Бога правда?! Ну, Бог з тобою, брате». Насунув шапку та і пішов додому.

А жінка дожидається.

— Подождіть, — каже, — дітки, пішов батько до дядька, та принесе борошна, та я напечу папки, та будете їсти! (А сама така раденька). Коли це зирк — іде чоловік, а сльози з очей, як горох, так і котяться.

— А що, чоловіче, заробив? Тепер, — каже, — будемо їсти. — А сама так і заголосила...

— Що ж, жінко, не плач. Господь дасть — піду в місто, там і зароблю.

— А що тобі брат сказав?

— Та який він мені брат, коли він мене за брата й не має.

— Та хоч би ти йому за наймита став.

— Та й за наймита не бере, бо, каже, усі знають, що я його брат.

— Ну, нехай же його Бог покарає... Піди в місто, чи не допоможе тобі Бог чого заробить.

Зібрала те, що не доїли вранці, дала дітям по-вечеряти, а самі посідали, та дивляться на них, та плачуть, бо нічого було їсти. Поклала жінка діток спати, сама помолилась Богу, теж лягла. А він, сердега, не знає, що робить, чи лягати, чи зараз іти, бо вже як прокинуться діти, то сам як хочеш, а їм давай їсти.

— Ну що ж, чоловіче, сидиш, чом не лягаєш?

— Та що з того, що ляжу? Де моя торбина?

— Навіщо тобі?

— Піду. А ти прогодуй діток, як сама вже знаєш, поки я прийду.

Узяв торбину та й пішов.

Прийшов у місто і найнявся до купця жито, чи що, пересипать. Проробив у купця тижнів зо три і заробив карбованців з тридцять грошей.

— Ну, — каже, — слава тобі, Господи, буде на харч.

Пішов на базар, купив солі, купив хліба, купив сала, карбованців з п'ять стратив, «а з цими, — каже, — піду додому, щоб жінка бачила, що недаром робив».

Приходить у своє село. Йде повз братову хату, а в його дворі гомін такий, що аж луна по селу іде. Підійшов до воріт, одчинив хвіртку, аж там музики грають, комедії приставляють.

— Оце так. А у рідного брата і світла нема в хаті. Ну, Бог з ним, нехай собі тішиться.

Приходить до своєї хати та й стукає в двері. Жінка схопилась та й до дверей:

— Хто такий?

— Твій чоловік.

Одчинила.

— Ну, слава ж тобі, Господи, що тебе Бог приніс.

Ввійшов у хату — діти сплять: яке на лаві, яке на печі, яке в запічку під рядниною загорнулось; як почули, що батько прийшов, так усі й схопились. Той каже: «Тату, дай хліба», той: «Дай, тату, сала, дай сала». Розв'язав торбину. Як допались діти, як та сарана, прости Боже: той за сало, той за паляницю, той на печі, той на причіпку, той на полу — сидять, їдять.

— Ну, а це ж тобі, жінко, гостинець. — Вийма двадцять п'ять карбованців, дає. Жінка як

побачила, то аж затрусилась, бо як вийшла заміж, то в неї стільки не було. Повкладали дітей спати і самі полягали. Вранці встали, жінка й каже:

— Ну, чоловіче, слава тобі, Господи, то в нас тепер грошенята є, піди ж тепер у місто та купи хліба, купи солі, купи мені чоботи або й собі купи, щоб із нас хоч люди не так сміялись.

— Добре, піду.

Пішов. Приходить у місто. Йде вулицею, коли дивиться — стоїть купа людей і щось гуторять: «А піду лиш подивлюсь, що там таке». Доходить до тієї купи, питається чоловіка:

— Що тут таке, дядьку?

— Та це продають волоцюгу.

— Якого волоцюгу?

— Та чи подушного, чи що, не заплатив та мандрував цілий рік, так його піймали та це продають — хто внесе за нього двадцять п'ять карбованців, то той до себе і візьме його... І він вже тому одробить ті гроші, що за нього заплатять.

— Чому же ви, дядьку, не візьмете?

— А куди я візьму? Хіба можна до себе злодіїв приймати? Піди он подивись, який стоїть!

Просунувсь у купу, стоїть здоровий парубок посеред купи і налигачем руки назад зв'язані, а урядники викрикують:

— Хто дасть двадцять п'ять карбованців за цього парубка, то нехай бере його до себе, він тому одробить його гроші.

Злодій стоїть, понурившись, та й каже:

— Візьміть мене, люди добрі, хто в Бога вірує, я тому одроблю його гроші.

Бідняку жалко стало парубка. «Ану, що Бог дасть — візьму його та викуплю: будем удвох робить, чи не луччий піде заробіток».

Пропхавсь аж до урядників та й питається:

— А на скільки років цей парубок продається?

— На один.

— А там?

— А там як він сам схоче: схоче — служитиме ще, а не схоче — одійде од тебе, тоді він уже вільний буде.

Вийняв гроші, оддав:

— Так нате ж вам за нього двадцять п'ять карбованців.

Узяли урядники гроші, записали, кому злодія здали на поруки, тоді він розв'язав злодію руки:

— Ходім, небоже.

Злодій поклонивсь йому.

— Спасибі тобі, — каже, — дядечку, що тебе Господь надоумив мене викупить.

Пішли. Веде його бідний у своє село, та, дорогою йдучи, зажурився. Злодій і питається:

— Чого ти, дядьку, журишся?

— Ні, — каже, — я не журюсь.

— Ні, дядьку, журишся.

— Чого ж мені журитися?

— А того, що ти мене викупив, та ще й злодюгу.

— Еге, сину, це правда. А ти знаєш, небоже, що в мене тільки і було, що двадцять п'ять карбованців, та за послідні я тебе й викупив.

— Ну, дядьку, не журись.

Ідуть. Прийшли додому. Жінка дивиться у вікно — дума собі: «Кого це він веде з собою?»

Ввійшли в хату:

— Ось, — каже, — на тобі, жінко, купив.

— Що купив?

— Та ось, дивись, якого парнюгу.

— Та невже ж?

А сама в сльози.

— Що ти наробив? Самим нічого їсти, діти з голоду пухнуть.

А парубок сів на лаві та й каже:

— Не лайтесь, дядино, не журіться. Спасибі вашому чоловікові, що він мене викупив, а я ваші гроші вам хутко одроблю. Ще таке, що й хліб будете за мною їсти.

Посидів трошки, посидів:

— А що, дядино, чи у вас є що вечеряти, чи й ні?

— Де ж воно візьметься, хіба ж ви не бачите, що в нас і горшків немає, та ми не знаємо, у чім що і варити.

Посидів той парубок та й вийшов з хати. Коли трохи згодом стукає в двері:

— Дядьку, одчини.

Одчинив бідний хату.

— А нате лиш, дядьку, оце дітям вечерю приніс.

Коли туди — аж він повні приполи усякої харчі держить. Як почули діти про вечерю, так не дали йому й на стіл покласти: хто за сало, хто за паляницю, хто на піч, а хто в запічок... Уже й дядина трошки не та стала, одсердилася:

— Спасибі тобі, парубче.

— Ні за що, дядино, дякувать. Сідайте ось — повечеряємо вкупі.

Сіли і повечеряли гуртом, Богу помолились, полягали спати.

Вранці встали:

— А що, дядьку, будемо робити? Треба щось видумати, а то без діла б буцімто ніяково.

— Та що ж його робить?

— Як нема хазяйства, то давайте хоч лісу будемо плести коло двору.

— Так хмизу нема.

— Ну, так завтра буде хмиз.

— Так нема ж грошей.

— Та й гроші завтра будуть. А хто це, дядьку, поряд із вами живе?

— Не питай, небоже.

— А що ж таке?

— Це, — каже, — брат мій живе. — А сам аж здихнув.

— Такий багатий, та вам при бідності нічого не дає?

— Та він і хвіртку замкнув, не то щоб що давав.

— Отакі багаті брати? Е, чекай же, дядьку, він колись буде давати.

Побалакали собі та й пішли в хату. (Надворі балакали.) Тепер уже сіли вечеряти не за голий стіл, уже щось було на столі. Полягали спати. Як уже дядько з дядиною поснули добре, парубок нищечком устав, вийшов з хати, причинив за собою двері, пішов прямо до пана. Забравсь до нього у комору, розбив скриню з грішми, набрав повні сакви червінців та й пішов. Прийшовши додому, пішов на город, вирив яму, закопав сакви з грішми, а трошки грошей поклав собі в кишеню. Пішов у хату й ліг.

Вранці встали, поснідали. Парубок посидів, посидів, а далі вийма з кишені аж цілих сто карбованців:

— А нате лиш, дядьку, оце вам за те, що ви мене викупили.

А далі виймає ще сто карбованців:

— А це тобі, дядино, щоб ти не лаялася з своїм чоловіком за те, що він мене викупив.

Як побачила вона ті гроші, як гепнеться йому в ноги:

— Спасибі ж тобі, мій голубчику!

Та раз, та вдруге, аж очіпок їй з голови звалився. А дядько так уже не знає, що й робити, тільки плечима сова та підцмакує.

— Ну, дядьку, тепер поїдемо в город та купимо, чого треба в хазяйстві.

Поїхали в город. Купили шапку, купили пару волів, купили корову з телям, купили віз. Приїхали додому. Стали хазяйнувать потроху.

Багатий брат дивується.

— Що це, — каже, — в мого брата де взялись воли, шкапа й корова?

А жінка каже:

— А злодюга навіщо?

— Та то злодюга він був колись, а тепер він уже не злодій, бо я чув, що він викуплений.

— А де ж вони грошей набрали?

— Та про те вже їм знати. Може, в того злодія ще давні гроші є?

А теща каже:

— Ось пошліть хлопця, нехай він піде до його дітей гратися: то що діти балакатимуть, то він підслухає, прийде та нам і розкаже.

— Оце добре.

Узяли і послали хлопця. Бідний брат думає: «Що це за знак? Ніколи багач не пускав свою дитину гратися до моїх дітей, а тепер пустив».

Сіли обідати, посадили й хлопця багачевого за стіл. Погравсь хлопець з дітьми і пішов. Приходить додому, а батько й питає:

— А що, сину, що ти там чув?

— Нічого, тату, не чув. Грались. Мене дядько й обідать посадив. Борщ був із м'ясом і каша з молоком.

— Еге... Он що?! Це вже значить — годі полову їсти, що торік у мене брав та молот з житом і їв... Тепер уже борщ з м'ясом, ще й каша з молоком! Що ж це воно за знак? Як би його довідатися?

А теща сидить на печі та каже:

— Ось як довідатися: ти піди до брата та скажи йому, що прийдуть до мене судді добро моє описувати, так дозволь, брате, нехай моя скриня з грішми у тебе в хаті постоїть, поки я панів одбуду. Та візьми скриню велику, ту, що в коморі, та мене туди замкніть, то я вже почую, що вони балакатимуть.

— Оце добре.

— Тільки якби чого-небудь туди їсти мені поставити.

— Та он вареники ті, що не доїли, так з макітрою і постав.

Винесли з комори скриню, влізла туди теща, поставили їй вареники і замкнули скриню.

— Отепер піду до брата.

Бідний брат щось робив надворі; дивиться, йде до нього брат.

— Що це за знак? — каже. А в самого аж сльози на очах навернулись.

Прийшов, здоровкається:

— Здоров, брате.

— Здоров.

— Боже тобі поможи.

— Спасибі. — Та ще й руку подав.

— А чого я, брате, до тебе прийшов?

— Не знаю.

— Будь ласкавий, брате, чи не можна до тебе мою скриню з грішми перевезти, бо до мене наїдуть судді описувати худобу, то нехай скриня у тебе постоїть, а завтра вранці прийду й візьму.

— Так що ж, нехай постоїть, привези.

— Тільки, брате, в хаті постав скриню, бо в сінях страшно становить.

— Та поставимо в хаті, вези.

Пішов багач. Привезли скриню і поставили в хаті на самому покуті. Парубка тоді дома не було. Приходить увечері, дивиться — скриня стоїть:

— Дядьку, що це у вас за скриня?

— Та це брат привіз, оддав на сохран, бо до нього судді наїхали худобу описувать. Тільки ніч перестоїть, а завтра вранці прийде брат та й візьме.

— Бреше він.

Повечеряли й полягали спати.

Як заснули дядько з дядиною, він устав потихесеньку, узяв макогін, одімкнув скриню, підняв віко, коли баба... Він її як ошелешить макогонном!.. І не кавкнула... Взяв вареник з макітри, встромив їй у рот, буцімто подавилась. Замкнув скриню та й ліг.

Коли це вранці іде багатий брат із наймитами.

— А що, брате, ціла скриня?

— Ціла.

— Ну, спасибі тобі, дай Бог здоров'я. А беріть, хлопці, ставте на віз.

Поставили і повезли. Багач йде ззаду та й питається:

— Мамо, чули, де вони беруть гроші?

Не озивається.

— Мабуть, заснула.

Привезли скриню додому, поставили в хаті, одімкнули, як глянув багач, та аж рота роззявив:

— Умерла?! Дивись, жінко, ще й вареник у роті. Мабуть, удавилась... Подивись, вареник у роті. Голівонько бідна, що його робить? Треба йти до попа — нехай іде ховать. Скажемо, що раптово вмерла.

Прийшов до попа:

— Здорові були, батюшко.

— Здоров, здоров.

— Ідіть ховать — мати вмерла.

— Та невже? Як це так? Я ж її вчора бачив, мов здорова ж була.

— Так вона, батюшко, й сьогодні здорова була, та їла вареники, та за їжею вмерла; іще й вареник у роті оставсь.

— Так, може, вона вдавилась?

— Та, може ж, і вдавилась. Бог же її зна.

— Ну так я прийду і поховаю.

Прийшли і поховали тещу.

Вночі парубок встав, пішов на гробовище, одрив тещу, вийняв з труни, узяв на оберемок, поніс до багатого в двір. Відчинив комору, а в тій коморі в засіках пшениці так що, мабуть, пудів з двісті, така, як золото. Він взяв ту пшеницю, розкрив, розсипав, розкидав по всій коморі; тещу посадив у засік, дав їй лопату в руки, а сам замкнув комору та й пішов. Прийшов додому, ліг

спати, буцім нічого не знає. Коли це вранці чує — гвалт по селу. Питається дядька:

— Що там таке?

— Та там чудасія: багачева теща вночі встала, та прийшла до нього в комору, та й досі сидить у засіці.

— А ходім, дядьку, подивимось.

Приходять до багачевого двора, аж у нього повен двір народу, і протовпиться трудно. Багач аж чуб на собі рве — гука до наймита:

— Біжи, Каленику, до батюшки, хай іде, що хоче, те й робить! Оце послав Господь напасть. Бач, що воно значить, як не своєю смертю вмре.

Побіг Каленик до попа:

— Здрастуйте, батюшко.

— Здрастуй, здрастуй... А що скажеш?

— Ідіть до нас, та як можна швидше.

— Що таке? Що таке?

— Та прийшла баба Параска з того світу. Вчора заховали, а вона вночі прийшла, сіла в коморі, аж у засіці, ще й лопату у руки взяла, порозкидала по коморі всю пшеницю.

— Всю пшеницю? Всю пшеницю?.. По коморі? Баба Параска? Давайте швидше патрахиль. Семене, бери требник... Іди поперед мене та читай: «Да воскреснет Бог» та «Помилуй мя, Боже».

Прийшли... Коли якраз у засіці... Багатий аж до ніг припада попові:

— Батюшечко, чи не можна яке закляття положить, щоб осиковим кілком пробить?

— Треба, треба, всенеповинно треба. А беріть же її хто та виносьте з комори.

Люди стоять, роти пороззявляли, ніхто з місця й не ворухнеться. А парубок стоїть коло дверей.

— А давайте, — каже, — я візьму.

Перехрестивсь на схід тричі, обернувся, узяв тещу та вже не поніс у хату, а прямо на гробовище; положили в труну її, загребли; батюшка прочитав закляття, забили осиковий кіл на гробі.

— Отепер, — каже, — не встане, бо нечиста сила з неї вийшла.

Прийшли до двору. Багатий питається:

— А що, батюшко, чи не можна мені цю пшеницю на потребу пустить?

— Е, ні-ні, не можна.

— А де ж її діть?

— Де хочеш, туди і дінь, хоч закопай, хоч спали, як ніхто не візьме.

А бідний брат, що тут же стояв, каже:

— Давай, брате, я візьму цю пшеницю, уже що Бог дасть, те і буде. — Його зарання підучив парубок.

— Візьми, зроби милість. Та візьми й комору, будь ласка, бо як її тепер спалить, то й вся оселя згорить. Візьми все, забери пшеницю й комору.

Як почали ту пшеницю носити — дядько, дядина і парубок, та цілісінький день носили до вечора, такої насипали пшениці, як золото. А далі вже й комору перенесли. Багач каже:

— Ну, слава Богу! Тепер збувся.

А бідний з парубком поставили комору, позсипали в засіки пшеницю.

— А що, дядьку, буде з тебе?

— Слава Богу, буде.

Дождавшись вечора, пішов парубок знову на гробовище. Вишив тещу, взяв на плечі, поніс до багача. Одімкнув комору, а в тій коморі повно одежі: кожухи, кожушанки, кобеняки, свитки, смушки — карбованців на тисячу буде в тій коморі добра. Він узяв одімкнув комору, поскидав з жердок одежу, познімав з ключок, повивертав з скринь, скрізь порозкидав, які взяв та пороздирав. Взяв найкращу кожушанку, синім сукном криту, та ще й сивим смушком обложена, ту, що багатого жінка вінчалась в ній, убрав в неї тещу, посадив її в куточку, замкнув комору, а сам пішов додому.

На другий день якесь свято було. Жінка багачева вбирається до церкви та й каже на наймичку:

— Біжи в комору та внеси мені ту кожушанку, в якій я вінчалась.

Та взяла ключ та й побігла. Тільки що одімкнула комору, та аж скрикнула:

— Ох, мені лишенько! Що це за гармидер такий!

Коли зирк — аж у куточку сидить теща. В бідної наймички трохи очі з лоба не повискакували. Як чкурне... А надворі сніг великий — погубила в снігу й черевики. Вбігла в хату.

— Що там таке?

— Ох, моя ж матінко! Баба Параска сидить у коморі у вашій кожушанці.

А багатий лежав на лаві. Як почув, так аж очкур¹ у нього лопнув з переляку.

¹ Очкур — пояс або шнур, яким обтягують штани для підтримання їх.

— Та невже в коморі? Біжи, Каленику, до попа.

Побіг Каленик. Прибіга до попа і слова не вимовить:

— Ба-ба-ба-ба-батюшко! Па-па-ппа-параска оп'ять...

— А що? Що, баба Параска прийшла?

— Прийшла.

— Семене, Семене, вставай, зараз мені требник. Требник... Требник... Кадильницю берить... Херувимського ладану положіть. Іди зараз вперед, читай, щоб усі чули...

Прийшли до багача. Він як побачив попа, та аж чоботи йому цілує.

— Батюшко, чи не послать до архирея? Може, в нього молитва друга, може, в нього закляття не таке, як у вас?

— Ні, постой, постой, цей раз заховаєм, і вже закопаємо у яму не так, і вже два осикових кілки заб'єм: один у головах, а другий у ногах. Посередині хрест зроблю заступом та херувимського ладану туди засиплю, то вже не встане.

— Оце було б і тоді так зробить, то вона б не прийшла... А берить хто роздягайте її та понесем.

Тільки люди баньки повітріщали та роти пороззявляли... Ніхто не хоче і підступиться — боїться. Що то воно значить, як не своєю смертю умре! Хто ж піде брати гаспидяку? Парубок стоїть коло дверей, каже:

— Давай я роздягну і понесу.

Роздяг і поніс. Приніс до ями, положив у труну, зарив, загорнув землею, забили два осикових кілки — один у головах, другий у ногах, зро-

били посеред гробу хрест, насипали туди херувимського ладану, піп прочитав молитву.

— Оце, — каже, — тепер не вийде.

— Ну, спасибі вам, батюшко. А де, батюшко, мені одержу дівать? Чи її спалить, чи поспродувать? Уже її тепер не носить, бо на чортові була надіта.

— Так, так, як ніхто не візьме, то спали.

А бідний брат каже:

— Оддай мені, брате, ту одержу.

— Та й візьми, будь ласка.

Пішли бідний брат з жінкою, з парубком у комору, набрали на оберемок одержу, скільки можна було. Пішли і другий раз: набрали й вдруге по стільки ж. Пішли і втретє, набрали і втретє.

— Ну, брат, — каже багач, — узяв одержу, бери й комору, бо як мені її спалить, то й вся оселя згорить.

Забрали й комору, перенесли.

— А що, дядьку, тепер є що надіть тобі і дядині?

— Спасибі тобі, небоже.

— А знаєш що, дядьку, де в твого брата гроші стоять?

— Та цур їм, навіщо вони нам?

— Та то я тільки так питаю.

— У погребі в нього скриня стоїть, залізним цепом до стовпа прикована. Повна червінців, так без ліку гаспидів син і сипле туди!

Парубок намотав на вус.

Встав уночі, пішов на гробовище, оп'ять вирив тещу, взяв її на оберемок, поніс до багача в двір, вніс у погріб, одімкнув скриню з грішми,

порозкидав гроші скрізь по погребу, посадив тещу в скриню, понасипав їй червінців у жменю, прикрив трошки її віком; засунув погріб та й пішов. Прийшов додому й ліг.

Коли це багатий устав уранці та й пішов до погребача, щоб грошей взяти, — йому треба було на щось багато грошей. Одпер погріб, дивиться — скрізь гроші валяються; коли до скрині — аж там теща сидить... Аж дух заперся в нього — і не скрикнув... Як вискочив з погребача, як зарепетує:

— Каленику, біжи скоріше до батюшки! Як можна швидше! Скажи, що оп'ять прийшла!

Той як почув, то аж нестямивсь! Як дремене до попа! Прибіг, аж піна йому з рота.

— Що таке? Що таке?

— Оп'ять прийшла...

— Оп'ять прийшла?.. Оце так! Оце так! Семене! Семене! Бери Євангелію! Пошли, нехай ідуть до церкви, нехай заберуть хорогви... Нехай в усі дзвони дзвонять...

А сам вбирається, та з ляку надів один чобіт, а один черевик, та ще й на босу ногу... Вийшли з хати, та вже Каленик за ворітьми вгледів, та каже:

— Батюшко, що це в вас таке? Халяву, чи що, загубили?

— Де? А! Якраз! Якраз! Се черевик... Біжи скоріше, знайди мені чобіт.

Побіг Каленик у хату, шукає чобота, облазив скрізь, аж піт з нього ллється, та усе ніяк і не знайде, та репетує на всю хату:

— Де батюшчин чобіт?

А піп стоїть надворі, мороз такий, що аж литки почервоніли на морозі, а йому байдуже, він тільки думає про Параску та про те, що йому

буде за те, що ніяк не заклене надприродної сили... Дійде до митрополита, то той розстриже за те, що не вмів закласти. Принесли чобіт — насилу знайшли. Взув. Як дременуть — та до самого двору, не переводячи духу. «Да воскреснет Бог» батюшка вчитують, а дзвони ревуть, аж земля стогне. Зібралось миру видимо-невидимо... А багатий стоїть коло воріт, як пуп, синій, посинів на морозі, та все дожидається попа. Прибіг піп. Той бух попові в ноги:

— Батюшко, чи не дасть знать митрополиту? Може, в нього закляття не таке, як у вас?

— Е, не знаю, не знаю... Це вже... це вже... це вже свише... надприродна сила... Не знаю.

— Дивіться, батюшко, всі гроші понівечила, тут, мабуть, більше як з мільйон попаскудила.

— Так, так, це вже не твої — це чортові гроші.

— Так будьте ласкаві, якщо те — то б до митрополита...

А парубок стоїть та каже:

— А що мені дасте, як я її так заховаю, що і поки світу сонця, то не вилізе? Не треба буде й до митрополита посилать.

Піп як почув, то аж баньки вивалив...

— А як же ти зробиш? Хіба можеш?

А багатий бух йому в ноги:

— Зроби, будь ласка! Що схочеш, те й бери, тільки зроби, щоб більше не вилазила.

— Зроблю. Оддай мені тільки ті гроші, що чортяка порозкидала, більш мені нічого не треба.

— Бери, зроби милість, я ще й рад буду.

— Добре, так ходім же.

Пішов у погріб, витяг тещу зі скрині, взяв на плечі.

— А ходімо, люди добрі, подивитесь, буду ховать; уже після мене не вилізе.

Прийшли на гробовище: положив тещу в труну, накрив віком, закріпив землею, обійшов тричі гробок, переступив, плюнув на гробок.

— Оце, — каже, — ніколи не вилізе.

А багач од радості аж плаче:

— Спасибі, дай Бог здоров'я, іди бери гроші ті, що чортяка порозкидав по погребу; бери, куди хоч тільки й дінь.

Пішов парубок додому.

— А беріть, дядино, мішок, і ви, дядьку, та ходім.

Пішли. Нагребли три мішки, принесли, та ще раз пішли та по мішку набрали — принесли.

— Тепер ходім, дядьку, візьмем і скриню.

Принесли і скриню, зсипали в неї гроші.

— Тепер, дядьку, замикай; буде з тебе?

— Буде, небоже.

— Тепер давай розпрощаємось з вами.

— Давай, небоже.

Став бідний брат хазяйнувати. Купив волів, купив корову, купив пару коней добрих. Купив земельки: та як пішов хліб родить, то за рік так піднявся, що на все село багачем став. А багатому брату пішло все вниз та вниз. Згоріло в нього два млини, згоріла клуня, погорів і хліб, усе чисто. Пішов до бідного брата:

— Купи, брате, худобу.

— Продай, — каже.

Продав усі воли, усі коні, попродавав і вівці... Через два роки дожився до того, що осталася тільки одна хата.

ДІДОВА ДОЧКА Й БАБИНА ДОЧКА

Був собі дід та баба, і мали вони дочку. Ото чи довго пожила баба, чи ні, та й задумала вмерти; а як умирала, то своєму чоловікові казала:

— Як я умру, чоловіче, а ти будеш женитися, то гляди — не бери тої удови, що біля нас живе з дочкою, бо вона тобі буде жінкою, а нашій дитині не буде матір'ю!

— Добре, — відказав чоловік, — не буду брати не то її, а й ніякої, — і женитися не буду.

Поховав дід бабу і похорон відправив та й живе собі сам. А трохи згодом ішов раз селом та й зайшов до тієї удови, що жінка не веліла її брати. То чоловік казав: «Не буду женитися ні з якою», а то й забув, що казав, забіг, побалакав і вдову до себе просив. Тоді вдова з великих радощів і сказала:

— Я вже давно цього ждала!

От усю худобу забрала і до діда жити з дочкою помандрувала.

Ото живуть усі вкупі — дідова дочка й бабина. Дуже баба не любила дідової дочки: сказано, як мачуха, — все гризе голову, та й діти між собою часто сваряться — надто бабина дочка: звичайно, як зведенята, — у них ніколи ласки нема.

Оце, було, як підуть на досвітки, то дідова дочка пряде, а бабина, знай, цілу ніч гуляє з хлопцями та крутиться. І не раз так бувало, що, гарцюючи, і мички попалить.

А йдуть вони додому вранці та дійдуть до перелазу, — то й каже бабина дочка до дідової дочки:

— Дай, — каже, — мені починки, сестрице, я подержу, поки ти перелізеш.

— Добре, — каже, — сестрице, на!

Поки дідова дочка перелазить, а бабина дочка, узявши починки, побіжить додому і матері набреше, що дідова дочка з хлопцями цілу ніч гуляла і мички попалила.

— А я прjala і додому поспішала. Бачте, мамочко, яка вона ледача!

От дідова дочка прийде додому, то мачуха й почне її бити і дідові виказувати:

— Твоя дитина ледащо — не хоче робити, а ти не хочеш учити!

Що вже мачуха не робила, як не знушалась, що дідові не наговорювала, а тій дідовій дочці все байдуже: робить собі мовчки. Дуже було досадно бабі з дочкою дивитися, що дід свою дочку жалує, — і почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!

Ото й почала баба дідові гризти голову:

— Твоя дитина ледащо — не хоче нічого робити, тільки гуляє та спить, а ти ще її жалуєш. Ти б лучче, ніж мав би жалувати, то б найняв її де-небудь, то, може, що й було б із неї!

— Де я найму її? — каже дід.

— Так веди, куди хочеш, а щоб вона дома не була.

Ото так докучила баба своїми речами дідові, аж до живих печінок допекла, бо щодня одно товкла: «Веди!» — та й годі. Нічого було робити дідові: треба вести, хоч і жалко.

Зібралися вони і пішли. І зайшли у великий ліс. Дочка дідові й каже:

— Верніться, тату, додому, я й сама піду, десь найду собі службу.

— Добре, — каже дід.

Попрощався дід і вернувся, а дівчина пішла собі.

Ото йде та йде дуже великим лісом, коли стоїть яблунька, така зарощена бур'яном, що й не видно її, та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дідова дочка закотила рукави, обполола, обчистила і пісочком обсипала; яблунька подякувала, дівчина й пішла далі.

Схотілось дівчині пити. Вона зайшла до криниці, а криничка їй і говорить:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина вичистила, прибрала і пісочком обсипала; криничка їй подякувала, — вона й пішла далі. Коли біжить такий поганий собака та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина заходилась, обчистила, обібрала реп'яхи, собака сказав: «Спасибі, дівонько!» І пішла вона далі.

Коли стоїть піч, і така облуплена, а біля неї глина лежить. І каже та піч:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обмаж мене, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина замісила глину, полізла у піч, обчистила, обмазала; піч їй подякувала, дівчина й пішла далі.

Йде та йде, — зустрічає її жінка та й каже:

— Здрастуй, дівчино!

Дівчина відказала їй:

— Доброго здоров'я!

— Куди ти йдеш, дівчино? — спиталась жінка.

А дівчина й каже:

— Іду, тітонько, щоб де найнятися.

— Наймись у мене, — сказала жінка.

— Добре, — відказала дівчина, — наймусь.

— У мене, — каже жінка, — невелике діло, аби ти вміла зробити те, що я скажу.

— А чому ж не зумію? — каже дівчина. — Раз мені покажете, паніматко, а вдруге і сама знатиму.

Ото прийшли додому, де та жінка жила. Жінка й каже:

— Ось що, дівчино: оце тобі казани, то ти рано й вечір нагрій окропу, вилий у корито і борошенця туди всип, і замішай, — тільки гляди мені, щоб не гаряче було, тільки тепленьке. Та не бійся, що б не бачила, що б не чула, — стань на порозі, двічі свисни, то до тебе позлазяться гадюки, ящірки, жаби і всякий звір. Ти нагодуй їх, то вони й порозлазяться, куди кому треба.

Дівчина сказала:

— Добре, паніматко, так буду робити, як ви мене навчили.

Увечері дівчина хутенько затопила піч, поставила окропу, нагріла трохи, повиливала в корито, борошенця туди всипала й замішала. Стала на порозі, двічі свиснула, — як почали злазитись гадюки, ящірки, жаби і всякий звір, та кожне до корита, понаїдались усі та й порозлазились.

І так цілий рік дідова дочка там служила і робила те, що їй хазяйка казала, а як скінчився рік, то та жінка й каже дівчині:

— Ось що, дівчино: оце вже сьогодні рік, як ти в мене. Коли хочеш, то й другий будь, а не

хочеш, то як хочеш: ти мені добре робила, спасибі тобі.

Дівчина подякувала хазяйці за хліб, сіль і за все і сказала:

— Хочу додому, — спасибі вам, паніматко!

Хазяйка й каже їй:

— Піди ж вибери якого хочеш коня й воза.

А сама наготувала повнісіньку скриню всякого добра, дала їй і випровадила з лісу. Тоді попрощалася, — сама вернулась додому, а дівчина поїхала собі.

Їде дідова дочка повз ту піч, що вона мазала, коли гляне — аж повнісінька піч пиріжків. От піч і каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі оці пиріжки за те, що ти мене прибрала — спасибі тобі!

Дівчина подякувала, і тільки що під'їхала, а пиріжки так і пороснули у возик; піч заслони-лась, а дівчина поїхала далі.

Їде та їде, коли дивиться — аж біжить собака і несе намисто добре, товсте та гарне, та ще й шліфоване. Як тільки прибіг до возика та й каже:

— На тобі, дівонько-голубонько, за те, що ти мені у великій пригоді стала!

Дівчина взяла, подякувала і поїхала далі, радіючи.

От їде — і так їй схотілося пити! Вона й подумала: «Заїду до тієї кринички, що я чистила, то, може, там і нап'юсь». От заїхала, дивиться — аж повнісінька криничка води, аж через верх ллється, а біля неї стоїть золоте барильце й кухлик. І каже криничка:

— Напийсь і собі набери барильце й кухлик візьми!

Стала та дівчина пити — а вода така добра, що й зроду такої не пила. Набрала вона повнісіньке барильце додому та й кухлика не забула. І поїхала далі.

Коли стоїть яблунька — і така хороша, що не можна й сказати: на ній яблучка срібні та золоті, і рясно-рясно! От яблунька й каже:

— Дівонько-голубонько, на́ тобі ці яблучка за те, що ти мене обчистила, обполола.

Дівчина сказала: «Спасибі!» та під'їхала під яблуньку, а яблучка так і пороснули у возик.

Приїхала та дівчина додому і гукає:

— Ідіть, тату, забирайте добро!

Вийшов дід із хати, дивиться, аж дочка його. Він зрадів, побіг до неї та й каже:

— Де ж ти, дочко, була?

— Служила, тату, — каже дочка. — Зносьте добро!

А добра ж то — повнісінький віз, іще й намисто товсте! Стали зносити — то те гарне, а те — ще краще!

Побачила баба, що стільки дідова дочка навезла усякої всячини, і напалася на діда:

— Веди та й веди і мою дитину, куди свою водив!

Ото як докучила дідові, щодня це кажучи, — сказано, заздрість бабу взяла, — то він і сказав:

— Нехай убирається, поведу.

Попрощались, і пішов дід із бабиною дочкою.

Зайшли у ліс, дід і каже:

— Іди ти, дочко, а я вернусь додому.

— Добре, — відказала бабина дочка.

І розійшлися: дівчина у ліс пішла, а батько додому.

Іде бабина дочка великим лісом, коли стоїть у бур'яні яблунька та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, то я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина відказала:

— Оце чорт не видав, буду руки каляти. Ніколи мені!

Іде бабина дочка далі, коли стоїть криничка, така зарощена, та й каже:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Оце лиха година! Мені треба йти скоренько, — сказала та дівчина та й пішла далі.

Ото йде повз ту піч, а піч і каже:

— Дівонько-голубонько, обмаж мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Та нехай тебе лиха година маже, а не я буду мазати! — сказала бабина дочка, дуже розсердилась і пішла далі.

Коли це біжить собака — такий поганий, що гидко й глянути, та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери реп'яхи на мені, — я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина поглянула та й каже:

— Оце, бісів батько тебе не видав, такий поганий, а щоб я коло тебе руки каляла! А щоб ти не діждав! — і пішла бабина дочка далі, лаючись.

Зустрічає її та сама жінка, що дідова дочка у неї служила, та й каже:

— Здорова була, дівчино!

Дівчина відказала:

— Доброго здоров'я, тіточко!

— Куди ти йдеш? — спиталася жінка.

А бабина дочка й каже:

— Та йду, тіточко, щоб де найнятися.

А жінка каже:

— Наймись у мене, дівчино!

— Добре, тітко, — каже дівчина. — А яке ж у вас діло?

— Та в мене діло невелике, дочко, аби ти зуміла зробити, — сказала жінка.

— А чому не зумію, — відказала дівчина. — Ви мені раз розкажете, а вдруге сама знатиму.

— Ось що, дівчино, — каже жінка, — така твоя робота: оце тобі казани, — рано й вечір нагрій окропу, та не гарячого, щоб тільки тепленький; вилий у корито, замішай борошном, тоді стань на порозі, двічі свисни, — тільки не бійся, — то до тебе позлазяться всякі ящірки, гадини, жаби, наїдяться і порозлазяться, куди якій треба. А що, зумієш так зробити, дівчино?

— Зумію, — відказала дівчина.

Ввечері бабина дочка затопила піч, поставила води, та як закипіли казани у ключ — мов грім загримів, бо казани великі були. Тоді дівчина набрала борошна мірку і всипала туди та й замішала не пійло, а лемішку, сама стала на порозі, свиснула двічі... От прилізли гадюки, жаби, ящірки і всякий звір. Кожне до корита — як ухватить та й вивернеться. І так усі чисто попеклись.

Тоді бабина дочка бачить, що всі понаїдалися, повивертались і не встають, пішла до хазяйки та й каже:

— Що це у вас, паніматко, така чудна скотина, наїлись та полягали, та й не встають?

— Як не встають? — крикнула хазяйка з ляку та стрімголов на двір.

Побачила, що неживі, ухватила за голову та в крик:

— Ой Боже мій! Що ти наробила? Ти їх попекла!

Лаяла і плакала, та нічого не допомоглось. Потім посклала печеню в скриню і замкнула; а як скінчився бабиній дочці рік, то вона все те ганчірками пригнітила і дала коня шолудивого, воза поламаного, поставила скриню з гадюками печеними і випроварила з лісу.

Поїхала бабина дочка додому та й не знає, що матері везе. Їде, радіючи, що в неї буде те, що в дідової дочки є.

Коли дивиться — аж біжить шляхом собака і несе на шиї разок намиста доброго, ще й шліфованого. Кинулась дівчина за тим собакою, щоб відняти намисто, а собака й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мені у пригоді стати, — не будеш від мене намиста брати!

От доїздить вона до тієї печі, що мазати не схотіла, дивиться — аж повна піч пиріжків. «Ну, — думає, — візьму пиріжків матері на гостинець!»

Тільки злізла з воза, а піч закрилася та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати, не будеш і пиріжків брати.

Доїздить до тієї кринички, і дуже їй схотілося пити. Дивиться — як на те ж криничка: вода так і ллється. Вона туди стрімголов кинулась, а криничка закрилась та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла в пригоді стати — мене причепурити, то не будеш і води пити!

Заплакала дівчина та й поїхала далі.

Ото доїздить до яблуньки, а на ній так рясно яблук, що ніде курці клюнути, та такі гарні — срібні та золоті. От вона каже собі: «Піду, хоч яблучок струшу, матері гостинця повезу». Ото тільки що підійшла, а яблучка — скік угору, аж на вершок. Яблунька й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати, — не будеш з мене і яблучок зривати!

Заплакала бабина дочка та й поїхала далі.

Ото приїхала у двір до батька й гукає:

— Ідіть, тату, заберіть добро!

Дід і баба вибігли з хати, дивляться — аж дочка приїхала. Дуже обоє зраділи, увели її в хату, унесли й скриню. А як відчинили, подивилися, — аж там самі жаби, гадюки! Вони в крик:

— Дочко, що це таке?

Тоді бабина дочка стала розказувати, що їй було, а баба з дідом слухають; а як розказала вона все те, то баба й сказала:

— Мабуть, твоя така доля, що куди не підеш, то золоті верби ростуть! Сиди лучче дома та не рипайся, бо та добра привезла, а ти гадюк! Іще добре, що хоч жива прийшла.

Отак вони собі живуть і хліб жують, коромислом сіно возять, оберемком воду носять. Дідова дочка пішла заміж, а бабина й досі дівує та гордує.

НЕ ЗАВЖДИ ПО ПРАВДІ І В СУДІ СУДЯТЬ

Було собі два брати: старший був розумний, а менший — так собі, придуркуватий трохи. Через те він і не женився, бо відома річ: ніхто не хтів

своєї долі зв'язувати з дурним. Ті два брати мали стару маму, а старший брат мав молоду жінку.

Одного разу дурень упав з печі і задушив маму, що лежала на припічку. От старший брат з жінкою ідуть в суд позивати його; сказали і дурневі, щоб ішов разом з ними в суд. По дорозі, куди їм треба було іти, в однім місці був яр, і тим яром весною біжить вода, і для того через нього був міст. Старший брат із жінкою пішов прямо через яр, а дурень закапризував і через міст пішов, та взяв та й звалився з мосту на жінку свого брата, та й задушив дитину.

Вони-таки ідуть в суд. От дурень взяв та дорогою назбирав каміння, зав'язав його в хустку і положив за пазуху. Як увійшли вони в суд, то старший брат з жінкою стали попереду — перед суддею, а менший став коло порога. Тут вони розказують судді діло, як було, а як тільки його запитують, чи так було, то він каже:

— Пани милостиві, ваша воля, ваша і сила, як хочіте, так і судіте!

А сам вийме з-за пазухи камінці, зав'язані в хустці, і показує. От як все уже розказали, і той дурень сам сказав, що так було — правда, і за всяким разом виймав з-за пазухи камінці, зав'язані в хустці, кажучи:

— Пани милостиві, ваша воля, ваша і сила, як хочіте, так і судіте!

То суддя думав, що то він показував гроші, що має йому дати, як він на його сторону добре осудить, сказав так:

— Ваш брат дурень і зробив то неумисне — він не знав, що то зле, маму задушив, мама стара була, і сама не сьогодні-завтра умерла б, а

може, їй Бог уже таку смерть назначив; ви люди ще молоді, як Бог дасть, то ще будете мати не одну дитину, так, значить, його винуватить не можна, бо хіба він винен, що йому Бог дав такий розум.

Таким способом дурень зостався не винен. А як старший брат з жінкою вийшли з суда, то суддя, прийшовши до нього, сказав:

— А що ж ти там маєш, давай його сюди!

То він вийняв, розв'язав та й каже:

— От я вам показував оці камінці на знак того, що якби тільки ви були зло осудили на мою сторону, то я був би вас усіх позабивав.

«Ге, погана штука! — думає суддя. — І душею покривив, і грошей не узяв».

НЕНАСИТНИЙ ПІП

Був собі заможний дядько. Прийшла смерть, і він помер. Його жінка пішла до попа та й каже йому:

— Я вам, батюшко, заплачу, що схочете, тільки до ладу поховайте мого чоловіка.

Піп радий. Убирається та й іде на похорон.

Правив-правив — скільки влізло. Прийшлося до плати, — одчиняє господиня йому сундук з мідними грошима.

— Беріть, батюшко, скільки вам треба.

Набрав піп повні кишені.

Тоді вона одчиняє ще й другий сундук із срібними грошима.

Чухається піп, що йому робить.

Бере вже він і ті гроші срібні; і в пазуху напхав, і скрізь.

А тоді вона відчиняє йому і третій сундук із золотими грошима.

Дивиться піп — що робить? Набрал уже і в дві жмені; де яка була латка — він і туди напхав.

Попрощався з господинею, подякував та й іде.

Вийшовши з хати, помітив: під хлівом висить хомут з наритниками, та й каже:

— Параско, дай мені і цього хомутця!

А вона каже:

— Візьміть, батюшко.

А піп каже:

— Надінь мені його сюди, на шию.

Наділа вона йому на шию хомута, іде він. Тоді помітив, що на полиці під хлівцем лежить брус, та й каже:

— Параско, дай мені оцього брусика, дай мені сюди його, в зуби!

Так навантажився піп більше, ніж треба. Іде він помаленьку, але наритники якось ізсунулись і попали попові під ноги. Піп заплутався у наритниках та й упав, а брус посунувся йому далі в горло — піп і помер.

ПАН ТА ПРИКАЖЧИК

Був такий пан ще за кріпацтва і жив самотньо, нежонатий, значить, а скупий такий, що не доведи Господи! Був у нього прикажчик — собака, звісно, ніхто його не любив, люди, значить, не любили, а пан так і душі в ньому не

чув. Бо, як кажу, був вельми скупий, і на світі такого не було, а прикажчик знав це добре, та як і не знать? — всі знали! І так було робить: пошле його пан купити що-небудь, от він заплатить там золотий, чи що, і вже всякому видно, що золотий коштує, самому панові, от же він йому ще й здачі копійок дві чи три дасть, і так в усьому! Своє хазяйство нищить, а йому догоджа, — видно, що вже була в нього якась думка. От і добре, проходить так, може, років з п'ятнадцять, чи й більше, а він все догоджає, а він все догоджає, а пан все більше й більше любить його, більше йому ввіряється; дійшло до того, що все своє хазяйство на руки йому передав, усе довірив. От і приходять раз прикажчик той до пана: так і так розповідає йому, — те так зробив, а з тим так вчинив. А пану як маслечком по душі, так-то йому любо все те слухать. Так ото ж вислухав він та й каже:

— Знаєш що, Іване чи Петре (як там назвав його), ти в мене найвірніший і найрідніший чоловік, бо рідні в мене нема, знайомі добра не зичать, люди всі норовлять тільки для себе, — один ти в мене найкращий, я вже з тобою вік не розстанусь і тепер хочу, щоб ти зі мною і чай пив, і обідав.

А прикажчик йому в пояс.

— Дякую, — каже, — за вашу велику ласку, тільки спасибі, не можу я чай пити й обідати.

— Чому? — питає пан.

— Не їм я, — каже прикажчик, — і не п'ю зроду.

Здивувався пан, не вірилось йому. А прикажчик все своє:

— Не їм і не п'ю зроду!

Прошло там скільки часу, думає пан про прикажчика, розпитав би й людей, щоб переко-
натися, та знає, що ніхто правди не скаже. Про-
бував по дню, по два очей не спускати з прикаж-
чика, а прикажчику байдуже, не їсть, не п'є, та
все старається. Переконався пан і в цьому.

— Як же ти так живеш? — питає якимсь при-
кажчика. — Умерти ж можна.

— Чого ж тут умирати? — каже прикажчик. —
Я таку штуку знаю, що всякий може відвикнуть
їсти.

— Справді?! — зрадів пан. — Так відучи й
мене, коли можна; а то як подумаю я, скільки-
то воно виходить на ту їжу, трохи не карбова-
нець у день, а як іноді гостей нанесе, то й трьо-
ма не обійдешся!

— Що ж, — каже прикажчик, — я із великим
задоволенням, аби тільки захотіли.

— Та як же не хотіть, помилуй! — каже пан. —
Коли ж ти мене відучиш? — питає.

— Та коли завгодно, — каже прикажчик, —
хоч і завтра почнем.

Дождали завтрашнього дня, запряг прикаж-
чик візку, узяв мотузку й під'їхав до ганку.

— Як же ти мене відучиш? — питає.

— Отак і отак, — розказує прикажчик, та й
поїхали з паном на тому візку. А там, бачите,
верст за три-чотири та було провалля й таке гли-
боке, що й дна йому не видно було, і вилізти з
нього без допомоги ніяк не можна. От і приїха-
ли вони до того провалля.

— Посидьте, — каже прикажчик, — днів три
чи чотири у цьому проваллі — і їсти більше не
схочеться ніколи.

Радіє пан, що менше витрат буде, та швидше наказує опустити його: «А хто запитає, де, мов, пан, скажи, — каже, — що поїхав у Київ абощо».

Опустив прикажчик пана по мотузці у те провалля, та й поїхав собі додому. На другий день, аж увечері, приїздить до того провалля:

— А що, пане, їсти хочете? — питає.

— Хочу, брате, — мовить пан.

— Нічого, паночку, це воно так зразу, — відповів прикажчик та й знову поїхав собі додому.

Приїздить знову на другий день.

— А що, паночку, їсти хочете?

— Хочу, брате, сильно! — аж ніби із серцем проказав пан.

— Нічого, нічого, паночку, — каже прикажчик та й знову поїхав.

Приїздить так і на третій день.

— А що, пане, їсти хочете?

— Хочу, — кричить пан. — Тягни скоріш!

— Не турбуйтеся, не турбуйтеся, паночку, важко цей день, а тоді й байдуже, побачите! — Та й поїхав додому без пана.

Після цього пройшло два дні, поїхав прикажчик аж на третій:

— А що, пане, хочеться їсти?

— Хочу! — вже ледве вимовив пан.

— Скоро не захочете, — проказав прикажчик і поїхав од того провалля.

Аж три дні пройшло після цього. Приїздить той прикажчик знов:

— А що, пане, хочеться їсти?

А пан уже й слова не промовить, тільки рукою махає, не треба б то, чи що.

Добре. Запряг тоді прикажчик коня й приїхав за ним уночі. Привіз, поклав на постіль, порозсилав до знайомих панів листи, що так мов і так: приїхав пан з Києва й тяжко заслаб, приїжджайте попрощатися. Поз'їжджалися пани, дивляться на нього, промовляють, а йому бай- дуже, — ледве дихає.

— Що з вами? — питають.

А пан тільки рукою на прикажчика показує. Всі до прикажчика:

— Розкажи нам про нього, ти все знаєш.

А прикажчик хлипає, витираючи очі.

— Нічого, — каже, — я не знаю, що з ними, бідненькими, сталося.

А пан знов показує на нього пальцем. Не розберуть пани, та й годі. Аж ось один пан побачив на столі папери й почав їх читати всьому панству, а в паперах тих написано, що все рухоме й нерухоме заповідається дорогому прикажчикові. Всі пани добре знали, що справді прикажчик його був такий, що й ріднішого не треба, і почали тоді заспокоювать.

— Усе, усе буде йому, не турбуйтеся.

А пан полежить, полежить та й знову показує пальцем на прикажчика, то панство знов-таки своє:

— Не турбуйтеся, не турбуйтеся: все йому буде, все.

Полежав пан день та й Богу душу віддав. Плаче прикажчик, поховавши пана, а пригощає все панство, що поз'їжджалось; пани вже не цуралися прикажчика, що мужик, бо таким же паном став, а може, ще й багатшим. От таке-то!

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

Два парубки ходили на Басарабію заробляти грошей і одного літа заробили по двадцять карбованців, — та й ідуть уже додому. А один був дужчий од того другого та й думає собі: «Ану, вб'ю його та візьму ті двадцять карбованців, то буде вже сорок». Та й каже своєму товаришеві: «Ходімо, брате, осюдою: тут є слобідка, а в тій слобідці люди мені знайомі». Той і послухавсь.

Зайшли вони в такий степ, що нічого не видно, тільки небо та земля. Тоді цей парубок і каже: «Оттепер я тебе заріжу!» Та й почав давити, зваливши. А той каже: «Підожди, пане-брате, хоч попрощаюсь!..» А цей каже: «З ким же ти, вражий сину, будеш прощатися, що тут нікого немає?» А той таки просить його: «Не ріж, поки хоч попрощаюся з Божим світом». Та глянув по степу, — коли це котиться перекотиполе. Так він тоді й каже: «Прощавай, перекотиполе! Та гляди: будеш мені свідок». Ото сказав це та й лежить і не борониться. А той наче трошки злякався, а потім думає собі: «Чого мені бояться? Він до бур'янини говорив... Де вже вона кому скаже!» Ото й зарізав; узяв у його ті двадцять карбованців та й іде додому.

Приходить додому, — тут стали його питаться: «А той же де парубок, що з тобою туди ходив?» Він каже: «Зостався там, каже: не маю чого додому поспішатися, — лучче зостанусь, то, може, ще що зароблю». Ото це сказав, а люде йому й повірили.

Ото цей парубок у м'ясниці оженився, потім на святках поїхав із жінкою до її батька. Їдуть

вони полем, аж котиться перекотиполе. Він побачив його, зараз і здумав те, що той прощавсь із перекотиполем, та й засміявсь. А жінка й почала його допитуваться: «Чого ти засміявсь, чоловіче?» Він каже: «Так собі». Ото вона як причепилась до його: «Скажи та й скажи, чоловіче!» Він собі думає: «Хіба жінка кому скаже?» Та й розказав, як він зарізав того парубка і як той з перекотиполем прощався.

Допиталась бідолашна жінка та вже й сама не рада. Як таки його жити з чоловіком-душогубом? А тут ще й те дума: «Як заріже й мене коли-небудь?!»

Ото приїхали вони до батька — там їх приймають так, як і треба. От цей чоловік тут упивсь добре та й почав жінку бити. А жінка й не вимовчала та й каже: «А, ти того зарізав, хочеш і мене зарізати!..» А батько зараз став питати її: що? як? Вона й розказала, що так і так було: «Він зарізав парубка за двадцять карбованців». Тоді зараз його люди з'язали та до станового, а тоді на Сибір.

ПРО ВПЕРТУ ЖІНКУ

Один господар мав дуже вперту жінку. Якби то вперта, а розумна, то міг би ще якимось жити, а ця була трохи дурнувата. Що би він не сказав, то все не так, і зробить все навпаки. Коли він хоче її словами нарозумити, то чує:

— Так буде, як я знаю, а не так, як ти...

Бачить чоловік, що з такою лише вік марно страчить, і думає, як її позбутися. Одного разу каже:

— Завтра я піду до міста на ярмарок, а ти залишайся вдома на господарстві. Най тебе Бог боронить йти зі мною до міста...

Не встиг він всього сказати, а жінка вже, як машинка:

— Ой, не буде так, як ти хочеш! Коли ти йдеш, то і я піду.

— А господарство як? Залишиться на пропало?

— Не бійся, чоловіче. Як господарство не з'їв пес без тебе, то не з'їсть і без мене. А я таки піду з тобою, бо ти мій чоловік, а я твоя жінка.

На другий день збирається до міста чоловік не сам — збирається і жінка. Просить він:

— Лишайся вдома, жінко, бо ти газдиня.

— І ти лишайся, бо ти газда.

Бачить чоловік, що марна справа з нею говорити — йде. Жінка за ним. Йдуть обоє, йшли полем, а під лісом треба було переходити широкую і глибоку річку. Дійшли вони до річки, а тут зустрічаються сільські люди. Питають його:

— Максиме, а кого ви вдома лишили, що разом з жінкою йдете на ярмарок?

— Та нікого.

Перейшли люди на той бік, а він каже:

— Почекай, жінко, я піду наперед, а ти переходь за мною.

— А то не одно? Ти завжди хочеш бути першим! Ні, на цей раз я піду наперед.

— Як ідеш, то будь розумна. Тримайся за поруччя й не смій скакати у воду.

— Таки скочу. І що мені зробиш?

— Та спам'ятайся, жінко! Ти не вмієш плавати.

Але жінка не слухала. Вибігла на середину кладки, перекинула ногу через поруччя й лише п'ятками блиснула.

Люди на березі аж у долоні сплеснули.

— Ого, чоловіче, ти вже повдовів!

Але чоловік не говорив ні слова.

І з кожним таке буває, хто розуму не має.

ПРО ДІДОВУ І БАБИНУ ДОЧКУ ТА ЗМІЯ

Жив дід і баба, і була у них дочка. Баба вмерла. Узяв дід другу бабу із своєю дочкою. От зненавиділа баба дідову дочку:

— Де хоч, там і дінь її! — каже дідові.

Він запряг коника, посадив на санки дочку й поїхав у ліс. Їде та й їде, коли бачить, стоїть хатка на курячій ніжці, на собачій лапці.

— Хатко, хатко, не гордись, на ліс не дивись, до нас повернись!

Хатка до них повернулась, вони зайшли в хатку. Батько каже:

— Ти вари, дочко, галушечки, а я поїду в ліс дровець нарубаю.

Зварила вона галушечки, стала на порозі й гукає:

— Тату, гей! Ідіть галушечки їсти.

А там недалеко та й жив змій. Він і каже:

— Іду!

Два рази гукнула дівчина, і змій прийшов до хатки:

— Дівко, дівко, сип галушечки!

Вона каже:

— І насиплю!

— Дівко, дівко, сідай зі мною їсти!

Вона каже:

— І сяду!

От вони посідали, їдять. А мишка прибігла та й каже:

— Дівко, дівко, кинь мені галушечку, я тобі у великій пригоді стану!

От дівчина й кинула їй. Мишка підбігла, з'їла, прибігла ще і каже:

— Дівко, дівко, дай мені ще галушечку!

Та і дала їй. Вона підбігла, з'їла і прибігла втретє:

— Дівко, дівко, дай мені ще галушечку!

Тоді змій піднявся з-за столу й каже:

— Да стукни її, щоб і не пискнула!

Вона стукнула, да не по мишці, а по столу. Перехитрила змія.

— Дівко, дівко, стели постіль! — каже змій.

— Дак і постелю.

— Дівко, дівко, лягай на полу, а я на печі, тобі на ключі, а мені каміння!

Тут до дівчини мишка прибігла та й каже:

— Ти лізь під піч, а я буду на полу і дай мені ключі.

А змій давай на піл каміння кидати. От він кине камінь, а мишка бігає по полу, кружляє, да все ключиками брязь-брязь, да все в новому місці. Ніяк змій не попаде. А тут півні заспівали. Змій десь дівся, а дівка осталась жива.

Уже вранці баба каже дідові:

— Їдь за дочкою, на тобі кошачок, позбираєш кісточки!

Аж він приїхав, коли бачить, а дочка на порозі сидить у сріблі-золоті — це все змій після себе залишив у золотій скрині.

От їде дід із дочкою, а сучечка-пустолаєчка вибігла за ворота й каже:

— Тях-тях, дідову дочку в золоті везуть, а бабину жєнихи не візьмуть!

Баба ж ворота відчиняє, радіє, що дідову дочку неживу везуть. Аж бачить, що жива-здорова, ще й в золоті, в сріблї!

Давай баба діда лаяти:

— А сякий-такий!.. Вези ж і мою дочку в ліс!

От дід привіз і бабину дочку в ліс у ту саму хатку.

Привіз, а сам, як і перше, пішов нібито дров нарубати. Стала бабина дочка галушечки варити.

От прийшов змії і каже:

— Дівко, дівко, насип мені галушечок!

А бабина дочка каже:

— Не вдавить тебе, коли насиплю?

Змії тоді:

— Дівко, дівко, сідай зі мною галушечки їсти.

— Не великий пан, будеш їсти сам!

Тут і мишка прискочила:

— Дай мені галушечку!

Бабина дочка і кинула. Кинула й вдруге, а за третім разом змії каже бабиній дочці:

— Да вдар її, щоб і не пискнула!

Бабина дочка і вбила мишку.

Повечеряли. От змії і каже:

— Дівко, дівко, стели постіль!

Вона йому:

— Аж постелю!

Він тоді:

— Я буду на печі, а ти на полу, на тобі ключі, а мені каміння.

От полягали спать, а змій як кине каменяку, ключі тільки брязь-брязь, каменяка туди й полетіла. Прибив змій бабину дочку, з'їв, а кісточки у кошичок поскладав.

А баба тільки дождала ранку й каже дідові:

— Їдь за моєю дочкою!

Дід застріг коняку і поїхав. Приїхав до хатки, а в ній на стелі тільки кошичок висить. Він до нього, а там кісточки лежать!

Дід забрав кошичок і їде додому. Баба ворота відчиняє, а сучечка-пустолаєчка вибігла за ворота і каже:

— Тях-тях! Дідову дочку женихи беруть, а злої бабиної — у кошичку кісточки везуть!

Ось так. Не будьте, дітки, злими та скупими!

ПРО ІВАНА-ДУРНИКА

Як був собі дід та баба, у їх був син Іван, та такий дурний, що нічого не вмів робити. От йому і зробили повозочку, щоб він з нею возився та не докучав старій своїй матері. От він її зведе на гору, а там сяде та й з'їде. Ідуть троє бурлаків і питають:

— Що се у тебе за візок, що сам, без коней, їздить?

— Се мені один пан подарував.

— Продай лишень його нам, бо нам треба його: ми ідем у велику дорогу, а у нас нема коней, усе треба наймати.

— Ну добре, купіть.

— А що ж тобі за нього?

— Та що? Сто карбованців.

— Ну так, то й так.

Купили вони той візок, а дурень і каже:

— Не сідайте ж на нього, аж поки не ввійдете в ліс, а там сядете та й поїдете безпечно.

От вони ввійшли в ліс, сіли на той візок, поганяють його, ні, не їде та й не їде.

— Ну що тепер будем робить? Пропали наші гроші; ходімо до Івана, нехай оддасть наші гроші назад, та й його вб'ємо.

От ідуть шляхом, дивляться — сидить Іван. Вони до нього:

— Давай гроші, бо будем тебе бить.

— Хоч закусимо ж перед смертю.

— Ну добре, де ж та закуска?

— Постривайте, зараз.

Вийняв паличку, кинув у кущ і каже до них:

— Ідіть сміло, там чого душі забажається, те й буде!

А він уже давно заготовив тую закуску, бо знав, що вернуться, то лихо йому буде. Пішли вони туди, аж там усього вдоволь. От вони його й питають:

— Де ти взяв цюю паличку, що як кинеш, то так ласощі і вродяться?

— Е! Де взяв — найшов!

— Продай нам її.

— Ні, не продам, бо мені самому треба.

— Та продай, будь ласка.

— Ну добре, як дасте дві сотні, так ваша буде.

Вони дали йому, не сказавши ні слова. Такі веселі, що нічого їм тепер журиться за харч. От ідуть та ідуть. Захотілося їм їсти. Кинули паличку, пішли — нема нічого. От вони і кажуть:

— Отепер же ходімо та вб'ємо Івана: не одуре тепер нас.

От і пішли, а він уже і чекає на них, бо зна, що прийдуть, та каже жінці:

— Візьми, Хівре, той пузир, що діти граються, та набери повен квасу з буряків, та й прив'яжи до бока.

Вона так і зробила. Він дивиться у вікно, аж ідуть. Ввійшли в хату та й кажуть:

— Прощайся, Іване, з жінкою, бо зараз тебе вб'ємо.

— Ні, коли мені вмирать, так я і її зараз уб'ю.

Узяв ніж — та так у бік і штрикнув, а кров так і побігла. А ті:

— Що се ти, Іване, наробив, у тебе ж дітки маленькі.

— Та я, як захочу, то вона і оживе.

Взяв паличку та й каже:

— Пушка-живушка! Кинься, Марушка!

Вона і встала.

— Оце добре Іван видумав; нам самим такої пушки треба, бо в нас такі жінки, що підчас так розсердять, що як не ударить, то очі видеруть. Продай нам її.

— Купіть.

От вони купили і пішли собі додому. Уходять в хату.

— Здорові, жіночки!

— Здорові.

— А є що обідать?

— Оце! Заради вас у страсну п'ятницю варили б. Ми й самі ще нічого не їли.

— Так ви ще будете спориться? — Взяли та й побили жінок, а далі кажуть: — Оживете, ще

рано іти вам у пекло. — Узяли тую паличку і приговорюють: — Пушка-живушка! Кинься, Марушка!

А жінки лежать і не двинуться. Вони тоді і кажуть:

— О, тепер ходім та утопим Івана.

От пішли, положили його в мішок, зав'язали, а самі пішли шукать каменя, щоб прив'язать та й пустить на дно. А він кричить у тому мішкові:

— Рятуйте, хто в Бога вірує!

А крамар їхав через греблю, почув та й каже:

— Піду обрятую сердешного чоловіка.

От прийшов, розв'язав той мішок, а Іван виліз, та мерщій туди крамаря, та й зав'язав, а сам сів на повозку та й поїхав.

Прийшли туди бурлаки, прив'язали гарненько той камінь до мішка та й пустили на дно.

— Отепер же то одплатили ми тобі, Іване, за все. Гуляй собі на дні та не дури людей!

От ідуть собі додому і зустрічають Івана. Вони й руки опустили. А Іван їм дякує:

— Спасибі вам, добрі люди, що ви мене укинули у воду; там добра, що хто його й зна скільки... і повозки стоять, так я набрав собі повну повозку та й виїхав відтіль.

— Іване, повпихай і нас туди!

— Е, не хочу, дайте сто карбованців, то повпихаю!

— Ну, на, тільки повпихай; наберемо і ми собі добра!

Повпихав Іван бурлаків, тільки бульби здіймаються. Засміявсь наш Іван, та сів на свою повозку, та й поїхав собі.

ПРО ЛЬОХУ-КОЗУ

Жив гуцул Дументій. Він ніколи не ходив на ярмарок — не мав що продавати і за що купувати. Думав із заздрістю про тих, що кожного тижня з чимось їхали до міста.

А Дументієва жінка тримала пацятко¹. Так його доглядала, так його годувала, що за рік з пацяти стала велика льоха².

«Тепер я піду на ярмарок, як порядний газда», — тішився Дументій.

Нарешті настав довгожданий день.

— Дивись, аби тебе не обдурили! Рахуй гроші помалу, — наказувала жінка, виряджаючи Дументія на ярмарок.

— Не бійся, жінко. Най бояться ті, що будуть купувати, аби я їх не обдунив! — відповів згорда чоловік.

А про Дументієву льоху наперед дізналися три купці-шахраї. Вони уже порадилися, як ошукати Дументія, й чекали з нетерпінням, аби вивів льоху із села.

Купці-шахраї стояли при дорозі один від одного далеко.

Коли Дументій підійшов до першого, той запитав:

— Що, вуйку, женете на ярмарок козу?

— Агій на твоє лице! Це не коза, а льоха, дурню!.. — відтяв йому Дументій попри саму шкіру.

Купець-шахрай реготав, аж підскакував. Гуцул погнав свою льоху далі. Підійшов до другого купця-шахрая. Той гукнув на всю горлянку:

¹ Пацятко — порося.

² Льоха — свиня.

— Дай Боже щастя, вуйку!

— Дякую вам.

— Продавати женете козу? Скільки правите за неї? — спитав і не кліпнув.

— Тисячу лей! — кинув Дументій спересердя, аби тому збитошникові відхотілося його чіпати.

— Даю двісті.

— Давай мамі своїй! — скипів гуцул і сіпнув за мотузку, якою тримав за ногу свиню.

Але дорогою Дументій уже прислухався, як його льоха рохає, обзирає її з усіх боків і навіть обмацував, чи немає у неї рогів.

«Як ще хтось скаже, — думав він, — що це коза — не льоха, віддам її до дідька запівдурно. Най люди не сміються!»

Підійшов до третього купця-шахрая.

— На ярмарок ведете свою козу, газдо? — спитав той. — Скільки хочете за неї?

— Аби тебе смерека втяла! — розсердився Дументій.

— Я не про смереку, а про козу, вуйку. Скільки правите?

— Сімсот лей!.. — сказав гуцул.

— Даю триста, — і купець-шахрай схопився за гаманець.

— Давай, бо світ, відай, навиворіт пішов. Уже й сам не знаю, чи я Дументій, чи Оксентій. Най його шляк трафить!

Дументій узяв гроші й вернувся додому.

Жінка вибігла назустріч:

— За скільки продав льоху?

— За триста лей...

Вона сплеснула в долоні. Чоловік перепрошує:

— Ти не сердься, жінко, бо то була не льоха, а коза. Всі так мені казали.

— Перехрестися, дурню! І йди туди, звідкіля прийшов!

Жінка схопила колотач і, як оса, — на нього.

Напудився Дументій. Вибіг на дорогу. Йде і журиться. З чим іти до міста? Підійшов до верби, зрізав прутика, зробив собі свистало. Поклав його в пазуху і рушив до міста. Там було три великих ресторації. Дументій зайшов до кожної з них і кожному господареві мовив:

— Даю тобі сто лей. Зараз я прийду до ресторації зі своїми друзями. Коли поїмо й вип'ємо, я свисну в оце свистало, а ти гукнеш у відповідь: «Все заплачено, паночку!»

Після цього Дументій розшукував купців-шахраїв. Коли знайшов їх, то сказав:

— Ходім до ресторації, бо я вам винен могорич.

Купців-шахраїв не треба було довго просити на дурничку — пішли за Дументієм.

Зайшли вони в першу ресторацію. Сіли за стіл. За якусь хвилину принесли їм усіляких страв і напоїв. А коли наїлися й напилися, гуцул витягнув із пазухи свистало і голосно зафівкав.

— Заплачено, пане добродію! — гукнув господар і вклонився Дументієві.

Перейшли до другої ресторації. Там теж понапивалися.

Гуцул витягнув з пазухи своє фівкало і свиснув.

— Заплачено, пане добродію, — вклонився господар.

Погостилися у третій ресторації. І там Дументій витягнув із пазухи свистало. Досить було фівкнути, як господар мовив:

— Заплачено, пане добродію!

Купці-шахраї дуже здивувалися. Захотіли придбати собі Дументієве свистало.

— Вуйку, що ви хочете за те фівкало?

— Е-е-е, воно у мене чарівне, я не продаю.

— Але ми вам заплатимо стільки, скільки скажете, — умовляють гуцула.

— Три тисячі лей!

Купці-шахраї аж пересіпнулися. Та витягли три тисячі лей і заплатили чоловікові. Дументій схопив гроші та й — додому.

Купці-шахраї повешталися по ярмарку, а коли зголодніли, зайшли до ресторації. Наїлися, напилися, потім один вийняв із кишені свистало. Господар ресторації мовчки подивився і не сказав нічого. Тоді свистіли усі три купці-шахраї, аж почервоніли. Люди позбігалися до них, як до комедіантів.

— Заплачено? — спитали купці-шахраї.

— Ні! Ви мені не свистіть у своє дурне свистало, а давайте гроші! — розсердився господар ресторації.

У другій ресторації, а потім і в третій їм теж відповіли:

— Ви не свистіть, а гроші заплатіть!..

Поїхали в гори, до Дументія. Той уздрів їх здалеку і напудився. Покликав жінку й каже:

— Я лягаю на стіл, а ти мені засвіти свічки та й голоси, як над мерцем.

— Най буде, чоловіче...

Вчинився гуцул мертвим, а жінка коло нього ламає руки й плаче:

— Ой не кидай мене, чоловічку! Яким ти файним був чарівником! Нащо ж ти мене зачарував,

а тепер лишаєш, як сирітку? Ой Боже, що я буду робити одна?

Купці-шахраї стали на порозі й почали хреститися. Та не могли вгамувати злість. Один схопив макогін і почав так гатити по миснику, що на долівку полетіли одні черепки.

Дументій злякався. Схопився на ноги і витріщив очі. А тоді спитав:

— Звідки ви дізналися, що коли макогоном бити по горшках, то воскресають мертві?

— Хіба від того воскресають?

— Адить, я воскрес. Самі видите...

— Тоді продай нам макогін.

— За тисячу лей...

Купці-шахраї заплатили гроші, взяли із собою чудодійний макогін і пішли шукати легкого заробітку. Дійшли аж до столиці. Там висіли чорні прапори.

— Що сталося? — спитали людей.

— Умерла цариця, — відповіли їм.

Купці-шахраї пішли до палацу, стали перед царем і промовили:

— О пресвітлий царю, ми дізналися у світі про твоє велике горе і прийшли тобі на поміч. Можемо царицю воскресити, але за те даси мішок золота.

— О мої вірні піддані, я вам подарую і три мішки золота, тільки воскресіть мені царицю!

— Добре, царю... Але звели, аби всі живі по-виходили з палацу, бо вони будуть заважати, — попросили купці-шахраї.

Скоро у покоях не лишилося жодної душі.

Купці-шахраї витягли із торби «чудодійний макогін» і почали бити ним по скляних шафах, дзеркалах і вікнах. Розбивали все, що тільки могли.

Але мертва цариця і не думала вставати.

— Ану, схопіть цих злодіїв, — крикнув цар своїм катом.

Купців-шахраїв кинули до темниці. Відай, там їм постинали голови.

І все.

РОЗКВИТАВСЯ

Жив собі чоловік Омелько, та ходив він до моря на заробітки. Заробив за літо сорок шагів, прийшов додому, посправляв собі і дітям одержу та й каже:

— Ну, за це літо добре попалося. Якби ще на зиму де шагів п'ятнадцять заробить, було б добре. Піду, може, ще де на роботу стану.

Взяв на дорогу шагів п'ятнадцять і пішов. Іде собі та де не зайде в шинок, вип'є чарку, півшага заплатить, а півшага, каже, хай за вами, йти-му назад, то відіп'ю.

От походив, походив, ніхто не найма. Аж зустрічають його попи з їхнього ж села.

— Здрастуй, Омелько.

— Здрастуйте, батюшки.

— Чого це ти тут ходиш?

— Та шукаю, де б найнятись. Тільки ніхто не наймає, думка вже й додому.

— Сідай з нами, будеш нам коней доглядать.

От де не зайдуть у шинок, по стакану вип'ють — гроші заплатять, а Омелько як іде вже з хати, скине шапочку та:

— Що, хазяїне, квит? (Розрахувався, мовляв).

— Квит, іди з Богом.

Раз так, удруге. От попи і давай допитуватись:

— Як так, ми, кажуть, гроші платим, а ти тільки скинув шапочку — і вже квит?

— А це в мене така шапочка, тільки здійму, уже й квит.

— Продай нам.

— Купіть. Давайте тисячу рублів.

Сторгувались, забрав він гроші, і пішли.

А попи як приїхали, зараз лавки стоять. Піп поїхав товару набирати. Набрав всякої всячини, виходить з крамниці, скинув шапочку та:

— А що, хазяїне, квит?

— Ні, пожалуйте гроші.

Він удруге:

— Що, хазяїне, квит?

— Який чорт квит, давай гроші!

Піп сюди-туди, шатнувся по знайомих, позичив десь, привіз товар додому та й не хвалиться. От зібравсь диякон — і той тієї ж. Позичив десь там, заплатив за товари, привіз та й не хвалиться. Поїхав ще й дяк. Та тому вже ніде було позичити, і приїхав ні з чим.

— Що ж ви, каже, набрали товару задаром, а мені он що трапилось.

— Е, брате, воно і нам таке. Ходім, кажуть, та вб'ємо його.

А Омелько прочув це, нагострив косу і став під вікном. От поліз піп, а Омелько і зняв йому голову.

— Що, ти скоро? — питають ті двоє. А Омелько ніби то піп:

— Та лізьте швидше, бо самому страшно.

Вони тільки в вікно, а Омелько й познімав їм голови. Познімав, взяв одного на лаві поклав, а тих заховав. Аж ось іде солдат.

— Слухай, служивий, однеси сього попа в прірву, я тобі десять рублів дам.

Солдат того попа на оберемок, потарабанив. Іде мимо часового, а часовий питає:

— Хто йде?

— Чорт.

— Що несе?

— Попа.

— Неси з Богом.

Одніс солдат попа і вкинув у прірву.

— Ну, хазяїне, давай гроші.

— За що? Він онде лежить! — А він уже другого витяг.

— А, ти оп'ятьвиліз? Ось я тебе! — потарабанив і того. Приходить, аж на лаві вже третій лежить.

— Ах ти сякий-такий! — згріб і третього, поніс під греблю і прив'язав.

— Тепер не втече.

Вертається назад, а вже ранок. А тут піп до церкви йде. Солдат думав, що то той прив'язаний, та до нього:

— Ах ти, патлатий чорт, ти оп'ять утік? Даром я гроші буду получать? — Та за патли, та в воду, а народ врозтіч.

ТРИ СИНИ І БАТЬКО

Був багатий чоловік, що мав трьох синів. Сини повиростали, оженив їх і роздав увесь маєток, бо думав, що при них доживе віку.

Але не так сталося, як гадалося: діти не хочуть батька шанувати. Був у найстаршого — про-

гнав, пішов до середущого — відіслав до наймолодшого, а той так батька годував, що ледве живе.

Приходить старий до вїта.

— Така і така справа. Я маю скриньку грошей. Третю пайку даю на громаду, а решту тому, хто буде мене утримувати аж до самої смерті.

Рознеслося це поміж люди. Сини взяли з собою вїта — і до батька. Дійсно, має старий залізну скриньку, але замкнена. Ключа не дає нікому.

— Як умру, — каже, — скриньку розіб'єте й поділитеся грішми. Поки живу, скринька буде зберігатися у вїта, а ключ у мене.

Охочих на таке виявилось багато; той старого брав би, і той, і той.

Але найстарший син каже:

— Де ж би я тата пустив до чужих людей! Жив у мене, то най далі живе. Я, тату, ще вас годен утримувати.

Середущий також каже йти до нього, наймолодший бере до себе.

Вирішила громада:

— Най батько живе, у кого сам хоче, у кого буде йому найліпше.

Йде до найстаршого сина.

Той вже так коло нього ходить, а невістка скаче: схоче їсти — то їсть, випити — то випити, а курити — є закурити. Через місяць йде до середущого. Той ще ліпше перед батьком кладеться. Минає місяць, старий іде до наймолодшого. Той вже не знає, що старому дати. Так батько жив собі у синів до похилого віку. Але старість робить своє. Хоч жив у добрі-гаразді, треба вмирати.

Справили сини йому великий похорон: найняли оркестр, зробили гостину, — так хоронили, як царя, бо думають, що все окупиться.

Після похорону збираються всі у вїйта, аби поділитися грішми. Одна невістка взяла з собою торбинку на гроші, друга взяла торбинку й третя прийшла з торбинкою. Сини небіжчика принесли ключ. Розімкнули залізну скриньку, а там повно череп'я і папір. Вони думали, що заповіт, і читають. А там написано: «Дякую вам, сини дорогі, що я з вами добре віку дожив».

Поставали усі навколо скриньки і стоять — не знають, що сказати.

УБОГИЙ ТА БАГАТИЙ

В іншому царстві, у козацькому гетьманстві, у такому селі, як Пикарі, там жило два брати: один убогий, другий багатий. От у багатого дуже багато усього було, тільки не було дітей. А у бідного — тільки парка воликів, а дітей купа.

Ото заробив убогий брат десь грошенят і надумав собі, що робити, щоб більше було: прив'язав їх до палички з капшучком — і пішов до багатого брата, до комори, і знайшов дірку таку, що уліз той капшучок із грішми, а сам держить за паличку та й хитає, приказуючи:

— Ідїть, гроші, до грошей! — (Щоб, бачте, гроші братові йшли до його грошей, у капшучок).

От поки гойдав, поки ниточка розв'язалася — упав туди капшук із грішми, у комору, до братових грошей, а він вийняв саму паличку.

— Отак, — каже, — братових не дістав, а своїх позбувся.

І дуже заплакав, і пішов додому, нарікаючи на свою долю. Ото, прийшовши, і хвалиться жінці:

— Та то коли б ти знала, жінко, що я зробив!..

— А що там таке? — питає жінка з ляку.

— Е, — каже чоловік, — не знаю, чи тобі казати, чи ні: то й самому себе соромно, не тільки людям хвалитись...

— Та що там? Кажи! — кричить жінка.

— Уже, — каже, — нема тих грошей у нас, що були...

— А де ж поділись? — питає жінка.

— Та що ж? Я тобі по правді скажу, що я собі надумався, щоб у нас грошей побільшало, та узяв свої гроші, прив'язав до палички з капшучком і пішов до брата, щоб, бач, братові гроші йшли до моїх грошей... Як сунув їх у дірку, та й хитав, і казав: ідіть, гроші, до грошей! То де ти бачила, щоб убогому те було, що багатому? Як кажуть, що багатому чорт діти колише, то й правда! То так і це: що у брата багато грошей, а у мене трошки, та й ті туди упали... Я з плачем додому прийшов...

— Бо братові дужчі, — каже жінка. — А якби ти розумний та прив'язав вірвовкою, то б, може, було б і держалось.

— Та воно так, — каже чоловік, — та нічого не поможеться!

Ото як напала його жінка мов мокрим рядном:

— Де хоч, а гроші бери, бо що ми робитимемо без грошей?

От чоловік і каже:

— Мовчи, жінко, не лай! Я запряжу воли, і піду у ліс, і там нарубаю дров, продам, то й будуть гроші.

Ото поїхав чоловік у ліс — і так заїхав, що тільки небо та земля, а то і сам не знає, де він: бо тоді ліси дуже великі були! От він поставив волики під грабом, а сам поліз на граба високо, щоб подивитись, куди краще виїхати.

От чує — щось гомонить; він оглянувся сюди-туди, коли біля його недалеко людей дуже багато, і все великі люди, з великими вусами й чубами, і як один у голубих жупанах, і сідлають коні: кудись-то поїдуть. Дивом дивується чоловік, що іще таких і не бачив. І перелічив — аж сорок чоловік.

Думає: «Е, так це-то ті гайдамаки, що у нас, у селі, кожний рік обдирають пана; що пан розживеться, набере з людей, то вони приїдуть та обдеруть до сорочки: вози понабирають, а пан і пані повтікають. Вони так просто їдуть — людей не займають. Ну, так тепер я знаю, які гайдамаки! Не дурно пан з трьох сіл ізбирав громаду і їх шукав по всьому лісі, та й не знайшов!.. Та як їх знайти, що вони так собі живуть, що й хати не знають, самі двері!»

Ото усі посідали на коні, останній вийшов з дверець і сказав:

— Двері, замкніться! — І двері замкнулися, гайдамаки поїхали.

От як заїхали вони — не стало видно, тоді чоловік ізліз з дерева, та за воли, і поїхав туди, до дверей. Ото поставив воли, сам роздивився скрізь — нема ніде нікого, він до дверей —

двері замкнуті були. Він і каже, як казав гайдамака:

— Двері, одчиніться!

Дверці одчинилися, увійшов він у хатку; і дуже там гарно було всередині — а образів на всіх стінах! — дуже гарно!.. Стіни були муровані, а вікна пороблені з такого скла, що не можна було й знати, що воно таке, тільки видно й гарно; а лавки були кругом, а біля печі стояли засіки, понакривані білими скатертями.

Ото він узяв розкрив один засік — там мідні гроші, розкрив другий — там срібні гроші, розкрив третій — там золоті гроші. Той чоловік аж за голову ухопився: годі дивиться на усе — давай шукати мішків. От знайшов, вибрав яких найкращих і найбільших три лантухи і набрав мідних грошей один лантух, срібних — другий, а золотих — третій. Ото склав усі три мішки, зверху приклав дровами, щоб не так видно було, засіки понакривав, вийшов з хати, і двері зачинив, і сказав:

— Двері, замкніться!

Вони засунулись. От він за батіг, та воликів за налигач, та виїхав на шлях, та сів на воза, та й каже:

— Гей! Соб! Цабе, помаленьку!

Поїхав собі з Богом, не поспішаючи: аби на вечір додому, щоб ніхто не бачив.

От приїхав додому, уже сонце зайшло, стало смеркати. Увійшов у хату — жінка побачила та й каже:

— О! Хвалить Бога, що ти приїхав, а то я тут турбувалася, чи не случилась тобі знову яка придибашка, що так довго не було!

— Ні, — каже чоловік, — дякувать Богу, приїхав благополучно, іди тільки поможи скидати дрова.

— Добре, — каже жінка, — то й ходім.

Ото прийшли до воза, а чоловік і каже:

— Оце, жінко, Господь дав нам щастя: я знайшов гроші та це привіз, де ми їх дінемо, щоб ніхто їх не бачив?

— У коморі стоять три жолобки, — каже жінка. — То туди хіба позсипаємо: у нас ніхто не ходить у комору, окрім тебе та мене, то ніхто не знатиме.

Ото, порадившись, так і зробили: в один ізсипали мідні гроші, а в другий — срібні, а в третій — золоті. От насипали три жолоби грошей, понакривали та й живуть собі помалу — не дуже тими грішми шикують, щоб ніхто не примітив.

Ото, порадившись з жінкою, каже чоловік:

— Купимо пару волів, та своя парка, то я наберу грошей і поїду у Крим; там літо побуду та дещо куплю більше, то не так буде знати; а то щоб люди постерегли, то іще буде клопіт, бо уже і так на мене поглядають, як я піду у церкву.

Ото так і зробили. Поїхав чоловік у дорогу, а жінка зосталася з дітьми.

То це брат багатий і пошле жінку свою, щоб розпитувалася, де убогий узяв грошей, що купив пару волів і пішов у дорогу. То жінка убогого брата і каже:

— Які наші гроші? Стяглися на ту скотинку у велику силу, та й Бог його знає, як буде: пішов у дорогу, а я тут з дітьми великого горя наберуся... Коли б хоч благополучно приїхав!

І так ятрівки дві зберуться, побалакають та й розійдуться.

Нічого багатий брат і не дізнався — і тяжко йому! Аж тут приїжджає убогий брат з дороги і приганяє дванадцять пар волів: шість маж солі, а шість риби, а жінці — турецької матерії набрав на спідницю, на фартух, і на корсет, і на юпку, іще й турецьку хустку, і дітям усього понавозив — усяких базаринків. Ото попродавав він воли, і сіль, і рибу попродав, і зробив собі лавочку, і накупив усякої матерії, і став торгувати, і розживатись, і став багатіти. А багатство брата дуже у серце коле: де бідний набрав грошей, що так розжився?

Ото прийшов празник — чи Різдво, чи Великдень, а убогий брат і каже жінці:

— Знаєш що, жінко, покличмо ми брата мого до себе у гості, може, він не погордує тепер нами, бо Бог дав на те людям празник, що родина до родини йде, а я відколи женився, то не був у мене брат і за порогом, не то у гостях.

Ото, порадившись, так і зробили: покликали брата.

Прийшов брат багатий із жінкою — іще і радий був, що його покликав убогий. Ото гуляють собі та бенкетують. Ото підпили трохи, багатий і каже:

— Скажи мені, будь ласка, брате, як ти забагатів?

— Е, брате, — каже убогий, — так мені Бог дав! Ти іще, брате, не бачив мого зерна та й кажеш, що я забагатів, аж ходім у комору, усі ходімо!

Ото увійшли у комору, а бідний брат привів до мідних грошей та й каже:

— Оце у мене овесець!

А прийшли до другого жолоба, а він каже на срібні гроші:

— А оце у мене пшениця!

А як прийшли до золотих грошей, а він каже:

— А це у мене саме сало.

А багатий брат аж за голову ухопився та й каже:

— Брате, голубчику, скажи мені, де ти їх набрав, що я зроду багатий, а у мене стільки нема, як у тебе.

А убогий каже:

— От, брате, я тобі скажу: не находив ти часом у себе якого капшучка із грішми?

— Де ж то! Найшла моя жінка, — каже багатий, — і ми його кочергою вигорнули з комори, думаючи, що то які чари, коли роздивилися — аж там гроші, то ми ті гроші забрали, а капшук викинули.

— Ото ж мій капшук! — каже убогий.

Питає багатий:

— Як же він попав туди?

— А так, — каже убогий. — Я заробив грошей трошки і хотів, щоб побільшало; і прив'язав до палички, і казав, упустивши до тебе в комору: ідіть, гроші, до грошей! От нитка розв'язалась, і вони туди упали. А як прийшов додому та сказав жінці, то вона на мене як напалася, то я поїхав у ліс і надибав, де живуть розбійники. І як вони виїхали на здобитки, то я пішов у їх хату — і там так усього багато, що я не знав, що й брати. І я побачив, що там стояло три кадовби, накриті білими скатертями; я подивився — аж там гроші, от я й набрав грошей — і це трохи розжився... А це знову хотів їхати, та ніяк не проберусь.

Ото багатий брат і каже:

— Скажи мені, будь ласка, братику, де це той льох чи хата їх і як ти одчиняв, бо то у гайдамаків повинні бути добрі замки, і, мабуть, так живуть, що і непомітно, де їх хата, що стільки їх шукали громадою, та й пан сам скрізь їздив, та й не знайшов.

От бідний брат і каже:

— Я тобі скажу, братику, тільки нікому не кажи і сам не їдь, а колись поїдемо удвох.

— Добре, — каже багатий брат.

А убогий і каже:

— Знаєш же ти, брате, того граба, що скоро виїхати з Довгого яру, і там стоїть дуже великий граб, а проти того граба, у ярку, єсть двері того льоху.

— А як ти відчинив? — питає багатий брат.

— А так, — каже убогий. — Я сказав: двері, одчиніться! То вони й одчинились, а сказав: замкніться, то вони й замкнулись.

Ото, погулявши, побалакавши, розпрощалися, пішов багатий брат із жінкою додому, а убогий став убираться у ярмарок.

От склався і поїхав, а багатий брат цілу ніч не спав, усе складався та приготавляв вози, а вранці застріг дванадцять пар волів і поїхав у ліс, де живуть гайдамаки, щоб усе забрати, а жінці сказав:

— Як хто спитає, то щоб сказала, що поїхав у ліс по дрова.

Ото приїхав туди, де брат казав, аж воно так і є усе, тільки не було розбійників: кудись їздили. От він позавертав воли, пішов до дверей та й каже:

— Двері, одчиніться!

Двері одчинилися. Ото увійшов він туди і не знає, на що уперед дивитись і що брати. От кинувся багатий зараз до грошей і насипав їх на шість возів, а на шість возів усякого збіжжя — тільки їхати, та й годі! От сподобалась багатому одна ікона, котра стояла на покутті, у самому золоті і дуже гарна. Він став на лавку і взяв її, а повернувся до дверей, то двері зачинилися, і він остався у хаті. Кинувся одчиняти — не одчинить. Він уже усяк казав — не одчиняються.

Ото поставив ікону, де вона стояла, сам став відчиняти — не одчинить. Шукав сокири, щоб прорубати дірку і вилізти, — та не знайшов. Хотів у вікно лізти — залізні вікна, не можна, уже він і плакав, і кричав — нічого не допомоглося...

Уже день минув, а вечір настав. Гайдамаки приїжджають додому, а отаман попереду, як побачив воли і вози із добиччю, то аж крикнув:

— Ей, брати, щось у нас хазяйнує! Глядіть, щоб у вас були готові ружжя й самопали, бо, може, тут і багато декого є!

Ото приїжджають до хатки — нема нікого, тільки воли та вози стоять наготовлені. Отаман скочив з коня — до дверей: двері були зачинені, він каже:

— Скоріш, хлопці, кругом хати ставайте! А деякі нумо у хату!

От і кажуть:

— Дверці, одчиніться!

Дверці одчинилися... А багатий прожогом хотів утекти поміж ними, так його й схопили на спи-си, не дали йому й пирхнуть. І закололи, тільки засміялись:

— Отака ловись! Один чоловік, а нас сорок, та й перелякались!.. Нумо шукати по кутках, щоб дехто не зостався іще... як він сюди добився?

Ото шукали скрізь — ніде не знайшли нікого.

От поскидали все, як було, позносили з возів, а воли позагнали у далекі льохи. От отаман і каже:

— Отепер, брати, посідаймо, одпочинем і порадилося, що будемо робити з чоловіком оцим, бо він не один, а видно, що в його сім'я є; як би дізнатися?

Ото порадили: закопати на притині два стовпи і повісити його за руки й за ноги: хто буде йти повз нього — як рідна, то заплаче, то тоді можна буде дізнатись. От так і зробили: закопали стовпи і повісили тіло, і два гайдамаки стерегли, поки хто йтиме.

А того багатого жінка ждала, ждала — нема чоловіка, вона до брата побігла та й братові:

— Будь ласкавий, Охріме, іди, шукай свого брата, бо уже, мабуть, нема його і на світі: з волами десь поїхав по ті гроші!

Брат з ляку аж за голову ухопився:

— Тепер же нема його живого! Я йому казав, щоб він сам не їхав!..

От застріг конячку й поїхав туди прямо; коли дивиться — біля притини стоїть два стовпи і висить його брат; він узяв і поїхав далі — кругом об'їхав і вернувся додому.

Ото й каже братовій:

— От я бачив брата, піди, коли хоч, і ти подивись: там на стовпах висить; тільки не плач, не журись. У мене жінка плоха, то ти будеш мені

за жінку, та й будемо собі жити тихенько, однаково можна і по дві, і по три жінки брати.

Ото вона пішла, оддалік подивилась та й вернулася:

— Не витерплю, — каже, — щоб не плакати!

От він каже:

— Коли не витерпиш, то візьми уберися, як панська наймичка, і набери пляшок із вином, з медом і з горілкою повний кошик, та йди повз ті стовпи, де висить брат, та й спіткнися, та упади наошнє, і побий ті пляшки — і плач скільки тобі хочеться. А як хто питає, чого ти плачеш, то ти скажеш, що йшла від панів, несла оцього добра до других панів, і це нещастя трапилось: упала й побила усе!

Ото вона так і зробила. І як упала недалеко біля свого чоловіка, як побила пляшки, як стала голосити, то розбійник вийшов і став її питати:

— Чого ти плачеш?

А вона й сказала:

— Як мені не плакати, коли оце усе панське, то що мені буде, що побила усе!

От, виплакавшись добре за своїм чоловіком, і пішла додому...

УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ

Жив коло одного болотяного шляху газдахуторянин. Недалеко від його обійстя, посеред дороги, лежала колобаня¹, яка не висихала. Кому восени або навесні туди лежала путь, той

¹ Колобаня — баюра.

міг бути певний, що застряне в багні, лише газдівські коні витягнуть його воза. А болотяно було там через те, що ніхто на тому місці не хотів побудувати міст. Грошей, котрі надходили в уряд від громади, не вистачало на будову, село було бідне, отож про нього й не дбали.

Газді-хуторянину надокучило витягати вози з колобані та й подумав собі так, що і його дорога лежить через багнище, що і його коні застрявають там, як і людські. Міркував він, міркував і досудив так, що дасть сам побудувати міст — скільки б то йому не коштувало. Як досудив, так і вчинив.

А в тих краях ходив один злодій. Коли міст був готовий, той став собі під мостом і вислухував, що будуть говорити люди: чи не похвалиться якийсь великими грошима? Пересидів злодій під мостом півдня і вислухав усе, що говорилося. Потім зайшов на хутір і каже:

— Кожний, хто переходив, дуже красно дякував тому чоловікові, котрий дав побудувати міст.

Газда, хоч збіднів, та дав йому поїсти — вдячний за добру звістку. Злодій знову став під мостом і слухає, що говорять люди. А через міст у людській подобі йшло Щастя з Нещастям. Спершу озвалося Нещастя:

— Чи правду кажу, братику, що той чоловік заслужив на те, аби бути щасливим.

А Щастя сказало:

— Газда, котрий дав за свої гроші побудувати міст, дістане від мене велику нагороду: його жона скоро народить дитину, що буде щаслива: все,

що хтось попросить для тої дитини, буде сповнено й на її слово усе здійсниться.

Злодій чув ту бесіду від слова до слова. Прийшов він на хутір, і господар звідає його:

— Ну, що говорили люди на мості?

Той відповідає:

— Сього дня, як і вчора, кожний, хто переходив, просив вам добра й міцного здоров'я.

Про бесіду між Щастям і Нещастям злодій не сказав.

Невдовзі газдиня народила сина. Злодій зарізав баранчика, кров'ю змастив породіллі губи, а сам украв дитинча і втік, що й слід його пропав. Повставали господарі вранці, дивляться, а дитини коло них нема. Газда перелякався, бо увидів, що губи у жінки закривавлені. Що міг думати собі? Думав, що вночі жінка з'їла сина!

Даремно небога виправдовувалася, даремно казала, що вона не винна. Суд засудив її на страшну кару — замурувати в стіні, аби вона там померла з голоду. Як присудили, так і було зроблено.

А лукавий злодій з украденим дитинчам дійшов аж до моря, став на березі й почав просити Щастя, аби там виріс для малого замок. І нараз появився над морем красний замок. Тоді злодій попросив много-премного грошей. І то появилося. Він найняв дитині годувальницю, а сам оженився і жив собі, як цар.

Одної ночі жона каже:

— Послухай, чоловіче, що я тобі скажу. Як ти собі думаєш, чим то пояснити, що ми такі щасливі? Нічого не робимо, а всього у нас доста!

І чоловік розповів, звідки дісталоя їм щастя. Сказав, як один господар дав побудувати через болото міст, а він, злодій, став під тим мостом і підслуховував розмови проїжджаючих. А одного разу мостом переходили у людській подобі Щастя й Нещастя — йшли й мали свою бесіду. Щастя захотіло віддячити газді за його добро й сказало, що йому народиться щаслива дитина: хто і що би не просив для тої дитини — все негайно збудеться. І злодій зізнався, як викрав мале й подався з ним сюди, на берег моря. Признався і в тому, що випросив для хлопчика замок, де вони живуть, випросив много грошей, а потім малому найняв годувальницю, а сам оженився.

Цю оповідку всю до кінця вчув хлопець, що на той час уже підріс. Його дуже заболіло те, що небогу матір, ні в чому не винну, замурували в стіну живою. Тоді хлопець сам попросив Щастя, аби злодій, котрий його викрав од рідної матері, обернувся одразу на пса. Що попросив, те сталося. Хлопець заговорив до його жони і наказав, аби вона негайно полишила замок. А коли жінка пішла, зажадав од Щастя: «Най пропаде замок, аби з нього й каменя не зосталося!» І замок пропав. Хлопець разом із псом рушив у дорогу — хотів чимскоріше повернутися до рідної домівки. Думав, що, може, ще жива там мати — і знайде її. Йшов та йшов із псом і якимось попросився в одному селі переночувати. Господар прийняв його радо і запросив вечеряти. Та гість красно подякував, а їсти не хотів.

— Ну, та як не хочеш, то, може, дати твоєму псові? — спитав чоловік.

На те хлопець відповів:

— Того пса я нагодую сам. Не журіться ним!

Сказавши так, вигріб із печі повну лопату грані, висипав псиськові під ніс і наказав їсти. Пес мусив його слухати. Всі у хижі дуже здивувалися і почали казати:

— Ой, та ми такого ще не виділи, аби пес їв грань!

На те хлопець відповів:

— А таке чи виділи, аби мати з'їла свою рідну дитину?

— Ні, й таке не виділи, — призналися люди. — Але у нас було чувати, що там і там, у тому й тому селі, одна мати з'їла маленьке дитинча та ще й першої ночі, ледве воно встигло народитися.

Рано-вранці хлопець попрощався з господарями, взяв ноги на плечі й — просто до села, про яке говорилося. Йшов не дуже довго — і прийшов у те село. Знайшов старого нянька, поговорив із ним і попросив показати місце, де колись замурували матір. Хлопець пішов одразу на те місце і почав просити Щастя:

— Ой, Щастячко, поверни мені мою бідну мамку! Най розпадеться та стіна, де її замурували, най вийде звідти моя мамка, аби їй нічого не пошкодило, і най оживе знову, як мучениця!

По тих словах кам'яна стіна розступилася, і мати явилася перед ним живою. Хлопець сказав, що він — її син, видить перед собою свою рідну мамку. З великої радості вона почала обнімати й цілувати сина. Не знати, доки б то тривало, та підійшов ґазда і, коли увидів свою жінку, то з радості заплакав, як мала дитина.

Аби справедливість не минулася, не забулася, щасливий хлопець попросив обернути пса на чоловіка. І пес перемінився знову на того злодія, що наробив біди. Тепер замурували в стіну його.

А щасливий хлопець залишився із щасливою ріднею.

ЯК ІВАНКО-ДУРЕНЬ З КОРОЛІВНОЮ ОДРУЖИВСЯ

Був чоловік, що мав трьох синів: двоє розумних, а третій дурний. І прийшов тому чоловікові вже час умирати. Перед смертю покликав він синів і сказав, щоб вони після похорону ходили на цвинтар три дні. Та й помер. Поховали красно, — так, як батька. Але приходить черга іти на варту до гробу старшому. Той розболівся. Середульший не хоче його переступити. І кажуть вони молодшому:

— Іди ти, дурний Іванку, на варту.

Той зліз з печі, вдягнувся, взяв у руки палицю і пішов на гріб батька. Прийшов, помолився та й ліг. Лежить на гробі. Ось коло півночі вилазить батько з гробу.

— То ти, — каже, — Степане?

— Ні, — каже той, — то я, Іванко.

— А чому ж він не вийшов?

— Бо чогось захворів.

— Ну, — каже, — хай так і буде! На́ тобі оцей пучок волосся. Як буде тобі потрібно, то ти тільки припечи його — зараз явиться тобі кінь; влізь

йому в ліве вухо, а вилізь правим — буде й панська одежа на тобі. Тільки ти довго не тримай, а зроби́ть службу — пускай.

І зник старий, а той дурний, виспавшись, приходить додому. Питаються його:

— А щось видів?

— Нічого не видів! — та й знов поліз на піч.

Увечері приходить черга вже на другого, середульшого. Той знов не хоче йти, бо бої́ться. А дурний з печі:

— Ну, коли не хочеш, то треба мені йти, чи що. Але аби тільки батько не гнівався!

— Не журися, не буде гніватися... тільки йди!

Пішов той, знову ліг, лежить. Коло півночі питається батько:

— А що? То ти, Семене?

— Ні, він заслаб, а то я, Іванко дурний.

— Ну, — каже, — добра ти в мене дитина, я тебе нагороджу за твоє послушенство. На ж тобі другий пучок волосся. Як треба, то тільки припечи його — так зараз до твоїх послуг буде кінь добрий.

І знов старий зник, а Іванко заснув, проспав до рання. Рано встав, прийшов додому. Питаються брати:

— Чи видів що?

— Ні, — каже, — нічого не видів! — роззувся і заліз на піч.

Надвечір кажуть іти йому на варту за свою чергу. Він не сперечається, а взувається і йде весело. Прийшов, на гробі ліг та й лежить. Коло півночі батько й питається:

— А котрий коло мене на варті? Степан чи Семен?

— Ні, — каже, — тату, то моя черга, я й прийшов.

— Ну, добре! На ж тобі третій пучок волосся. Як тобі треба буде, то воно стане у великій пригоді. — Та й каже: — Бувай здоров! Більше вже не треба ходити до мене на варту.

Прийшов дурний Іванко додому, питаються брати:

— Чи не видів чого?

— Ні, — каже, — не видів нічого.

Заліз собі на піч, тільки носом свище.

Ось через недовгий час королівна того королівства оголосила таке, що хто доскочить до неї на стовп, той буде її чоловіком. А вона звеліла зробити стовп заввишки в п'ять сажнів, закопати коло палацу, поставити на нім галерею, а в ній вона буде сидіти. І вже кілька разів було, що вона так робила, і багато там полягло людей, бо не могли жодним способом доскочити, а тільки розбивалися. І ще так сказала, що хто б не доскочив: чи мужик, чи швець, — то вона його буде. От вчули те наші молодці, а їм вже час був женитися, кажуть:

— Їдьмо! Може, ми доскочимо.

Дурний каже:

— Візьміть і мене.

— А ти нащо там, дурний? Чого ти поїдеш?

— Ну, не хочете, — Бог з вами!

Тільки що вони виїхали, Іванко пішов у ліс, припик пучок волосся. От явився перед ним білий кінь, як сніг. Вліз Іванко у ліве вухо, виліз правим — красивий став, і одежа стала на ньому, як на якому великому панові. Сів на коня та й поїхав. Догнав своїх братів, вліпив їм

по п'ять нагайок і полетів як вихор. От і приїхали вже всі, беруться скакати. Кінь Іванка як скочить, — на три чверті доскочив, а вище не міг, та й опустився. Тоді Іванко назад повернув і поїхав додому. Коня пустив у яру пшеницю, а сам виліз на піч. Приїжджають його брати. Питається він їх:

— Що там було?

Ті кажуть:

— Зо всіх тільки один такий найшовся, що мало не доскочив. Але і кінь був ладний такий, що ще ніде такого не виділи. Тільки за що він нам по дорозі вліпив по п'ять нагайок?

— Та то, — каже Іванко, — я був!

— От! Де тобі, дурневі, таким бути?

Він тільки за комином посміюється.

На другу неділю знов вони збираються. Той Іванко й каже:

— Візьміть мене!

— А ти чого поїдеш, дурний? Тебе там треба?

— Ну, то я буду сидіти на печі.

Поїхали вони. Тоді пішов Іванко у ліс, припик другий пучок волосся, — от явився перед ним кінь буланий, як золото. Іван вліз йому в ліве вухо, виліз правим, таким став гарним, що на світі кращого за нього не було. Виїхав на шлях, догнав братів, вліпив їм по п'ять нагайок і полетів як вихор. Зїхалися всі до двору. Дали гасло скакати. Той дурний своїм конем як скочить, кінь тільки передніми ногами вчепився за галерею. Але не міг на неї вискочити. Він повернув конем та й зник. Приїхав у ліс, коня пустив на волю, а сам убрався в свої лахи та й заліз на піч. Приїздить додому брати. Дурний питається:

— А що там виділи?

— Ото, щоб ти знав, який там був молодець!

Що за гарний! Але кінь під ним ще кращий!

— А, дурні ви! Та то ж я!

— Де тобі бути таким! Тобі тільки сидіти на печі!

На третю неділю вони знов збираються їхати.

Іванко й каже:

— Візьміть же й мене!

— Де тобі їхати? Там не такі, та нічого не вдіють! От сиди спокійно на печі!

Поїхали вони. А Іванко пішов у ліс, припик третій пучок волосся. Явився до нього кінь карий. Він вліз йому в ліве вухо, з правого виліз, — такий став гарний, що не можна й сказати. А вбрання стало на ньому золоте. Сів він на коня і полетів, як стріла. Доганяє братів, уліпив їм по п'ять гарячих нагайок та й поїхав. Приїхав на місце. Дали гасло скакати. Він своїм конем як скочив, вилетів на галерею, зліз із коня, поцілував королівну. Вона дала йому перстень із свого пальця і шовкову хустинку надвоє роздерла. І він узяв половину, сів на коня, між народ вискочив та й утік, хоч і кричали зо всіх сторін ловити його. Приїхав додому, коня пустив, а сам заліз на піч. Приїжджають брати. Він і питається:

— Що виділи?

— От, говори собі! Якийсь собака їздить і цей раз доскочив, взяв перстень, половину хустини. Хотіли його зловити, а він утік. Тільки за що він вже третій раз дав нам по п'ять нагайок, аж шкура облізла?

— Та то, — каже Іванко, — я!

Нічого вони йому не кажуть. А він наклав на палець перстень та й сидить. Приходить ніч. Від того персня так ясно, як удень, робиться. Питаються брати:

— Де ти взяв той перстень?

Він і каже:

— Як то де? Королівна дала.

— О, то ти нам давав такі добрі облизні?

— Аякже! Я! А чому ви мене не брали з собою?

На четверту неділю вже та королівна сумує, що дала перстень і половину хустини та й не знати кому. А вона страх його полюбила. Просить батька, щоб по всьому королівству розіслав такі листи, що хто б він не був і якого стану, то королівна вийде за нього заміж. Шукають його скрізь, розіслали вже і жовнірів. Приходять до хати того дурного. Найшли його з перснем, стягають з печі. Тоді він припік пучок волосся, — і кінь карий прибіг. Іванко сів на нього і поїхав до королівни. Приїхав. Вона тоді вже втішилася, взяла з ним шлюб, живуть собі.

Але тії королі, що добивалися взяти її, об'явили батькові її війну, чому він віддав за мужика свою дочку, а за них не хотів. Другі зяті цього короля стали збиратися йти батькові на поміч. Кажуть і Іванкові, щоб він лагодився.

А той прикинувся слабим і не поїхав з ними, тільки жінка його поїхала. Вийшли вони, вже стали до бою. А той, дурний, як припік перший пучок волосся, зараз явився до нього кінь добрий. Той вліз йому в ліве вухо, а правим вискочив, зробився вродливим, і зброя на нім гарна. Сів на коня та й поїхав. Приїхавши, він поба-

чив, що тесть його зачав битися з своїми ворогами, а Іванка не впізнав. Той як витягне шаблю, як став сікти, посік все військо вороже, а решта з тими королями мусила втікати. Король хотів йому дякувати, що вирятував його від зневаги, але він втік, щоб його не впізнали. Приїхав додому, коня пустив, а сам ліг спати. Приїжджають вояки додому; дивляться — Іванко спить. Розбудили його. Розказують, що от такий і такий найшовся лицар, що побив стільки війська і їх врятував. Він і каже:

— Та то я!

— Де там тобі! Далеко куцому до зайця! Ти лінюх і невдатний до цього, а то жвавий хлопець!

Через деякий час ті королі знов зібрались воювати. Знов король із своїми зятями стає до бою. Кажуть і йому, Іванкові, їхати. А він і каже:

— Обійдеться без мене!

Тільки вони виїхали, він ліг спати. Виспався добре, а тоді вийшов з двору, припік другий пучок волосся. З'явився до нього кінь, дуже хороший! Він вліз йому в ліве вухо, а правим виліз, зробився ще кращим, як перше був, сів на нього і поїхав. А там уже бій кипить. Як кинувся він на ворогів — одних побив, інших порозганяв, і сам утік додому. Коня пустив, а сам ліг спати. Ті приїхали з війни. Кажуть до його жінки:

— Дивись-но! Ми всі для твоєї химери трудимося, а твій красний чоловік лежить на боку та спить!

Вона нічого їм не каже, тільки плаче, що таку біду навела на свого батька.

Але ті вороги найшли якусь чарівницю, і вона сказала їм, що того короля ніхто не поб'є, а тільки той лицар, що вже п'ятсот літ закопаний під землею в такому-то місці. Беруться вони, відкопують його і кажуть йому, чого їм від нього треба. Той і каже:

— Добре! Тільки годуйте півроку мого коня вівсом голим, а мене медом білим.

Ті кажуть:

— Добре.

Годують їх обох, як кабанів на заріз, і через півроку посилають вість до того короля, щоб став до бою на тому-то місці. Зажурився той король вже не жартом, аж плаче: де то, щоб через дурну жінку він життя свого позбувся. Розписав листи по приятелях своїх, щоб йому помагали. Ті поприїздили. І він їде з зятями. Кажуть і дурному їхати. А він:

— Овва! Чого я поїду? Не бачив, як їх поб'ють, абощо?!

Ну, нічого робити, — вони виїжджають. Тоді Іванко припик третій пучок волосся, з'явився кінь такий, що ще зроду ніхто такого не видів. І каже кінь до нього:

— Слухай-но! Те, що було перше, то пусте: тепер з твоїми ворогами єсть такий лицар, що як станеш битися з ним, то ти заїжджай з правого боку і хутко стинай йому голову. І як зітнеш, то відскакуй на лівий бік, то він тільки ранить тебе в ногу, але не дуже. Сідай, нема часу довго балакати!

Вбрався він у кінським вусі, став такий сильний і хороший, що кращого за нього на всім світі не було! Сів на коня, кінь і поніс його так,

як птах. Приїжджає на місце. От викликають, хто хоче з таким-то лицарем битися, і коли його поб'є, то вже більше битися не будуть. Виїжджає Іван-дурень проти того лицаря, а він йому і каже:

— Здоров, королевичу Іване!

Той йому відповідає:

— Дай Боже здоров'я!

Питається його той лицар:

— Чи будем битися, чи миритися?

Той каже:

— Ні! Будем битися.

— Ну, ставаймо до бою!

Повитягали вони шаблі. Перший раз зійшлися, — так тільки один коло другого проїхав. Другий раз зійшлися, — тільки шаблями побренькали. Третій раз зійшлися, — кінь Іванків як підсадиться з правого боку! Тоді Іванко хутко голову тому лицареві стяв та й відскочив на лівий бік. Але той, вже без голови, як махне шаблею — та й вдарив Іванка по литці і геть її розрубав. Прибігла до нього його жінка, не пізнала його і дала йому свою хустку з голови перев'язати рану. Той перев'язав і втік. А його вороги бачать, що нічого не вдіють, та й по-втікали з своїми людьми.

Приїздять вони, зяті і король, додому. Тішаються, що так скінчилося, і хочуть стратити того дурного Іванка. Приходить жінка до його кімнати: він спить. Відкриває ногу, а з ноги ще кров юшить. Закликали батька, пізнали рану, що то йому зробив той лицар; збудили його. Якось вони ту рану залікували і вже жили спокійно. І більше ніхто вже не смів на них нападати.

БАБА-ВІДЬМА

В одної баби в нашому селі були в хаті чорти. Це, кажуть, якщо знесе курка зноска і носити його під пахвою дев'ять днів, а потім закопати в гній, то вилупиться чорт. То ця баба їх виносила, і вони її завжди слухали. Вночі вони жили на горі, а вдень у хаті. Хтось там був прийшов до неї та й побачив, що під столом була викопана глибока-глибока яма. Вони заглянули та й питають:

— Бабо, що це в вас там за яма?

А вона каже:

— Туди вам, діточки, діла нема!

То це в тій ямі вдень сиділи чорти. Люди бачили — як виглянуть часом на хату, то вона на них насвариться, і вони знов сховаються. Вона їм туди ставила їсти під стіл — несолоне.

Чоловік її не прийшов з війни. А в 47-му році в неї народився син. І от цей хлопчик якось забувся і поставив тим чортам солону їжу — як баби не було вдома. То вони заволокли його на гору й там замучили. А як баба прийшла додому, то скинули з гори.

А дуже страшно було, як та баба вмирала.

Вона вже лежала при смерті, але до неї ще покликали лікаря. Він заходить в сіни, а йому під ноги гадюка виповзає: сичить. Він злякався і ойкнув! А баба з хати:

— Йди-йди, синку, не бійся!

Він заходить, а вона сидить, ноги в попіл встромила і вже вмирає. Куди її лікувати — бабі вже дев'яносто років! Він махнув рукою і вийшов.

А та баба скоро померла. А як її ховали, то зірвався такий страшний вітер, що все село боялося йти. Перед тим, як мали опустити гріб, вітер зломив здоровенну гілляку з вершка і кинув коло гроба, на неї, що був би людей побив. А з лісу до неї на подвір'я привалило величезного дуба з коренем. Отака страшна відьма була.

КАЛИНОВА СОПІЛКА

Були собі дід та баба. У діда дочка і в баби дочка. От і пішли вони в гай по ягоди. Дідова збирає та й збирає, та й назбирала повну миску, а бабина що візьме ягідку, то й з'їсть. От і каже дідова:

— Ходімо, сестро, додому, поділимось.

От ідуть та йдуть шляхом, а бабина говорить:

— Ляжемо, сестро, відпочинемо!

Полягали, дідова, втомившись, заснула, а бабина взяла ніж, та й устромила їй у серце, та викопала ямку, та й поховала її. А сама пішла додому та й каже:

— Дивіться, скільки ягід я назбирала.

А дід і питає:

— Де ж ти мою дочку діла?

— Іде ззаду.

Коли ж ідуть чумаки та й кажуть:

— Станьмо, братця, отут відпочинем.

Та й стали. Глянуть — над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла! Вони вирізали з тієї калини сопілку, та й став один чумак грати, а сопілка говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

А другі кажуть:

— Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка так промовляє.

От прийшли вони в село та й натрапили якраз на того діда:

— Пусти нас, діду, переночувати, ми тобі скажемо пригоду.

Він їх пустив. Тільки вони увійшли у хату, зараз один сів на лаві, а другий став біля нього та й каже:

— Ану, брате, вийми сопілку та заграй!
Той вийняв. Сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

Тоді дід каже:

— Що воно за сопілка, що вона так гарно грає, що аж мені плакати хочеться. Ану, я заграю!

Він йому й дав. А та сопілка говорить:

Ой помалу-малу, мій таточку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

А баба, сидячи на печі:

— Ану, дай сюди, старий, і я заграю!

Він їй подав, вона стала грати — сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, матусенько, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

А бабина дочка сиділа на печі аж у куточку і злякалась, що дізнаються. А дід і каже:

— А подай їй, щоб заграла!

От вона взяла, аж сопілка і їй відказує:

Ой помалу-малу, душогубко, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Ти ж мене, сестро, зі світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила.

Тоді вже всі дізналися, що воно є. По дідовій дочці обід поставили, а бабину прогнали.

НЕЩАСНИЙ ДАНИЛО

Був собі нещасний Данило. Де вже він не ходив, де не служив, — все, що не заробить, так як за водою й піде. Нічого в нього нема. От найнявся він до чоловіка:

— Посійте мені десятину пшениці, то я вам і послужу рік.

Став він служити, стала його пшениця сходити, стала хазяйська в стрілки йти, а його вже в колос; хазяйська в колос, а його вже й поспіла.

— Ну, — каже, — завтра піду скошу, то це мені й буде.

Коли це вночі набігла хмара, як ударив град, вибило пшеницю. Пішов він і плаче:

— Піду, — каже, — ще де в другому місці наймусь. Приходить до другого хазяїна:

— Візьміть мене, — каже, — на рік, я вам хоч он за те поганеньке лоша служитиму.

Став він служити, стало те лоша поправлятися, така з нього путня коняка вийшла. «Оце, — думає, — дослужу та й поїду». Коли це вночі набігли вовки й розірвали лоша. Плаче він:

— Піду ще де наймуся.

Приходить ще до чоловіка, а в того чоловіка та на могилі камінь лежав, хто його знає, де він і взявся, може, його ніхто й не рушив одвіку.

— Наймуся я, — каже, — до вас за цей камінь.

Став він служити, почав той камінь мінятися, пішли по ньому різні кольори: один бік червоний, другий — срібний, третій — золотий.

— Ну, — каже, — камінь вже нікуди не дінеться.

Коли це завтра йому строк, а щось прийшло й стягло той камінь. Плаче він, жаліється, що от скільки служив, нічого йому Бог не дає.

— Що ж, — кажуть, — як ти такий нещасний, іди ти до царя, як він нам всім отець, то він і тебе прийме.

Послухав він, пішов до царя, цар і помістив його в двірню:

— Роби, — каже, — що буде, подивлюсь, який ти нещасний.

От дивиться цар, що Данило не зробить, то краще того не буде, та й каже йому:

— Що ж ти кажеш, що ти нещасний, а що не зробиш, то кращого не буде. Хочу я тебе нагородити.

Взяв насипав три бочки: одну золота, другу вугілля, а третю піску і каже:

— Як вгадаєш, де золото, бути тобі царем, як вугілля — бути тобі ковалем, а як пісок, то і справді ти нещасний: дам я тобі коня і зброю, і їдь ти з мого царства.

От ходив він, ходив, лапав, лапав...

— Ось, — каже, — золото.

Розбили — аж пісок.

— Ну, — каже цар, — справді ти нещасний; їдь з мого царства, мені таких не треба.

Дав йому зброю козацьку, одягу, він і поїхав.

Їде він день, їде й другий — нема ні йому, ні коневі їсти. Їде третій день, бачить — стіг сіна стоїть.

— Це, — каже, — хоч не мені, так коневі буде.

Став до стога під'їздить, він і зайнявся. Плаче Данило, тільки чує, щось кричить зі стогу:

— Рятуй мене, бо згорю.

— Як же я тебе, — каже, — рятуватиму, як я й сам не приступлюся.

— А ти, — каже, — подай свою зброю, я ухоплюся, а ти й витягнеш.

Подав він туди зброю і витяг таку здоровенну гадюку. «Таке», — думає.

А вона йому й каже:

— Коли ти мене витяг, то відправ і додому.

— Як же я тебе відправлю?

— Бери мене, — каже, — на коня, та куди я буду голову хилити, туди верни.

От хилить вона голову, а він повертає, їхали-їхали і приїхали до такого дворища, що й любо подивитися. Злізла змія й каже:

— Перестій же ти тут, а я до тебе скоро вийду.

Сказала й полізла під ворота. Стояв він, стояв, ждав, ждав, плаче, а тут і вона виходить

такою вбраною, красивою баринею, одчиняє ворота:

— Веди, — каже, — коня та закусиш і спочинеш.

Пішли у двір, а посеред двору дві кринички; набрала вона з однієї стаканчик води, поставила, сипнула жменю вівса.

— Став, — каже, — коня!

«Таке, — думає, — три дні ми не їли, не пили, а вона, як на сміх, жменю вівса дала».

Пішли в горницю, вона і йому шматочок булочки і стаканчик води поставила.

— Що ж мені тут їсти?

Коли глянув у вікно — овес і вода цілі, а кінь уже наїдається. Гризнув він булочки, хльобнув води — уже наїдається, а все ціле.

— Що, — каже, — наївся?

— Спасибі, вже.

— Ну, лягай же спочинь.

Встав він на другий день, вона йому й каже:

— Кинь ти мені свою зброю, коня й одягу, а я тобі дам свою.

Дає йому сорочку і зброю.

— Це, — каже, — така зброя, що скільки б сили не було, як махнеш, якого не дістанеш, то той тільки в живих буде; а сорочка така, що як надінеш, ніщо тебе не візьме, і їдь ти до такого-то шинку, там тобі об'являть, що їхній цар вивав богатиря, то як поїдеш до нього й женишся: то жінці до семи год правди не кажи.

От попрощалися, він і поїхав. Приїхав до шинку, його розпитують, хто та відкіля. Як узнали, що з чужої землі, і кажуть йому:

— Найшла на нашого царя чужа земля, не може цар сам одбитися, а викликає богатиря, щоб його царство одвоював, його дочку забрав і його до смерті догодував.

Показали йому, куди їхати, він і поїхав.

Доступив до царя:

— Так, — каже, — і так, можу я цю чужу землю одбити, дайте мені тільки двох козаків, як що трапиться, щоб звістили.

Виїхав він з козаками в поле.

— Лягайте, — каже, — спіть, а я постережу.

Тільки ті поснули, біжить чужа земля.

— Звертай! — кричить.

— Ні, — каже, — звертай ти!

Чужа земля як зачала кулями кидати, як зачала кидати, чисто тих козаків покрила. Він тоді як махне своєю зброєю, яких тільки не достав, то ті живі й лишилися. Відбив, ото раді йому таки всі, одгуляли весілля, сів він на царство, і живуть собі.

А та чужа земля давай царівну підбивати:

— Що ти пішла за такого, що хто його знає й звідки він, а ми ж все царі, ти взнай, чим він орудує, то ми його знищимо, а тебе заберемо.

Вона й давай його випитувати.

— Що ж, — каже, — вся сила моя от у цих рукавицях.

Вона їх з нього сонного зняла та й оддала їм.

От виїжджає він на полювання, вони перестріли його, давай тими рукавицями махати, а він як махнув своєю зброєю, котрих побив, а тих привів і в темницю посадив.

Вона знову до нього:

— Де ж ваша сила?

— Сила моя, — каже, — в оцих от чоботях.

Вона й чоботи зняла й віддала. Виїхали вони проти нього, він знову-таки котрих побив, а котрих забрав та в темницю посадив. Та вже в третій раз признався:

— Сила моя, — каже, — в цій зброї, та на мені сорочка така, що мене ніщо не візьме.

Давай вона його улещувати:

— Ви б, — каже, — в лазню сходили та змилися, мій батюшка завжди так робив.

Він і згодився. Тільки що роздягся, вона й підмінила йому зброю й сорочку, та й віддала тим. Виходить він із лазні, тут його взяли, посікли, порубали, склали в мішок, положили на коня й пустили. От кінь ходив-ходив, блудив-блудив та згадав старе місце, де жив. Прибився до свого дворища, а там його добродійка побачила та й каже:

— Е, — каже, — щось уже Данилові заподіялося.

Зараз взяла його, перебрала, перечистила, склала, з одного колодязя набрала цілющої води, а з другого живущою покропила, він і ожив.

— А що, — мовить, — я ж тобі говорила, не кажи до семи років жінці правди, не послухав.

Він уже стоїть та мовчить.

— Ну, — каже, — перепочинь, та я тобі ще щось друге дам.

На другий день дає йому вона ремінь і приказує:

— Гляди, їдь до того шинку, де й уперше був, та як станеш вранці вмиватися, проси шинкаря, щоб він бив тебе цим ременем як дужче, подовж спини. Як тільки ти води хлюпнеш, то знову будеш у жінки, та тепер уже їй нічого не кажи.

От поїхав він до того самого шинку, переночував, а як став умиватися, попросив:

— Як хлюпну я, хазяїне, в перший раз води, то бийте мене цим ременем подовж спини що-сили.

От хлюпнув він, той як учеше його по спині, він і перекинувся конем, та таким конем, що любо й глянути. Хазяїн такий радий, такий радий. «От, — думає, — одного привів, а другим сам став». Зараз на ярмарок, став продавати, а цар і побачив.

— Продай, — каже. — Що тобі дати?

— Та давайте п'ять тисяч.

Цар вийняв гроші, взяв і оддав. Приходить у палац, хвалиться:

— Піди, душенько, подивись, якого я коня купив.

Пішла вона, як глянула:

— Е, — каже, — це моя погибель; треба його зарізати.

— Що ти, душенько, як можна?

— Ні, заріж та й заріж.

Стали готувати ножі, сокири, а дівчинка прибігла, обнімає коня та й каже:

— Коню мій любий, коню хороший, який ти прекрасний, та будуть тебе різати.

А він до неї і гиготить:

— Ти, — каже, — дивись, де перша крапля крові упаде, та візьми ту краплю й закопай у саду.

Зарізали його, дівчинка зробила, як він наказував, понесла краплю в сад і закопала. І виросла з тієї крові така вишня: один лист срібний, другий золотий, третій ще який — всі різні.

Пішов раз цар у сад, угледів ту вишню, милується та й хвалиться цариці:

— Поглянь, яка в нас у саду вишня хороша, хтозна-коли й виросла.

Та як глянула:

— Е, — каже, — це моя погибель, треба її зрубати!

— Що ти, як можна, найбільша в саду краса — та зрубати?

Все одно:

— Зрубай!

Стали готуватися, а дівчинка прибігла та:

— Вишенько моя, вишенько, яка ти хороша з коня вродилась, та будуть тебе завтра рубати.

— А ти, — каже, — дивись, де перша тріска впаде, то візьми й пусти на воду.

Зрубали вишню, дівчина все зробила, як було сказано, пустила трісочку, і такий з неї селезень вилився, що любо й глянути.

От пішов цар на охоту, побачив селезня, а він так сам до рук і йде. Цар одягу з себе, у воду — і поплив за ним. Той — далі та й манить. Як одвів од берега, тоді як схватиться, упав на березі, перекинувсь чоловіком, надів свою одягу, а то Данилова одяга і була.

— А пливи, — каже, — сюди!

Приплив той, він його вбив та й пішов у палац.

— А де тут така-то дівчина?

Показали йому.

— Ну, — каже, — ти мене вдруге на світ народила.

Та й став з нею жити, а свою жінку до хвоста коневі прив'язав і розметав по землі.

ЯК НЕВІСТКА ЗАБРАЛА СВЕКРІВ СКАРБ

Жив біля Дніпра, де тепер слобода Язикова, один заможний запорозький козак, і був у нього син, а в того сина була й жінка. Тільки син не дуже слухався батька і часто крав у нього гроші.

От коли батько зістарівся, то зібрав усі свої гроші, поклав їх у макітру та й пішов з нею в сад, а за ним потихеньку, назирцем і синова жінка. Викопав батько в саду ямку та й зарив у ній макітру з грішми, а, зариваючи, ще й вирік таке закляття: «Яка рука загірбала, щоб та й одгірбала» (тричі).

От чи довго жив після того батько, чи недовго, а тільки вмер. Діждалася невістка ночі, взяла під бік мерця та з ним — у сад. У саду поклала його коло ями, де були закопані гроші, та його ж рукою почала відгірбати яму. Відгірбає, а сама й каже (тричі):

— Якою рукою загірбав, такою й одгірбаю.

Зібрала всі гроші, мерця внесла в хату, а тоді покликала людей та й давай тужити за покійником.

ЦАРЕВИЧІ ВАСИЛЬКИ

У одного царя був син. Цар був старий, тому вирішив він сина оженити і віддати йому царювання. Так і зробив. Синові присягли, і він став царювати.

Царський палац був коло моря, і молодий цар з жінкою полюбляли на човні по морю прогу-

люватися. Та одного разу пішла цариця до моря без чоловіка, але із служницями, і сіли вони на човен утрьох. Служниці взяли весла, управляють і їдуть. Раптом, коли трохи від'їхали від берега, човен перекинувся, і служниці потопились. А цариця перетворилася на качку і полетіла поверх води над морем.

То чарівниця човен перевернула, а сама перетворилася на царицю, прийшла до царя і каже:

— Нещастя яке трапилось! Перекинувся човен у морі, так я впливла, а служниці потонули.

От і живе цар з нею, як зі справжньою жив, — він і не здогадується, хто вона. Та куди цар не їде, його справжня жінка качкою стає і летить за ним.

Одного разу їде він широким шляхом, а вона наперед полетіла, спустилася, стала знов жінкою і народила двох синів. Поклала їм по голуб'ячому яечку кожному під праве плече і сказала:

— Їжте, сини мої, — не заїдайте, спить — не засинайте, пийте — не запивайте!

Обгорнула їх ковдрою і на шляху поклала.

Доїжджає цар, дивиться: щось лежить на дорозі, ковдрою обгорнуте. Під'їхали ближче і стали, бо коні далі не йдуть.

— Піди, — каже цар кучерові, — подивися, що там таке?

Схопився кучер, побіг, подивився, прибігає і доповідає:

— Це двоє діток маленьких, тільки що народжених.

Цар сам підійшов, подивився на них і каже:

— Берить їх у коляску.

Повернувся додому, позвавши священника, та й охрестив тих дітей і дав їм обом ім'я Васильки.

Ростуть вони не по годинах, а по хвилинах. За один місяць стали вони ходити, стали й говорити. На другий — стали вже й грамоті вчитися. І красиві такі дітки, що не можна на них і надивитися. Але його жінка, теперішня цариця, люто зненавиділа їх.

Якось відлучився цар з дому на троє днів у якесь місто велике, і вона знає, у який час він повернеться. Узяла вона і тих діток потруїла. Повбибрала їх гарно і поклала обох на стіл.

Приїздить цар додому, доносять йому, що ті дітки, котрих знайшли на дорозі, Васильки, померли. Входить цар до кімнати і бачить, що дітки лежать на столі мертві. Узявся він за голову, заплакав.

— Чого вони вмерли? То б один, а то обидва разом?

Жінка каже:

— Хіба я винна? Вони, як попили, похворіли трохи і вмерли разом.

Зробили труну, позолотили її і зсередини, і зверху, внесли в церкву, а наступного дня, щоб поховати на цвинтарі, призвали священника.

Проситься дяк:

— Дозвольте, ваша царська величність, переночувати коло тих діток. Буду я псалтир над ними всю ніч читати.

— Читайте, брате, — дозволяє цар.

Ну, і ночує дід у церкві, читає.

Коли серед ночі прибігає до нього піп і каже:

— Чого ти тут читаєш? Ходімо, в мене для тебе інша робота є!

Він не слухає, читає. Піп пішов, коли прибігає дячок за наказом попа — гнати дяка з церкви. Та він одне робить — читає!

Тут біжать три жандарми із шаблями:

— Чого ти не слухаєш? Зараз біжи до попа, бо голову тобі знімемо геть!

А він одно робить: читає, нікуди й не дивиться.

Не стало раптом того нічого. Шибочка угорі у церкві брязнула, і спускається качечка на землю. Спустилася, стала жінкою і почала плакати над дітками своїми.

Плаче та промовляє:

— Любі дітки мої! Я ж вам яєчка дала. Я ж вам казала: їжте, їжте, сини мої — не заїдайте, спить — не засинайте, пийте — не запивайте! А ви заїли, запили і поснули! Якби вас, діточки, не ховали ще одну ніч, то я б вас, діточки, оживила у ту ніч.

Дяк усе це чує. А вона коли плаче, то золото з очей, як сльози, сиплеться, а коли говорить, то срібло з рота дрібне випадає. Знов ударилася качечкою і в ту саму шибочку і вилетіла.

Коли розвиднилося, приходить той дяк, що читав, до царя і каже:

— Дозвольте, ваша царська величність, сказати.

— Говори, брате, — цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну ніч у церкві побудуть.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі.

Він узяв, пішов додому, випив чаю і ліг спати. Виспався, узяв псалтир і пішов знов у церкву. Увійшов у церкву, окреслив себе кругом і

поробив хрести навкруг того круга, а сам посередині став і почав читати: бо вже знає, що буде. Читав і читав до самої глибокої ночі.

Коли посеред ночі з'являється повний полк солдат та й гукають до нього, бо круга перейти не можуть:

— Геть із нашого місця!

Він одно робить, читає. Гнали, гнали, піками, шаблями махали — нічого йому не можуть зробити. Зникло це — з'явилися змії вогненні, кричать:

— Тікай! Церква горить!

А вона ніби й справді горить — огонь так і сиплеться. А він усе читає.

Зникли оці змії, з'являються чорти:

— Тікай, дяк, а то зараз підлога у пекло провалиться!

Та він не слухає нікого, усе читає.

Коли раптом зникло оце усе, і з'являється качечка. Влітає в ту саму шибочку, спускається, плаче й питає:

— Чи живлющої я вам води дістала?

Підняла головку одному, влила раз, два. Ні, не та вода, не ожили діти.

— Який жаль! Я так поспішала, що не з того колодязя води ухопила!

Засмутилася вона і вилетіла через ту саму шибочку.

Дяк узяв тоді, позмітав срібло і золото, яке качечка наплакала. Золото — в один краєчок хустинки, а срібло — у другий, у вузлик.

Йде він до царя і доповідає:

— Дозвольте, ваша царська величність, сказати?

— Говори, брате, — цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну ніч у церкві переночують.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі. Якщо вони оживуть, я тебе нагороджу ще й не так.

Поклонився дяк, узяв гроші й пішов собі додому. Діждав третьої ночі й пішов у церкву. Круг крейдою зробив і у крузі став собі, читає. Тут настала глупа ніч. Прибігають жандарми із шаблями, із піками й кричать:

— Геть із церкви!

Він одне робить — читає.

Гнали, гнали — не вигнали. Вони й зникли. З'явилися тоді чорти.

— Тікай, — кричать. — Тікай, бо оце все у пекло провалиться!

А він собі одне робить — читає. Вони його огнем засипали — церква так і горить, і на нього самого полум'я сиплеться, а він одне робить — читає.

Гнали, гнали — не вигнали. Та й зникли чорти — хтозна де й поділися.

І знов прилітає качечка до того вікна, де шибочка вибита. Влетіла, стала жінкою і почала плакати.

— Тепер, — каже, — я, любі мої синочки, праведної води дістала!

Підвела головку одному, потім другому, поналивала їм води в рот — вони й ожили.

— Дивіться ж, діточки мої, тепер, коли ви живі, яєчка вже не заїдайте, пийте — не запивайте і спіть — не засинайте. І нехай вам Бог помагає, а я собі уберуся.

Наказала вона так і пішла, та коли промовила: «Прощавайте», дяк схопив її за ноги. Вона стала вириватись, але він міцно тримав.

Коли півні заспівали, вона й каже:

— Тепер пусти, вже пройшов час, я тікати вже не буду.

А він не вірить і все коло неї сидить.

Прокинувся цар, о дванадцятій годині попив чаю і питає:

— Чи не було дяка?

Кажуть:

— Не було.

Цар і послав якогось там посланця, чи жандарма, чи кого ще, щоби спитати, де дяк подівся. Той посланець пішов до дяка додому, аж там кажуть, що не було його ще з церкви. Він — у церкву і, врешті, знаходить дяка.

Дяк і каже тому посланцеві:

— Іди і скажи царю, що його дітки ожили й жінка його перша тут із ними.

Посланець повернувся до царя. Каже йому, що дітки живі і жінка перша коло них. У царя чуприна вгору полізла:

— Як же то жінка? Коли жінка ж моя коло мене?

— Я не знаю, — каже посланець, — так мені дяк сказав.

— Зараз запрягай у коляску коней!

Сів і поїхав. Доїхав, вскакує в церкву — аж там і дітки, і цариця. Пізнали вони одне одного, почоломкалися.

Він і питає:

— Що ж це таке?

Вона й каже:

— То все чарівниця зробила, з якою ти жив. Вона служниць згубила і мене хотіла згубити, так я перекинулася качечкою і полетіла, а вона думала, що усіх нас потопила.

Сіли вони у коляску, діток узяли. Цар одного за руку, вона другого, і поїхали додому.

Приїхали до палацу, а чарівниця, як їх побачила, отруту прийняла і відразу лопнула.

Цар увійшов:

— Приберіть її, вирийте яму на розпутті та поховайте.

І почав він знову жити зі справжньою царицею, дітками втішатися. А діточки хороші, Васильки обидва.

Живуть, хліб жують, чоботом добро возять.

ПРО СІМОХ БРАТІВ ГАЙВОРОНІВ І ЇХНЮ СЕСТРУ

Жили на світі чоловік та жінка, і в них було сім синів, але ті сини не жили в згоді, а завжди ворогували та билися поміж собою. Мати сердилася за те на них.

Одного разу поїхав батько у ліс по дрова, а мати лишилася вдома з хлопцями — та за щось так розсердилася на них, що не знала, як і виляяти, та з гніву сказала, щоб вони гайворонами поставали. Але не встигла вона ще й сказати цього, а хлопці вже поставали гайворонами та й зникли десь далеко в лісі. Там була якась порожня хата, в якій вони і посідали; а в тій хаті зробилося так, що вони могли знову стати людь-

ми. Крім них, нікого більше не було у тій хаті. Оселилися вони там і почали працювати та господарювати всі гуртом.

Був між ними один такий мудрий, що поробив усім братам рушниці, вони ходили на полювання та вбивали там різних птахів та звірів; з того мали вони м'ясо, а на хліб заробляли. Якого їм знаряддя треба було, то все самі собі робили.

Довго та гірко плакала мати, як полетіли сини з дому.

Незабаром після того народилася в неї дочка. З того часу, як полетіли хлопці від своїх батькаматері, минуло вже тринадцять років. Дівчинка піросла і гонила худобу на пашу. А там чужі діти дражнили її гайвороненням через те, що брати її гайворонами поставали.

Покинула дівчина волів пасти та й пішла по світу шукати братів. Ідучи лісом, зайшла вона далеко, так що назад уже годі вертатися, та, блукаючи по лісі, натрапила якомсь на одну хатину, де жила стара Місяцева ненька.

— Звідкіль ти, дитино? Зостанься тут жити! — каже їй Місяцева мати.

— Не можна мені тут жити, бо я йду братів своїх шукати! — відповіла їй дівчина.

— Не знаю ж я, де живуть твої брати, — каже дівчині знову Місяцева мати, — ось як прийде додому син мій, то я спитаю його, в яким краю твої брати!

Прийшов Місяць додому, питає мати його, він і каже:

— Я ще там не був, але, здається, вони в тім краю, де Сонце гуляє!

На другий день Місяцева мати, нагодувавши дівчинку, звеліла синові випровадити її до Сонця. Прийшла вона до Сонечка в хату; там теж була дуже старенька Сонечкова ненька.

— Куди ж ти йдеш, дитино моя? — питає вона дівчину.

— Я йду братів своїх по світу шукати, яких моя мати прокляла, а вони поробилися гайворонами та й полетіли! — відповіла їй на це дівчина.

— Не чула я про це нічого, хіба, може, Сонце знає, — каже Сонцева мати.

Прийшло Сонце додому, мати й спитала у нього про братів гайворонів.

— Ні, не знаю! — відповіло Сонечко. — Певно, мені ще ніколи не доводилось гріти в тому краю.

Нагодувала дівчину Сонечкова ненька та й загадала синові відвести її до Вітрової неньки. Прийшли вони до Вітрової неньки, вона теж нагодувала дівчину, а потім і спитала, куди вона йде.

— Іду своїх братів шукати, — відповіла дівчина.

Вітрова мати теж нічого не чула про це і, як прийшов її син додому, спитала його, чи не знає він, у якому краю живуть сім братів, що стали з людей гайворонами.

— Знаю, — каже Вітер, — бо як змочив мене дощ, то я роззувся та повісив сушити онучі біля комина у тих братів, а сам оце прийшов додому спочивати.

— Тут є одна дівчина, що зве їх своїми братами. Треба, щоб ти завтра вранці відвів її до них! — каже вона синові.

Вранці, як дівчина встала, Вітрова мати нагодувала її, а потім Вітер узяв її на плечі та й поніс до тієї хати, де жили брати. Але їх на той час не було дома: певно, пішли десь у ліс з рушницями. Вітер лишив тут дівчину, а сам забрав онучі та й пішов собі гуляти по світу.

Опівдні повернулися брати додому. Наймолодший з них, що варив сьогодні обід, вийняв із печі страву та побачив, що хтось її їв.

— Еге, брати мої, здається, хтось наш обід куштував, — каже він.

— Хто ж то міг куштувати? — кажуть йому брати. — Ми вже скільки років тут пробуваємо, але, окрім нас, здається, ще нікого тут не бачили!

Пообідали вони та й знову пішли. Зостався дома другий брат вечерю варити, бо у них уже було так заведено, щоб з півдня готувати собі страву на вечір. Зваривши вечерю, подався й він за братами в ліс. Як він вийшов з хати, то дівчина, що була сховалась під ліжко наймолодшого брата, вилізла звідтіль, з'їла тієї страви та й знову заховалась, але вже під ліжко другого, старшого брата. Як зібрались брати на вечерю, то й другий брат, що варив вечерю, каже, що страву хтось їв.

— Певно, знову хтось куштував! — каже він братам.

— Брехня! То тобі так здається! — каже третій брат.

Повечеряли брати та й полягали спочивати. І снилося одному, що начебто до них сестра прийшла в гостину. Як повставали брати вранці, то почали розповідати, кому що снилося вночі,

той і розповів їм свій сон. Зготувавши собі снідання й обід та поснідавши, подалися вони на роботу. Дівчина вилізла із схованки, з'їла трохи страви, а потім знову сховалася, але вже під ліжко третього брата. Опівдні посходилися брати на обід.

— Знову, брати мої, страви менше стало! Здається, що хтось-таки куштує її потроху, — каже їм уже третій брат, що варив обід сьогодні.

— Та хто там має її куштувати, коли ми живемо тут уже скільки років, але за цей час ніколи не бачили в цих краях ще ні однієї живої людини? — загули в один голос всі брати. Пообідали вони та й подалися знову в ліс. Четвертий брат лишився варити вечерю, а зваривши, пішов і собі за братами.

Зібралися вони на вечерю додому, але бачать, що знову страви менше, ніж зварено. Посідали вечеряти та й балакають поміж собою.

— Це диво! Вже кілька разів хтось поділяє з нами і снідання, і обід, і вечерю. Тут щось таке та є! Давайте-но пошукаємо!

Почали дивитися скрізь по хаті, а потім і під ліжка заглядати. Аж під ліжком третього брата найшли дівчину.

— Встань, дівчино! Чого ти тут шукаєш? — питають вони у неї.

— Я шукаю братів своїх, яких мати прокляла, щоб вони стали гайворонами, а воно так і сталося. Це мені батько казав, але його тоді не було вдома, він поїхав у ліс по дрова, — почала вона розповідати братам.

— Давно ж це мати так прокляла, що аж дітей збулася? — питають вони.

— Та коли вже твої брати гайворонами поставали, то нащо ж ти батька покинула? — каже один дівчині.

— Бо мене діти гайвороненням дражнили, як я, бувало, гонила волів на пасовисько!

Тоді упевнились брати, що дівчина правду їм каже і що вона справді-таки сестрою їм доводиться.

— Зоставайся тут жити з нами, — кажуть вони їй, — варитимеш нам їсти, а ми всі гуртом будемо на полювання ходити.

Лишилася вона. Брати дуже ласкаво поводитися з нею, шанували її та одягали у розкішну одіж, як личить молодій, гарній дівчині. Жила вона так років зо три. Аж по трьох роках сталося в тім лісі нещастя. Раз убили брати дику козу, а то не коза була — то була дочка Баби Яги. От Баба Яга і поклялася відомстити їм. Одного разу, коли дівчина була сама вдома, прийшла туди погана баба, принесла з собою коралі, показала їй через вікно та й каже:

— Дівчино, може б, ти купила у мене оці коралі?

— Добре! — відповідає їй дівчина.

Вона взяла грошей і віддала бабі, а та взяла їх та й пішла собі геть. Як наділа ж дівчина ті коралі собі на шию, то вони відразу й задушили її.

Позбиралися брати на обід і бачать, що сестра їх лежить нерухома на землі. Розуміючи дещо в лікарських справах, зараз заходилися вони гуртом біля неї: найшли коралі, розірвали їх. І вона стала помалу дихати, а потім почали розтирати їй тіло і таки врятували дівчину від смерті. Як

встала вона, то брати сказали їй, щоб вона нікому й ніколи не показувалася.

Зосталась вона знову господарювати, як і перше. Минуло півроку, а та проклята баба знову прийшла, принесла з собою хороше яблуко та й каже:

— Може, ти бажаєш яблук, дівчино, то на тобі оце одно!

Знову дівчина дістала грошей та віддала бабі за яблуко. Потім одкусила шматочок його та й подавилася: упала на долівку, та по одному тільки й можна було примітити, що вона жива, бо ще дихала, хоч і дуже рідко.

Прийшли брати з поля, почали оглядати її, щоб довідатись, що це таке вдруге пошкодило їх сестрі. Пошукали, та так нічого й не знайшли. Дуже жалко їм стало сестри, та що ж мають діяти? Зробили вони з кристалю труну із срібними ланцюжками, поклали туди мертву сестру, але не ховали труни в землю, а повісили у лісі, неначе колиску, поміж двома деревами на тих ланцюжках, а самі з жалю та туги за сестрою померли.

А один царський син, ще нежонатий, пішов із своїм челядинцем на полювання у той ліс та й заблудився там. Так проблукали вони по лісі аж три місяці і за цей час ані однієї живої людини не бачили тут. Ненароком якось наблизилися вони до того місця, де між деревами висіла кришталева труна, і заночували там недалечко. Уночі той царський син побачив, що між деревами неначе щось миготить, та й каже челядинцеві:

— А ходімо лиш та подивимось, що то таке мигтить між деревами!

Пішли на те місце, аж бачать, що то кришталева труна, і як розкрили її, то побачили, що там лежить дуже гарна мертва дівчина. Почали вони прислухатись, чи не дише часом, і довідалися, що вона ще не зовсім умерла, бо у неї під плечима ще було тепло.

Звелів царський син челядинцеві відв'язати від дерев ланцюжки, щоб спустити труну на землю. Як відв'язав він один ланцюжок, то той якось несподівано висунувся у нього з рук, і труна впала, та так сильно вдарилася, що у дівчини той шматочок яблука відразу вискочив. Встала вона та й розповіла їм, як це трапилося з нею. Потім поховали вони у землю братів, що тут недалеко лежали, та й пішли всі троє геть з лісу до міста, де жив царевич.

Незабаром після цього царевич одружився з дівчиною, але у нього була мачуха, що дуже ненавиділа його. От раз вона й каже цареві, своєму чоловікові:

— Чи ти бачиш, що твій син робить? Якусь жебрачку надибав собі та й одружився з нею! Хіба ж можна нам тримати її у своїх покоях?

Дуже хотіла мачуха згубити з світу невістку, але ніяк це не вдавалось їй, бо царський син дуже кохав свою жінку і доглядав за нею, як за своїм оком.

— Як не згубить твій син своєї жінки, то згуби їх обох! — каже мачуха цареві. — Звели повішати їх або розстріляти! А як не зробиш цього, то я тобі не жінка, ти мені не чоловік.

Мусив-таки цар послухати її.

— Слухай, сину! Як ти не відведеш своєї жінки туди, звідкіль узяв її, та не уб'єш її, а до того ще

не принесеш із неї серце, очі й обидві руки по лікті, то я мушу вбити тебе самого! — каже він своєму синові.

Покірний був царевич, заплакав він гірко та й пішов із своєю дружиною на край лісу. Слідком за ними побігла й царська собака. Вистрілив він і вбив собаку. Потім вийняв з неї серце та очі, але не знає, де йому ще й руки дістати, щоб не відрубувати у жінки. А вона й каже йому:

— Коли вже моя така доля, що я мушу так мучитись, то відітни вже мені руки, бо без цього ти сам маєш загинути!

Дуже плакали вони обоє, як царевич відрубував їй руки. Шкода їм обом було тих гарних білих рук, та що ж діяти?

Скінчивши цю справу, царевич пішов додому й приніс із собою руки, очі та серце, щоб показати батькові та мачусі, що вже убив свою кохану дружину. А та, сердешна, пішла собі, плачучи, без рук. Як же вона житиме на світі, коли їй немає чим навіть страви до рота покласти?

Блукаючи отак, прийшла вона до однієї річечки, нахилилася та напилася води, а потім лягла собі на бік відпочити. Несподівано якось обрубок руки; що був обкутаний рядом, зсунувся та умочився в воду; і вмить рука у неї виросла. Побачивши це, вона й другий обрубок вже сама намочила, і так у неї знову вирости обидві руки. «Тепер, — подумала вона, — піду до тієї хати, де я жила з братами, та й зостануся там жити».

Живе вона та й журиться про те, що їй доведеться робити, як родиться у неї дитина, бо вона

дитини чекала. Певно, загинуть обоє! А якби не дитина, то вона б, здається, зосталася тут навіки жити!

Прийшов час, і вона родила двоє дітей відразу, та обидва хлопчики. І такі гарненькі були сини її! Один мав на чолі такий знак, як сонечко, а другий — як місяць.

Минуло кілька часу, і старий цар та мачуха померли. Зостався тільки син їх та й почав царювати. Але невеселе було йому те царювання без своєї дружини. «Якби я знав, — каже він сам до себе, — де вона тепер, то хоч у неї і немає рук, але взяв би її та годував власними руками, бо сам же й відрубав їх у неї».

— Ходім лиш шукати її! — каже раз молодий цар своєму челядинцеві.

Та й пішли обоє у ліс. Отак шукаючи, дійшли вони лісом аж до того місця, де він найшов її у кришталевій труні. Тоді вже вечоріло. Він і згадав, що тут недалеко є та хата, в якій жили перше брати гайворони, та й пішов з челядинцем туди на ніч. Тепер у тій хаті жила якась жінка з двома хлопчиками. Постелила вона цареві на полу, а челядинцеві — долі, сама ж лягла на лаві, а дітей обох поклала на лежанці, бо їх вона завжди клала на окремій постелі. Цілу ніч у хаті горіла свічка.

Дуже гарно було молодому цареві спати на полу, але зате його челядинцеві було гірше на твердій долівці, і він часто прокидався вночі. Як заснув цар, то одна рука його якось звисилася додолу. Тут один з хлопчиків почав чогось плакати та кликати маму, а вона й каже, начебто сама до себе:

— Не плач, сину, я зараз підійду до тебе! Треба йти батькову руку, що звісилася, на постелю положити.

Челядинець і почув це.

Ранком вона хутко встала, щоб гостям снідання зварити. Цар з челядинцем повставали, поснідали, а потім і пішли знову в ліс. Прийшли вони до того місця, де вчора були. Тут цар і каже челядинцеві:

— Ох, тяжко жити на світі! Ти знаєш, що якби оце я побачив свою жінку, то, здається, зараз би полегшало та покращало на серці!

— А чи впізнали б ви її, якби оце побачили? — питає той царя.

— Впізнав би! — каже цар. — От і та пані, в якої ми ночували, теж трохи скидається обличчям на неї, але у моєї жінки рук немає.

— А нащо ж то, як ви спали та рука у вас звісилася додолу, то вона казала своїй дитині: «Не плач, сину, треба батькову руку знов на постелю положити»?

— То знаєш ти що?! — зрадівши, каже йому цар. — Посидьмо тут, а під вечір підемо знову до неї ночувати!

Дуже засумувала господиня, побачивши, що цей несподіваний гість, якого вона з великою радістю приймала в своїй господі, не впізнав її та й пішов знову в ліс та, певно, вже й не вернеться ніколи, щоб хоч спитати: хто вона і звідкіля тут узялася? Вона вже навіки втратила надію побачити свого коханого, без якого була одинокою сиротою на світі.

Але настав вечір, і вони прийшли знову. Господиня поклала їх так само, як і вчора. Вона аж

затремтіла від радості. Серце віщувало їй щось дуже хороше... Незабаром цар навмисне звів руку на долівку. Вона підійшла, взяла його руку та й поклала біля нього як слід. Тут він обняв її, пригорнув до себе, а потім і питає ласкаво:

— Чого ж ти так піклуєшся про мене, господине?

— Ти ж мій чоловік, що відрубав мені руки! — відразу відповіла вона, зрадівши, що її спитали про це.

— То скажи ж мені, серце, як це сталося, що у тебе знову є руки? — спитав її здивований цар.

— Я добула їх в одній річечці, до якої схилилася воду пити, — каже вона.

— А діти?

— Діти — це ж наші діти, близнята!

Тоді прийняв цар молоду царицю свою. Прийшли вони додому й поклялися обоє довіку не розлучатися.

ПРО БІДНОГО ШЕВЦЯ, КАТОЛИЦЬКИХ ПОПІВ ТА ПРЕСВІТЕРА

Жив собі бідний, дуже бідний швець, який мав гарну жінку, та дітей у них не було. Через свою бідність швець був дуже злий і всю злість виливав на жінці. Нічим вона не могла йому догодити. Одного разу страшенно побив її за те, що не мав шкіри для взуття. Жінка ледве вирвалася і втекла.

По дорозі зустріла католицького попа. Цей піп вже давно залицявся до неї. Розповіла йому про

своє горе. Піп пожалів їй, дав багато грошей і сказав, що увечері прийде до неї в гості. Жінка пообіцяла, що о восьмій годині випровадить кудись чоловіка й буде чекати попа.

Йдучи далі по дорозі, жінка зустріла другого попа, уніатського. Розповіла йому про свою біду. Цей піп теж дав їй грошей при умові, що о дев'ятій годині вечора буде чекати його в гості. Жінка була рада, що має багато грошей і може купити для чоловіка шкіри на взуття.

Щастя всміхнулося жінці й тоді, коли зустріла пресвітера баптистів. Він теж не пройшов, щоб не зачепити молодицю. Жінка сказала й те, що увечері о десятій годині її чоловіка дома не буде. Закинула, що їй дуже потрібні гроші. Пресвітер не поскупився, дав молодиці немало грошей і попрощався з нею до вечора.

Жінка накупила багато матеріалів для майстерні й повернулася додому. Дома чоловік давай жінку бити: звідки вона взяла стільки грошей? А вона йому все розповіла. Тут вони домовилися, що, як тільки попи будуть приходити, чоловік постукає — ніби повертається додому, а вона хай сховає кожного попа в печі.

О восьмій годині прийшов перший піп. Трохи поговорили, пожартували, аж тут чоловік стукає й просить впустити його до хати. Жінка ніби перестрашилася, піп метушиться сюди-туди, а жінка йому радить залазити в піч. Чоловік до хати не увійшов, сховався в сінях, бо наближалася дев'ята година й незабаром мав прийти другий піп.

Точно о дев'ятій годині відчиняються двері. Жінка вітає другого попа, з яким теж собі пого-

ворили, пожартували. Та знову стукає чоловік. Жінка й цьому попу радить залазити в піч. Чоловік зайшов до хати, запалив люльку і давай жінку сварити, та бачить, що наближається десята година і треба йти з хати.

Тільки вийшов, як стукає і пресвітер. Жінка вітає його. Не встиг цей роздягнутися, як стукає швець. Ледь опинився пресвітер в печі, як чоловік вже на порозі із в'язкою соломи й сірниками. Склав солому до печі й підпалив. Всім тут настав кінець.

Сидять чоловік з жінкою і міркують, як позбутися загиблих. Одного попа чоловік витягає з печі; пробує підняти, та не може. Припер його біля дверей.

Раптом в хату заходить вояк і просить, щоб дозволили переночувати. Чоловік згодився прийняти його при умові, що той понесе попа і кине з моста в річку. Солдат не заперечував, бо річка була близько. Взяв попа на плечі й — гайда до річки.

Поки солдат повернувся, біля дверей вже стояв другий піп. Чоловік сказав воякові, що піп повернувся назад скоріше, ніж він. Це розізлило вояка. Сердитий, він ухопив попа і — на плече. Кинув з моста в воду дужче, щоб той вже не міг вернутися, а сам бігом до хати. Тільки переступив поріг, очам своїм не вірить — піп знову тут. А то чоловік вже третього попа витягнув з печі й каже воякові, що піп ще скоріше повернувся. Вояк щось не повірив, та вирішив ще раз спробувати. Кинув і цього в річку, а сам нікуди не поспішає. Стоїть на мосту і дивиться, чи дійсно піп вилізе із води.

Раптом на міст виїжджає візник. Придивляється вояк і бачить, що в бричці сидить піп. Тоді вояк все зрозумів. Вхопив попа за руку і давай тягнути з брички. Піп зняв гвалт, а вояк каже:

— Тому ти скоріше в хаті, ніж я, бо ти бричкою їдиш! — І шубовснув попа з моста в воду.

Повернувся вояк до хати — і справді немає кого більше нести. Розповів хазяїнові, чому піп повертався до хати, й запевнив, що тепер вже більше й ноги попа тут не буде.

Можна йому повірити.

ЯК ОПРИШОК ВІДДЯЧИВСЯ БІДНОМУ ЧОЛОВІКОВІ

Починається казка з великого багача. Сей багач мав два сини. Старший поводив себе добре і слухав нянька. За те отець його оженив добре. Який багач був сам, від такого взяв дівку. А молодший, неслухняний, оженився сам і взяв дівку, яку сам хотів. За те отець йому не дав ніякої частки. І жив він дуже бідно, але його життя було дуже солодке і веселе. А одної осені дивиться — у нього кінчається хліб і нічого їсти. Каже він жоні:

— Що б нам робити? Чи не продали б ми корову на торзі?

А жона каже:

— Я тобі не скажу нічого, ти сам знаєш. Продати мусимо, бо їсти нічого.

Бідний зібрався на торг і продав корову за тисячу срібних. На radoщах пішов на базар купити

хліба. Бачить він, що поліція веде межі собою вісімнадцятилітнього хлопця за крадіж. Привели його на уряд і хочуть вішати, бо вчинив велике лихо.

Але суд виголосив вирок, що за тисячу срібних може відкупитися. Люди дивились одне на одного, але ніхто тисячу не виймає. А той бідний чоловік, що продав корову й не мав шматка хліба, поліз у тайстрину, витяг тисячу срібних і виголосив, що він викупляє з-під шибениці голову. І коли викупив опришка, той прийшов до нього, низько вклонився і красно привітався. Питає опришок:

— Звідки ти, чоловіче, з котрого села?

Чоловік сказав, звідки він.

І з тим словом зібрався опришок і пішов. Пішов своєю дорогою, котрою він хотів. Айбо бідний чоловік сильно задумався, що він недобре зробив, бо не має за що купити шматок хліба своїм дітям. Іде додому до своїх дітей. Ступив до хижі, а в нього опришок сидить за столом і гоститься з його жоною і дітьми, той самий, котрого забрав з-під шибениці за тисячу срібних. Ростилися вони в радості й говорили. Опришок питає бідного чоловіка:

— Чого ти такий дуже бідний? Не маєш нічого у своїй хижі!

Бідний каже йому:

— За то я такий бідний, що нянька не слухав і не дав мені нянько ніякого майна, а все дав старшому братові, котрий його слухав.

— Ну, — сказав бідний чоловік опришкові, — я тобі все сказав, тепер скажи мені, чого ти кра-

деш, коли ти бачиш, що тобі не ведеться? Бо коли б не я, то ти постраждав би.

Опришок йому каже:

— Я краду, бо я від багатого беру, а бідному даю. Та ти, бідний чоловіче, скажи, де твій брат живе, най я на нього піду подивлюся.

І зібрався опришок до багатого брата. Й дивується: скільки він ходив, а такого багача не знаходив. Почекав вечора у багача в хижі й запалив свічку, пустив з свічки такий дух, що всі поснули. Тоді пішов до хижі шукати грошей. Відкрив шафу, а там повно грошей. Набрал безсаги і поніс до бідного. До того, котрий його викупив з-під шибениці. Встає багатий рано і бачить: у шафі бракує багато грошей, і дуже зайойкав:

— Хто наші гроші забрав?

Жила в нього стара мати, дев'яноста років, і каже йому:

— Гроші вкрав твій бідний брат, мій синку.

На те багатий:

— Того не можемо казати, бо ми його не бачили.

А мати сказала:

— Я бідного сина спіймаю в крадіжці. Та як я його спіймаю? Зроби велику гостину і оту мою стару скриню повези до бідного сина. Я буду в ній сидіти й слухати крізь ключову дірку, що у нього в хижі говориться, бо якщо він украв гроші, то буде веселий.

Багатий послухав матір. Перед гостиною до себе закликав бідного брата і питає його, чи має місце в себе на стару скриню, бо він соромиться

старої скрині. А до нього зійдеться багато людей гоститися. І бідний сказав:

— Вези, в мене є досить місця.

Багатий посадив у скриню свою стару маму, наклав всяких калачів, аби не була голодна, і повіз її до бідного. Але бідний недовго гуляв на гостині, бо на нього ніхто не вважав. Не дали йому й шматка хліба. Та прийшов додому. Опришок і питає його:

— Чого ти так скоро вернувся з гостини?

А далі каже:

— Подивлюся я, що у сій скрині є.

Вийняв з кишені багато ключів, глянув, котрий йому буде підходити. Відімкнув скриню й бачить: баба спить, рота роззявила. А опришок узяв калач та й забив бабі у горло так, що баба удавилася й померла. А далі скриню замкнув і говорить бідному:

— Тепер можемо говорити доста, бо ніхто не чує.

Та що вони говорили? Говорили про опришківські діла. Тим часом у багача гостина закінчилася, і він прийшов за старою скринєю до бідного. Скриню привіз додому, відімкнув і дивиться: мати його вмерла. Дивується, від чого вмерла. Думає, що від того, що була дуже голодна, їла з охотою і удавилася.

— Ну нічого. Умерла, бо досить жила.

Багатий скінчив своє діло смертельне; закликав попа відслужити провід і бабу поховати. А опришок узяв лопату і чекан, пішов на кладовище і бабу вигріб. Узяв її на плечі й приніс до багатого, а сам пішов у саж та зарізав найбільшу

свиню. Бабу посадив на свиню і дав їй ніж у руки, а сам зібрався й пішов до бідного. А рано встали служниці годувати свині й бачать: баба сидить на свині. Дуже страшно закричали і по-втікали. Кличуть:

— Вставай, пане, бо мати зарізала свиню.

Багач устав і дуже злякався, коли побачив свою маму на свині. Скоро побіг до попа радитися, що йому чинити, бо прийшла мама додому і зарізала свиню. Піп перелякався. Як це могла баба встати з гроба і зарізати свиню?

І сказав він, що треба закликати десять попів та поховати бабу так, щоб не прийшла. Багатий відповів:

— Най прийде хоч скільки попів, заплачу́, аби мама не прийшла.

І бабу в другий раз поховали з десятьма попамі. Але опришок знову бабу відкопав і приніс до багатого в хлів. Зарізав косою вола і посадив бабу на вола. Дав їй косу в руки й пішов собі.

Рано встали слуги, зайшли в хлів годувати худобу і бачать чудо. Перелякалися так, що не було заднього! Почали кликати пана:

— Тут є знову мати!

Пан теж дуже злякався і побіг до попа. І сказав попові, що велика біда, бо баба знову прийшла та зарізала вола. Піп сказав:

— Учинимо великий провід і повеземо бабу у великому параді на конях.

Провід відслужили і повезли бабу на конях знову на кладовище. А опришок у третій раз викопав бабу, приніс до попа і поклав під хату йому, а сам пішов та купив горілки й вигадує,

як напоїти слуг. Виліз на хлів і капає туди, де слуги спали, доки не почули. Як почули, говорять:

— Тут десь піп заховав горілку.

А опришок сховався на друге місце. Слуги вилізли на хлів, знайшли горілку, напилися і п'яні поснули. А опришок узяв бабу, заніс у хлів і посадив на коня, котрого багач лишив у попа після того, як бабу відвезли на кладовище. Сильно прив'язав і дав їй батіг у руки, а сам пішов додому.

Рано слуги пробудилися і зайшли в хлів. Бачать: баба сидить на коні. Дуже злякалися й побігли сповістити попа. А піп наказав:

— Пускайте коня геть з двору!

Кінь утік з бабою. А до днини приходять до воріт багатого і заіржав так сильно, що той почув. Відчинив вікно і дивиться: його кінь, що ним відвезли бабу, стоїть під воротами! Бачить, що не тільки кінь, але й на коні баба. Його жона налякалася й говорить йому:

— Іди ти за бідним братом і поділи з ним увесь маєток, бо твоя мати згубить нас з усім маєтком.

Він пішов за братом і сказав:

— Я тобі, брате, уділю половину свого маєтку.

Призвав уряд і в порядку передав половину маєтку й того, що придбав сам. А в тім часі прийшов опришок, що бабу приносив з кладовища, й каже:

— Та ви свою бабу не можете поховати з попами? А я її поховаю так, що вона вже ніколи не прийде.

І поховав.

Тепер собі потолкуймо, як опришок віддячив бідному чоловікові за тисячу срібних, котрими той відкупив його від шибениці? Поставив бідного на газду.

ХЛІБ І ЗОЛОТО

Пекли в пекарні хліб. Одна паляниця схопилася і покотилася дорогою. Прикотилася до воріт одного пана. Почала у двері стукати й говорити:

— Прийміть мене до себе! Усі будете ситі!..

— У нас і калачів досить! — каже пан.

Хлібина покотилася далі. Докотилася вона на край села, до хати бідняка. Надворі бавилися діти. Побачили її, вхопили в обійми і радо занесли до хижі. Тут же діти почали кряти ножем та їсти. З'їли майже всю, залишився тільки окраєць. А з окрайця виросла нова хлібина. І так у хаті бідного був хліб, і не було більше голоду.

Одного разу з високої гори відірвалося золото. Покотилося золото й зупинилося перед хатою бідняка. Стукає у двері й просить, щоб його прийняли. Вийшов бідняк, подивився й каже:

— У нас тепер є що їсти, нам тебе не треба...

Покотилося золото далі й зупинилося перед палацом. З того часу діти пана почали погано вчитися в школі, панська земля перестала родити, худобина множитися, а слуга що не робив — усе було погано.

Не стало в пана хліба. Як не шкодував, а взяв кусень золота і поніс до бідняка, щоб поміняти на хліб. Бідняк не взяв золота, але відрізав по-

ловину хлібини панові, половину залишив собі. З окрайця у бідняка виросла нова хлібина. З окрайця у пана хлібина не виросла...

ЯК ЖІНКА ДВАНADЦЯТЬ ТАТАР УБИЛА

Повідають, що десь тут у наших сторонах як напали раз татари, то в одній хаті також лишилася жінка. Певно, що не навмисно лишилася. Доста того, як прийшли татари та й питаються її за гроші, — а чули, що тут багач живе. Вона каже, що гроші чоловік у коморі закопав.

— Добре, веди нас до комори.

А там комора була по-старосвітськи будована, без дверей, тільки в стіні кругла діра була така, щоби міг чоловік улізти. Завела їх тота жінка перед діру та й каже:

— Лізьте!

Татари кажуть:

— Ні, лізь ти наперед.

Влізла вона до комори — комора темна, а в куті намацала різак від скриньки, що січку ріжуть. Взяла вона той різак, стала собі при стіні та й каже до татар:

— Ну, лізьте за мною, я вам покажу, де гроші закопані.

Що тільки татарин устромив голову в ту діру, а вона як махне різакон — здорова баба була, — так тому відразу голову відрубала. Тогди вхопила тулуб і втягнула до середини. За першим лізе другий — вона й його так само справила. Далі третій, четвертий... Так їх дванадцять погибло.

Але тринадцятий устроїв насамперед руку, а вона, бідна, поквапилася та й мах!.. Тоту руку відтяла. То вже тогди татари побачили, що то за штука. Вже й грошей не дошукувалися, а зараз вибігли і тоту хату підпалили, і тота жінка згоріла там разом із побитими татарами.

В ГОСТЯХ У МЕРТВЕЦЯ

Ходили два парубки до одної дівки, обидва її любили. І каже один до другого: «Ми оба не будемо її брати, лише один з нас; то, — каже, — якби я перше умер, то аби ти мене на весілля запросив з гробу, а якби ти перше умер, то я тебе буду просити». І так, чи за тиждень, чи що, один вмер. А той другий взяв ся женити і ходив по хатах, просив на весілля. А за того умерлого забув. І як вже ідуть до шлюбу, мали йти вже до церкви, пригадав си. «Йой, — каже, — що я зробив? Я мав просити свого камрата на весілля, та забув; я, — каже, — біжу по нього!»

І пішов по нього на цвинтар. І гріб отворився і він там пішов досередини. І просить того умерлого, і вони там звіталися обидва, і там взялося перед ними по склянці вина і по булці. Вони випили тото вино і булки з'їли. Тоді знов іде друга склянка й ще по булці. І вже вони й другу випили і з'їли. «Ой, — каже той, — товаришу, я вже йду, я вже ту забавився зо три години у тебе, треба йти!»

Вийшов він з гробу і пішов. Приходить до села, вже не спізнає — де він є. Вже тоді ся питає

людей. А тоті люде, що він мав брати шлюб, дівка й свати, всі вже й повмирали. То він у гробі у свого камрата був тридцять літ. Тоді казали йому люде: «Іди висповідайся!» І він пішов перед ксьондза, висповідався і потому впав і зробився з нього самий порох.

НЕНЬКОВА СОПІЛКА Й БАТІЖОК

Жив собі бідний чоловік і жінка. Вони мали трьох синів. Два були розумні, а третій — не дуже. Звали його Офермою.

Минули роки, чоловік і жінка зістарілися, а сини повиростали, стали легенями, як дуби. Перед смертю чоловік покликав їх і каже:

— Як умру, аби-сьте по одному приходили на мою могилу ночувати — кожний один тиждень.

— Добре, неньку, — відповіли хлопці.

Чоловік помер. Його поховали. А тут на могилу треба йти ночувати.

— Я не піду, боюся, — відповів найстарший. — Може би, ти, Офермо, пішов за мене?

— А що? Можу піти.

Оферма повечеряв, одягнувся у теплий кожух і пішов на цвинтар. Ліг на ненькову могилу й збирається заснути. Раптом чує:

— Це ти, Офермо?

— Це я, неньку.

— А чому першим не прийшов найстарший?

— Сказав, що боїться.

— Їсти тобі дали?

— Дали.

— А не холодно?

— У мене є теплий кожух, неньку.

— За те, що ти добрий, дарую тобі сопілочку.

Як на ній заграєш, то сповниться все, що захочеш. Тепер іди додому.

Оферма засунув сопілочку за пояс і прийшов додому. Поліз на піч спати. Найстарший спитав:

— Як там? Балакав з неньком?

— А чому би й ні?

— Що вони казали?

— Питали, чи я їв і чи не холодно мені.

Найстарший не повірив:

— Все це тобі, дурному, приснилося!

— Най буде й так.

На другий тиждень мав іти на батькову могилу середульший брат. Але він сказав:

— Я не піду, бо не маю часу. Ти б не пішов за мене, Офермо?

— А що, можу піти, — погодився дурний.

Його нагодували, дали теплий сардак і верітку — вирядили на цвинтар.

На могилі Оферма простелив верітку, накрився сардаком і ліг собі спати. Та вчув неньків голос:

— Ти знову тут, синку? А чому другим середуший не прийшов?

— Казав, що він часу не має.

— Коли так, візьми й цей батіжок. Він буде рятувати тебе від небезпеки. А тепер іди додому і можеш більше на мою могилу не приходити вночі.

Оферма засунув батіжок за пояс, подався додому і ліг на піч спати. Середуший спитав:

— Ну, балакав з неньком?

— Аякже!

— Що він сказав?

— Аби-м більше вночі не приходив.

Середущий не повірив.

— А щоб ти скис! Таке може тільки приснитися дурному.

Оферма захропів на цілу хату. Спав три дні й три ночі. А коли прокинувся, брати і їх жінки сказали йому:

— Ти нам, як сіль в оці та як хрін у носі. Іди звідси, куди очі дивляться, бо ми не будемо тебе, дурного, годувати.

— Най буде й так, — відповів Оферма. Одягнув на себе дрантивий сардак, засунув за черес сопілку й батіжок і поманджав до самої столиці. Питав одного, другого і третього, чи нема десь муки на руки, бо вже дуже хотілося їсти. Один чоловік порадив йому:

— Нашому королеві треба вівчаря. Іди до палацу... Як попасеш п'ять років його вівці, то віддасть за тебе одну із своїх доньок.

Хлопець — до палацу. Поклонився королеві й каже:

— Хочу бути твоїм вівчарем.

Король утішився:

— Дуже добре, легеню! Але одна умова: як поженеш отару в гори, то най вона пасеться там, де схоче...

— Най буде й так, — погодився Оферма.

Наступного дня погнав вівці в гори. Вони йшли і йшли, не хотіли стати ні на хвильку. Вийшли на галявину, яка була покрита шовковою травою. Оферма ліг під дубом і заснув. Його розбудило ревіння: то прилетів триголо-

вий змій, який розкрив над ним страшну пащеку.

— Чого ти роззявився? — спитав Оферма.

— Твої вівці випасли і сталабували мою шовкову траву! За це я тебе з'їм!

Оферма схопив батіжок з-за череса — й почалася бійка. Як цьвохне один раз — голова змія котиться до ярка, як гарбуз. Цьвохне другий раз — уже друга голова летить.

Уздрів змій, що біда, і почав просити:

— Не вбивай мене, легеню! Лиши хоч одну голову. Я тобі подарую свою золоту хату.

А в Оферми добре, м'яке серце. І він відповів:

— Най буде й так. Ходімо до твоєї хати.

Змій повзе за парубком і на кожному кроці хоче його вкусити. Але Оферма не ховає за черес батіг.

Стали перед порогом золотої хати. Змій сказав:

— У моєму лівому вусі є ключ від дверей, за-сунь руку, візьми й відчини.

— Твоя ж хата і твій ключ — то сам і відчиняй.

Змій стріпнув головою — ключ упав на землю.

— Підними ключ, легеню, — зманює змій далі.

Але Оферма теж не є дурний.

— Ти ж сам кинув — то сам підними.

Коли змій нахилився, хлопець упік його батіжком — і фертик: змій більше не встав.

Оферма відімкнув двері, увійшов до хати і сів собі за стіл. Йому захотілося викурити люльку. Взяв золоту пушку-табакерку, але коли її відкрив, то звідси вискочив якийсь кудлатий псисько і спитав людським голосом:

— Чого хочеш, господарю?

— Спочатку люльку викурити, а потім коня, та не простого — золотого. Хочу об'їхати цю хату.

— Усе буде зроблено, господарю.

Не встиг Оферма затягтися димом, як під вікнами вже стояв золотий кінь. Хлопець вийшов до коня, схопив його за золоту гриву і сів собі в золоте сідло.

— Поїдемо над хмарами чи понад землю? — спитав його кінь.

— Понад землю.

Кінь пустився й летів цілий рік, доки Оферма обдивився своєю золоту хату. Коли були знову на подвір'ї, кінь спитав:

— Їдеш і далі чи злізаєш?

— Та злізаю, бо мушу йти глянути, де ділися королівські вівці.

Оферма повернувся на галявину й шукає отару. Але вона гейби крізь землю провалилася — нема ніде жодної овечки, хоч реви до неба. Хлопець згадав про ненькову сопілку — витягнув з-під череса й заграв. Не минуло й хвилини, як вівці позбігалися й забекали довкола на весь ліс. Їх було ще раз так, як він залишив, бо за рік ягниці окотилися. Оферма погнав отару додому.

А найменша донька короля глипнула у вікно, уздріла його і радісно крикнула:

— Тату, вівчар вертається з вівцями!

— Не говори дурниць, — заперечив король. — Молодий змій давно його роздер на дрібні кавалки.

— Правду кажу, тату...

Король виліз аж на дах палацу. Дивився, придивлявся й зарепетував:

— ...Я все одно уб'ю лайдака, як не дорахуюся якоїсь вівці!

Хлопець пригнав отару на подвір'я. Король вибіг, почав рахувати. Рахував три дні й нарахував ще більше, ніж було перед тим.

— Завтра знову поженеш! — наказав Офермі.

— Най буде й так. Це ж моя служба, — погодився вівчар.

Уранці взяв торбинку з хлібом і цибулею, зашунув за черес сопілку й батіжок й погнав вівці на зелену пашу. Ішли три дні й три ночі, доки не дісталися на галявину з шовковою травою.

Вівці паслися, а Оферма з'їв хліба з цибулею і ліг під старим дубом. Раптом чує — над ним хтось реве і ніби розмахує запаленим околотом. А то форкав на нього вогнем шестиголовий змії. Оферма схопився, як ошпарений.

— Гов, дурний змію, таж я не свиня, що хочеш мене обсмалити!

Змії відповів:

— Мой, твої вівці випасли і сталабували мою шовкову траву. Своїм життям маєш заплатити!

Змії роззявив шість пащек — кожна з них була така велика, як багацька стодола.

А Оферма витягнув із-за череса чарівний батіжок і як почав ним ляскати! За якусь хвилюк п'ять голів полетіли в ярк. Змії почав просити:

— Змилуйся, легеню, дарую тобі свій кришталевий дім, тільки не рубай мені останньої голови.

— Най буде й так, живи, доки сам не здохнеш, — відповів Оферма. — Ходімо до твого кришталевого дому.

Змій тягся за Офермою, щоб скочити на нього і з'їсти. Але хлопець теж не був дурним — як цьвох-не батогом, то лиходій вдсятеро звивається.

Перед порогом змії сказав:

— Ключ у мене під язиком, засунь руку і візьми...

— Ага, шукай дурніших за себе — не дам тобі відкусити руку! — і вівчар свиснув батіжком: — Виплюни!

Змій виплюнув кришталевий ключик.

— Бери й відчиняй! — наказав Оферма.

— Відчини ти сам! — відповів змії з такою злобою, що з пащі зі словами вирвався сніп вогню.

Легінь відтяв змієві й шосту голову. Потім узяв ключик і відімкнув двері. Як увійшов, очам не повірив: довкола все блищало, аж сміялося. Оферма сів за стіл, почув себе господарем. За-кортіло навіть запалити. Взяв зі столу пушку-табакерку й одкрив її. Звідти знову вискочив якийсь кудлатий псисько й запитав людським голосом:

— Чого треба, господарю?

— Подай мені люльку, аби-м собі посидів, бо зроду не бачив отакого дива. Приведи й коня, аби я міг об'їхати дім...

Не встиг Оферма й раз пакнути з люльки, як перед вікнами вже став кришталевий кінь з кришталевим сідлом. Оферма вийшов на подвір'я і сів на коня.

— Як ти хочеш їхати — понад хмарами чи понад землею? — спитав його кінь.

— Понад землею, аби видно все, що є довкола дому.

Оферма вівкав від утіхи — так йому подобався кришталевий дім. Вони їхали два роки. Вернулися на подвір'я, і кінь спитав:

— Поїдемо далі?

— Ні, мушу злізти, бо не знаю, де королівські вівці.

Оферма знову побіг на галявину — а там жодної овечки. Він витягнув ненькову сопілку і заграв. Тої ж хвилини почали збігатися до нього королівські вівці. А їх було у три рази більше, аніж передом, бо ягниці двічі окотилися.

Погнав овець додому. Як наближався до палацу, найменша королівна аж у долоні заплескала:

— Тату, ади, вівчар повертається з нашою отарою!

— Не кажи, його вже давно з'їв середущий змії! — відповів король.

— То Оферма, тату!

Король вибрався аж на комин палацу. Дивився, придивлявся і раптом загорлав:

— Знову той лайдак іде на мою голову! Та як недорахуюся хоч однієї вівці — тут йому кінець!

А Оферма йшов собі веселий, моргав найменшій королівні, яка сіла на вікно й сміялася до нього.

Король навіть не рахував вівці — так їх було багато. Став надутий, як сова. А Оферма каже:

— Та наймолодша королівна буде мені за жінку, правда, ваша милість?

— Не криши петрушку, бо риба ще в ріці, — сердився король. — Найстарший змії має тебе роздерти... Аби-сь знав! Завтра знову виганяй отару.

Уранці Оферма сунув у торбину хліба і цибулі та й погнав овець на пасовисько. Дійшли до галявини, на якій росла шовкова трава.

Легінь з'їв кавалок хліба із цибулею й ліг під дубом спати. Нараз почувся такий рев, що листя на деревах затремтіло.

— Е-е, спати не можна, бо сюди летить найстарший змії, — подумав Оферма, згадавши, чим погрожував король.

Справді, на галявину налетів старий дванадцятиголовий змії. Сипав довкола себе такий страшний вогонь, що дерева і трави горіли. Уздрів Оферму й заревів:

— Нащо талабуєш тут мою траву?

— Бо мені так хочеться, — відповів Оферма.

— Я тебе з'їм, як пес муху!

— Подавишся, — вигукнув Оферма і вихопив батіжок. А той аж засвистів. Голови змія котилися одна за другою до ярка. Як залишилася одна, змії почав просити:

— Змилуйся, легеню, не рубай останню... Я тобі подарую діамантовий палац.

— Ні, я вже знаю вас, проклятих зміїв! Даруєте, аби мене з'їсти! Нема дурних!.. — Свиснув батіжок, і полетіла дванадцята голова. У ній під язиком Оферма знайшов діамантовий ключик і відімкнув двері у діамантовий палац. А там усе блищало, як сонце. Він закрив очі долонями, аби не осліпнути. Потім сів за стіл, хотів викурити люльку. Тільки відкрив пушку з тютюном, як вискочив знову кудлатий псисько.

— Чого потребуєш, мій господарю?

— Дай мені люльку й приведи коня, най зроблю обзорини.

Не встиг Оферма і три рази пакнути, як під вікнами постав діамантовий кінь. Оферма ви-йшов на подвір'я і сів на коня, у діамантове сідло.

— Гайда навколо палацу! Але понад землею, аби-м усе видів.

Їхали три роки, доки об'їхали увесь діамантовий палац, й вернулися на те саме місце.

— Їдеш далі, господарю?

— Вже доста, бо не знаю, що там діється з королівськими вівцями.

Прийшов на галявину — ні одної овечки не видно. Та парубок витягнув із-за череса сопілку і заграв. Вівці гейби з-під землі з'явилися, і їх було, як листя на старому дубі, бо ягниці всі три роки вкочувалися.

Оферма погнав отару додому.

— Тату, вівчар вернувся живим! — зраділа наймолодша королівна.

А король розсердився:

— Ади, такий дрантюх — і хоче стати моїм зятем!..

Та мусив віддати за свого вівчаря найменшу королівну. Зіграли гойне¹ весілля: було на ньому тисяча пар гостей, а музика грала цілий тиждень.

Оферма забрав жіночку і перейшов жити до палаців, які йому подарували змії. Один день жив у золотому, другий — у кришталевому, а третій — в діамантовому. На четвертий день сказав своїй жінці:

— Нудно в чужих палацах. Де я народився, там і кропива мила. Вертаймося в село, бо тут мені світ дошками забитий.

¹ Гойний — щедрий, багатий.

— Їдьмо, чоловічку!

У селі Оферма збудував собі хатку і жив у ній зі своєю жінкою у любові й злагоді.

ПРО ДУРНЯ ТЕРЕШКА

От був собі дід та баба. Було у них три сини: два розумних, а третій дурень. А коло них жив один пан, у нього була дочка, та така гарна, що як кинеш оком на неї, то аж на душі стане весело. Той пан узяв і збудував скляну гору — таку височенну, що як глянеш на вершечок, — голову так задереш, аж шапка спаде. І посадив там дочку геть на самий верх, і сказав так:

— Хто скочить до неї конем, тому вона буде жінкою.

Занедужав старий дід і каже:

— Сини мої! Як я умру, то щоб ви кожної ночі читали наді мною книжку, — один одну ніч, другий другу, а третій третю, поки й кінчатся дев'ятини.

Сказав і помер. Пішов старший син Кіндрат на могилу, прочитав слів троє та й пішов у хату. Настала друга ніч, пішов другий, постояв трохи й пішов у ясла, та там і проспав до самого світа. Настає й третя ніч. Береться дурний Терешко за книжку, іде на могилу, стає й читає та б'є поклони аж до землі. От ледве стало на світ благословляться, ще й півні не співали, виходить старий дідусь із ями і каже:

— На тобі три палички: цю дай старшому братові, цю середульшому, а цю собі візьми.

Він приходить додому й хвалиться своїм братам, а ті давай сміятись з нього та вигадувать. Кажуть:

— Пішов понаходив десь на дворі паличок та й хоче нас одурити.

Старший брат Кіндрат узяв — як жбурне об землю свою паличку. Коли де не взявся кінь, такий вороний, як галка; Кіндрат мерщій на того коня та й побіг до гори, де сиділа панночка, спинив коня й каже:

— Отепер доскочу, моя буде!

Розігнався, скочив, та тільки до половини сягнув; з тим і вернувся додому. Середній брат і питає:

— А що, доскочив?

— Ні!

— Е, це, мабуть, вона мені судилася! — каже.

Кинув паличку, коли біжить кінь гнідий, аж вилискує. От він мерщій на нього, та й поїхав до тієї гори. Скочив, трохи до панночки не сягнув... Приїхав додому, а брат питається:

— Ну що, доскочив?

— Та ні! Мабуть, в усьому світі нема такого коня, щоб до панночки доскочив.

Дурний сидить, тільки слухає й сміється з них, а далі устав з печі та як кинув паличку — де не взявся кінь, такий, наче золотий, що й глянути не можна, — аж очі засвічує. Терешко мерщій на того коня та як скочить — враз доскочив.

На другий день музика грає у пана, танцюють дівки й парубки, а люди проходять мимо й питають:

— Де це музики так грають?

— Е, це у пана, мусив дочку оддати за Терешка дурного, це сьогодні весілля!

ЗРАДУ НЕ ПРОЩАЮТЬ

Жили на світі чоловік і жінка. І було в них двоє маленьких дітей: хлопчик Івасьо та дівчинка Маруся. Незабаром їх мати померла, а батько оженився на другій жінці. Чужі діти мачусі не подобались. Одного разу вона й говорить своєму чоловіку:

— Якщо ти не завезеш своїх дітей до лісу, то я з тобою жити не буду.

Батькові жаль було своїх дітей, та коли потепліло, забрав він їх і відвіз до лісу.

Прожили бідні сироти в лісі два місяці — їли гриби та дикі ягоди. Одного разу шукали вони собі їжі і зайшли у великий ліс, а посередині того лісу стояв старий-престарий дуб із дуплом. Залишилися ці сироти в тому дуплі ночувати. Коли Івасьо вліз у дупло, а в ньому — рушниця. Івасьо взяв ту рушницю, натиснув на курок, вона й вистрілила. Івасьо дуже зрадив, що буде чим від диких звірів боронитися. Тепер він уже не боявся нікого, ходив полювати, і жили вони у тому дубові.

Якось Івасьо пішов у гліб лісу і знайшов стареньку хатку. Прийшов до дуба, забрав сестру Марусю, і поселились вони в тій хатинці жити. Маруся варила їсти, а Івасьо ходив на влови. Він подружив із зайцем, лисицею, собакою та вед-

медем, зробив собі сопілку. Як тільки звірі по лісі розбігаються, Івасьо заграє на сопілку, то всі збігаються до нього.

Одного разу пішов Івась із своєю звіриною в дрімучий ліс, а там стояв високий дім. Залишив звірі на подвір'ї, а сам пішов у дім. А там було дванадцять розбійників. Кинулися вони на бідного Івася, убили та й викинули надвір.

Забрав ведмідь Івася та й приносить до звірів. Поплакали вони над Івасьом, поплакали, а далі ведмідь і говорить:

— Годі плакати! Треба Івася рятувати. — І до лисиці каже: — Злови ворону, вона добуде нам живої води.

Пішла лисиця ловити ворону. От вона побачила — лежить на полі корова. Лисиця й сховалася за коровою. Незабаром позліталися ворони, сіли на корову та й давай клювати шерсть із неї. Вискочила лисиця і схопила мале вороненя. Воно стало кричати. Прилетіла ворона-мати і стала просити лисицю, щоб віддала їй вороненя. А лисиця їй і говорить:

— Якщо принесеш цілющого масла і живої води, то тоді і віддам твоє вороненя.

Полетіла ворона за море та й принесла масла і води. Забрав ведмідь живу воду, напоїв нею Івася, а маслом намастив рани — і Івасьо ожив. Устав та й каже:

— Як же я довго спав — аж мені голова болить!

А ведмідь говорить:

— Був би ти спав вічним сном, коли б ворона не принесла живої води. Подумай, де ти був і чого ти спав.

Івасьо подумав-подумав та й каже:

— Ага, тепер я знаю, що зі мною сталося.

Забрав він свою звірину і повернувся в той дім. Відчинив двері і пустив звірів уперед, а сам ще ззаду. Зайшли вони в ту кімнату, де були розбійники. Ведмідь із вовком накинулись на них, хапають та й кидають через вікна. А один розбійник заховався під ліжко. Та лисиця знайшла його і під ліжком. І стали його звірі загризати. А Івасьо пожалів та й каже:

— Досить!

Узяв він того розбійника, завів у другу кімнату і там зв'язав. Забрав свою звірину та й пішов до своєї старої хати і говорить до Марусі:

— Забирай пожитки, та й підемо жити до кращого дому.

Приходять вони до того дому. Івась і говорить:

— Ось тут, сестро, ми і будемо жити.

Збирається Івасьо полювати та й каже сестрі:

— Марусю, я піду на влови, а ти можеш ходити по всіх кімнатах, тільки в оцю ось не заходь.

Маруся наварила Івасьові обідати, сіла та й думає: «Що ж то є в тій кімнаті, що брат не дозволяє мені заходити?»

На другий день пішов Івасьо знову полювати. А Маруся заходить у ту кімнату, в яку брат їй не дозволяв, — аж там розбійник. Маруся його і полюбила. От він і говорить до неї:

— Марусю, дай мені води напитися.

Коли Маруся подала йому води, він визволив одну руку, а коли дала поїсти, визволив і другу та й каже:

— Ти взнай, який твій брат сильний.

А Маруся його й питає:

— Як же я взнаю, який він сильний?

А розбійник говорить:

— Зв'яжи шовкову нитку в десять сталок, а якщо порве, то зв'яжи в двадцять.

Зв'язала Маруся в десять сталок нитку та й говорить до Івася:

— Візьми, брате, перерви оцю нитку.

Івась, нічого не підозрюючи, узяв та й порвав.

Тоді Маруся зв'язала в двадцять сталок. А Івась говорить:

— Сестро, розв'яжи-но мені руки, бо не розірву.

На той час Маруся звірину в льох зачинила і каже:

— Ось тут тобі, брате, життя кінчається.

Відчинила двері — і вийшов розбійник та й каже до Івася:

— Тепер я тебе вб'ю!

А Івась говорить:

— Це вже ваша воля, тільки дозвольте мені перед смертю в сопілку заграти.

Коли заграв Івась на сопілку, то почула його звірина, а ведмідь і говорить:

— Щось трапилося з Івасьом, що він нас викликає. Давайте, браття, вибиратися з льоху на поверхню.

Івась грає, а розбійник і каже:

— Ну, досить уже в сопілку грати, будеш ти вже помирати.

А Івась його просить:

— Дозвольте мені ще три рази в сопілку заграти перед моєю смертю.

Заграв Івасьо один раз — звірів немає. Заграв удруге — немає. А розбійник і говорить:

— Ну, досить! Я тебе вбиваю.

Та Івасьо заграв третій раз — і вскочили звірі через вікно до хати, схопили розбійника за груди. А Івасьо і говорить:

— Не мені смерть, а тобі. Убив би я тебе, але вже прощу, тільки не будь розбійником.

А розбійник плаче і обіцяє більше не розбійничати. А до Марусі Івасьо говорить:

— Ну, сестро, від цього дня ти мені не сестра, а я тобі не брат.

Дав Івасьо Марусі в'язку сіна і говорить:

— Коли з'їси цю в'язку сіна, тоді приходь до мене і будеш моєю сестрою.

Та й вигнав її у світ. А сам залишився зі своєю вірною звіриною. Живе, поживає та добра наживає. Тут і казці кінець.

ТРИ БРАТИ

Жили три брати на світі. І захотіли вони накопати дорогоцінного лікарського коріння, щоб стати багатими. Довго шукали вони цього коріння. Але все ж таки викопали корінь ціною сто тисяч карбованців. Тоді два старших брати поміж себе кажуть:

— Давай уб'ємо нашого молодшого брата і візьмемо його частку золота собі.

Так і зробили.

Тоді кожний із двох живих братів став думати, як би убити свого другого брата і забрати всі гроші.

Одного разу прийшли вони до села.

— Піди, — каже старший брат середньому, — у село і купи харчу, а я почекаю на тебе тут.

Коли середній брат ішов з харчами назад, то старший подумав: «Якщо я тепер уб'ю свого брата, то мені остануться і харчі, і корінь».

Він так і зробив: брата вбив, золото забрав, а харчі з'їв. Але харчі були отруєні, бо ними середній брат хотів отруїти старшого.

Так усі троє братів померли, а дорогий корінь погнив.

З того часу люди не шукають більше коріння, а шукають братів.

БАГАЧ ЗА ГРОШІ ПОВІСИТЬСЯ

Жили собі два брати. Старший багатий, бездітний; молодший — бідняк, з повною хатою дітвори.

Пішов одного разу бідняк до свого брата позичити борошна, щоб жінка спекла хліба дітям. Почав багач на бідного кричати:

— Ти, жебраку! Нічого не робиш, тільки щось випрошуєш. Хіба я маю годувати твою челядь?

— Брате, змилуйся! Якщо мене не жалієш, то бодай допоможи моїм дітям.

— Не я тобі дітей на світ привів!

— Та що вже чинити, коли їх Бог надавав стільки?

— Не маєш чим і не можеш їх прогодувати, іди та повісься!

Повернувся бідняк додому з порожніми руками й плаче:

— Чому плачеш? — питає жінка.

— Та як не плакати, коли рідний брат не хоче нам позичити борошна, ще й жене на шибеницю!.. Що чинити? Доведеться повіситися з біди.

— Ой, ой, чоловіче добрий! Що ти надумав! Це гріх такі слова й думки... Біжи до церкви й відразу скажи панові превелебному, щоб тебе висповідав.

Пішов бідняк до церкви. Попові аж дивно стало, бо цей чоловік ніколи до церкви не ходив. Не мав у що взутися, вщо одягнутися.

Коли вечірня відправа закінчилася, бідняк з острахом підійшов до попа.

— Що сталося?

— Висповідайте мене, панотче духовний!

— Та з якої причини ти хочеш сповідатися?

— А так... Я просив від старшого брата борошна, бо діти голодні, а він мене прогнав і сказав: «Якщо не маєш чим прогодувати дітей, іди та повісься». Та що мені чинити, коли така люта біда? Мушу повіситися.

Піп грізно глянув на чоловіка:

— А ти знаєш, що це буде гріх неспасенний?

— Знаю. Та най бог мені гріхи відпустить.

Тому я і прийшов сповідатися.

— Ну, ходи зі мною. Я дам тобі борошна, — сказав превелебний.

Бідняк із сльозами на очах приніс борошно додому. Жінка напекла паляниць, діти наїлися. Та через кілька днів у хаті знову настав голод. Бідняк знову прийшов до церкви і просить попа, щоб той його висповідав:

— Отче духовний! Вашого борошна вистачило для моєї челяді на один тиждень. А тепер

діточки голодні, просять від мами і від няня їсти. Що їм дати? В хижі нема ані окрайця хліба, а заробити нема де. Я не годен дивитися на голодних дітей. Не варто мені жити на цьому світі. Висповідайте мене.

Піп знову дав чоловікові горнець борошна.

Та коли чоловік через два тижні втретє з'явився на сповідь, піп сердито закричав:

— Та чи я маю годувати твою родину! Якщо ти не здатний прогодувати свою жінку й своїх дітей сам, візьми мотуз і в лісі на дубі повісься!

Вернувся бідняк додому, не сміє жінці й у вічі глянути. Жінка питає, а він каже:

— Не споміг нас пан превелебний!

Діти їсти просять, бо не знають, що то нема, мати плаче, аж руки ломить, волосся на голові скубе.

Знайшов чоловік у сінях мотуз, пішов до лісу. Виліз на дуба, прив'язав мотуз до гілки й почав молитися:

— Господи, праведний Боже! Спаси моїх діточок від голодної смерті, відпусти гріхи мені, нещасному.

Накинув чоловік зашморг на шию й скочив з дерева. Та мотуз розв'язався, нещасник упав і вдарився так, що лежить, не може встати. Полежав, відпочив, якось піднявся й знову виліз на дерево. Раз лишень чує голос. Дивиться, а недалеко за корчами дід і баба яму копають. Баба стоїть над ямою, дід викидає лопатою глину і все питає:

— Чи доста глибока?

— Копни ще, копни!..

Дід копає, далі випростався в ямі й гукає:

— Мене видно ще?

— Не видно!

Баба простягнула руку і витягла діда з ями.

— Ну, тепер, небоже-діду, можемо сипати гроші!

І насипали повну яму срібних і золотих. Бо дід і баба були багаті, дітей не мали. Назбирали багато грошей і не знали, куди їх подіти. І замість того, щоб людям віддати, додумались закопати в землю — і сам не гам, і тобі не дам.

Коли гроші пригорнули і притоптали землею, говорять між собою:

— Ну, ці ми впорядили. Ходімо за іншими.

Коли дід і баба пішли, бідняк плигнув з дуба, поносив гроші на інше місце й знову виліз на дерево. І бачить: дід із бабою несуть мішок так, що аж гнуться до землі й сахтять, як ковальське горно. Стали старі біля ями і тільки руками сплеснули:

— Нема наших золотих!

Порадилися, що викопують іншу яму, десь між кущами, щоб злодії не знайшли. Пішли далі й почали копати.

Коли яма була досить глибока, висипали гроші до неї.

— Бабо, і ті треба сюди принести, що ще є вдома! — каже дід.

І пішли.

А бідняк з дуба все бачив. Коли дід і баба були вже далеко, забрав собі й ці гроші.

Повернулися дід із бабою і, коли побачили, що їх багатство пропало, заплакали не своїм голосом.

— То, певно, чорт забрав наші гроші!

— Ой, я повішуся!..

Плачуть дід та баба, дивляться, а де б знайти гілляку та мотузок. І побачили мотуз, що на ньому бідняк мав повіситися.

Повісилися разом — дід і баба.

Бідний чоловік привів свою жінку, й понесли вони додому два мішки золота й срібла.

Рано-вранці подумалися чоловік із жінкою, що гроші треба поміряти. А давно не тільки борошно, зерно та садовину міряли віком¹. Давно віко було мірою для всього, що можна було насипати.

— Синку, — каже батько хлопчикові, — біжи до дядька й позич віко.

Хлопець побіг.

— Ачей, гроші вам треба міряти? — сміявся багатий дядько.

— Гроші! Нянько два мішки принесли.

Багач все ще не вірить і сміється:

— Ну, якщо будете міряти гроші, може, хоч один золотий заб'ється за обруч... І я буду мати хосен.

Поміряли в хаті бідняки гроші, й справді один золотий зачепився за обруч. Хлопчик віко поніс газді, газда оглянув і золотий знайшов. Тільки тепер багатій повірив, що його брат справді міряв гроші. І позаздрив йому. Невдовзі бідняк побудувався, купив собі воли, корови, коні, вівці й почав господарювати. Одного разу покликав його старший брат на гостину й каже:

— Скажи мені чисту правду, як ти розбагатів, звідки у тебе стільки грошей?

— Звідки? Пригадуєш, як я прийшов позичити від тебе віко борошна, а ти мене прогнав і

¹ Віко — верхня частина діжки, скрині, якою їх закривають.

сказав: коли не можеш годувати дітей, іди до лісу та повісься на дереві. Я так і вчинив. Пішов до лісу, виліз на дуба, зав'язав на шию мотуз, скочив і впав. Думав я, що помер. Але ні, розплющив очі й дивлюся: поруч — яма, а в ямі повно золота й срібла...

Багатий брат подався до лісу спробувати й собі щастя. З мотузком виліз на дерево, зав'язав собі на шию, пустився з гілляки... І повісився.

А одного разу зустрічає чоловіка превелебний і каже:

— Ти, чоловіче, знову не ходиш до церкви, — як розбагатів. Звідки в тебе гроші?

— Пригадуєте, як ви розсердились, що я у вас усе випрошую борошна для голодних дітей, і як мені сказали, щоб я на дубі повісився. То я так і вчинив. Пішов до лісу, виліз на дуба, зав'язав на шию мотуз, скочив і впав. Як очуняв, дивлюсь, а поруч — яма, а в ямі золото й срібло...

Позаздрив піп і того ж дня пішов до лісу. Знайшов доброго дуба, виліз на нього й зробив так, як казав той чоловік... І повісився.

От і казці кінець, сів я собі на стілець.

ТОРБА З ДІАМАНТАМИ

Один чоловік усе життя служив у багача. А коли зістарівся, багач його вигнав за ворота.

Бідний повернувся до своєї хатини, ліг на лаву й стогне.

Минуло кілька днів. Він так зголоднів, що перед очима підскакували чортики. Чоловік ле-

жав і чекав смерті. Але раптом подумав: «Чого це я маю голодувати? Хіба той багач мусить бути хитрішим від мене? Що, забрати мої сили та й вигнати мене з порожньою торбою? Е-е-е, я йому покажу!»

А перед вікнами хатини росла велика груша. Бідний глипнув на неї і хитро посміхнувся. Потім узяв торбу і пішов до Пруту. Наповнив її рінню, а як приніс додому, файненько зашив та й закопав під грушею. Через кілька днів пішов до багача:

— Пане газдо, мені приснився файний сон.

— Який?

— Уві сні показався мій покійний дід і сказав: «У тебе під грушею є торба з діамантами. То я її закопав, коли повернувся з турецької війни...»

— Ходім та розкопаємо! — схопився багач.

Пішли. Бідний копав, багатий дивився. Бідний докопався до коріння — хап торбу і драла до хати. Багач бігом за ним. Бідний кинув торбу в скриню, а сам ліг на неї.

— Не дам нікому, хоч би мене різали! Хто мене буде годувати до самої смерті, тому й лишу торбу з діамантами.

— Я... я буду тебе годувати! — затрусився багач.

І, справді, після того носив біднякові хліба, солонини і всякого добра. Убрав його файно. Бідний собі жив, як у Бога за дверима, нічим не журився. Коли прийшла смерть, заплющив очі й помер. Багач поховав його — так, як має бути. Прийшов із цвинтаря, отворив скриню, а там — каміння в торбі.

— Його діаманти стали камінням для тебе! — казали бідні люди.

Багач мовчав і сопів.

ІВАНКО — ЦАР ЗВІРЯТ

Починається казка з чоловіка і з жони. Чоловік жив у великій радості з жоною і з своїми дітьми — Іванком і Марікою. Жили, але недовгий вік мали. Жона вмерла породіллею. Чоловік дуже зажурився. Взяв собі у голову, що він не буде більше женитись. Жив з дітьми самотній десять років, а в десятім році найшлася у газди служниця. Вона ходила до нього, як до сусіда. І розрадила його. А тоді почав він їй казати:

— Поберімося.

Служниця сказала:

— Я за тебе не йду, бо в тебе двоє дітей.

— Та де я дітей діну, не погублю ж їх.

— Не губи дітей, забори їх і поведи в ліс і там лиши, а вони заблудять.

Чоловік послухав. Узав дітей і повів у ліс. Повів далеко у ліс і каже:

— Сидіть тут, а я піду нарубаю дров.

Лишив дітей, зібрався, прив'язав стовпа на бука, аби ним вітер колисав і щоб дітям здавалося, що отець дрова рубає. Але діти вже були не такі малі. Ходили до школи й розумілися, котрою дорогою вони йшли. Сиділи у лісі довго, а коли побачили, що нянька¹ нема, Іванко каже:

— Ходім помалу додому.

¹ Нянько — батько.

Зібралися і приходять увечері до своєї хижі. Дивляться у вікно: у хижі служниця сидить з няньком і при вечері говорять. А діти сіли під ганок і не сміють зайти у хижу. Нянько говорить:

— Боже, боже, що то діти мої діють у лісі?

А вони обізвалися:

— Няньку, ми прийшли.

А служниця, як почула дитячий голос, сказала:

— Поведи їх удруге у ліс, бо інакше я з тобою не буду жити.

Рано він повів дітей ще глибше в ліс, наказав їм:

— Сидіть же коло вогню, грійтеся. Я піду, догляну ліс і прийду до вас.

Діти сиділи до ночі, а нянька нема. А вночі пішли дивитися дорогу. Ходили, ходили й заблудились. Дуже були голодні. Сказав Іванко Маріці:

— Я накладу огню, а ти йди щось пошукай їсти.

Дівчина назбирала попід кущами хрону. Принесла хрін і приготувала вечерю. Але без хліба було тяжко їсти. Іванко взяв один корінець і поклав у вогонь.

— Най спечеться, може, не буде такий гіркий.

Лягли спати рядком на різні боки. Добре заснули, бо були потомлені. Вночі до них приходять ведмідь, дивиться й дивується з такого трупу: дві голови, одна на однім кінці, а друга на другім кінці! Ведмідь не вчинив нічого, бо боявся, і пішов далі. За ним прийшов вовк, і вовк побоявся такого трупу з двома головами. І кожна звірина приходила і нічого не чинила дітям.

Раненько діти встали, вмилися та й зібралися мандрувати далі. Але Іванко згадав, що він поклав хрін у вогонь. Почав розгрібати. Коли розгріб, — дивиться — красний хліб. Хліб розрізали й почали їсти. Їдять, а він усе цілий.

Ідуть, блудять у темнім лісі й не знають, де їх домівка.

І ходили діти по лісах багато років. І здичавіли. Раз приходять на одне поле й відпочивають, гріючись на сонці. Бачить Іванко на одній рівнині явір у вісімнадцять метрів заввишки, без жодного сучка, лиш на самім вершку три стовбури. Але дивиться далі, а на яворі блищить шабля, рушниця і красна сорочка. Він думає: «Яке се мені було б придатне, коли б міг узяти».

Коли поглянув угору на явір, бачить — на сорочці написані золоті букви:

«Хто буде такий мудрий, щоби зліз на явір і взяв сю сорочку, той буде дужий на сім держав; а хто би взяв рушницю та з-під явора сім куль та якби вистрілив, куля вбила б третю частину світу і знову вернулася б на те місце під явір. А шаблю хто би зняв, і зрубав би нею, скільки задумає».

Іванко каже сестрі:

— То був великий дурень, що се написав, це не може бути правда.

І пробує влізти на явір. Ліз вверх як із чотири години, а коли перейшов через половину, почало його тягнути догори. Вліз Іванко нагору, межі стовбурами відпочив і позабирав усі речі. Злізає помалу долі. Йому дуже вподобалася сорочка. Тепер не мусив ходити голий. І говорить Маріці:

— Маріко, я почуваю, що я сильний на сім держав.

Зібралися вони і йдуть далі крізь великі ліси. Знайшли старого бука, котрий має метр і пів товщини. Бук був широкий, крислатий. Іванко й каже:

— Коли б я став такий, як там було написано, я мав би сього бука вирвати з корінням.

Поклав одну руку на бука, а бук почав нагинатися. Маріка закричала:

— Брате, не хитай, бо майже впаде.

Іванко коли побачив, що бук нагинається, поклав на нього другу руку. І вийняв його з корінням і перевернув вершком у землю, а корінням догори. Тоді взяв сестру на руки і поніс.

Ідуть через темні ліси. Бачать на одній галявині блиск. Ідуть на блиск. Приходять, а блиск — у камені. Такий маленький, як би мала свічечка. Вдарив Іванко ногою в камінь, а камінь розсипався у порошок, і бачить Іван — у землю сходи. Заходить, за сходами — двері. Розбив двері, а там сімнадцятилітня дівчина варить їсти в печі. Відчинила двері у другу хату й каже:

— Ідіть у нашу хижу, дам їсти, бо голодні ви.

Їли, пили, а дівчина їм почала проказувати про недобре. Каже їм:

— Наїлися, напилися, та йдіть собі геть, бо є тут дванадцять розбійників. Коли прийдуть, порубають вас.

Іванко їй відповідає:

— Нам однаково. Нянько нас відправив на смерть, щоб ми загинули.

Нараз вночі у дванадцять годин земля колишеться — приходять розбійники. Дивляться, а їхні дванадцятиметрові двері розбиті на порошок. Радяться вони:

— Що маємо робити? Чи йдемо до хижі, чи лишимо наше добро, котре ми збирали так довго?

І кажуть старшому:

— Як накажеш, так і буде.

Старший говорить:

— Хлопці, не охоче б я лишив наше срібло-золото, та тут була велика сила, коли наші дванадцятиметрові двері розбила в порошок.

Далі подумав і сказав:

— Хлопці, все одно, йдемо в хату!

Заходять розбійники, а там сидить невеликий хлопець. Вони тоді вже нічого собі не брали в голову на хлопця. Рушниці розвішали по стінах і сіли вечеряти. Коли повечеряли, старший походжає посеред хижі. Наказує своїм розбійникам:

— Ідіть у пивницю й принесіть три бочки пива.

Трое скочили і скоро принесли три бочки пива. Старший почав говорити з Іванком:

— Коли ти вип'єш усю бочку пива й мізинцем виб'єш дно, лишишся живим. Інакше злою смертю загинеш.

На те Іванко каже:

— Зробіть наперед ви самі, аби я бачив.

Старший став коло бочки, вдарив перстом у дно, вибив його, підняв бочку і випив усю. Тото був хлопчище!

— Ну, випий ти!

Іванко став, і коли мізинцем ударив у бочку, обручі порвалися й пиво розіллялося по землі. Розбійники налякались, вхопили свою зброю, оточили Іванка й закричали:

— Підіймай вгору руки!

Іванко засміявся:

— Слухайте, люди, думаю, що перед смертю дозвольте мені проговорити три слова і три цигарки викурити.

Коли докурював, витяг шаблю й нараз відтяв одинадцять голів. Старший був хитрий, нараз упав у кров, і лиш вухо йому Іванко відтяв. Зібрав Іванко усі розбійницькі трупи, позносив у порожню хату, а сам рушив до других кімнат. В одній золота було стільки, що лиш посередині зосталася вузька доріжка, а в другій — одежі, у третій — хліба, муки — всього, що треба. Лиш пташиного молока нема. Коли Іван оглянув усе своє газдівство, каже дівчині, котра йому готувала їсти:

— Дівчино, як ти сюди потрапила і чия ти?

— Я того й того царя донька. Ходила у школу на край міста. Розбійники напали на мене і взяли мене з собою. Я вже шість років тут перебуваю.

— Як умієш писати чи розумієшся у мапі, можеш додому йти.

Дівчина подякувала й зібралася йти до свого нянька. Тепер Іванко каже сестрі:

— Тут маєш ключі від кожної кімнати. Бери, що тобі треба.

Лиш від тої кімнати, де лежав розбійницький труп, ключі не дав. Далі каже Іванко:

— Сестро, йду я поглянути наші ліси.

Не сиділося йому, бо чув у собі великі сили. Він не боявся нічого, бо думав, що вбив усіх розбійників. Зібрався у ліси. Коли пішов, старший розбійник устав і покликав Маріку:

— Маріко, ходи-но сюди!

— Що тобі треба?

— Будь така добра, йди до тої і тої криниці й візьми цілющої води й пусти у замок.

Маріка послухала. Пустила воду у замок, а замок відімкнувся. Розбійник поплював, помастив вухо живущою водою, й вухо зрослося. А Маріці почав казати:

— Чи ти б хотіла мене за свого чоловіка мати?

— Хотіла б.

Розбійник каже:

— Але ми не можемо побратися. Лиш коли ти захочеш свого брата згубити.

Вона пристала на це. Розбійник сказав:

— Коли прийде додому, прикинься хворою й кажи, що їла б вовчого м'яса. Він піде межи вовки, і вовки його розірвуть.

Була у розбійників перед хижею груша, котра зимою і літом цвіла, коли хто йшов. Дивиться старший розбійник, груша цвіте. Скочив до тої хижі, де розбійницький труп лежав. Іванко приходить і бачить: сестра у постелі йойкає. Жалує її:

— Що тобі сталося?

— Дуже мене болить. Їла б із малого вовчати м'яса. Може б видужала.

Іванко пішов у ліс. Йде й бачить: стара вовчиця з п'ятьма вовчатами. Іванко навів рушницю, став на коліно й хоче стріляти. Вовчиця проговорила:

— Іванку, не вбивай мою дитину, бо куля вб'є третю частину світу і піде назад під явір, з-під котрого ти її взяв. А йди й бери собі сюю дитину й понеси сестрі. Вона їсти не буде, а ти моє вовча вичеши і пусти геть.

Так воно й сталося. Старший розбійник дивиться, груша цвіте.

— Маріко, Маріко, не їж мале вовча, а кажи, що хочеш м'яса з малого ведмедяти.

Так і вчинили. Іван пішов знов у ліс. Бачить, іде стара ведмедиця з ведмежатами. Зібрався стріляти, а ведмедиця проговорила:

— Іванку, не вбивай мою дитину, бо куля вб'є третю частину світу і піде назад під той явір, з-під котрого ти її взяв. А бери собі мою дитину й понеси сестрі. Вона їсти не буде, а ти моє ведмежатко вичеши і пусти геть.

Дивиться старший, груша цвіте:

— Маріко, не вмирає твій брат!

І словами сестри розбійник відправляв Іванка на всяку звіринку, і все Іванко вертався здоровий і приносив звіринку. Тоді старший надумав ще одно діло: коли й тепер Іван не постраждає, то вже ніколи. Каже Маріці:

— Скажи йому, аби йшов межі дві гори принести води. Оті гори одна одну б'ють, а межі ними є криниця. Коли він буде там, гори його вб'ють.

Іван узявся й потрапив на полудень, коли гори перестали бити. Зачерпнув води і повернувся додому. Розбійник придумав ще одне діло. Говорить Маріці:

— Кажи йому, що там і там є дванадцять млинів, і най тобі принесе з тих млинів борошна на токан¹, і, коли того борошна з'їси, нараз видужаєш. А оті млини відчиняються раз за дванадцять років і мелють людські кістки. І ними управляють чорти. Завтра двері на млинах від-

¹ Токан — мамалига.

чиняються, і, як він зайде, замкнуться за ним, і там загине.

Йде Іван по борошно в чортівські млини. Але знав він красно пищалити. Взяв із собою пищалку, сів на одну поляну і почав пищалити. Вся звірина зійшлася до Івана й почала танцювати. Іван з усіма звірятами приходить у чортівські млини. Двері повідчинені. Зайшов, набрав у кишені борошна і скоро повернувся. За ним двері замкнулися, а звірина вся зосталася у млинах. Йде Іван додому. Груша зацвіла. Старший каже:

— Недобре! Іван і там не загинув.

І приказує Маріці:

— Зробися здорова й красно попроси його: «Най я тебе, братику, у паренім молоці скупаю». Та коли він роздягнеться, викупається, стане слабий і засне, ти візьми кінської шерсті, зв'яжи йому руки і мені свисни.

Так і сталося. Маріка просить Івана:

— Брате мій любий, я хочу зробити за твої труди добре діло. Най я тебе скупаю в паренім молоці.

Іван соромився роздягатися перед сестрою, але вона його упросила. Купала його так, що заснув. Тоді зв'язала йому руки кінською шерстю і зашвистала розбійника. Розбійник прийшов, перебрав на себе Іванові сили і будить його, і судить суд над ним, якою смертю його погубити. І присудили виколоти йому очі й пустити по світу. Розбійник не хотів його вбивати, бо Іван його не вбив. Виколує розбійник Іванові одне око, а сестра каже:

— Друге я виколу.

Іван зостався без очей. Розбійник узяв його на плечі, поніс у ліс і кинув у колодязь. Нічого Іванові не сталося у колодязі, лиш тільки що не міг вийти. А того часу у той ліс люди прийшли робити. Уночі відправили люди по воду каймана¹. Кайман узяв відро, приходить до колодязя, а в колодязі щось хлюпочеться. Налякався кайман, лишив відро і прийшов без води. Люди почали на нього кричати:

— Чого ти не приніс води?

— Не приніс, бо в колодязі чорт.

Люди не могли спати без води, взяли цапини² і йдуть, говорячи:

— Не біймося чорта. Всі вб'ємо його.

Іван чує з колодязя, що люди радяться, і гукає:

— Не вбивайте мене, бо я чиста душа, а в колодязь попав отак і так.

Люди, коли почули людську мову, спокійно прийшли по воду. Витягли голого Івана і принесли у свою колибу. Один йому дав гаті³, другий сорочку, а третій їсти.

Побув Іван межи людьми у лісі три роки. Одні відходили, другі приходили і все Івана годували. Подумав собі Іван: «Не йдуть сі люди робити з гаразду. Ідуть, бо мусять. Іду я собі геть. Найбільш не жию».

Б'ється головою об буки, дряпається об кущі, важко йому йти. Заходить в один мочар. Не може ноги витягнути і головою падає у криницю. Коли

¹ К а й м а н — підручний.

² Ц а п и н и — дрюки із залізними гаками.

³ Г а т і — широкі білі штани, що їх носять селяни-закарпатці.

впав у криницю, з'явилися в нього очі, бо то була криниця з живлющою водою. Вернувся Іван у колибу, дістав пилу, цапину і став робити. Три роки робив і заробок віддавав людям. Лишав собі тільки на видатки. Ще три роки робив на себе і купив собі красну одягу. Так перебув Іван з людьми у лісі дев'ять років: три без очей, а шість з очима. А в дев'ятім році зібрався і йде додому.

Йде дорогою і приходить на розпуття. Там сидить старий чоловік. «Які сто п'ятдесят літ, може, має», думає Іван і каже дідові:

— Заміняйте зі мною свою одягу.

А дід мав подерту одягу, каже:

— Хлопче, говориш зі мною на сміх. Думаєш, що я не був таким молодим, як ти?

— Не на сміх я з вами говорю, дідику, справді хочу мінятися.

І вони змінялися одягою. Коли дід убрався в Іванову одягу, витяг собі скляницю з водицею і покропився — й нараз помолодшав: як у вісімнадцять років. А Іван мовить:

— Ой, якби мені таку воду, аби я став таким старим, як ви.

Дід витяг другу скляницю, побризкав Івана — і нараз став Іван старший за п'ятдесят років і каже:

— Дідику, дайте мені скляночку з молодого водицею.

І дід йому дав обидві скляночки. Тепер Іван подумав: «Піти б до своєї сестри».

Приходить і бачить: хижа зроблена на землі, а не в землі, як була. Двір добре обгороджений, що не можна зайти. Іван став під ворота й гукає старим голосом:

— Відчиняй!

Вийшла сестра і пустила жебрака у хижу і дала йому їсти. Жебрак поїв і захотів відробити. Заніс води і дрова до хижі. Потім пішов у хлів і почистив з-під худоби гній, так лишився до вечора й на ніч. У дванадцять годин приходить розбійник з полонини з волом на плечах. Заходить до хижі, дивиться — на лавиці спить якийсь жебрак.

— Що се за один?

— Не турбуйся нічим, а говори тихо, бо старий чоловік спить.

Сіли вони вечеряти, а потім грали в карти до години по півночі. У годину по півночі лягли спати. Розбійник сильно заснув. Заснула і його жона, бо була п'яна. А Іван мав на собі гуню таку рідку, як сачок. Дивився. Не спав цілу ніч. Чекав, коли розбійник засне, щоб узяти від нього свої сили.

Коли заснули, Іван тихо встав, підійшов до постелі і взяв свою сорочку, шаблю і рушницю і одяг на себе. Покропився молодою водицею і став такий, як був перед дев'ятьма годами. Проходжується посеред хижі та будить розбійника з жоною. Коли збудив їх, враз обоє впізнали його і дуже налякалися.

Іван каже:

— Я вас не буду бити, досить ви з мене по-сміялися.

Згадав Іван за своїх звірят. У закутку знаходить пищалку. Взяв її і пищалить. Коли звірина почула цей голос, прорвала дванадцяттеро дверей на чортівських млинах і прибігла до Івана.

І говорить ведмідь:

— Царю наш, коли ми почули твій голос, ударили ми у двері так, що розпалися на порох.

Звірюка розтягла розбійника на куски. А сестра дуже плакала за розбійником, що лишилася самотня.

Але Іван почув, що в одній державі велика посуха, бо змії запер воду, і народ умирає. Зібрався Іван зі своєю звіриною і йде у ту державу.

Коли він спустився з гір із звіриною, народ дуже злякався і почав замикатися. Приходить Іван у ту державу і бачить: така посуха, що яйце хоч де на путі може спектися. Приходить до одного шинкаря й каже:

— Дай мені дві бочечки пива по сто п'ятдесят літрів.

Шинкар не міг принести, а відчинив йому пивницю:

— Бери собі сам.

Іван випив триста літрів пива й почав говорити:

— Що у вас за новини?

— Новини недобрі, велика посуха, бо змії позакривав нори. Мої вже три дівки віддані за воду змієві, йде за чергою. Завтра припадає на царську доньку. А ця донька десять років тому вернулася додому.

Іван зараз догадався, що це ота дівка, котру він визволив від розбійників. І тоді каже шинкареві:

— Веди мене, де змії.

Шинкар не хоче, бо боїться, та нічого не поробиш, мусив Івана вести.

Сидить Іван на колодязі й чекає, коли царська донька прийде на свою смерть. А був один циган, котрий відпроваджував душі до змія. І бачить Іван: везе коляска царську доньку. А донька здалеку впізнала Івана й дуже жалісно заплакала. Циган

повернув коні й хоче кинути дівчину в колодязь. Іван накричав на цигана. Сів на коляску, а коляска увійшла аж по вісі в землю, і говорить дівчині:

— Не бійся, я не дам тебе.

І викликає змія:

— Молодий пане, ходи! Тут є дівка!

А коли змій показав дванадцять голів, Іван шаблею відрубав їх. Узяв ніж і з кожного язика відтяг кінця і поклав у шкатулку. А циган зробив те ж саме. Тоді вернувся додому з царською донькою, а Іван лишився.

Коли циган ішов через міст, уже попід міст текла вода. Циган став на мості й закликав царську дівку, щоб казала, що він убив змія. Як ні, то кине її у воду. Дівчина побожилася й пообіцяла, що буде йому за жону.

Іван вернувся додому, бо хотів знати, що робить сестра. Коли йшов, то поставив їй дві бочки. У котрій бочці буде сліз більше, за тим більше жалує. Іван подивився: в його бочці мало сліз, а в розбійницькій через верх. І знову вернувся у державу, де була посуха. І у шинку питає:

— Що нового?

— Нового багато. Циган убив змія, і води тепер досить. А завтра побереться донька царя з циганом.

А заєць почув ці новини й каже:

— Царю наш, пусти мене на весілля до принцеси.

Іван його пустив. А принцеса наказала сторожі, коли буде йти яка звірина на весілля — пускайте! Зайця пустили. Принцеса взяла його на коліна і стала весела. Почастувала його, а заєць замовив собі два танці заграти.

А циган у палаті сидить у подушках під саму стелю. Як заєць почав танцювати, дві подушки з-під цигана висунулися, і циган злякався.

Вернувся зайчик веселий до Івана і хвалиться. А далі й лисиця проситься на весілля. І лисицю почастували. З-під цигана другі дві подушки висунулися.

Проситься вовк на весілля. Але Іван не дуже хотів вовка пускати, бо боявся, що вовк там якоїсь біди накоїть. Коли вовк показався у воротах, сторожа почала тікати. Зайшов вовк у палату, і царівна дуже частувала його. І вовк замовив собі два танці. А коли танцював, скочив до цигана і відкусив йому ноги до самого клуба¹. Циган без ніг, але реве, щоб ішли вінчатися.

Вернувся вовк і розказав, що було у царя. Далі проситься ведмідь. «Всі ходімо!» — каже Іван. І прийшли у палату.

Коли царська донька побачила Івана, обійняла його й розказала, як циган її закляв. А цар не повірив. Хотів бачити доказ. Тоді Іван вийняв кінці язиків змія. Цар припарував, і пасувало. А циганові не пасували, бо він відрізав з язиків уже за Іваном. Звірина розтягла цигана, а Іван одружився з царською донькою. Але ще хотів свою сестру прикликати на весілля. Сестра прийшла на весілля, а після весілля звірину замкнула у царські хліви, а Іванові дала отруту. Іван умер. І було всім дуже дивно. Всі його жалували, а звірина три дні лежала голодна, і ніхто не старався про неї. Каже ведмідь слонові:

— Розбиваймо хліви, бо з нашим царем якась біда, коли ніхто нам їсти не несе.

¹ Клуб — стегно.

Розвалили хліви і бачать: царська донька колише свого чоловіка у золотій домовині й дуже плаче. Ведмідь швидко дав лисиці кошики на шию і дві скляниці. Принесла лисиця цілющої й живлющої води, й Івана воскресили. Устав і каже:

— Ой, як я дуже заснув.

А ведмідь:

— Заснув ти добре, так би твоя сестра заснула.

І знову сестра через два тижні позамикала звірину у хліви, а Іванові підклала у постіль залізні вила. Іван пробив собі серце й умер.

І знову звірина вирвалася і полила Івана водицею. Але ж Іван не встає. Настав великий смуток. Роздягли його і бачать над лівим боком забилися залізні вила. Ведмідь витяг вила, пустив водиці, й Іван устав.

І каже:

— Як я дуже заснув.

— Бодай сестра так заснула.

А Іван відповів ведмедеві:

— Робіть з нею, що хочете.

Звірина розтягла сестру на чотири часті, а Іван жив щасливо з жоною, і звірина від того часу розмножувалася.

ГРОШОЛЮБ

Був собі чоловік, та такий скупий на ті гроші! Не тільки було для сім'ї, а навіть і для себе нічого не справляв: в рам'ї ходив, недоїдав, та все гроші ховав. За гроші ладен був і душу дідькові віддати, такий-то він був на їх ненажерливий.

Оце котре з сім'ї попросить:

— Тату, дайте грошей, бо он хліба нестає, та й з одежі усі вже повилазили, як од гілля одірвані ходимо!

— Немає в мене грошей, щоб мені та бодай мені... коли я брешу, — немає й не просить, — одкараскується було старий.

А грошей у нього було до лихої години. Оце підуть було усі на поле жати, то він собі візьме свою подушечку, розпоре її, полічить гроші та й знов зашиє їх туди. Ніхто цього не бачив і не знав, тільки онучок старого інколи скоса позирав (бо його дід нагонив від себе), як дідусь папери якісь у подушечку ховав, але ж чи то малому до того, що воно до чого.

Отже, й на той світ пішов старий, а не сказав нікому, чи є у нього гроші і де вони. Такеньки за тиждень перед смертю, чи що, і каже старий дітям своїм:

— Глядіть же, діти, як умру я і положите мене в труну, то не забудьте положити у голови мені і подушечки моєї, бо я до неї дуже звик.

Вмер отой старий, і діти поховали його як слід по закону й подушечку у голови йому поклали. Підійшов сороковий день. Треба б стягатись на обід за старого душу, а у дітей ні шеляга в кишені. Турбуються вони, клопочуться — де б узяти грошей. От підходить до матері синок їх, дідів онучок, та й каже:

— Мамо, ви клопочетесь, де б узяти грошей, а я бачив, як дідусь наші, ще як були живі, якісь папери раз по раз в подушечку ту, що у голови їм поклали в труну, ховали, може, то й гроші? Часто вони, як вас не було дома, розпорювали

ту подушечку, дивились на ті папери і знову туди зашивали. А як наближусь було до їх, то вони й проженуть мене: «Геть звідсіль, гулять іди собі».

— А чому ж ти тоді не сказав? — спитала мати.

— Я забув про це, — одмовило хлоп'я.

Іззирнулись батько з матір'ю і нічого більше не сказали синові. Настав ото вечір. Чоловік і каже жінці:

— А ходімо лиш, жінко, і справді до батька у гості; одкопаємо гроб та подивимось у ту подушечку, що в ній є, бо вже ж недаремне батько так перцювали, щоб її покласти їм у голови.

— А що ж, то й ходім, та ще й родичів деяких візьмемо, все-таки охотніше буде, — одказала жінка.

Взяли родичів і, як уже добре посутеніло, пішли на гробки. Знайшли батьків гроб, одкопали його та до труни. Одкрили віко, коли там гроші геть-чисто вкрили старого: і в роті, і в вухах, і в носі, і в очах, мов равлики які стирчать!.. Отак-то й всім буває, хто гроші ховає, а на добре діло їх не повертає!

БАТЬКО Й НЕДОБРІ СИНИ

Був собі старий чоловік. Старий прожив вік, дав Бог йому дітей, вивів він їх на люде, поділив їх. Живуть діти, кожен осібно. Всіх синів було в старого чотири, кожного старий зробив хазяїном; яку мав мізерію, кожному з неї досталось. Хазяї в старого всі чотирі сини, а старий роздав на дітей усе своє, думає: «Доживу віку при дітях».

Живе старий у старшого свого сина. Спершу приймають старого, як повинно бути; знати, що він батько. Чи їдять що, чи сорочки перуть, чи латають що, чи сорочки одрізують, — найсамий перед батькові — чого чи не треба? І як скаже старий, його й слухають. Таки так старому, як у доброго сина. Так геть старший син подержав у себе батька, став якимсь наче не такий, уже й крик-не часом на старого; далі старий уже в хаті собі й місця не найде. Нема чого дождити, таке діло: не хоче син держати, жалує батькові шматка хліба, — нічого робити, треба кидати та йти до менших; чи лучче буде, чи поганше, а вже й висидіти у старшого не можна.

Ото перейшов старий до свого другого сина. І в того старому хутко стало мулько: як візьме старий що з'їсти, то син з невісткою як би про-могли, аж не знати що! А сварка з-за старого! Жінка гризе чоловіка: «Самі жадні шматкові хліба, а тут старців наприймав». Старий не висидів і там, іде далі...

Так один по одному всі з чотирьох синів брали батька, а батько від них одходив. Всі чотири сини один на одного стикаються, той на того: «нехай ще він вас, тату, подержить», а той знов на того: «той ще, тату, не держав вас, чи там мало держав». Таке межі дітьми, що не доведи, Господи! Далі зазмагались уже так, що й жоден не приймає до себе батька. У того те, а в того те, і всі не можуть держати його в себе. Той з малими дітьми, той жінку має сварливу, а в того хата тісна, той знов бідний, — хоть куди хоч іди старий! А старий — сивий-сивий, як голуб, просить дітей та плаче перед ними, аж не знати як... А що? То

даремна річ, що ніхто з дітей не приймає батька; треба його десь подіти. Ще й до того старий не сперечається, з ним можна що хотіти зробити.

Рада в раду, рада в раду, всі чотири зібрались і пристають на те: пошлім ще батька в школу, нехай батько наш у школі сидить, там буде сидіти, їсти йому будемо по черзі носити. Стали казати старому це. Старий не хотів іти до школи. Проситься у дітей, плаче перед ними: «Тепер я, — каже, — світа не бачу, не то щоб я книжку бачив, я й замолоду не вчивсь». Просто старий у смерть не хоче до дяка виряджатись на науку. Але що ж? Не має де дітись, мусив-таки йти до школи; таки діти перемогли батька. Нарешті, коли йти до школи, — нехай буде, як діти кажуть.

Може, в тому селі не було церкви, то треба йти до школи аж у друге село. Пішов старий до школи, де там тая школа була. На дорозі ліс стояв і саме в тому лісі зустрічає старий пана, — їхав кудись. Старий зійшов з дороги, уклонився панові, думав далі йти. Коли чує, кличуть його; підходить старий, пан чогось його потребує. Вийшов пан з коча, питає діда; геть розпитав його, як і що, куди? Старий скинув перед паном шапку і розказує йому свою біду; обгорнули старого сльози: «Горе моє, ласкавий пане, нехай би посиротив Господь, уже б жалю не було, а то дивіть, чи чув хто таке: чотири сина є, хвалити Бога, в мене; хазяї всі чотири і то послали свого старого батька вчитись до школи. Ще не було чого, то на тобі! іди в школу!» Так старий перед паном говорить, досить того розказав панові; стало жалко панові старого. «Ото, — старий, — став казати пан, — іти до дяка нема чого, вернись ти додому... Я знаю,

діти не будуть тебе до школи більш одсилати, вже я знаю, що треба тут робити. Не бійся, старий, і не плач, не турбуйся: буде все добре, як Бог дасть. Уже я знаю, як тут треба ратувати». Потішає так пан старого... старий наче повеселішав...

Бере пан старого з собою, привозить до себе додому. Поки там старий одпочивав, виносить пан шкатулу; справжня шкатула панська; пани гроші держать у таких скриньках; подивитися на неї, то й то гарно, а тож то там усередині то грошей, копійки там, Боже мій, скільки! Бере пан шкатулу і оддає дідові: «Це візьмеш, старий, і йди до дітей. Тут даю тобі гроші. Скажеш — найшов їх у лісі... Тільки скриньки ції не відчиняй, і грошей сам не бери і не дивись туди. Прийдеш і скличеш усіх синів і скажеш: «Це, сини мої, голуб'ята, ішов я до школи і найшов у лісі гроші. Та оце й приніс їх, діти, до вас. Але вже, діти, нехай я вмру, не беріть їх од мене; після моєї смерти будете вважати межі собою, хто більш мені догодить, буде мене держати і не пожалує мені сорочки, чи там шматка хліба, тому більше грошей достанеться. То вже, дітки, хочте приймайте, спасибі вам, і тут що є, переділитесь, а не хочете, — треба йти межі люде... за гроші абихто буде годувати»... Коли приймуть тебе, будеш у синів жити, а шкатулу їм одкажеш умираючи; коли не приймуть, тоді приходь із шкатулою до мене». Ну, старий тут кланяється, дякує панові... Пішов старий додому.

Вертається старий до дітей з тою шкатулою, човпе старий селом, шкатулу взяв під пахву, зараз можна пізнати, що старий уже був десь у доброму лісі; сказано, старі люде — вони чого

не знають. Коли несе під пахвою скриньку, то тут певне щось та не просте: вже десь він її доп'яв. Тільки забачила його невістка старша, уже й вибігла против старого, запрошує до господи: «І без вас, тату, у нас ладу не стало, і хата як пустка». Чого вже тільки вона тут не говорила: «Вступіть, тату, до нас, спочиньте; далеко йшли, втомились».

Як зібрались брати, розказав їм батько, як йому Бог дав. Оце нагадав він за свої гроші. Діти, як не ті, і що їм тільки поробилось! Погляне кожен на скриньку — є, то, каже, грошики там мабуть; бач, як батько говорить: «будете держати, вам будуть гроші». Уже всі чотири брати не знають, як і приймати старого батька. Старого доглядають, наче пана, старий зрадів і слухає пана, шкатули з рук не випускає і сам не займа. — «Після моєї смерти все ваше, а тепер не дам, бо хто знає? Уже я бачив, як ви приймали мене старого, як я остався без нічого. Воно все ваше, не чие, тільки ваше; заберете, але дайте мені вмерти»... Діти вже батька приймають... Пішов старий угору!.. Куди тобі!..

Ото вже старий не поневірявся у своїх дітей, жив, як на своєму господарстві. Тепер умирає старий, ну, дітям ще не можна до скриньки. Уже вони її очима пасуть, але громаді вже засвідчено, що поховають батька, тоді нехай тими грішми діляться; скриньку тую, поки що, сами однесли до церкви; стараються коло мертвого батька. Поховали, як Бог наказав; обід зварили, вже знати, що не жалують для мертвого: гарний похорон справили... Ба встає піп од обіду; дякувати стали всі хазяям, старший син просить попа, щоб

був у церкві по батькові сорокопуст: «То таки батько; як було, то було, а мертвому грішно жалувати, прийміть, батюшко, на молитви».

Дав старший, дає менший, знов на півсорокопуста кожен дає, всі чотири дали на молитви до церкви. «Маємо остатню овечку продати, а по батькові нехай молебство буде в церкві». Тепер усе скінчилось, уже можна по ті гроші піти.

Принесли тую шкатулу: хитають її, брязкає в середині... Прийде жоден до скриньки, візьме за скриньку, трусь, трусь: є!.. Ото розпечатали, одчиняють... Коли там — скло. Не доймають вони віри, копають далі, і скрізь скло. Страшно стало: не може то бути, щоб скринька така, батько її одкопав десь під дубом, і щоб не було у їй грошей. Ото й кажуть брати: «Тут саме скло батько нам залишив». Вони кажуть, а один брат стояв у сінях, частував людей, почув та й каже: «Е, вам то карбованці, мені вже тільки скло!» Мало брати не побились, але громада тута... «От тобі, — стали люде казати, — і послали старого в школу! Не вмiли шанувати батька через правду, а шанували через гроші, отож і маєте!» Ну, всі думали, що то батько сам так ізробив. Коли той пан почув, що старий уже помер, та й розказав, як було діло. Сміються з братів, а їм би й гніваться, дак нікуди.

ДОВБУШ КАРАЄ ПАНА

Були два рідні брати в Космачі, між собою дуже любилися. Як підросли ті брати, то старший брат Іван найнявся у пана, що мав свої добра

в Космачі та у Печеніжині, а другий брат Олекса пішов пасти вівці у полонину, що тоді належала космацькій громаді...

Старший брат Іван служив у того пана багато років і заробив чимало грошей, але грошей Іван не мав у своїх руках, вони були у того пана.

Нарешті почав Іван казати:

— Чуєте, пане, віддайте мені мої гроші.

Але пан не хотів віддати гроші. Нема що робити Івану, лиш мусив позивати пана. Але в суді не хотіли Іванові присудити гроші. Іван прийде до суду, а пани в суді набріхують на Івана та кажуть, що то не може бути, аби Іван, простий мужик, мав гроші.

Поки процесувався Іван з паном, то пан задумав утопити Івана у Пруті. Та й змовився пан з своїм вірним слугою і так зробили. Верталися усі троє разом на панській хурі з процесу: Іван та пан із своїм вірним слугою, хурманом. Коли вони переїздили Прут-ріку, то там на возі обидва схопили Івана, зв'язали у міх та й вкинули у Прут. Утопили Івана, старшого брата Олексового.

Тепер пан почуває себе безпечно, знає, що ніхто у нього не правитиме Іванові гроші, хіба що окрім одного молодшого Іванового брата Олекси, котрого пан дуже почав боятись, бо Олексова слава, як великого силача, почала скрізь розходитись по горах. Пан вирішив зловити та убити Олексу так само, як і його брата Івана.

Організував пан на Олексу роту, до котрої вибрав тридцять чоловік найдужчих. І був у того пана економ, такий вірний, що вірнішого не знайти. Бувало, аби вже куди мав пан сам іти, то як вирядить того економа, то був уже певний,

що він так зробить, як би пан сам. Бувало, бив людей буками, карав, просто заступав пана.

Той економ зібрав тридцять людей та пішов ловити Олексу, через котрого пан не міг мати спокою ні вночі, ні вдень.

...Прийшов економ з тими тридцятьма людьми до Пруту. П'ятнадцять перейшли через Прут, а п'ятнадцять лишилися з цього боку річки. То навесні діялось і не можна було перебрести Прут, бо саме тоді заграла вода з полонин. Лише треба було сідати в човен та й перевозитися човном на другий бік. Тому економ лишив п'ятнадцять людей з цього боку Пруту, а п'ятнадцять взяв з собою. Знав, що як прийде з Олексою до Пруту і як перевезе його сюди, то тут уже будуть люди на варті, щоб Олекса не втік.

Прийшов той економ з тими п'ятнадцятьма людьми до Олекси у Космач, а Олекса копав підмет коло хати на капусту, то саме навесні було.

— Боже помагай, Олексо! — каже економ.

— Красно дякую! — відповів Олекса.— А що ви скажете, люди?

— Нічого такого,— каже економ.— Ми прийшли за тобою, аби доставити тебе до нашого пана.

Олекса на те відповів:

— Я піти піду, але доки не буду знати, для чого, то я не піду.

Економ почав розказувати Олексі усе по правді та й каже:

— Наш пан має тебе спровадити з цього світу.

Олекса на те нічого не сказав. Зібрався та й пішов з ними до того пана у Печеніжин.

Ідуть вони дорогою, говорять то те то се, та й прийшли до Пруту. Каже той економ до Олекси:

— Сідай у човен, ми тебе перевеземо.

Але Олекса на те відповів:

— Я сам себе перевезу, мені не треба перевозчиків. Щоб мене не втопили...

Економ понадіявся на тих п'ятнадцять вояків з того боку Пруту та й дозволив Олексі переплисти самому через Прут на другий бік. Олекса сів у човен, але не плив просто на ту варту, а плив геть далеко вниз. Економ гукнув на вояків, аби стріляли, але дарма. Тоді уздрів економ та вояки, що нічого вже вони Олексі не вдіють.

Олекса став на березі та й каже до вояків:

— Отак, тепер я не буду газдувати, але і пан не буде панувати! — Та й утік собі в ліс.

А економ з вояками вернувся до пана голіруч, без Олекси.

Як пішов Олекса від тих вояків, то ходив цілий рік по горах та й збирав собі хлопців-товаришів. Зібрав Олекса собі дванадцять хлопців таких, що їм ніде не було рівних. Такі здорові, як ведмеді, а як ідуть, то аж земля дрижить.

Зібрав Олекса дванадцять товаришів таких, які йому підходили, та й пішов з ними з Космача через Грибкову до Жаб'я на Їльцю. Давно тут на Їльці була церковка. Та й був тоді тут старенький піп, ще звався Верба. Прийшов Олекса до того попа та й каже:

— Панотче, нас усіх тринадцять, та просимо вас, аби ви нас висповідали, бо я їду на Космач пана мордувати.

Піп Верба зачав Олексу відговорювати:

— То гріх, Олексо, кров проливати.

Але Олекса не піддавався та й сказав попові:

— Як пан не боявся гріха мого брата убити, не боїться й тепер людей мордувати і обдирати, то й я не боюся гріха такої катюзі життя вкоротити. Та й таким, як він. Мені так болить серце за братом, що я не можу уже себе стримати.

Побачив піп, що нічого не вдіє з упертим Олексою, висповідав і благословив усіх тринадцятьох легенів.

Тоді Олекса з своїми легенями пішов, і отам на Їльці, на високому березі над рікою Черемошем, почали випробовувати вони свою зброю. Як стали стріляти з пістолів та з крісів, то геть дими укрили Їльцю.

Коли вони вже там настрілялися, пішли знову через Грибкову в Космач, уже просто до того пана. Олекса поспішав, щоб захопити пана ще в Космачі, поки він не вибрався кудись на літо. Минув Олекса з своїми легенями Грибкову та й прийшов у Поруб, вище Космача. Уздрів Олекса там у Порубі панські кози та й пішов туди з своїми легенями. Приходить Олекса, коли там пасе кози чабан, який знав, що рік тому ловили Олексу. Олекса почав його розпитувати за того пана, а чабан каже:

— Наш пан тепер під великою вартою. Як прийшов тоді до нього економ і розказав, що ти утік і нахвалявся, що пан не буде панувати так, як ти не будеш газдувати, то пан тоді страшенно налякався і сказав, що тікає до Космача. А в Космачі він зробив собі таку кріпость, щоб ти до нього не доступився. Побудував стіни муровані півтора сажня заввишки і на всіх чотирьох кутах поставив по сорок хлопів та по два пси. І так вартують пана щоночі і щодня від тебе, аби ти

до пана не дістався. Вони мають там піки, пістолі, кріси, смолу розтоплену та окропи. Вартівники все те мають, бо так їм пан наказав. Самі ж були б раді, аби ти прийшов та й зробив цьому панові кінець...

Олекса подякував чабанові за те, що він йому розказав усе докладно, і пішов собі далі. У лісі Олекса наказав розкласти великі вогнища і послав легенів надрати смоли. Легені надерли смоли і почали топити ту смолу у казанах. Потім Олекса наказав зробити з тої смоли вісім куль, аби було кинути що собакам, які стоять на варті. Зрубав Олекса у лісі сухе дерево півтора сажня заввишки. І коли так злагодився, тоді рушив просто до панського двору.

Прийшов Олекса під брами, а там вогнища куряться, а біля вогнищ такий народ змучений стоїть, що страх. Люди уже посліпли, стоячи так, змучилися без сну.

Як уздріли вартівники Олексу з дванадцятьма легенями, то зраділи, що вже йде їх визволитель. А Олекса підійшов до самих вартівників і сказав:

— Чш-ш, тихо!

Все так змовкло, ніби хто заткав кожному рота. А собаки ті були дуже лихі, вони б нікого не підпустили до тої брами. Але Олекса як забіг, то кожному собаці кинув по одній смоляній кулі. Усі вісім собак гадали, що то хліб, та як ухопили зубами, то та смола зліпила їм писки, що жоден з них і не гавкнув.

Олекса тим сухим деревом, що приніс із собою, підпер браму, переліз через неї, відімкнув засув і впустив своїх легенів до панових покоїв.

У покоях Олекса зіткнувся з паном. А пан той був теж дужий. Тоді Олекса ще гукнув на свого першого легеня:

— Іване, де ти?

Вскочив Іван Синдогорський у покої і схопили вони пана. Тут прибігли інші легені, зв'язали його.

Почав Олекса допитувати пана, де його брат, і жорстоко помстився. Рубав на шматки та все питав:

— А що, болять, пане?

— Ой, болять!

— Отак мене болять серце за моїм братом Іваном!

Скарав Олекса цього пана і пішов мститись іншим панам.

ПРО НЕВІРНУ ДРУЖИНУ

Був собі гарний хлопець на ім'я Іван. Він шив із батьком чоботи. Що за тиждень нашиють, в неділю виносять продавати.

А в одного купця була дівчина. Сподобала та дівчина Івана та й почала його питати:

— Відки ти, з якого села, як звати?

— Я, Іван Іванович, швець, ми з татом чоботи робимо.

— Ходи зі мною, — каже та дівчина. — А чоботи зостав на батька.

Повела вона його з собою, нагодувала добре, дала сто рублів та й каже:

— Ти кинь цю роботу. Я тебе полюбила і хочу за тебе заміж іти. Сватає мене син одного купця,

та я його не хочу, бо він поганий. Ти завтра ввечері будь на такому-то місці.

Як узяв він тих сто рублів, то так урадувався, що й забув на другий день піти на умовлене місце. Накупив на ті гроші товару, та й далі шиють з батьком чоботи. Нашили і знов на базар. Не встигли товар розкласти, а та дівчина вже й тут.

— Я казала тобі, а ти не послухав мене. Ходімо зі мною.

Приводить вона його в магазин та й каже:

— Вибирай собі костюм.

Та купила йому костюм, краватку і ще багато чого. Вбрала його файно і наказує:

— Щоб ти більше тою роботою не займався, бо мені соромно.

Після того вони ще кілька разів зустрічалися, і чимало грошей вона витратила. Дізнався про це купецький син, якого дівчина не схотіла, та й каже її батькові: «Ваша дочка рознесла багато грошей». Той одразу до каси, робить рахунок, а грошей не вистачає. Розпитався він дочку. Тоді закликає Івана Івановича і говорить:

— Забирайся, щоб тебе тут не було, бо як будеш тут, то я тебе знищу.

— Дайте грошей, то поїду, бо я не маю з чим їхати, — каже Іван.

І купець дав стільки грошей, скільки Іван міг у руку хапнути.

Пішов Іван на пристань, купив собі корабель та й почав їздити з держави в державу і продавати всілякі товари. І часто згадував він за ту дівчину та дивився на іменний перстень, який вона подарувала.

Одного разу подумав Іван: «Ану, поїду в той город. Може, побачу її?» Коли приїхав, то сказав рознести по городу афішки, аби люди приходили купувати товари на його кораблі. Прийшов і батько тої дівчини. Набрив собі усього, а грошей не вистачає. Іван зразу пізнав його, а той Івана не пізнав. От купець і каже Іванові:

— У мене грошей не стає. Але завтра маю весілля, то приходьте, і я віддам гроші.

На другий день Іван бере з собою товариша та й іде на те весілля. Їх там файно прийняли. А молода ходить і пригощає гостей. Кого пригостить, той дарує їй гроші. Підійшла й до Івана. Та й не пізнала його. Іван пригостився, витягнув великі гроші і загорнув у них іменного персня. Вона пішла в окрему кімнату, замкнулася там, розгорнула гроші і пізнала свій перстень. Та як побачила його, то так і впала нежива.

Люди сюди-туди за молодою, а її нема. Розломили двері, а вона мертва. «Що ж я наробив!» — подумав Іван.

Занесли мертву до церкви та й замкнули там на ніч, а самі почали лагодитися на похорон.

«Піду-но я до церкви та хоч гляну на неї», — подумав Іван.

Приходить, а там сторож не пускає Івана. Заплатив йому Іван, і сторож пустив та й замкнув за ним двері.

Довго стояв Іван коло труни. Аж тут із вітвара обзивається якийсь голос: «Іване, уступися звідси». А Іван стоїть. «Хай би я сам умер із нею», — думає він. Коли це другий раз обзивається голос: «Уступися!» А він стоїть. «Усту-

пися, Іване!» — кричить втретє хтось із вівтаря. І тут на груди померлої упав звідкись папірець. Він узяв його і почав читати. Прочитав раз, другий, а як третій раз прочитав, підвелася мертва. Підвелася та й каже:

— Як же я довго спала.

— Добре ти спала, але не знати, що далі буде, — каже Іван.

Та й веде її до дверей. А сторож як відчинив двері та як побачив її, то налякався і не знає, що робити.

— Не бійся, — каже Іван сторожу, — в чім вона є, в тім і назад повернеться в труну.

Прийшли вони на корабель, і наказав Іван своїм людям: «Зробіть із воску дівчину і одягніть у одяг молодії, а молода одягнеться в інше».

Зробили воскову дівчину, віднесли в церкву та й поклали в труну.

На другий день приходить Іван до купця, а там готуються до похорону.

— Ви йдете ховати, а вона жива, — каже Іван.

А люди думають: «Що він говорить? Він якийсь неакуратний в умі». Приходять до церкви, а Іван бере та й крає мертва надвоє. І всі побачили, що то віск. Питають, де ж поділася мертва? Приступає до Івана купець: «Віддай дочку». А Іван каже:

— Один пан викопав та й викинув на дорогу молоде деревце. Я узяв його та й посадив. Воно вже дає плоди, а той пан хоче відсудити його від мене. Я йому того дерева не дам. Дочку вашу я підняв із гробу, як те деревце з дороги. Вона у мене на кораблі.

— Будемо робити весілля, — сказав батько.

Зробили вони весілля. Іван доручив свій корабель капітанові і відправив його торгувати, а сам зостався з жінкою у тому городі. Купили вони великий дім та й живуть собі.

А в той город приїхав полк на заняття, бо там добра толока була. Солдати стали біваком, а полковник шукає собі квартиру та й ніяк не може знайти. Іванова жінка й каже:

— Ми маємо кімнат багато, хай він живе у нас. І прийшов полковник до них жити.

Іван усе шукає собі комерцію, аби дурно не сидіти, і часто не буває дома. Полковник кинув оком на його жінку, і порозумілися вони обоє. Аж тут приходить полкові наказ забиратися на своє місце. Полковник відправив солдатів та й сам збирається в дорогу. Жінка й каже Іванові:

— Давай проведемо його, проїдемо трохи з ним, бо я ще на кораблі не їхала.

На другий день забрала їх баржа і повезла до корабля. Коли приїхали на пристань, жінка говорить:

— Іване, я забула ключі й золотий браслет. Вертайся і привези.

Іван поїхав, а вона пошепталась із полковником, і той наказав капітанові пускати корабель у хід. Повернувся Іван з ключами та браслетом, а їх нема, лиш димок видно на морі. Наймає він інший корабель і гай у погоню! Приїжджає на місце, а полковник із його жінкою вже на воєнному кораблі — не підступай!

Відправив Іван корабель, а сам зостався в тому місці жити. Одяг фуфайку, не бриється тиждень-другий, заріс, зовсім змінився. І все шукає зустрічі з полковником.

Вийшов він якось у город, дивиться, дорогою йде той полковник. Скинув Іван шапку, поклонився та й говорить:

— Будьте добрі, чи нема тут якоїсь служби для мене?

— Є, — каже полковник, витягає зі шкатулки папірець та й щось пише. — Іди по такій адресі, і там тебе приймуть.

Пішов Іван з тим папірцем, та й взяли його у полковника служити. Служить він і все стережеться, щоб зі своєю жінкою в лице не стрітитися. Але одного разу вносить він дров на кухню, а вона з других дверей і собі туди. Подивилася, обернулася та й пішла геть. І зрозумів він, що пізнала його жінка.

Якраз тоді полковник написав накази, щоб зачитати офіцерам, які заняття мають бути завтра. А вона взяла ті накази, зім'яла та й викинула на сміття. Посходилися офіцери, побесідували, а наказів нема. Жінка каже:

— Я виділа, що наш слуга взяв якісь папери та й заніс на смітник.

Пішли туди та й знайшли ті папери. Закликали Івана, він каже, що не брав, але нема йому віри, а їй віра є.

Суд присудив Іванові розстріл через двадцять чотири години. Посадили його в темницю, а він виставляє голову і дивиться надвір. Вартовий каже:

— Як не сховаєш голову, то зараз застрелю.

— Мені вже не страшно, — каже Іван. — Як не зараз, то завтра вб'ють. Ти подивися, чи немає нікого, я кину тобі гроші. А то мене розстріляють, і гроші пропадуть. — Солдат був ласий до

грошей і взяв їх, а Іван говорить: — Там у грошах є папірець. Щоб ти мене через три дні після розстрілу відкопав і прочитав наді мною цей папірець три рази.

Солдат — його звали Ярославом — пообіцяв, що зробить це.

Коли Івана розстріляли, жінка сказала:

— Не ховайте його тут близько, а ховайте в полі і поставте над могилою караул, бо він оживе.

Так вони й зробили. І потрапила в караул рота Ярослава. Але сам Ярослав не йде, бо має гроші і гуляє в городі. Нарешті бере чверть горілки та й іде в караул на поле, а там вартовий ходить та й не пускає його.

— Дурню ти, — каже Ярослав, — чи не видиш, що чоловік у сирій землі лежить? Втече він, чи що? Не бійся, випий за моє здоров'я, — солдат випив із тої чверті та й пішов з Ярославом у караульне приміщення. Там почали на вартового кричати, а Ярослав каже: — Перестаньте, це я його зняв.

Сіли вони та й кінчають горілку.

Понапоював усіх Ярослав, а сам узяв лопату, добув мерця, прикрив шинелею голову, засвітив свічку, дістав той папірець та й почав читати. Як прочитав три рази, мерць підвівся. Подали вони один одному руки. Воскреслий Іван сказав:

— Я тебе нагороджу.

Та й розійшлися.

Чує Іван, що в царя дуже хворіє дочка. Відки не сходилися лікарі, нічого не допомагає. «Ану, піду і я», — думає Іван. Приходить, а на воротах

не пускають. «Тут уже не такі, як ти, були», — кажуть. А цар ходив по балкону, забачив його та й махнув варті: «Пустіть!»

Зайшов Іван та й каже цареві:

— Я вашу дочку вилікую.

Та прочитав над царівною того папірця, і вона підвелася здорова. Зрадів цар і каже Іванові:

— Якщо не маєш жінки, то віддам доньку за тебе, а як ні, то дам тобі, що скажеш.

А Іван йому відповідає:

— Я беру вашу дочку. І давайте мені під владу ту часть держави, де служить такий-то полковник.

Побралися вони з царівною та й живуть. Одного разу Іван каже:

— Хочу побачити, чим я владарюю.

— То бери з собою солдатів, — каже жінка.

Але він не схотів солдатів брати. Вбрав шинельку, на голову капелюх та й пішов.

Приходить він у город, де стоїть той полк, заходить у корчму та й замовляє їсти. І всі дивуються, що такий нещасний, а такі дорогі страви замовляє. Аж тут попри вікно Ярослав іде. Іван постукав у вікно.

— Сідай, — каже, — пообідай. З якої ти частини? Як твоє начальство?

А Ярослав:

— У нас таке начальство, що не дай Боже нікому. Ще коли наш полковник ходив нежонатий, то легше було, а тепер узяв якусь гадину. Як не він, то вона в полк приїжджає.

Пообідали вони. Тут Іван скинув із плечей шинелю, а на ньому царське вбрання. Ярослав схопився, а Іван каже:

— Сідай. Пам'ятаєш, як ти стояв на посту коло тюрми і взяв у засудженого гроші?

— Пам'ятаю.

— А ти його відкопав?

— Відкопав.

— А що він сказав?

— Сказав, що нагородить мене.

— Оце я й є той чоловік. І я нагороджу тебе.

На тобі цю записку. По ній тобі дадуть їсти-пити, скільки захочеш. Візьми завтра з собою ще одинадцять добрих хлопців та й приходьте сюди.

На другий день вишикувався полк. Приїжджає Іван у царському вбранні. Коло нього полковник і жінка полковника на коні. Іван розпитує солдатів: «Як живете? Як вас годують?..» Коли це з вулиці пісні, крики — іде Ярослав, а з ним одинадцять п'яних солдатів. Начальство пошепталося та й хотіло вийти напроти, щоб зупинити бешкетників, не пустити, та Іван не дозволив.

Підходить Ярослав з командою ближче.

— Хто тут старший? — запитує Іван.

— Я! — виструнчився Ярослав.

— А гвинтівки ваші де, а патрони? — крикнув Іван.

Та й каже полковникові:

— Це ви такий командир? Це ви так їх навчили? Ану, злазьте з коня! Роздягайтеся! Ти, — каже Ярославу, — бери полковницьку форму, а полковник візьме твою.

А жінка уздріла це та й пустилася конем утікати.

— Зловіть її! — крикнув Іван солдатам.

Зловили її, і наказав Іван порубати шаблями невірну дружину.

КАЗКА ПРО ІВАНЬКУ-ДУРАЧКА

Жили-були собі дід та баба. І було у них три сини: Грицько — найстарший, Степан — середульший та Іванька — найменший. А старші хлопці дуже не любили свого меншого братика, били його, лаяли, проганяли од себе, насміхалися.

Жили вони, жили, баба вмерла. А як прийшов час помирати дідові, то він покликав до себе синів та й каже:

— Оце ж, синочки, слухайте, то так і робіть, як я скажу. Живіть собі дружно та мирно, хазяйствечка глядіть, не зобижайте один одного. Та як ви мене поховаєте і одпоминаєте, то щоб три ночі ходили по черзі мою могилу стерегти.

Помер старий батько. Плакали-плакали сини, аж змарніли. Та поки ж його плакати, сльозами горю не допоможеш. Треба батька ховати та поминати. Поховати-то поховали, а от поминати кинулись, то стільки клопіт вискіпалося! Хазяйствечко було у них невелике, а для поминок треба було і теля зарізати, і порося заколоть.

А мимо їхнього двору вранці й увечері гнали череду царську. Що тієї худоби йшло видимо-невидимо! От брати й стали думати та гадати, як би то заманити собі яку худобину в двір. Та й надумали. Грицько й каже:

— А давайте-но поробимо хліви над дорогою. Худобка додому ввечері спішить, то, може, якесь помилиться та й ускочить у хлівець.

Як надумали, так і зробили. Понавозили лісу та й давай робити хліви добротні, з товстого тесаного дерева. А Іванька плете собі хлівчик з тоненьких, із зеленим листячком гілочок, що їх

брати обчухрують та покидають. Брати з його сміються.

— Що то ти, дурню, робиш? Та хіба твій хлів на хлів схожий? Ну яка дурна худобина туди піде? Сказано Іванька-дурачок, так воно й є.

А Іванька їх не слухає, плете собі далі. От уже й кінчили роботу. Стоять Грицьків та Степанів хліви як дзвін, а Іваньчин хлівець, такий собі блаженський та зелененький, збоку біля них при-тулився. Настав вечір. Повиходили хлопці до своїх хлівців, щоб як ускочить яка худобина, так зачинить її там. Та тільки що таке? Іде худоба мимо великих нових хлівів і не заглядає до них, а до Іваньчиного хлівця цілий табун набився. Потягнеться худобина за листочком та й зайде ненароком у хлівець. Тут Іванька й зачинив двері. Братам хоч і сердито було, та що зробиш?

Трохи худоби порізали, поскликали куховарок та й давай готуватися до поминок. Скликали на поминки все село, та так гарно батька одпоминали, що ну!

Так. Одпоминать одпоминали, треба увечері Грицькові йти батькову могилу сторожувать. Взяв він свитку, взяв ціпок, пішов. Прийшов він до могили, сидів-сидів та тоді й каже:

— Ге, та це я так цілу ніч буду сидіть? Не такий я вже дурний, щоб нікому не потрібну могилу сторожувать.

Прослав свиту на могилі, ліг та й захропів. Уранці встав, протер очі й поплентався додому.

Питають його дома.

— Ну, що ж ти там бачив? Чи страшно було?

— Та ніде нічого і не бачив, і не чув, — каже Грицько.

Настав другий вечір. Пішов Степан до могили. Та й собі проспав ніч і не бачив нічого. А як прийшов час Іваньці йти сторожувать, то брати йому й наказують:

— Та гляди, не спи там, а то ти, сякий-такий лобуряка, не будеш так як треба сторожувати.

Пішов Іванька, сів на могилі та й думає, як це йому далі жить. Брати його ненавидять, знущуються з нього. І так йому тяжко та гірко та на братів своїх кривдно. Аж опівночі щось як загримить, земля як затрясється — могила розкрилася. Виліз із могили батько. Зрадів Іванька, що батька побачив, підбіг до нього, обнялися вони та аж заплакали. Посідали тоді вдвох на могилі, балакали усю ніч, балакали, та вже й світать стало.

— Ну, синку, давай попрощаємось. А за те, що ти не спав так, як твої брати, а стеріг могилу, я тобі щось дам. На тобі, синку, ці три волосинки, вони тобі здадуться.

Дав Іваньці батько три волосинки, попрощався з ним та й поліз у могилу. Загула земля, затряслася могила — де все й ділося, мов і не було нічого. Іванька подумав би, що снилося йому все це, так волосинки в руках. Заплакав він, поцілував хреста на могилі, заховав волосинки в шапку та й пішов, плачучи, додому. Прийшов він додому, став розказувати братам, що йому було, а вони не вірять та насміхаються. Проспав, кажуть, дурень, на могилі, так йому й приверзлося таке.

— Іди, — кажуть, — свиней он пасти, однак з тебе діла не буде, з дурня такого.

Так вони й стали жить. Хазяйствечко хороше надбали, все б добре було. Та тільки ж, як і рані-

ше, ненавидять Грицько та Степан Іваньку. Заставляють всяку важку роботу робить, свиней пасти.

А в тій країні та жив цар. І була в того царя дочка — така вже красуня писана, що ну! Багато царевичів та княжевичів хотіли її взяти, та нікому цар не хотів свою доньку оддавать. От він і придумав. Посадив царівну на стовпі на високому й наказав, щоб ті, хто хоче її взяти, на конях приїхали до того стовпа. І хто на коні доскочить до царівни, то той на ній і оженився. Почули про це й наші хлопці. Стали Грицько та Степан і собі збиратися. Годують вівсом коней, чистять їх, зброю лагодять. А Іванька й каже:

— Може, і я з вами поїду?

— Та куди ти й собі між люди пнешся? Куди тобі, грішному, до царівни? Іди ото свиней пасти.

Посідали брати на коней та й поїхали. А Іванька пригнав свиней у ліс, кинув у кущі козубеньку та й каже:

— Ви, опеньки, лізьте в козубеньку, а ви, свинки, пасіться!

А сам назбирав хмизу, розклав огонь і поклав туди волосинку — ту, що батько йому дав. А тут де не взявся з огню кінь. Та такий гарний, такий гарний, що й розказать не можна! Підставив він праве вухо Іваньці, той туди вліз, а з лівого вуха вийшов такий красень, так гарно зодягнений — чисто тобі царевич або королевич! Сів він на коня, а кінь його й питає людським голосом:

— Куди тебе, мій хазяїне, нести? Чи ввиш дерева, чи впівдерева, чи по травці-муравці?

— Неси мене, коню, по травці-муравці, — каже Іван.

Кінь його й поніс. Приїхали вони до того стовпа, що царівна на ньому сиділа. Кругом людей — тьма-тьмуща! Понасходились дивитись, хто ж то царівну дістане. От стали всі кіньми в один ряд, розігналися і поскакали до стовпа. Та тільки швидко хтось на своєму гарному коні, і сам, як намальований, усіх обігнав і мало не доскочив до царівни. Скільки хто не скакав після його, ніхто вище не доскочив. А той хлопець хтозна-де й дівся. Брати ж свого Іваньку так і не впізнали. Приїхали додому, насипали вівса коням на ніч, щоб завтра рано знов до стовпа їхать.

А Іванька вернувся в ліс, пустив коня, перевдягся в свою стару одежку, взяв козубеньку з опеньками та й погнав свиней додому. Заходить він у хату, а брати сидять за столом, вечеряють і балакають:

— І що то за царевич чи королевич такий був? Коли б, бува, він царівни не забрав собі!

А Іванька й каже:

— А може, то я був?

— І тоже туди, між люди, пнешся! Куди тобі до того царевича? На тобі ось картоплину та лізь спать під піч.

Змовчав Іванька, з'їв картоплину та й заснув. А вранці брати знов стали збиратися їхать. Просився з ними й Іванька, так вони тільки посміялися з його, а з собою не взяли, послали свиней пасти. От знов пригнав Іванька свиней у ліс, пустив їх під дуби жолуді збирать, закинув козубеньку в кущі та й каже:

— Ви, опеньки, лізьте в козубеньку, а ви, свинки, пасіться.

А сам, так як і той раз, назбирав хмизу, розклав огонь і поклав другу волосинку. І де не взявся з огню кінь. Та гарний такий, що й не надивиться. Ще луччий, ніж той був, збруя на ньому сріблом сяє, сам так і танцює. Підставив кінь Іваньці праве вухо, той уліз, а в ліве виліз. Та така одежа на йому гарна, що й не впізнають Іваньку. А кінь його й питає людським голосом:

— Куди ж тебе, мій хазяїне, нести: чи ввиш дерева, чи впівдерева, чи по травці-муравці?

— Неси мене впівдерева, — каже Іванька.

Кінь його й поніс. І знов Іванька всіх випередив і ледь-ледь не доскочив до царівни.

Народ дивується: де такий красень-молодець узявся?

А Іванька вернувся в ліс, пустив коня, перевдягся в свою одешинку й погнав свиней додому. Заходить у хату, а Грицько та Степан такі сердиті за столом сидять і вечерять не вечеряють, шматок у горло не лізе. Балакають:

— От, сякий-такий, де він вискіпався! Таки забере собі царівну й півцарства.

А Іванька й обзивається з-під печі.

— А може, то я був?

Грицько та Степан, хоч які сердиті були, а ледве боки не понадривали зо сміху.

— Лежав би отам нишком, дурень такий!

На третій день їдуть знов Грицько та Степан. Уже й доскочить до царівни не надіються. Просився Іванька з ними, так куди там!

А Іванька знов пустив свиней у ліс, кинув козубеньку у кущі та й каже:

— Ви, опеньки, лізьте в козубеньку, а ви, свинки, пасіться.

Сам назбирав сушняку, запалив огонь і поклав третю волосинку. Де й узявся з огню кінь. Та такий уже кінь, що й у царя такого не було! Збруя на ньому золотом сяє, а він так і гарцює. Вліз Іванька коневі в праве вухо, в ліве виліз. А одяга на йому ще краща, ніж той раз була. А кінь і питає людським голосом:

— Як тебе, мій хазяїне, нести, чи ввиш дерева, чи впівдерева, чи по травці-муравці?

— Неси мене ввиш дерева.

Кінь його і поніс. Тільки він до стовпа під'їжджає, а всі на його так і оглянулися і розступилися перед ним. Тут Іванька як розігнався — і доскочив до царівни. А в тої наготові вже перстень золотий був. Так вона йому той перстень у лоб і ввігнула з розгону. Ну Іванька то доскочив та й поїхав звідтіля швиденько. Ніхто й не побачив, де він дівся. А Іванька приїхав у ліс, пустив коня на волю, замотав лоб онучею, щоб персня не видно було, взяв козубеньку з опеньками і погнав свиней додому. А дома вже й брати приїхали. Посідали та й балакають:

— Ну, що то таки за царевич чи королевич такий був?

— І з якої він держави сюди приїхав?

А Іванька з-під печі:

— А може, то я був?

— Цить, дурню, як не хочеш бути битим! Ти лучче скажи, де ти ото лоб розбив, чи чого він у тебе онучею замотаний?

— Та це я в лісі зачепився та впав на пеньок та й розбив, — каже їм Іванька.

Ну, брати посміялися-посміялися з його та й спати полягали. А на другий день цар наказує

всіх хлопців із усього царства зігнати до себе в двір. Царівна ходитиме, шукатиме того, кому вона перстень у лоб ввігнала. Іваньку туди не погнали, бо хіба хто міг подумати, що свинопас та до царівни доскочив? Шукала-шукала царівна свого жениха й не знайшла. На другий день теж не знайшли. А вже на третій день цар наказав, щоб зганяли від малого до старого всіх — і багачів, і наймитів. Не хотів Іванько йти, та погнали. От ходять по рядах цар і царівна, шукають. Доходять до Іванька, а в нього лоб онучею замотаний. Царівна як сіпне за онучу, та й зірвала її з лоба. А перстень як засяє! Брати Іваньчині аж зацікавилися з дива такого. А царівна та Іванька одружилися, взяли собі півцарства та й жили мирно та тихо довго-довго.

ЩАСТЯ
САМЕ НЕ ПРИХОДИТЬ

БРАТ У БРАТА НА ТОМУ СВІТІ

Давно се діялось, дуже давно, і не деінде, а в нашій таки землі, жили собі два рідні брати — Остап та Іван. Жили вони на однім батьківськiм ґрунтовищі і дуже поважали й любили один одного, — жили як один. Але ж тяжка панська праця та надокучливі кателюги-сіпаки осавули не давали їм жити по-людському: як день божий, так і на працю, як день божий, так і тіпають. Не видержав старший брат Остап такого тяжкого життя — вмер бідолаха. Поховали його як слід, по закону. Зостався на все дворище господарем менший брат Іван. Тяжко йому самому приходиться; сумує, бувало, та вбивається за Остапом, — та що подієш — така вже Божа воля. Живе ото собі Іван один та сльози ллє, бідолаха, світ йому немилий, сум серце шматує через таке пекельне життя, — немає йому щирої порадоньки ні від кого.

Одного разу сидить він отак за столом, схиливши голову на руки, сумує й думає: що робити й чим собі життя забогарадити. «А дай, думає, одружусь — хоч одна душа буде рідна».

Отак він поміркував собі та й заслав старостів до якоїсь убогої, але ж із чесного роду, сирітки. Сиріткася згодилась піти за його заміж і пода-

вала рушники. Все вже було налагоджено на весілля.

У суботу, перед вечором, поки ще молода бігала з дружками по рідні та кликала на весілля, Іванові спало на думку піти до брата Остапа на гробовище і покликати його на весілля. Пішов ото він на гробовище та й узяв із собою жолудя, щоб посадити його коло братового гробка на спомин про своє весілля. Дійшов він до гробовища, здійняв шапку, перехрестився й пішов просто до гробка, де похований був Остап; перехрестився й тут і посадив жолудя в ногах; далі підійшов до возголів'я і стиха промовив, заливаючись слізьми:

— Брате мій єдиний, прошу тебе на весілля до себе, обридло вже жити самотнім, безрідним бурлакою.

Тільки промовив він ці слова, як гріб розкрився, й Іван побачив там свого брата Остапа.

— Іди сюди, брате! — промовив до його Остап. — Та побалакаємо трохи.

Увійшов Іван до Остапа в гріб і слідком за ним земля заступилась. Озирнув Іван навкруги себе і йому явнісінько стало, що Остап не в труні лежить, а живе собі, мов чернець той, у келії. Засвітив Остап свічечку воскову, посідали обидва коло столу та й почали розпитувати один одного, як кому живеться. Розказав Іван Остапові, яке то пекельне його й людське життя на білому світі. Довго слухав Остап оповідь братову, та все кивав головою, а як уже Іван перестав говорити, брат йому й каже:

— Нікчемне, неправдиве ваше життя на білому світі, по-божому не так повинно жити, — ось

послухай краще, як у нас тут живуть, та як повинні й ви жити...

Узяв Остап із полички якусь товсту-претовсту книгу та й почав її читати. І... Господи! Як то там гарно воно пише: «Один одного любить, один одному допомагає, ні багатих, ні вбогих, ні дужих, ні безсилих тут немає — усі рівні, всі братами називаються»... І ще багацько, багацько дечого звідтіля він вичитував. Читає він сю книгу, а Йван — не кажи що присмоктало його — й відірватися ніяк не може та все слухає. Згоріла одна свічечка, Остап засвітив другу та й знов до читання взявся. Згоріла й друга свічечка, а Остап і пита Йвана:

— Чи не час тобі йти вже до господи, бо вже давно се діється.

— Ні, брате, послухаю ще хоч трохи твоєї книги, хай хоч здається мені, що й я живу між цими добрими людьми й на цьому світі.

Догоріла й третя свічечка, а Остап усе читає. Підійнявся Іван зі стільчика, вклонився Остапові та й каже:

— Слухав би безперестану, брате, твого читання, але ж час мені й до господи побиратись, бо там мене дожидають.

Попрощавсь Іван з Остапом, земля розступилась, і Йван вийшов на землю. Не встиг він і назад озирнутись, а замість тих дверей, що з їх виходив він, тільки гробок стояв. Подививсь Іван навкруги себе й помітив, що в ногах братового гробка лежить здоровенний і товстелезний, уже трухлявий, дуб. «Ото диво! — подумав Іван. — Ішов сюди, дуба не було, а тепер он який лежить, — хто се привіз його сюди?»

Роздивився краще, — аж і пень з цього дуба ще стирчить у ногах Остапового гробка. «Чи не з того жолудя цей дуб, що я посадив оце вчора, як приходив прохати Остапа на весілля?» — подумав знов Іван. Подумав отак Іван, подумав, подивувався та й пішов до господи. Ідучи додому, дивився він навкруги себе й знов дивувався: що за оказія, мов не те село стало — нічого й нікого не пізнає.

Дійшов Іван до свого двору, зирнув — і тут щось не так: те місце, де був його двір, але ж не та хата, не ті повітки й не ті люде тут живуть, яких він лишав, ідучи до брата. Вийшли з хати якісь чужі, незнайомі люде та й питають Івана:

— Чого треба?

— Як то — чого треба? — адже ж се мій двір, моя батьківщина! Хіба забули, що я вчора увечері ходив до брата на гробки прохати до себе на весілля? Хіба вже забули про мене, про Йвана?

Дивляться люде на Йвана та й дивуються з його речей.

— Та що се ти нам, чоловіче добрий, голову морочиш? Було се колись, розказують старі люде, що брат брата ходив на гроби прохати до себе на весілля, але цьому вже, мабуть, більш трьох сотень літ минуло, як се діялось. Схаменися, чоловіче добрий, бо з тебе все село буде сміятися, коли будеш таке плескати, — кажуть Іванові люде.

Почав був Іван ще казати людам цим, що се його дворище з діда, з прадіда, і що він тільки вчора ходив на гробовище покликати брата на весілля, але ж — куди тобі — сміються з Івана всі, мов з божевільного.

Покрутивсь отак Іван, — нема йому приста-
новища, ніхто його не приймає, і пішов він знов
на гробовище до брата.

— Пустити, брате, знов до себе, бо на сім білім
світі немає вже мені місця — ніхто вже мене не
приймає!

І знов розступилась земля над труною Оста-
повою, ввійшов туди Іван, земля заступилась, і з
того часу вже ніхто й ніколи не бачив Івана на
білім світі.

Кажуть би то, що ото скільки свічечок згорі-
ло, поки читав Остап у келії тую книгу, стільки
по сто років минуло з того часу, як Іван до брата
прийшов. А дуб, що лежав уже трюхлявий коло
гробка Остапового, — це з того самого жолудя,
що Іван посадив там, як приходив кликати Ос-
тапа до себе на весілля.

ПРО СОЛДАТА ІВАНА

Це давно було. Служили тоді в армії цілих
двадцять п'ять років. В одному селі жила стара
вдова. Мала вона одного сина Івана. Іван був
уже здоровий, хороший парубок. Мати раділа,
дивлячись на нього. Але прийшла звістка, щоб
із села виряджали в солдати сім чоловік. Впала
біда і на вдову. Як не плакала мати, як не
побивалася, а довелося прощатися з рідним
сином.

Пішов Іван на двадцять п'ять років. Дуже су-
мував за ненькою. Кожного тижня посилав лис-
ти — утішав стару матір.

Одного разу Іван почув, що можна відслужити службу за три ночі. От він і подумав: «Піду, відслужу три ночі й поїду до матері».

Пішов Іван до міста, до начальника. Йому сказали, що треба провартувати три ночі біля кам'яного замку, що стояв на краю міста. Цей замок охороняли щоночі, але ніхто звідти не повертався. Іван чув це, але вирішив: краще умерти, ніж служити двадцять п'ять років. Перед вартуванням згадав Іван стару неньку і все, що було доброго і поганого в його житті.

Ось настав час іти вартувати.

Іван узяв гвинтівку і пішов на край міста до замку. Раптом щось загуло. В замку відчинилися двері, і Іван побачив, що то церква. У церкві засвітилися свічки, заходили люди. Посередині стояла велика чорна домовина. Піп ходив кругом неї і читав молитву. Коли це із труни піднімається великий чорний чоловік і йде на Івана. Іван крикнув:

— Стій! Хто йде?

Чоловік мовчить і йде далі.

Іван удруге крикнув і почав стріляти. Але кулі йшли крізь чоловіка, як крізь сито. Вистріляв усі кулі, але чоловіка не вбив. Тоді почав битися багнетом. Побив і багнета й почав битися кулаками. Раптом заспівав півень — і привид зник.

Ледве живий Іван перебув до ранку й повернувся в казарму. Всі здивувалися, що він живий.

На другу ніч повторилося те саме. Але церква була удвоє більша і людей було більше, а чоловік був такий здоровий, що Іван аж скрикнув, але бився і ту ніч. Теж лишився живий.

На третю ніч Іван узяв із собою півня. Посадив у своїй будці і став вартувати. Опівночі повторилося те ж саме. Але чоловік був утричі більший від попереднього. Іван вистріляв усі кулі, побив багнет, заморився дуже, одступив до будочки і почав бити прикладом. А півень пробуdivся:

— Ку-ку-рі-ку!

Так усе й зникло.

Іван відпочив і ходив біля замку, коли чує — хтось кричить, щоб допомогли. Він до замку, до дверей, але воно кричить у палаці. Іван каже, що зачинені двері. Голос почав говорити, щоб він відійшов і побачив під ногами камінь. Підняв — а там ключі. Він узяв і почав відмикати двері. Відімкнув аж дев'ять дверей. А за ними була замкнена дівчина. Іван узяв її та виніс із палацу.

Дівчина була дуже гарна й молода, але худа і погано вдягнена. Вона розповіла Іванові, що її замкнула в замок одна зла чаклунка, а її три сини стерегли цей замок і щоночі вбивали вартових. Але Іван їх переміг. Дівчина сказала, щоб прийшов до неї через чотири місяці на вулицю Лісову, будинок номер сто п'ятдесят, квартира номер п'ять. Раніше щоб не приходив. І пішла.

Прийшов Іван у казарму. Всі здивувалися ще більше й улаштували Іванові врочисті проводи. Погуляв Іван три місяці по місту, скучив за дівчиною і пішов її шукати. Зайшов на Лісову вулицю. Коли йде назустріч стара бабуся й питає:

— Чого ти, сину, тут ходиш?

— Гуляю, — а сам дивиться на будинки і побачив номер сто п'ятдесят.

Увійшов у будинок та й питає номер п'ять. Коли це виходить бабуся та як штовхне Івана в колону та й замурувала, а тоді і каже:

— Оце тобі за те, що вбив моїх синів.

Іванова дівчина спала в своїй квартирі три місяці, але почула гуркіт, прокинулася і вийшла. Коли стоїть чаклунка і колона. Дівчина здогадалася, що трапилось, розімкнула колону і витягла ледь живого Івана, а туди впхнула бабу.

Повела Івана в свою квартиру, нагодувала і каже:

— Іване, ти мене врятував, а я тебе від чаклунки визволила. Давай разом жити.

Іван тільки цього і ждав.

От вони повінчалися, але Іван чомусь засумував. Маруся (так було звати дівчину) здогадалася та як махне правою рукою — так і карета під'їхала до них. Махнула лівою — так усе добро і впало біля них. Одяглися вони, набрали всього з собою в карету і поїхали додому. Мати дуже зраділа та цілує сина і невістку. Зажили вони тоді якнайкраще.

МАРІЙКА Й БАБА-ВІДЬМА

Був один дід Монька, що носився злегонька і мав червоні постольці... Розповідати казку чи ні? Розповім. У ній, звичайно, правди, як у решеті води. Але слухати можна. То послушайте...

В одного чоловіка вмерла жінка. Але перед смертю покликала до себе дочку, дала їй ляльку і сказала:

— Дивися, Марійко, аби вона була чистенька, годуй її хлібцем, а як прийде якась жура, порадься з лялькою.

Матір поховали. А ненько привів мачуху з двома дівками. Вона незлюбила Марійку за те, що вона завжди прала сорочечку ляльці та годувала її хлібцем.

Одного разу старша вишивала, а менша панчохи плела. Мачуха каже падчерці:

— Поклади в піч трісочку...

Дівчина поклала. Трісочка спалахнула, швиденько згоріла, і вогонь погас. У хаті темно-темно. І мачуха говорить:

— Треба, діти, принести вогню, бо так нам зле сидіти...

Старша відповіла:

— Я не піду за вогнем — мені видно від голки.

І менша не мовчала:

— Я теж не піду — мені видно від глиць.

Мачуха — на Марійку:

— Ти в усьому винна, іди за вогнем!

— Куди я піду?

— Куди очі дивляться!

Витрутила дівча за поріг, Марійка ледве встигла прихопити ляльку.

Надворі дощ, темрява. Марійка йде та й плаче, бо їй дуже холодно. Раптом глип — а перед нею стоїть чорний вершник, на чорному коні, з чорною зброєю в руках. Дівчина затремтіла і трохи не впала. Але пішла далі...

Не встигла Марійка відійти десять кроків, як перед нею гейби з-під землі виріс білий вершник, на білому коні, з білою зброєю в руках. Ноги

підкосилися, дівчина аж присіла. Та встала й пішла далі.

Довго йшла. Нарешті глип — світло. Підійшла й помітила: то за парканом, на городі світяться голі черепа.

Дівчина зомліла від страху. Але несподівано щось заgrimіло, залускало. Вибігла стара баба, аж язика вивалила.

— Ади, сама прийшла в мої руки!

— Мене мачуха прислала за вогнем, — каже їй Марійка.

— Ну, ходи, ходи зі мною, я дам тобі вогню!..

Марійка пішла з бабою. А як підійшла до воріт, баба мовила:

— Отворіться, ворота!

Залізні ворота відсунулися.

Підійшла до берези, що виросла коло воріт.

— Ти, березо, Марійку не бий. Але якщо буде тікати від мене, то вибий їй очі.

Стали перед хатою — із чорними стінами й червоними вікнами. Коло дверей сидів чорний кудлай з червоними очима. Він загарчав і кинувся на дівчину.

Баба заступилася за неї:

— Ти, песику, нічого не кажи Марійці, бо вона, ади, зі мною. Як буде тікати, тоді інше діло — покусай її...

Увійшли до хоромів. Там був величезний чорний кіт з червоними очима. Він кинувся до дівчини й почав її дряпати.

Баба заступилася:

— Ти, котику, сиди собі тихо. Ади, я її веду. Аби-сь тоді дряпав, коли буде тікати від мене.

Увійшли до хати. Баба гукнула наймичку:

— Дівко-чорнявко, давай їсти!

Дівчина-чорнявка поставила на стіл цілий баняк борщу, дванадцять курчат і збанок вина. Баба висьорбала борщ, пролигнула дванадцять курчат і випила збанок вина. Потім сказала наймичці:

— Ти, дівко-чорнявко, дай цій дівчині три грінки хліба і поведи її в пивницю, най перебере там пшеницю й мак. Аби до ранку все було готово. Як не зробить, то я її з'їм!

Марійка гибіла від страху. Баба вилізла на піч, а наймичка повела дівчину в пивницю.

Марійка гірко заплакала. Годувала свою ляльку хлібом, витирала сльози і приповідала:

— Що маю робити? Баба мене з'їсть!

Лялька їй відповіла:

— Не плач, Марійко, й не журися. Лягай собі спати. До ранку все буде готово — зроблено так, як треба.

Лялька вийшла надвір і покликала:

— Гей, ви, миші польові, ану, збігайтеся сюди, бо тут сталася біда!

Миші позбігалися й питають:

— Чого це ти, лялько, покликала нас?

Лялька показала на купу пшениці, перемішаної з маком, і сказала:

— Адить, пшеницю у зубок — і в куток, а мак — також так, тільки в другий закут. І все треба зробити до ранку.

Польові миші кинулися одні до пшениці, а інші — до маку. Зернятко за зернятком, позносили пшеницю і мак на дві окремі купи, як був розказ ляльки.

Уранці стара відьма прийшла до пивниці, роздивилася.

— Ади, яка ти жвава, — похвалила Марійку. — Та я тебе не випущу звідси...

— Я ж прийшла до вас позичити вогню, — нагадала дівчина.

— Дам тобі, не журися, такого вогню, що шкварчати будеш, — розсердилася баба і сказала наймичці: — Розпали вогонь, я її підсмажу...

Стара пішла на роздобенди, а наймичка розклала у печі великий вогонь.

Марійка так плакала, аж миналася. Потім зняла з голови турпаник і дала його наймичці:

— Візьми собі цю хусточку... Мене все одно сплять.

Наймичка пов'язала оту хусточку, подивилася в люстерко і аж підскочила з утіхи.

— Ти добра, Марійко, як рідна сестра. Я не лишу тебе у біді.

І наймичка дала їй грані у горщечку, хліба, солонини, пирогів і коновку води.

«Ну, — подумала Марійка, — чия відвага, того й перемога».

І вийшла до хоромів. Котюга скочив, як скажений, почав її дряпати.

Та дівчина сказала йому:

— Ти, котику, не дряпай мене, я дам тобі смачненький пиріг.

Котюга почав їсти, а вона — на подвір'я.

— Гав-гав-гав! — казився чорний псисько з червоними очима. Дівчина сказала:

— Ти, песику, ліпше кусай хлібець, а не мене. На!..

Псисько почав їсти і навіть не дивився на Марійку.

Побігла з двора. Береза враз зашелестіла — аж зашипіла від злости і вже хотіла хльоснути її по очах. Марійка попросила:

— Не бий мене, берізонько. Ади, я принесла коновку води, аби твоє полити коріння.

І вилила воду під березу.

Дерево зашелестіло весело.

Марійка — до брами.

— Отворися, брамонько. Я помащу тобі завіси, аби-сь не скрипіла.

Підійшла і помастила. Брама отворилася, а на кожному слупі запалилася головня. Марійка вхопила зі слупа головню, вийшла на дорогу й побігла додому.

А тим часом баба повернулася зі своїх роздобендів і сказала наймичці:

— Ану, веди ту дівчину, я хочу її підсмажити.

— Вона вийшла до хоромів.

— Нащо ти її пустила?

— Бо дала мені шовкову хустку. Я служу вам сім років, а ви мені ніц-нічого не дали.

Баба вийшла до хоромів:

— Котику, де дівчина?

— Вибігла надвір.

— Нащо-сь її випустив?

— Бо дала мені смачний пиріжок. Я служу вам, відколи живу, а ви мені ніц-нічого не дали.

Баба — надвір.

— Кудлаю, ти пропустив ту дівчину і не роздер її?

— А нащо було роздирати, коли вона дала мені хліба? Я вам служу все життя, а ви мені ніц-нічого не дали.

Баба — до берези:

— Березо, ти не вибила тій дівчині очі, коли вона проходила?

— Ні.

— Чому?

— Бо вона, адить, полила мої корені водою. Я стою тут зроду, а ви мене ні разу не полили.

Баба кинулась до брами:

— Брамо, ти отворилася перед тою дівчиною?

— Так.

— Чому?

— Бо вона змастила солониною завіси, а ви їх ніколи не змащували й дьогтем.

Баба так злютилася, що одразу трісла на чотири кавалки.

Марійка повернулася додому й розпалила мацусі вогонь. А та зварила борщику горнець, і на цьому казочці кінець.

ВІТРОВА ДОНЬКА

Бідного парубка Тимофія напала кортячка женитися. Він кинув очима поміж дівчатами, залицявся, але ні одна не схотіла стати його жінкою, бо не мав ні хати, ні хліба, ані до стайні що загнати.

На краю села був пустир, якого ніхто ніколи не займав. Вирішив Тимофій збудувати там хатчину. Назбирав у полі купу соняшничиння, і за тиждень хатчина була готова. Прибрав її квітами, обгородив і думає, до котрої дівчини посилати сватів. Цілу ніч не спав, а все думав. Та на

світанку зв'язвся скажений вітер і завалив хатчину, розкидавши соняшничиння хтозна-куди.

Розсердився Тимофій і погрозив проклятому вітрові:

— Тепер я піду твою доньку сватати!..

Йому причулася вітрова відповідь:

— У-у-ху-ху, прих-о-одь!.. А-а-ха-ха, при-хо-о-одь!

Пішов до сусідів і сказав:

— Я хочу побратися з вітровою донькою. Ходить зі мною і будете моїми старостами.

Сусіди витріщили очі — думали, що Тимофій здурів.

— Що, хочеш шукати вітру в полі? — питали. — Ой, будеш, небоже, тонко свистати. Будь парубком, а не пустим зіллям.

Ніхто не пішов з ним.

Тимофій склав свою мізерію, прив'язав торбину до патики і, закинувши на плечі, подався туди, звідки віяв вітер. Ішов не годину і не дві, коли раптом побачив, як половик з неба шугнув на маленького зайчика і схопив його своїми пазурами. Парубок закричав, засвистав, шпурнув капелюхом у половика, і той випустив бідне зайчєня.

— Як тобі віддячити за те, що ти врятував життя моїй дитині? — спитала зайчиха з-за корча.

— Чим ви мені допоможете, малі та безсилі зайчики? Якщо знаєте, то скажіть, де живе вітер зі своєю донькою, бо я хочу її засватати.

— О, не тільки скажемо, а й покажемо дорогу. Мій син, якого ти врятував від смерті, поведе тебе до самого Батька вітрів, — відповіла зайчиха.

Поскакав зайчик вперед, а Тимофій почвалав за ним.

Вийшли з лісу, йдуть полями. При дорозі здибують чоловіка, височеного, як стара ялиця. Замість волосся на голові в нього листя і яблуневий цвіт. Він був заклопотаний роботою — здіймав і випрямляв усохлі й поламани вітром деревця, потім набирав повний рот води із зеленого горщика, зробленого із стовбура груші, нахилявся і порскав на них. Робив це так кумедно, ніби чхав.

Тимофій розреготався.

— Що ти дієш, чоловіче? — спитав дивака.

— Зцілюю і воскрешаю дерева.

— А ти хто будеш?

— Я — Батько дерев. А ти хто і куди мандруєш із зайчням?

— Я — Тимофій. Іду сватати Вітрову доньку.

— І я піду з тобою. Попрошу Батька вітрів, аби його шибеники не ламали моїх дерев.

— Ходім.

Ідуть удвох, розмовляють, а зайчик скаче попереду. Прийшли до палацу старого вітриська. Той зачинився у величезній, як багацька стодола, залі і бігав там, немов скажений. Так свистів і ревів, що аж палац хитався і дах здіймався.

Стали вони перед дверима і стоять. Страшно було братися за клямку.

— Ти отворяй, — промовив Тимофій.

— Го-го, я знаю силу і лють Батька вітрів. Нема дурних, — відповів Батько дерев. Листя, що його прикрашало, аж лопотіло від страху.

Були б довго ще стояли, якби Тимофій не подумав, що ліпше вмерти, ніж свій вік нежонатим

звікувати. Він заплющив очі, взявся за клямку і відчинив двері.

Боже мій! Вітрисько як дмухнув на них, то вони, задерши ноги, полетіли, мов віхті соломи, зачепилися за якісь дерева й повисли.

— Чого вам, люди, треба? — спитав Батько вітрів, коли підійшов і зняв їх із гілляк.

Батько дерев перший заговорив, бо Тимофій, коли летів, то десь загубив свого язика.

— Я прийшов просити, аби ти не дозволяв своїм сином ламати під час гуляння мої дерева.

— Добре, най буде так. А тобі чого треба? — спитав Тимофія.

Тимофій знайшов нарешті язика, правда, трохи зіпсутого, і відповів:

— Же-же-женитися хо-хочу. Твої си-сини завалили ме-мені ха-ха-хату і тепер ні-ні-ні одна дівчина не хоче ви-вийти за ме-ме-мене. Я прийшов сватати твою до-до-доньку.

Батько вітрів махнув байдуже рукою.

— Я не займаюсь бабськими справами. Іди до моєї жінки.

Пішли вони разом до Матері вітрів. Вона варила обід.

— Так і так, — заговорив Тимофій, — я прийшов сватати вашу доньку.

— Ха-ха-ха! — розреготалася вітриха, аж у комині забуркотіло. — Як на цій кочерзі виросте зелене листя і вродять рум'яні яблука і як цей віник стане виноградною лозиною, покритою гронами, тоді і наша донька стане твоєю жінкою.

Тимофій не знав, що йому робити. А Батько дерев забив серед хати кочергу і віник, потім набрав із горщечка повен рот живлющої води,

надувся і ніби чхнув. Яблуня зазеленіла, зацвіла, опустила додолу галузки з рум'яними яблуками, а віник став виноградною лозиною, що потяглась до стелі і заблищала гронами.

Мати вітрів аж засвистала від злості. Але доньку все-таки привела. Тимофій вклонився їй, а вона — Тимофієві. Дівчина мала сині, як небо, очі, біле, як літня хмаринка, обличчя. Була вбрана в сорочку, вишиту голубими цяточками, і горботку, що переливалася кольорами, як веселка.

Батько вітрів і Мати вітрів справили молодяттам таке фayne, як у казці, весілля, обдарували їх і вирядили у Тимофієве село. Там молоді разом назбирали соняшничиння і збудували собі хатку. Батько дерев понасаджував навкруг неї багато вишень, черешень, груш і яблунь. А до ранку хата стала такою файною, якої не мав ні піп, ні корчмар, ні жандарм.

Втішалися молоді, жили в любові і злагоді. Але сільський корчмар дуже незлюбив їх.

— Ади, — промовив він до жандарма, — Тимофій справив весілля десь між сторонськими людьми, аби не брати горілку в моїй корчмі. Ніби в мене не така добра, як у інших корчмарів.

— Правду кажеш, — відповів жандарм. — Він і не думає почастувати мене порцією горілки і кавалком весільного калача. Хіба люди не знають, — що він збудував свою хату на дідичевій землі! Ади, підемо і скажемо про це дідичеві.

І пішли.

— Пане, — шептав корчмар дідичеві. — Тимофій збудував хату на вашій землі.

— Пане, — додав жандарм, — у Тимофія така гарна жінка, що аж за очі хапає. Він кудкудакає

коло неї цілими днями, як коло писаного яйця. Вашому синові таку би... То була б пара, як пиріг і сметана...

У дідичів син був такий, що як вигляне у вікно, то собаки три дні брешуть, а як подивиться на тебе, то можеш скиснути. Ні одна дівчина на світі не хотіла й видіти його, шеверногого і перконосого.

Дідич крикнув, аби привели Тимофія.

— Звідки це ти знову приблуdivся? — спитав, тільки Тимофій переступив поріг.

— З широкого світу.

— З того світу? — недочув дідич, що був трохи глухуватий і дурнуватий.

— Ага, з того, — кепкував Тимофій.

— А мого тата не видів там?

— Як би ні? Він, пане, весь час у пеклі дрова на плечах носить. Сорочка на ньому розлізлася, не має що їсти. Капарує, як останній дрантюх. Мене пустили з пекла принести хліба, солоники, а я оженився в дорозі.

— Я передам татові убрання, їди і пару коней, аби мав чим дрова возити, а ти мусиш мені принести перстень з пальця його лівої руки. Як не принесеш, то знай: заберу твою жінку, а хату, яку ти збудував на моїй землі, завалю.

Дідичка насмажила когутів, винесла вбрання, а дідич дав двох вороних, і Тимофій поїхав.

Їде і журиться. Тяжко було йому розлучатися з Вітровою донькою і новою хатою, де він зазнав трохи щастя. Та що має робити? Роздав людям убрання, когутів і коней, а сам подався до Батька вітрів за порадою.

— Так і так, — сказав, — дідич хоче, аби я приніс йому перстень з пальця лівої руки його

покійного тата, бо як непринесу, то забере мою жінку і завалить хату. Я навіть не знаю, де є тото пекло.

— Не журись, зятю, — втихомирив його Батько вітрів. — Я пошлю з тобою свого найменшого сина, він знає туди дорогу.

Батько вітрів тупнув ногою, і з'явився Вихорець, який пританцьовував і гейби тішився, що вже і йому дадуть якусь роботу.

— Поведеш Тимофія до самої брами пекла, — промовив Батько вітрів до найменшого.

Вихорець подався вулицею. Там, де він проходив, здіймалася хмарка порохів, а як біг по полю, то трава ніби танцювала. Тимофій ішов услід за ним і незабаром дійшов до темної печери. Там Вихорець почав кружляти на одному місці.

— Ге-ге-ге-е-ей! — крикнув Тимофій.

У темряві печери дзоркнув замок і показався чорт.

— Чого ти хочеш, Тимофію?

— Витягни сюди на хвилину тата нашого дідича.

Чорт зник. Через якусь мить знову показався, тримаючи старого дідича за чуприну. Той був у вовчій шкурі. Тимофій кинувся до нього і зняв з його пальця золотий перстень.

Повернувся до дідича і простягнув йому золотий перстень. Дідич розглянув і спитав:

— А що робив мій татуньо?

— Що мав, бідний, робити? Лежав у соломі і блохи зубами ловив. Просив, аби-сьте прийшли до нього в гості разом з онуками.

Дідич дуже зрадив, що побачить тата, який залишив йому повну бочку золота. Він покликав сина і сказав:

— Готуйся, поїдемо до твого дідуся в гості.

Вони натумасили у кілька мішків всілякого добра, одягнули святкове вбрання і запрягли до брички четверо коней.

— Бери віжки в свої руки, бо ти знаєш дорогу, — промовив дідич до Тимофія.

Коні так рвонули, що за ними тільки закурилося. За кілька днів Тимофій опинився перед входом до пекла.

— Ге-ге-ге-гей! — крикнув.

У темряві печери дзоркнув ключ, і в ту ж мить показалося кілька дідьків.

— Чого тобі треба, Тимофію? — спитали.

— Пани просяться до вас, прийміть молодих до старих.

Дідьки аж підскочили від радості. Накинули на дідича і його сина вовчі шкури і затягли їх у пекло.

Коли знову дзоркнув ключ, Тимофій сів у бричку, цьвохнув батоном і понісся як вітер до своєї жінки, за якою весь час тужив.

Але корчмар і жандарм не давали йому ні одної світлої днини — ладні були втопити його в ложці води. Якось вони прийшли і сказали:

— Ти повіз пана дідича на той світ у гості, а тепер мусиш і нас повезти.

— Добре, поїдемо, — відповів Тимофій.

Корчмаревими кіньми повіз їх у дубовий ліс, вибрав найвище дерево і промовив:

— Лізьте... Як прилетять ангели, я крикну: «Скачте!»

Корчмар і жандарм роззулись і почали дряпатись один за одним на стовбур високого дуба. Коли схопились за гілляки, корчмар спитав:

— Скакати?

— Ні, лізьте вище! Звідси ангели не схоплять вас.

Коли вони добралися до середини дуба, жандарм злякався й спитав:

— Скакати?

— Ні, лізьте ще вище! Звідти ангели вас не схоплять.

Нарешті дісталися з гіркою бідою на саму верхівку дуба. Тимофій крикнув:

— Ангели вже прилетіли! Візьміться за руки і скачте.

Корчмар скочив першим і потягнув за собою жандарма. Ангели взяли їх на крила і понесли до Бога вівці пасти, а Тимофій цьвохнув батогом і вернувся до Вітрової доньки. Прожив з нею багато років, газдував, діточок годував і ніколи їх не покидав.

ГАЙГАЙ

Жив собі бідний чоловік. Мав одного сина — статечного й робітного хлопця. І чоловік любив працювати. Але бідність не могли осилити і жили у скруті.

— Гей, няню, доста!.. Піду я у світ, і будете видіти, що знайду ліпшу долю.

— Добре, сину, йди.

І хлопець зібрався в далеку дорогу. Батько провів його аж поза готар. А там починався великий лісище. попрощався чоловік із сином і тяжко зітхнув:

— Та чи увиджу ще тебе? Гай-гай!

Як вимовив це слово, з'явився коло нього якийсь чоловік. Чорний-чорний і страшно паскудний! Озвався:

— Я тут!

— А ми не кликали тебе, — сказав батько хлопця.

— Я не глухий, чув, як ти вигукнув: Гайгай!

— То зі своїм сином я прощався, гай-гай, кажу, чи увиджу я ще тебе, сину, за свого життя?

— Пробач, — говорить на те чорний, — сталася помилка. Але щоб знав: я керівник усіх нечистих сил і звать мене Гайгай. Коли ти вимовив се слово, я подумав, що ти мене кличеш.

І хоче іти геть. Та повернувся і спитав бідного:

— А куди ти виряджаєш сина, що аж сюди прийшов з ним прощатися?

— Йде у світ служити, бо вдома така скрута, що далі не можемо дати собі ради.

— А чи пустиш сина служити до мене? Тяжкої роботи він мати не буде, але біду відігнати годен: можете забагатіти.

Батько налякався: до проводиря нечистої сили відпустити єдиного сина? Але тут сам хлопець втрутився у бесіду:

— Я, няню, беруся!

Гайгай поплескав його по плечу:

— Такого мені легеня і треба! Я зроблю з нього царя! А ти, старий, щоб не знав біди, візьми оці гроші, — і дав біднякові мішок золота.

Чорний із хлопцем за хвилину щез. А чоловік, зажурений, вернувся додому. Та чого сумувати: жити вже є з чого, з голоду не вмре!

А що сталося із сином? Гайгай поніс його в далекий незнайомий край. Завів хлопця до свого палацу і наказує:

— Тут і будеш жити. Я ж говорив, що в мене не тяжка робота. Будеш собі в кімнаті сидіти і, що забагнеш, їсти й пити. Але виходити не смій; ні митися, ні стригтися, ні голитися тобі не дозволяю. Якщо витримаєш рік, по твоїй заслугі тобі заплачу. Чи пристаєш?

— Пристаю.

Гайгай замкнув двері, і хлопець зостався в кімнаті один.

Так перебув рік. За той час обріс, став дуже брудним. З'явився Гайгай.

— Вірно ти служив. Можемо з тобою і розрахуватися. Але я просив би зостатися ще на один рік.

— Та добре, зостануся, — погодився хлопець.

Витерпів і другий рік. Тоді Гайгай умовив його, щоб побув і третій.

Так хлопець три роки жив у нечистоті. Зробився з нього здоровий хлопчище, тільки страшно цуравий і такий нечистий, що аж почорнів.

— Такого слугу, — каже дідько, — я іще не мав. Тому не хочу тобі заплатити звичайною платою. Маю дяку тебе оженити. Даєш свою згоду?

— Та добре би й се діло зробити. Лиш хто піде за мене — такого немитого і оброслого?

— То не твоя жура. Ти візьмеш царівну і станеш багачем. Але, коли будеш уже сам собі паном, даси мені три задачі, які би я не міг виконати. Інакше пропадете — і ти і твоя жінка!

— Най буде!

Нечистий з радості аж підскочив:

— Но, тоді готуйся. Йдемо сватати.

— Неодягнений, нечистий?

— Так, слухай мене...

Сіли у бричку і рушили в путь. Стали перед високими царськими палатами. Гайгай у сріблї-золотї пішов до царя. Привітався й каже:

— У мене є син. Я прийшов за нього сватати царівну!

А в царя на відданні були аж три доньки.

— Я дуже радий, — сказав сватачеві. — Але таке вже оце діло, най кожна з дівчат відповість: любить чи не любить того легеня.

Цар закликав дочок і розповів, що прийшов сватач.

— А де молодий? — питають дівчата.

— Там, у бричці. Йдіть і подивіться...

Наперед вибігла старша. Заглянула у бричку, а там сидить хлопчище — страшний, волохатий, одягнений у дрантя.

Вернулася до палацу й каже:

— Я його не хочу.

Побігла середуща, але і їй не сподобався.

— Но, видиш, — каже цар, — твого сина не хочуть дівчата.

— А може, ще полюбиться третій?

— Най іде, погляне, бо я своїх дочок силою не буду віддавати.

Побігла й наймолодша. Хлопець сидить у бричці вже якийсь засмучений. Оглянула його з одного боку, з другого... «Хлоп ніби порядний, тільки би обчистити!» — подумала про себе. Вернулася до батька і сказала:

— Добрий молодий, мені любиться.

— Но, видиш, — засміявся до царя Гайгай, — будемо сватами.

Сіли за гостину й домовилися, коли посвадять. Гайгай швидко відкланявся і вернувся з хлопцем до свого палацу. А вдома говорить:

— Наймолодша із царевих дочок засватана за тебе. Подобається?

— Так!..

— Тепер три дні будеш лиш купатися.

Коли хлопець вийшов з триденної купелі, став такий красивий легінь, що любо було глянути на нього.

А як убрався у парадне плаття, всі почали казати, що такого хлопця пошукати треба!

— Тепер можемо їхати до царя на весілля.

Повели з собою і гудаків, покликали високих гостей. Словом, з'явилися в царя з великою парадом.

А старшим царевим донькам не терпиться глянути у бричку. «Ану, який? — думають собі про нареченого. — Хоч посміються усі з нього!» Відхилились дверці, й вийшов такий легінь, що старша аж зомліла. А середуца нараз схопилася за голову: од такого красеня відмовилася! Під вечір з жалю скочила у воду і втопилася. А за середушою і старша...

— Но, — шепоче хлопцеві нечистий, — дві душі вже мої — се й твоя заслуга! Тепер сподіваюся, що скоро і третя — твоя наречена, дістанеться мені.

Але хлопець тільки засміявся. Думає собі: «Пропає би ти, дияволе, я ж тобі найду такі задачі, що голову на них поламаєш!»

Смуток оселився у царських палатах: дві доньки загинули. Цар хилиться край столу, сльози течуть з очей. Але весілля треба вже справляти, коли почалося. А як відгуляли, Гайгай посадив молодих у бричку і відвіз до себе.

— Но, — говорить хлопцеві, — живи з жінкою в палаці — держава твоя! А через три роки я при-

йду. За той час придумай такі три доручення, які б я не міг виконати.

І щез просто на місці.

Наш хлопець почав царювати. Добре йому велося. Та час швидко минав. Скінчилися три роки, і Гайгай — якби з неба впав:

— Но, легеню, час: давай таку задачу, аби мені була не під силу.

Хлопець вигадав: за одну ніч нечистий має поставити палац з чистого срібла-золота, а щоб до палацу вів кришталевий міст із височезними стовпами і на тих стовпах золоті пташки співали.

Гайгай пропав... А хлопець веселий, що вигадав нездійсниму річ. Але дружині не сказав нічого, яку баламуту має із нечистим.

Рано повставали і не впізнають, де вони знаходяться: замість старого палацу — золота палата, а від неї до царського двору веде чудовий кришталевий міст з високими стовпами, і на стовпах пташки золоті співають.

Не знає хлопець — чи радіти, чи журитися.

А пропасний знову перед ним:

— Но, початок є! Нічого ти не виграв. Давай другу роботу.

Хлопець уже сердито:

— Всі гори у державі за одну ніч мусиш розрівняти, з них золото, срібло і каміння зносити сюди в купу! А на тому місці, де стояли гори, має зеленітися засіяне поле!

— Ще тяжча задача, — сміється Гайгай. — Та не біда, щось будемо робити.

Рано встають і бачать: гори десь пропали, навколо палацу лежать купи золота, срібла і каміння... На тому ж місці, де стояли гори, зеленіє поле.

Тепер хлопець злякався. Нечистий виконав такі тяжкі задачі! Вже лиш одна зосталася.

— Що тобі є? — стривожилася жінка. — Така краса сталася, а ти не радієш!

Він розповів про свою угоду із Гайгаєм...

— Зосталася остання задача. Якщо і ту виконає, нам буде кінець!

Жінка подумала і каже:

— Знаєш що? Сховайся. А як прийде сюди Гайгай, я з ним поговорю!

З'явився нечистий:

— Де молодий цар?

— Він чогось задуманий, пішов на прогулянку. До вечора, може, й не повернеться. Якщо вам щось треба, скажіть, я зроблю.

— Дай нову роботу — мушу її зробити ще днесь.

— А моя задача буде правоплатна?

— Се однаково...

І молода жінка, вже недовго думаючи, вирвала свій кучерявий волос:

— Бачите сей волосок? Треба його вирівняти. Мусить бути прямий, як стріла!

Гайгай засміявся. Взяв волос за два кінці й легенько натяг:

— Готова робота. Твій волос прямий!

— Ану лиш пустіть його!

Пустив, а волос ще більше скрутився.

— Треба, щоб став рівний!

Гайгай пробував усяко. Як добре намучився, вдарив себе рукою по лобі і каже:

— Та я ж бачив, як ковалі залізо наперед нагріють, а тоді вирівнюють!

І всунув волос у вогонь. А той лиш зашкварчав.

— Такий ти силач?! — сміється з нього жінка. — Тоненький волосок — і той не зміг вирівняти. Забирайся з хижі!

Гайгай як побачив, що утратив діло, вдарив собою в землю й розсипався на порошок. І в цей час воскресли оті сестри, що втопилися.

— Но, ходи сюди, — покликала жінка чоловіка. — Третя задача пішла в нашу користь. І запам'ятай: прислів'я про жінок, що в них довге волосся, а короткий розум, — неправильно вигадане.

І відтоді добре жили. Старші сестри також віддалися, і всі живуть собі щасливо ще і днесь, як не повмирили.

На вербі дзвінчик, нашій казці кінчик.

ЗАЛІЗНОНОСА БАБА

Десь за темними лісами, за глибокими морями, від нас на сімдесят сім держав, а ще далі — на десять горобиних кроків і на двадцять блошиних скоків жив-був один чоловік, який мав стільки діточок, як на решеті дірочок, і ще одним більше. Діти такі, ніби хто з лантуха картоплі насипав: малі, більші, ще більші.

Журився чоловік, що йому робити з діточками, бо був такий бідний, як церковна миша. Коли дивився на дітей, то серце його розривалося: бліді, голодні й такі слабенькі, що хиляться від вітру. Думав, думав чоловік, як зарадити біді, але ніяк не зміг щось надумати. Ще доки жила жінка, сяк-так тягнули з дня на день, а як померла, то

всі біди посипалися на його бідну голову. Крутив, вертів на всі боки, як жити далі, але тільки гірше виходило.

Каже собі чоловік: «Гей, та цього вже не можна терпіти! Піду світом, щастя пошукаю, бо як удома сидітиму, усі згинемо».

Так і зробив. Нагодував дітей, чим було, взяв на плече сокиру і пішов широким шляхом.

Іде, йде, йде. І зайшов до глибокого лісу. Застала його така ніч, що в темряву можна було сокирою встряти. Але чоловік не зупиняється, а все далі йде. Коло півночі вже й сили не має іти, але боїться лягти відпочити, щоб звір його не розірвав.

Раптом далеко перед ним щось блиснуло. Чоловік — за світлом, за світлом і дійшов: світло лилося з маленької хижки, що була серед лісу.

Чоловік заглянув у вікно: лампа світить, і вогонь у пічці горить, аж іскри розлітаються, начебто якась невидима сила гребе там жар.

Чоловік подумав: «Ото б добре зігрітися й просушитися». Бо падав дощ, і одяг подорожнього геть чисто промок. Тут і грім так вдарив, що душа із чоловіка мало не вискочила.

— Нехай буде, що буде, а зайду я до хижі. Може-таки, мене не вб'ють, а як будуть бити, то і я маю сокиру!

Погрюкав у двері. Ніхто — нічого. Погрюкав удруге. Тиша. Натиснув на двері — вони відчинилися. Переступив поріг, а в хижі тепло-тепло, і чимось приємно пахне. Але хижа порожня. Розглядає, ходить чоловік по хаті, але ніде живої душі!

Став коло вогню, сушить плаття. Потім сів на лавицю і гріється. Тут так добре, а надворі темна

ніч, дощ ллє, грім бухає! Чоловік думає собі: «Хто тут живе й чим так гарно пахне?..» Подивився на стіл, а там усяка їжа й пиття: м'ясо печене, курка, калачі — що лише загадати!

«От, — каже собі чоловік, — вже нагрівся, а тепер наїмся...»

Сів до столу й почав уплітати, їсть то одне, то друге, й попиває. Їв і пив доти, доки в нього лізло. А потім набив люльку, запалив її та й палить...

Раптом дивиться, а поряд на лавці паскудна чорна кішка на нього очі витріщила. Хотів відігнати, а вона тієї ж хвилини щезла.

«Гм! — думає чоловік, — не бачив, коли з'явилася, не бачив, куди й зникла. Здається, на своє нещастя потрапив я у чортову хижу».

— Так і є... — озвався голос.

Бідолашний чоловік глянув у той бік, звідки почув голос, а там таке собі бабище сидить, що на неї й дивитися страшно: стільки на ній зморщок, як у циганки на спідниці зборок, носище такий довгий, що коли голову схиляє, то в землю впинає. А той ніс із заліза: коли по ньому ударити, то гуде, як дзвін... Баба говорить:

— Так, так, чоловіче, потрапив ти до чортової хижі. Я чортова мати. Зараз прийде із пекла мій син і візьме тебе в руки. А коли я йому скажу, що ти його обід з'їв, то ніхто тобі не позаздрить!..

Почув оце чоловік, і аж мороз пішов по ньому. Зубами цокотить. А баба продовжує:

— Тут помочі ніхто тобі не надасть! Ніякої. Ти пропав навіки. У пеклі чорти вилами будуть тебе штрикати, гарячою смолою поїти, у бочці із сіркою кожного дня купати. Добре тобі буде?

— Бідний я, бідний! — благає чоловік. — Допоможи мені. У мене купа дітей. Що буде з ними? Усі загинуть без батька, без матері!

А баба своє белькоче:

— Підеш до пекла! Там тобі є місце. Я, може, тобі б допомогла, але за просто так цього робити не буду.

— Красунечко, допоможи мені! Що хочеш тобі зроблю, лише хай мене твій син до пекла не несе!

— Добре. Допоможу, якщо вчиниш те, що накажу. Діло не важке.

— Я на все згоден!

— Тоді тебе врятую від пекла, зроблю щасливим та багатим, коли ти зі мною одружишся.

Чоловік, як це почув, то мало з ніг не впав. Оце таке! Щоб він узяв собі за жінку стару бабу із залізним носом?! Що люди скажуть, коли побачать в селі, яку відьму він привів до хати?

А баба своє:

— Так, так, чоловіче! Ти бідний. У тебе діти, а жінки немає. Візьмеш мене й побачиш, як добре тобі буде. Та й твоїм діточкам. Я їх буду в маслі-молоці купати, а палицею по хребту мастити... То згоден?

Що робити? І залізноносу не хочеться брати, але й у пекло йти не має сенсу.

— Добре, — погодився. — Візьму тебе за жінку, тільки врятуй від пекла!

— Домовилися! А тепер збираймося до тебе, щоб ми до ранку були вже на місці.

Та й відразу вибігла з хати, наче молодиця. За якусь хвилину привела віслюка. Потім принесла мішки й повела чоловіка до підземної комори.

А там чого тільки нема! Всілякий одяг дорогий — чоловічий і жіночий, їжа та пиття, яке лише загадати... Гроші золоті й срібні, дорогоцінне каміння різних кольорів...

Баба каже:

— Дорогий мій чоловіче, все це твоє й моє. Пакуй у мішки, що в них тільки влізе, повеземо до твоєї хати.

Насипали золота, срібла, діамантів, напакували дорогого одягу, а зверху поклали їжу і напої. Мішки звалили на візок, що наготові стояв біля хати. Впряг чоловік віслюка, і рушили в дорогу.

Їхали цілу ніч, дрімаючи на возі. Коли розвиднялося, вже були на краю лісу.

Баба говорить:

— Не поспішай, спочиньмо тут на травичці зеленій.

Чоловік спинив віслюка; позлізали вони з возика, розв'язали мішки й почали пригощатися. Силує баба чоловіка:

— Їж, дорогий мій, їж! — і вибирає йому найсмачніше.

Але чоловікові тепер не до їжі і не до пиття. Усе думає, як би позбутися такої біди!

А баба наїлася, випила пляшку міцного вина, випила другу, сп'яніла і заснула.

Чоловікові не треба нічого більше. Поплював у руки, взяв сокиру та так гупнув обухом по бабиному залізному носі, що той переломився. Баба закричала несамовитим голосом, а далі простерлася долілиць, разів двічі тріпнулася й померла. Але коли чоловік вдарив по її носі, той так загудів, що почули в пеклі.

— Го-го! — закричав чорт. — Моїй мамі хтось ніс переломив... До нього! Треба схопити!

І зразу вискочив із пекла.

А чоловік, гадаєте, сидів на місці? Не чекав ні хвилини. Скочив на воза й ломакою гатить віслюка. Осел-неборака не зрозумів, у чому річ, і перелякано помчав що було сили. У возика тільки задок заплигав то в один, то в другий бік.

Уже недалеко було до села, коли чорт вискочив із лісу і знайшов свою матір з переломленим носом. Озирнувся, побачив возика і побіг за ним. Догнав чоловіка саме в ту хвилину, коли той вже повертав до себе у двір.

— Злодій, вбивця! — вигукує чорт. — Далі тобі не жити!

— Пусти! — кричить чоловік. — Тут уже я пан!

Чорт таки тягне чоловіка, а той не дається — вчепився за стовпа.

На крик вибігли діти: кострубаті, замашені, у дранті. Почали галасувати:

— Ой, батько привів нам чорта! Обдеремо його й зі шкури пошиємо черевики!

— Будемо мати й м'ясо!

— А з чортових рогів будуть нам дудки!

Чорт перелякався і почав просити чоловіка:

— Пусти мене, ніколи не буду більше тобі шкодити.

А чоловік каже:

— Не пущу, бо мої діти будуть голодні.

Та чорт таки вирвався. Озирнувся вже аж коло лісу. Вхопив свою матір і скочив просто в пекло.

А чоловік завів у двір віслюка із возиком і від того дня так забагатів, що не було такого багача в цілій окрузі.

КИРИК

Жив Кирик-мужичок. Сталася Кирикові велика причина: умерла саме в жнива дитина. Тепер бідний Кирик ходить, шукає, нема кому ямки копати, нема кому труну робити, ніхто не хоче — ніколи. Пішов Кирик до попа.

— Прийшов до вашої милості, щоб ішли дитя хоронити.

— А є у тебе, Кирику, карбованець?

— Нема, — каже.

Не хоче піп дитину ховати. Іде додому Кирик, плаче — ніхто його не слухає. Пішов він сам яму копати. Копає Кирик яму, дивиться — йде дідок.

— Здоров будь, Кирику! Що то ти тут робиш?

— Сталась мені велика причина: умерла у жнива дитина, ніхто не хоче яму копати, то сам копаю.

— Підожди, Кирику, не копай, іди зі мною.

Прийшли вони на долинку.

— Викопай тут, Кирику, ямку на дитинку.

Став копати Кирик ямку на дитину, викопав із срібними карбованцями котельчик. Кирик зрадів, прийшов додому, взяв коня і поїхав у город; купив куль муки пшеничної, пшона, сала. Вертається, коли у нього повен двір людей: той домовину робить, ті пішли яму копати (дізнались, що у Кирика гроші є). Прийшов Кирик до попа, вийняв грошей сорок карбованців.

— Прошу, батюшко, дитину ховати з собором.

— Зараз, Кирику, іди додому, я зараз буду.

Не дійшов Кирик додому, як уже йде дванадцять попів з дванадцяти церков. І цей піп з по-

падею йде. Почали дитину з собором ховати, як купецького сина.

Поховали, сіли трапезувати. Піп хоче спитати в Кирика, де то він грошей дістав. А попададя і каже:

— Не допитуйся тепер, бо будеш із хати сторч махати. Діждеш посту. Кирик ніде не дінеться. Стане він говіти, спитаєш його на духу, де він гроші взяв. Не признається — не станеш його сповідати.

Піп дожидає посту. Став Кирик говіти, став піп його допитувати, де він добув грошики.

— Які ти гріхи маєш?

— Батюшко, чоловік що ступив, то й согрішив.

— Ні, я чув, що в тебе є якісь грошики непевні, що ти їх підчепив...

— Ні, батюшко!

— Ну, не признаєшся, ступай геть з-перед моїх очей.

Приступає знов Кирик, піп і питає знов.

— Так, — каже, — батюшко, знайшов я котельчик.

— Я це знаю, — каже батюшка, — але ті гроші непевні. Принеси їх сюди. Я одслужу молебень, то мені буде часточка, тобі часточка і на церкву часточка.

— Добре, — каже, — нехай і так буде.

Одправив піп вечерню, приходить додому.

— А що? — каже попададя.

— Знаю вже, де Кирик грошей набрав.

І розповів їй усе.

— Почекай, — каже вона, — не йди до нього. Я так зроблю, що всі гроші будуть твої.

Побігла попададя до шевця і випросила у нього шильце і дратви.

Прибігає додому, зняла з горища волову шкуру. Взяла ту шкуру, наділа на попа: передні ноги — на руки, задні ноги — на попові ноги, роги — на голову. Обшила вона шкурою, зробила з нього чорта.

— Іди тепер до Кирика, та постукай у вікно — він ще спить, — та й скажи: «Ага! Забрав мої гроші та й хочеш дати попові на церкву! Оддай їх зараз, а то увесь дім рознесу і всі душі заберу!» То він тебе злякається і віддасть гроші.

Прийшов піп під вікно та й заторохтів рогами. Кирик подивився, — а місячно, — думає, що диявол.

— Чого тобі, нечиста сило, треба?

— Ага! — говорить піп. — Узяв мої гроші, а душі не віддав? Оддай мені гроші, а то я тобі цей дім рознесу і всі душі заберу!

— Почекай, — каже Кирик, — я тебе боюся. Я тобі оддам гроші через двері...

Подав йому через двері котельчик. Прийшов піп додому. Попада хотіла взяти той котельчик, а він попові до рук приріс. Стала вона оддирати з попа волову шкуру — стала з попа кров текти. Шкура приросла, і став з попа чорт.

ПРО ПРИВИДА

Ото як помре хто, то ніколи не можна за ним дуже плакати, бо буде ходити! Один дід колись помер, і баба теж за ним сумувала. І став він до неї вночі приходити, вже як полягають всі спати. А бабина кімната була окремо від всіх. Ото

діти ще не поснуть, чують, як в сінях двері рипнуть, але нічого більше не бачать, та й їм байдуже. А той мрець заходить собі до баби в хату і каже:

— Посунься, Явдохо, я коло тебе ляжу!

Вона бере та й посувається. І от стала та баба худнути. Худне і худне. А діти ж нічого не знали! Але якось на Пасху питають її:

— Мамо, чому це в нас щовечора в сінях двері риплять, що, може, до вас хто ходить?

Вона взяла й розказала дітям. Там були ще люди і чули. І дали вони їй якогось жита. І сказали, що то привид ходить. Хай вона посіє це жито нахрест, то більше не прийде. Вона так і зробила. І зійшло скоро те жито. І от якось вже всі полягали спати, коли чує, знов двері — рип! Зайшов. Став на порозі й каже:

— Явдохо, що ти наробила?!

І подівся. Так більше і не приходив.

ПРО ЧОРТА І БАГАЦЬКУ ТОРБУ

Жили колись на світі багач із багачкою. Вони завжди ходили сердиті, невдоволені, а були такі скупі, що їли цілий рік калину з кулешою і кислиці. Наймита, що робив на них від світанку до півночі, годували пісною мандибуркою¹. Дітей у них не було, зате в пивниці за трьома замками висіла торба, повна золота.

Минули роки, і багачисько зістарівся. Лежав дні і ночі на голих дошках і думав про смерть.

¹ Мандибурка — картопля.

Боявся її, як заєць бубна, бо знав, що таким скупердягам радуються чорти в пеклі. Але найбільше його лякала думка про те, що він залишить своє золото і хтось його розтринькає.

«Що ж робити?» — бідкався стариган. Довго він думав і нарешті таки придумав.

«Я передам його чортові, — сказав сам до себе. — Це буде хабар — най не чіпляється до мене в пеклі. Потім якось видурю назад...»

Однієї темної ночі, коли надворі блискало і гриміло, багач взяв торбу із золотом і подався до глибокого яру. За ним пішов крадькома і наймит, який знав, що господар має десь запропасити гроші.

Став багач на високий гнилий пень, а коли блиснуло, підняв торбу вгору і крикнув:

— Це тобі, чорте!

Загриміло, а наймит тим часом проговорив:

— Тобі, дідьку, торба, а мені — золото!

Минуло ще кілька хвилин. Знову заблискало, і знову багатій крикнув:

— На тобі, чорте, золото! Пам'ятай про мене.

Знову загриміло, і знову наймит сказав:

— Не руш, чорте! Торба твоя, а золото — моє!

Коли блиснуло ще раз, скупердяга шпурнув торбу в яр і загорлав на весь ліс:

— Бери собі, чорте! Колись порахуємось.

Загриміло, а наймит закричав:

— Не руш, дідьку! Торба твоя, а золото — моє!

Старий вернувся, сопучи, додому. Ліг на дошки, три дні ще полежав і задубів. Його поховали. Багачка не схотіла більше тримати наймита, і він став жити в своїй бідній хатині.

Першої ночі після похорону багатія, коли наймит тільки почав засинати, хтось постукав у шибку, і почувся голос:

— Забери своє золото, бо мені потрібна торба.

У наймита волосся дибом стало. Він засунув голову під рядно і ледве дихав від страху.

Другої ночі хтось знову постукав у шибку і прохрипів:

— Гей, ти, волоцюго, забери своє золото, бо моя торба почала вже гнити...

Наймит цілу ніч хрестився, якось дочекався ранку і потім цілий день стояв на колінах перед образами. Але це не допомогло, бо третьої ночі хтось сердито ударив кулаком у шибку, серед хати посипалося золото.

Більше дідько не приходив. Наймит зібрав гроші, купив собі новеньку торбу, постолі і топірець... На цьому казочці кінець.

ОРЕЛ-БЕРКУТ

Жив, де не жив, один старий вояк. Мав уже сто літ, але ніколи не був хворий. Коли заслаб, то покликав сина і почав казати:

— Слухай сюди, сину. Я тобі передаю вояцького кріса. Як не буде на світі війни, можеш стріляти з нього всяку дичину, але беркута не руш.

— Чому? — питає син.

— Раз було таке і таке діло. Я бився з одним Шарканем. Великий був змії — мав аж шість голів. Я стинаю то одну, то другу, а Шаркань притулює до них свою шию — і знову прироста-

ють. Зморився я, але зморився й ворог. А над нами якраз летів беркут. Шаркань кличе: «Беркуте, принеси мені у дзьобі хоч краплю води, бо з жаги загину!» А я прошу собі: «Ей, беркуте, не слухай ти змія. Принеси у пазурах піску. Я посилаю відрубані голови — і вони не приростуть». Тоді беркут послухав мене. Так я убив Шарканя й лишився живим.

Син йому пообіцяв, що не буде стріляти в орла. І старий помер. Син поховав його, як треба, а сам узяв на плече гвинтівку — нянькового кріса — і помандрував.

Під одною липою, що росла на полі, застала його ніч. Стало темно-темно. І хлопець думає собі: «Тут переночую». Але далеко на горі засвітилося. Він рушив туди. Вийшов на гору, а то світло — в хатці. Хлопець заглянув крізь вікно і бачить: дванадцять розбійників сидять за столом і бавляться із золотим яблуком.

Вояків син міркує: як їм дати знати, що він не боїться? Бо інакше не зайти до хати! Коли один з розбійників тримав золоте яблуко на чорній долоні, мандрівник поцілився і вистрелив. Яблуко розсипалося в мак. А розбійники сидять, не рушаються з місця. Тоді хлопець вирішив:

«Зайду я до них! Най буде, що буде!»

Зайшов. А старший був такий силач, що взяв його на чорну долоню, обдивився й каже:

— Ти нам розбив найдорожчу річ: у золотому яблуці було наше щастя. За те маєш загинути. Але залишишся живим, якщо зі свого кріса уб'єш одного беркута.

— А що то за беркут? — запитує хлопець.

— За третьою горою є один поганин. Живе у темному палаці, без жодного вікна. Не можемо дізнатися, що він там ховає, бо на брамі сидить старий беркут — не дає підступитися. Його можна зняти тільки пострілом, а в нас немає крісів.

Вояків син подумав і каже:

— Та що його боятися! Я пройду й без пострілу!

Розбійники дуже здивувалися. Всі хотіли бачити, як то воно буде.

А що надумав собі хлопець? Він набрав у постоли землі, взув їх — і вже йде. Розбійники — за ним. Прийшли за третю гору і позупинялися біля темного палацу. А хлопець — просто до воріт. Беркут скрикнув і розпростер крила. Але хлопець каже:

— Чого ти кричиш, беркуте? Я ж стою не на твоїй, а на своїй землі. Чи, може, ти сердитий на тих, що за мною? Вони — мої слуги.

Беркут склав крила і мовчить. А син вояка наказав розбійникам:

— Ану, хлопці, похваліться силою — проламайте мура.

Коли вхід був зроблений, мандрівник шепнув:

— Чекайте мене тут. Я сам піду й розвідаю, що там у палаці.

А в поганина було так, що коли на брамі дрімав беркут, дрімала і вся варта. Ступив хлопець до перших дверей, а перед ними хропить дідо, якому з рота сапає синє полум'я. Підходить він до других дверей — там ще міцніший дідо: йому з рота б'є червоне полум'я. Підійшов до третіх, а під ними найстрашніший страж, бо йому з рота бухкає чорне полум'я.

Хлопець опинився серед великої світлиці, в яку падало світло через скляну стелю. Тут спала біла дівчина. На пальці у неї був золотий перстень, а на грудях золота хустинка. Молодому хлопцеві дуже полюбилася така красна дівчина. Він нахилився до красуні, поцілував її. А вона відразу прокинулася.

— Ой, як я довго спала! — легко зітхнула дівчина і запитала хлопця: — Хто ти? Що тут робиш?

— Я прийшов, принцесо, тебе розбудити і вивести з темного палацу, — відповідає хлопець.

Дівчина зраділа:

— Тоді я — твоя суджена. Тікаймо, бо вже скоро має прийти поганин.

Вояків син каже:

— Та куди втікати? Звідси єдиний вихід — крізь пролом у мурі, а там стоять дванадцять розбійників.

— Клич їх на подвір'я.

Розбійники один перед другим полізли у пролом, але коли стали на подвір'ї, то всі попримлипали до товстелезної стіни: палац поганина був із самого каменю.

Хлопець і дівчина тікають, але в дорозі й веселяться, граються. Поганин тим часом вернувся в палац і застав розбійників. Усіх пожер і йде до світлиці. Дівчини нема! Накинувся на стражів і повбивав їх, вийняв шаблю й на старого беркута. Але той вдарив крилами і полетів услід за молодятами.

А вони якраз прийшли до широкої води і журяться, як їм перейти. Видять — летить беркут. Подумали, що старого беркута пустив на них по-

ганин. Чекає тут ніколи, бо він, раз-два, схопить у пазурі дівчину і понесе назад. Хлопець вистрелив. Беркут упав мертвим.

Не встигли отямитися — їх наздогнав поганин. На місці води вчинилася величезна яма, і поганин з дівчиною зник у темній глибині. Хлопець закрив очі й кинувся за ними. Коли зсунувся у яму, перед ним відкрився цілий підземний світ. Там у хатах жили тільки відьми, але хлопець розумно зробив, що ступав поганиновим слідом: відьми його боялися. Зайшов у першу хату, а відьма йому каже:

— Я — твоя сестра.

І пригостила склянкою міцного вина — з волячої крові.

Хлопець дійшов до другої хати. І там стара газдиня назвалася сестрою: прийшов поганиновим слідом, і відьма собі думала, що він — нечиста сила. Випив дві повні склянки міцного вина — з волячої крові. Третя сестра дала йому випити три склянки вина, від якого хлопець не сп'янів, але відчув неймовірну силу. Він почав питати:

— Сестро, а де поганин? Украв у мене дівчину і десь тут сховався!

— Тяжке твоє діло, — відповіла відьма. — Поганин володіє усім підземним світом, ще й на землі має один темний палац.

— Я там уже був.

— Тоді йди його слідом і дійдеш до брами. Брама буде закривати вхід до середини гори, але вона не замкнута. Тут ніхто не стереже поганина, бо царство під землею належить йому. А від нашого вина ти маєш стільки сили, щоб відхилити тяжку браму.

Хлопець сховався під горою і вислідив, коли поганин вийшов. Сам забіг до дівчини. Дівчина зраділа, обняла його. І почала просити;

— Втікай, бо в цьому домі не сміє бути більше одної душі.

— Я не боюся — в мене кріс.

— Поганин — бездушник, такого куля не бере!

— А в чому його сила?

— Я не знаю.

— Ти дізнайся. Я буду чекати...

Хлопець пішов, а дівчина думає, як вивідати в поганина його таємницю?

Коли дідो вернувся додому, вона запитала:

— Скажи, у чому твоя сила?

— У вінику! — зареготав поганин. — Як у старої відьми.

Другого дня дівчина обклала віник золотом.

Поганин здивувався:

— Що то, принцесо?

— Твоя сила.

Поганин так зареготав, що аж гора затряслася.

— Моя сила схована в печі.

Коли він пішов з дому, дівчина все золото висипала в жар. Поганин вернувся, а вона показує у піч.

— Що ти наробила! — розсердився дідо.

— Я твою силу так честую.

— Ти дурна! Моя сила таїться у тому, що я маю серце бугая!

Так у гніві він не спам'ятався, як виказав свою таємницю. А тоді вчинився бугаєм. Нараз люто заревів і вибіг за браму. Син вояка нічого не знав, що то є поганин, і не ховався перед ним. Бугай

накинувся на хлопця. Той вистрелив. Бугай упав мертвим.

А дівчина вибігла з гори:

— Ой, то був поганин. Він може ожити. Треба його швидко порубати.

Бугая порубали, м'ясо склали у залізну бочку і аж так пустилися в дорогу.

Але куди вихід з підземного царства? Дорогою хлопець зайшов до тих відьом, що перед тим назвалися сестрами. І вони порадили:

— Звідси можна вийти через широку воду. Там побачиш човен, на якому плаває один старий беркут.

— А що то за беркут? — налякався хлопець.

— Той, котрого вбили в наземному світі. Тепер живе в підземному царстві, але літати тут не може. Возиться в човні.

— Як же мені з беркутом домовитися? — зажурився хлопець.

— А ти не журися, — сказали йому відьми. — Коли в того беркута стріляли, то він бачив двох. Тому не смій сідати у човен разом з дівкою, бо він вас потопить. Пусти наперед дівчину, а сам почекай.

Так воно й було. Вояків син переправив дівчину, а потому сів у човна сам. Але беркут, як побачив кріса, нараз кинувся убік. Човен перевернувся, хлопець почав тонути. А його кріс уже пішов на дно. В ту ж хвилину беркут відчув крила. Він схопив у пазурі того, що потопав, і вилетів у наземний світ....

Там легеня вже чекала дівчина.

Та надійшла дуже темна хмара, полив огняний дощ. Беркут злетів і простер над ними свої

широкі крила. Захоронив молодят від смерті, але сам згорів.

І нараз роз'яснилося. Тоді дівчина згадала, що вона з такого і такого царства — її з царського двору поніс лихий вітер. Дібралися вони до царя, а там дуже зраділи і дівчині, і хлопцеві. Справили їм велике весілля. Син старого вояка почав царювати, і всім жилося добре. А ще кажуть, що молодий цар заборонив у цілій країні стріляти в орлів-беркутів.

ЩАСТЯ САМЕ НЕ ПРИХОДИТЬ

Жили два сусіди. У одного був син Роман, а в другого дочка Зіна. Дуже дружно жили вони між собою. Діти разом росли, були дружними між собою, а коли вирости, то покохались по-справжньому. Уже і весілля малось бути, та трапилось велике горе. Зіна раптово осліпла. Ніхто не знав, звідки це воно взялося таке лихо. Яке вже тут весілля, коли і світ не милий. Батьки Зіни від горя скоро померли. Залишилася Зіна круглою сиротою та ще й сліпою. Якби не Роман та його батьки, покінчила б із таким життям. Поховали вони і батьків, і Зіну доглядають як рідну. Але ж Зіна все одно не живе, а мучиться. Став Роман їй говорити, що дарма, що вона не бачить, а він її любить і хоче взяти за жінку. Але Зіна і слухати не хотіла про це.

— Яка з мене буде жінка?

От надумав Роман піти до ворожки, порадитись, може, вона щось допоможе. Ворожка жила

в їхньому селі. Пішов він до неї. З відкритого вікна почув гомін. Зрозумів, що в неї гості.

«Як невчасно я прийшов», — подумав він. Хотів іти назад, та почув такі слова, що змусили його послухати. Ворожка розказувала про Романа і Зіну. Радісно сміючись, вона розповідала, як зробила Зіну сліпою. Аж остовпів Роман під хатою, коли таке почув. Зрозумів, що це зібрались всі відьми та ворожки і хвастаються, хто кому що зробив. Чує, один питає:

— А як далі буде з нею, колись буде вона бачить чи ні?

А ворожка каже:

— Тільки одна фея з підземного царства може допомогти їй, а більше ніхто. А до підземного царства дуже далеко. Пішки йти десять років. Ще ніхто ніколи туди не доходив!

Почув це Роман і з тим пішов додому. Нікому не розказував він про те, що почув від ворожки.

Каже він батькам, що йде у світ шукати того, хто зможе допомогти Зіні. Попросив батьків, щоб Зіну забрали до себе. Може, він не скоро повернеться. Взяв харчів у торбу, а в пазуху взяв маленький вузлик з пшеницею і другий з рідною землею. Попрощався та й пішов, куди передом стояв.

Вже цілий рік Романа нема. Журяться вони за ним, ждуть. Зіна так змучилася, що зовсім злягла, бідна. Бачать батьки, що скоро і її не стане.

А Роман не одну пару постолів стоптав, ходячи. Десь трохи підробить на харчі, а то і так добрі люди давали. У лісі з лука якогось звірка заб'є, викреше кресалом вогонь, спече на огні. Одного разу йшов він лісом і натрапив на людей. Сиділи

вони купую, тісно тулячись одне до одного. Розбалакався він з ними. Виявилось, що це лісові люди, все життя живуть у лісі. Вони можуть з однієї пшеничини наробити багато всякої їжі і напоїв. Зимою вони мучаться від холоду, буває, замерзають на смерть, але вони вміють оживляти один одного. Так і живуть.

Каже їм Роман:

— Я навчу вас вогонь добувати, а ви мене навчіть того, що вмієте.

Розпалив їм вогнище. Вони подивувались, а нагрілись біля вогнища — повеселіли. Навчили вони Романа і їжу з однієї пшеничини готувати, і мертвих оживляти.

Віддав їм за це Роман кресало, а вони йому чарівного камінця дали.

Пішов Роман далі.

Йшов, йшов, стомився, сів трохи відпочити. Наробив їжі з пшениці (половину її він оддав лісовикам). Сів, обідає. Коли бачить — прилетіли дві голубки, посідали недалеко та й дивляться на нього. Хотів він кинути голубкам щось поїсти, коли де не взявся орел і теж сів недалеко. Зрозумів Роман, що орел полює за голубками, взяв лук, щоб убить орла.

Вмить орел кинувся на голубку, захопив її, але не злетів, бо Роман вчасно вистрілив і попав йому в голову. Орел мертво повалився на землю, не випускаючи голубку з кігтів.

Визволив Роман голубку, але вона була мертва. Оглянувся Роман і побачив біля себе молоду красиву дівчину. Взяла вона голубку, поцілувала і гірко заплакала. Коли трохи заспокоїлась, каже йому:

— Це моя сестра. Ми дочки заморського царя. Лютий чарівник давно полює за нами. Ми втекли від нього і залетіли аж сюди, дуже далеко від дому. І от таке горе зробилося.

Тоді Роман згадав, як його лісові люди вчили оживляти мертвих. Взяв він чарівний камінець, поводив ним по голубці, сказав чарівні слова, і голубка відкрила очі. Потім стрепенулась і зробилась дівчиною. Такою ж, як і перша. Пораділи вони. Стали дівчата дякувати Роману. Розповів він їм і про себе, куди і чого йде. Кажуть дівчата:

— Треба тобі до нашого батька, він тобі допоможе. Щоб йти пішки — це п'ять років треба, а ми тебе зробимо голубом і полетимо разом.

Стали його перетворювать, а нічого не виходить. Питають:

— Що в тебе є таке з речей?

Показав він їм вузлики з пшеницею і з рідною землею.

— Треба це викинути, — кажуть вони.

— Ні, я не викину це ніколи!

Тоді порадились вони і зробили його птахом, а вузлики прив'язали йому на спину. Самі теж зробились голубками і полетіли.

День і ніч вони летіли, не спочиваючи, нарешті прилетіли додому. Цар-батько дуже дякував Романові за дочок. Розказав йому, як дійти в підземне царство.

— Пішки, — каже, — три роки йти, а птахом і за день долетиш. Чуть сонце зійде, ти вилітай і лети прямо до сонця. Увесь час до сонця, а якщо воно сховається, то знай, що ти в підземному царстві. Сядеш на землю, підскочиш три рази і станеш знову таким, як був.

Подякував Роман за все. Зробили його птахом, з вузликами своїми полетів він у свою дорогу.

Все сталося так, як казав йому заморський цар. Сів він у підземному царстві, зробився Романом, так із своїми вузликами на спині пішов шукати царицю підземного царства. Не довго й шукав, бо вона сама йшла йому назустріч. Поклонився він їй низенько і розповів про своє горе.

— А скільки років ти йшов до мене? — питає цариця.

Розповів Роман про голуба і як прилетів сюди птахом.

— А що то за вузлики у тебе на спині? — питає цариця.

І про це розповів їй Роман.

— Неси ж, — каже вона, — ці вузлики назад додому і обсиплеш свою кохану цією пшеницею і землею. Тоді вона знову буде здоровою. Тільки поспішай, бо вона ледве жива.

Роман зажурився. Тут підійшли до нього два молодих хлопці. Такі гарні, як намальовані.

— Це, — каже вона, — мої сини. Хочу, щоб вони заморських сестер за себе взяли. Поведи їх до сестер.

Поробились усі хлопці орлами і полетіли. Як зустрілись підземні царевичі з сестрами-голубками, відразу ж покохались. Стали відразу весілля гулять, а Роман додому поспішає.

Так орлом і прилетів у двір. Зайшов у хату, а його кохана уже мертва. Збиралися вже поряджати її. Взяв Роман камінця, оживив Зіну, а коли ще й обсипав її пшеницею та землею, вона відразу ж стала здоровою. Побачила Романа і заплакала від радості.

— А мені, — каже, — ворожка сказала, що тебе вже нема живого. Я теж не могла так жити.

Тоді розказав Роман усе про ворожку, що це вона їм такого горя наробила. Розказав про все, що було з ним у дорозі і де він бував. Тоді люди пішли до ворожки-відьми і прогнали її геть із села.

А Роман із Зіною жили щасливо. Своїм дітям наказували, щоб любили святий хліб і рідну землю, бо дорожчого нема нічого у житті, вони і сліпого роблять зрячим.

ПРО МАРУСЮ — КОЗАЦЬКУ ДОЧКУ

В одному селі жив багатий козак. У нього була дочка Маруся. Гарна була дівчина на все село, та ще й покірна — батька й матір поважала й слухала. Сватало її багато парубків, та вона всім гарбуза давала.

Настала війна. Стали брати рекрутів, ратників і в ратники брали людей зовсім немолодих. Черга прийшла й до Марусиного батька; а він старий, нездужає, а перемінити нікому, у нього не було синів. Маруся й каже:

— Тату, піду я за вас у службу.

— Що ти розказуєш, дурна? Чи таки можна дівці служити на службі? Та ти молода — хто не схоче, той не познущається над тобою. Піду я сам: чи вб'ють, а живий буду — вернусь.

— Як таки, тату, ви підете? Ви нездужаєте. Справте мені козацьку одежу, купіть коня і тоді побачите, який з мене ратник вийде! Ніхто й не пізнає, що я дівчина, а не козак.

Довго батько не хотів її відпускати, умовляв. І мати вже й плакала, й прохала її не йти на війну. Вона таки:

— Піду та й годі.

Нічого робити. Купив батько їй коня, справив одержу, шаблю і вирядили в полк. А той полк зараз і погнали на війну.

Маруся шаблею розмахує, мов проворний козак, і як прийшлося до діла, вона краще всіх воювала. Начальники її запримітили і все хвалили. А вона молода, статна із себе, гарна, роз'їжджає поміж ворогами та куди не махне шаблею, голови тільки й летять.

Два старшини все придивлялись до неї і засперечались. Один каже, що це дівчина, а другий:

— Чого-таки, — каже, — дівчина сюди зайде? Що її понесе в таку лиху годину?

— Ну, коли так, — каже той, — то будемо битися об заклад. У мене є такі голуби, що вкрадуть її, і тоді побачимо, що воно — чи козак, чи дівчина. І тоді побачиш, коли не моя правда.

От скінчилася війна. Полки повернулися на свої місця, а ратників випустили додому. Вернулась і Маруся. Батько і мати такі раді — не знають уже, де й посадити. Розпитують її про війну, вона розказує.

Раз увечері Маруся лягла спати в садочку (вона все, було, літом у садочку ночує), кріпко заснула. А опівночі прилетіли два голуби, підняли її з постіллю і понесли через море, до тих старшин.

Несуть її та й співають:

Жила була в діда
Дочка Марусенька.
Бурку-ку!

Прилетіло ній
Два голубоньки.
Бурку-ку!
Взяли її з постіллю,
Бурку-ку!
Несуть її через море,
Бурку-ку!

І тут справді несуть її через море, а вона спить, нічого не чує й не знає. Як уже занесли насеред моря, тоді вона прокинулася. Глянула — навкруги все вода, вгорі зірки і місяць сяють.

Вона дивується:

— Що це таке зо мною діється?

Спитала голубів, ті їй і розказали все. Тоді вона скинула з руки перстень, кинула в море і каже сама собі:

— Тоді я до свекра і свекрухи і до чоловіка заговорю, як оцей перстень побачу.

Принесли її додому, то вже, бач, до того старшини. Він зараз послав за своїм товаришем, що бився з ним об заклад.

Товариш прийшов.

— Ну, твоя правда, — каже.

Через тиждень там, чи що — вони повінчалися. Маруся все мовчить — ні до кого ні слова. Що заставлять свекор там або свекруха — вона зробить, та все мовчки.

От і посилають її на той світ до тітки, прохати берда (мертвої руки або ноги). Маруся плаче: не знає дороги на той світ, та й те ще, що до мертвяків іти — острах бере.

От чоловік дав їй червоний клубочок і каже:

— Гляди ж, куди оцей клубочок буде котитися, туди й ти йди.

І Маруся пішла за клубочком і опинилася на тому світі. Там її зустріли мертвяки, давай розпитувати: звідкіля вона та чого прийшла до них. Вона спитала про тітку — їй показали тітку.

— А чого ти прийшла до мене?

— Отак і так, — каже, — мати прохала вас, тітку, щоб дали їй берда.

Тітка догадалася, за чим прислано Марусю.

— Ходім же, — каже, — до мене в хату.

Маруся пішла за нею.

— Сідай же, дочко, та пополуднуєш.

Узяла, порізала мертву руку та й припрошує:

— Їж, — каже, — дочко!

Подивилася Маруся, подивилася та й думає:

«Де його діти ту закуску?»

Тітка задивилась, а вона взяла те м'ясо та під покуття й покинула.

— А що, дочко, вже з'їла? — питається тітка.

— Уже з'їла.

— Ручко, ручко, де ти?

— Ось під покуттям.

— Е, — каже тітка, — ти не розкидай мого добра.

Порізала й другу руку. Маруся знов узяла її тихенько й кинула під стіл.

Тітка й питає:

— А що, дочко, з'їла?

— З'їла.

— Ручко, ручко, де ти?

— Ось під столом.

— Чого-бо ти, дочко, моє добро розкидаєш?

Порізала ще руку.

— Коли ти, — каже, — не з'їси, то я тебе за-
даблю.

Думала-думала Маруся, де його на світі діти ту руку?

Тітка відхилилась, а вона за ту руку й підіткнула її під пояс. Тітка питає:

— А що, з'їла?

— З'їла.

— Ручко, ручко, де ти?

— Ось тут, під поясом.

Тоді тітка подумала вже, що Маруся з'їла руку.

— Оце ж тобі бердо (і дала їй мертву руку); на, віддай своїй матері.

Маруся пустила знов поперед себе клубочок та й давай уривати, як тільки можна, з того світа.

Прийшла додому, а свекруха каже:

— Тебе й на тім світі лиха година не взяла?

А Маруся все мовчить.

Раз пішла Маруся прати: дивиться, а кіт витяг з води таку здорову щуку. Вона взяла й відняла ту щуку, принесла її додому, очистила; тільки стала розчиняти, а перстень — брязь!

Маруся тоді як крикне:

— Я ж, — каже, — казала, що тоді заговорю до свекра, до свекрухи і до чоловіка, як побачу оцей перстень!

Як почула свекруха її голос, Боже! Зраділа. Зараз пішла до сина.

— Іди, синку: ось наша Маруся вже говорить.

Чоловік зрадів. Біжить у хату та до Марусі:

— Голубко моя!

А вона — пурх, — і вилетіла голубкою у вікно. Засумував тоді чоловік ще більше.

— Дістань, — каже, — мені, мамо, шапку-невидимку. Піду я по всіх світах Марусі шукати.

Дістала йому мати ту шапку. Одягнув він її та й пішов. Прийшов в одне село, на вигоні гуляють дівчата. А кругом сидять жінки і між ними Маруся. Розказують там жінки про своє життя, про чоловіків.

А Маруся й каже:

— Боже, якби оце я побачила свого чоловіка, нічого б і не хотіла, пішла б скрізь за ним.

А він тоді скинув шапку та й каже:

— Ти хотіла мене бачити — я біля тебе; здорова була!

Зраділа Маруся, Господи, як зраділа!

— Тепер уже, — каже, — ніщо нас не розлучить.

От вони купили собі хату в тім селі, завели господарство та й живуть і хліб жують.

ПЕРЕВЕРТЕНЬ

З однією жінкою було ось яке приведеніє. Що пійде в поле жати або брать коноплі да поставить у печі страву, дак хтось повиймає з печі горшки да й повиїдає все чисто. Думала-думала, що б воно таке значило? Ніяк не збагнула. Прийде — двері позамикані, а в хаті тільки й зоставалась, що мала дитинка, може, в півгода, у колисці.

От вона ударилась до знахорки. Сяк-так упросила її, ублагала. Та й приходить. Подивилась, почмихала... сказано, — знахорка: зараз почула щось непевне.

— Іди ж, — каже, — ти в поле, а я тут заховаюсь, да й побачимо, що воно таке є?

Пішла жінка в поле, а знахорка притаїлась у куточку да й дивиться. Коли ж дитина скік із колиски! Гляне, аж то вже не дитина, а дід. Сам низенький, а борода оттакелезна! Зараз за вила, цупить із печі горшки, аж крекче, і почав уплітати страву. Як усе впорав, тоді знов став дитиною, да вже не влізе в колиску, а тільки лежить долі да репетує на всю хату. Тоді знахорка за його, поставила на деркач і почала обрубувати деркач під ногами. Воно кричить, а вона рубає; воно кричить, а вона рубає. Далі бачить, що попавсь у добрі руки, зробивсь ізнов дідом да й каже:

— Вже я, бабусю, перекидавсь не раз да й не два: був я спершу рибою, потім ізробивсь птахом, мурашкою, звірюкою, а се ще попробував бути чоловіком. Так нема лучче, як жити між мурашками, а між людьми — нема гірше!

ДАРУНОК

Женився парубок і взяв одну дівку. От раз погнала вона корів пасти і дуже замерзла. Була тоді осінь холодна. Ну і пригнала вона корів скоріш додому.

Коли заходить до хати, то бачить, що на столі все до гостини приготовлено. Залізла вона скоріш на піч і лягла спати. Аж просипається від крику в хаті. А там повно панів, все п'ють, гуляють, сміються. Коло дванадцяти годин повилазили з-за столу й питають господаря, що він дасть їм в дарунок. Він говорить, що у нього є тьолка, то

беріть. А вони кажуть, що не те. Тоді він каже, що беріть барана. Знов не те.

— Дай нам душу, — кажуть.

— Ну що ж маю робити, — каже свекор, — беріть ту, що на печі.

Записали вони те все на бумажці і десь ділись.

Невістка цілу ніч не спала, а все думала. Раненько пішла до своєї матері і там дуже захворіла. Вночі до неї прийшов ангел і сказав, що її Бог до себе забирає. В четвер будуть похорони. Невістка дуже плакала тому, що помирати не хотіла.

От в четвер вже її хоронять. Викопали могилу, принесли труну, а могила засипана. Почали вони знов копати. І що не викопують, то вона знов засипеться. Раптом з лісу вийшов чоловік. От його питають, що їм робити. А він їм каже: поставте зверху і йдіть собі. Вони пішли, а коли оглянулись, то труни вже не було, десь поділась.

БОГ, ХРИСТОС І ДИЯВОЛ

До Христового народження в Бога з дияволом була розписка: поки людина жива, вона Божа, а як помре, — дияволова. Бог поклав ту розписку в скриню й кинув її в Ордань-річку.

Народився Христос. Прийшов час хреститись, він пішов до Ордані й прийняв хрещення. Став виходить із води — Ордань загорілась. Згоріла й скриня з розпискою. Пішов Христос у пекло за душами, а диявол не пускає:

— У мене, — каже, — розписка є...

— Ну, покажи, — каже Христос.

Лукавий пірнув раз — не знайшов, пірнув удруге — не знайшов, пірнув утретє, а Господь і заморозив Ордань на три аршини. Товкся той лукавий, товкся і пробив лід рогами... Вискочив із води, а Ордань знову замерзла.

Надворі мороз, вітер — аж дух забився! Лукавий змерз, хотів у воду, так лід товстий. Він і зостався мерзнути.

Христос питає:

— А що, дістав розписку?

— Нема.

Взяв Христос і повипускав душі з пекла.

Від Водохреща до шести тижнів баби не ходять прати сорочок, бо гріх: як баба ляпне сорочкою, то чорт і вскочить в ополонку. Хай краще чорт мерзне: менше людям шкоди.

ПОМЕРЛИЙ ДО ЖІНКИ ХОДИТЬ

Колись тоже ж таке же розказувала одна, що чоловік умер, дак вона все плаче й плаче за ним. Коли давай ходити до їх. Прийде ж ночує коло її, все... Бачать сусіди, що вона чогось худне і худне, вже така — ледве ноги тягає.

— Що з тобою? — кажуть.

— Я й сама не знаю.

Да тоді й каже:

— До мене, — каже, — чоловік ходить щоночі. Дак чи це я того, — каже, — сохну...

Дак їй насовітували. Ну, колись же полу ото не було, а долівка. І мазали ж долівку ото глиною там чи чим. Дак їй посовітували: «Ну оце ти

як щосуботи мажеш долівку, дак не починай од стола, а починай од порога, і так хрестом пиши, хрест ізразу напиши... А кончай уже там».

Вона давай так, значить, мазать. Начинає — дак ото од порога починає й хрест пише.

Ну, він перестав ходити. І вона виздоровіла. Оце так...

ЯК МЕРТВИЙ ЧОЛОВІК ХОДИВ

Помер в одної жінки чоловік. Помер, та й ходить до неї. Приходить ввечері, спить з нею, як чоловік. І та жінка дуже худа стала, страшна. І що вона не робила — і маком хату обсівала, і святила — не помагало. Питають її люди: «Чо' ти така страшна?» А вона взяла та й призналася. Вона каже: «Я вже все робила, не допомагає». От і порадили їй:

— Освяти хату перед Великоднем, в чистий четвер, а потім починай мастити. Тільки масти не з печі, а з порога.

Зробила вона так, і тільки сонце з полудня, стала вона та й мастить.

Ранше він приходив пізно ввечері, а тепер вже тільки сонце з полудня, іде до неї. От і на цей раз тож приходиться, переступив сінешній поріг, поздоровкався та й каже:

— Хто це таке бачив, щоб од порога хату мастити?!

А жінка тоді:

— А хто це таке бачив, щоб вмерти й ходити?

Тоді чоловік заплакав і пішов, і більше ніколи не приходив.

ЧОГО МЕРЦІ ХОДЯТЬ І ЯК ЇХ ВІДНАДИТИ

То таке кажуть: якщо людина вмирає і задумається, що їй шкода чогось чи когось, то обов'язково буде ходити. А щоб він не ходив, то треба подвір'я обсіяти маком-видюком. Прийде, кажуть, мрець, сяде і так плаче! А через те, що йому треба визбирати той всенький мак. Але ж він не визбирає — от і плаче. Поплаче — та й піде, більше не буде ходити.

ПРО КУМА

Одна жінка ішла пізно ввечері через цвинтар. Зимою. А там десь недалечко був похований її кум. Вона йшла коло нього і хтіла сказати: «Царство небесне, земля пухом!» Але вирвалося: «Здоров, куме!» І пішла собі.

Прийшла додому, це щось там робила, а стала лягати спати, як було вже за дванадцятю. Роздягнулась. Як бачить — заходить її кум в хату! І каже: — Здоров, кума, що ти з мене хтіла?

Вона як побачила, то вибила вікно і в самій сорочці побігла до чоловіка в клуб (він робив кіномеханіком). Розказала йому все. А люди їй порадили — візьми сокиру і сколуй в хаті землю коло порога (колись же в хатах була долівка глиняна). Вона так і зробила, і сокиру поклала коло тої землі.

Ввечері знов приходить кум. Каже:

— Кумо, що це ти наробила? Це ти хтіла, щоб я більше не приходив?

І закрив двері і більше не появлявся.

ІВАН ІВАНОВИЧ — РУСЬКИЙ ЦАРЕВИЧ ТА МОРСЬКЕ ЧУДЕРСТВО

Як був собі цар та не було в нього дітей. От вийшов він раз на ярмарок, а бабка сидить, масло продає.

— Чого ти, — каже, — журишся? Я знаю, як тобі допомогти!

Він розсердився й ударив її, а далі й одумавсь: «За що, — каже, — я її ударив? Вернусь, попрошусь».

— Прости мене, — каже, — бабко, що я тебе ударив!

— Бог простить.

— І в другий раз.

— Бог простить всі три рази.

— Що ж ти, бабусю, знаєш?

— Та ось що: звели ти своїм невідничим¹, хай вловлять рибку — золота головка, а срібний хвостик, одна луска золота, а друга срібна, та хай цариця тієї рибки поїсть, то буде у вас дитина.

Так усе, як та бабка казала, так усе і зробили, і родила цариця сина Івана Івановича — руського царевича.

От той цар помер, а Іван Іванович на царстві зостався.

От і пише змії до його матері, щоб вона, біла цариця, до нього вийшла, а то він усе царство знищить. Показала цариця ту записку Івану Івановичу, він прочитав, іде, журиється. Пішов на базар, аж сидить бабка, масло продає:

— Чого ти, Іване Івановичу — руський царевичу, журишся? Я тобі у твоєму горі поможу.

¹ Невідничі — рибалки, котрі ловлять рибу неводом.

— Що ти, стара, можеш?

— Збери ти, — каже, — військо та поїдь у такий-то ліс, знайдеш могилу, а на могилі дуба. Під тим дубом дванадцять каменів, під каменями дванадцять дверей, а за тими дверима на дванадцяти цепах стоїть богатирський кінь — дим п'є, а огонь їсть — ото і твій.

Зібрав він військо, знайшов ту могилу, вивернув дуба, каміння порозкидав, двері порозбивав, добув того коня.

— Ну, — каже кінь, — пусти мене, Іване Івановичу — руський царевичу, на три зорі на пшеницю, на зелену кошеницю¹, бо я тут дуже охляв.

Пустив він його. Через три зорі летить кінь.

— Тепер, — каже, — сідлай мене тугенько, сідай на мене ладненько, та на тобі хусточку. Як займеться на мені три волосини, то ти нею махни сюди-туди тричі.

От сідла він його тугенько, сідла на нього ладненько, сюди-туди обертається, козацького ума набирається.

— Як тебе, — каже кінь, — нести: чи повище комишу, чи в півдерева, чи повище дерева?

— Неси, — каже, — повище комишу.

От версти за три не долетіли вони до того змія, зайнялись на коневі три шерстини. Царевич тією хусточкою махнув сюди-туди, вони і загасли.

Прилетіли до змія, змії і пита:

— А що? Чи будемо битися, чи будемо мириться?

— Та вже ж битися.

¹ Кошениця — пшениця (чи трава), яку мають косити.

От побив його Іван Іванович — руський царевич, змій і проситься:

— Не бий мене до останку, а вези в своє царство.

— Як же я тебе повезу, — каже, — що ти мене ще за три версти трохи не спалив?

— Вмотай мене у тороки та й вези, нічого не бійся.

Привозе царевич його у своє царство, всі на нього чудують¹, а там узяв та й запер змія у темницю, а сам поїхав на полювання.

От посилають у темницю тому змієві їсти з дівкою. Змій ту дівку попобив:

— Не хочу, — каже, — їсти! Хай сама біла цариця принесе!

Дівка усе те розказала. Пішла біла цариця вже сама. Як пішла та там і полюбилася з тим змієм. Давай вони тоді радитись, як би то їм царевича позбутися. Змій і каже:

— Є де-не-десь змій з шістьма головами. Хай царевич його вб'є, шість пляшечок крові наточить та привезе. То я тієї крові нап'юсь, одужаю, так я царевича вб'ю сам.

От приїхав царевич з полювання, цариця йому й каже:

— Що це ти одну нечисту силу знищив, а щедесь є, кажуть, друга — з шістьма головами. Поїдь вбий і ту та привезеш мені з неї шість пляшечок крові.

Він до коня. Сідла його тугенько, сіда на нього ладненько, сюди-туди повертається, козацького ума набирається.

¹ Чудують — тут: дивуються.

От виїхали, дає йому кінь хусточку та й говорить:

— Як займеться на мені шість шерстинок, так махни нею шість разів сюди-туди; та кажи, як тебе нести: чи повище комишу, чи в півдерева, чи повище дерева?

— Неси мене, — каже, — в півдерева.

Кінь як поніс, як поніс, домчав. Зараз того змія забили, шість пляшечок крові наточили, вже й дома.

Однесла цариця тому змієві ту кров, він випив.

— А що, — пита цариця, — подужчав?

— Ні, — каже, — ще не подужаю його, а якби я випив дванадцять пляшечок крові з морського чудерства, що у нього три губи і на кожную губу бере по дванадцять кораблів, то б наче подужчав.

Цариця тоді до царевича розжалобилась:

— Перемиг ти, — каже, — дві нечисті сили, якби он ще третю! Є, кажуть, на морі морське чудерство з трьома губами: на кожную губу по дванадцять кораблів бере, так забий його та наточи дванадцять пляшечок крові.

Пішов він до коня та й розказує:

— Нічого, — каже кінь, — бери тільки три гачки по сім пудів вагою.

От сідла він коня тугенько, сіда на нього ладненько, сюди-туди обертається, козацького ума набирається. Виїхали в поле, кінь і каже:

— На тобі оцю хусточку та, як займеться на мені дванадцять волосин, махни нею дванадцять разів сюди та туди, та кажи, як тебе нести? Чи повище комишу, чи в півдерева, чи повище дерева?

— Неси мене, — каже, — повище дерева.

Кінь як поніс його, одразу коло моря і стали. Дивиться царевич, аж там стоїть хатка, а в тій хатці бабка.

— Дай, бабко, води напитись.

— Нема, — каже, — оце привели царівну морську чудерству на пожирання. Воно як з'їсть її, то й дасть напитись.

Царевич зараз пустив коня на пшеницю, на зелену кошеницю, а сам зайшов до тієї царівни.

Полюбив він її, гуляли вони... А далі ліг він поспати, а їй дав швайку й молоток.

— На, — каже, — та як буде бурун нестися, та камінь котитись, бий молотком по швайці коло вуха!

От незабаром як понесе бурун, як покотить каміння, царівна помалу б'є, він і не чує. Та кінь уже почув, прилетів та як ударить копитом у стіну, царевич і прокинувся. Сів тоді на коня, а тут і морське чудерство одну губу випустило. Він і накинув їй гаком. Воно другу випустило, він і на другу накинув. Воно третю. А він і третю зачепив. Тоді те морське чудерство як потягне його та й втягло аж на шістдесят верст углиб.

— Держись же, — каже кінь, — ось я його ще потягну.

Як смиконе, так на шістдесят верст на сухопуття й витягнув. Тоді заходились: порубали його, крові наточили і поїхали.

От оддав він ті пляшечки матері, а сам і подався знову на полювання.

Попив змій тієї крові.

— Ні, — каже, — не подужаю. Велика в ньому сила. А давай, — каже, — його банщиків підку-

пимо. Як він буде митися, то нехай наставлять його шаблю — вона його сама заруба.

(А у нього та була така шабля, що на що наставляти, так і перетне.)

Банщики так і зробили: наставили ту шаблю, а вона і одсікла йому голову. Так та голова вже як падала, так сказала:

— Знищили ви мене, так поховайте у такім-то лісі, у чавунній труні.

Ото поховали його, як він наказав, бо мертвого вже не страшно.

А та царівна, що він її полюбив, коли біля моря був, як повернулася додому, то знайшла собі двох синів.

Батько як дізнався:

— Е, — каже, — чорт чорта і виведе! — (А він думав, що вона прижила їх з тим чудерством, та звелів її синів посадити у темницю.)

От вони як трохи підрости, то й кажуть:

— Чого ми тут сидимо? Берися ти за ту стіну, а я за цю!

Та й розвалили темницю і вийшли на божий світ. Ото вийшли та й пішли собі, куди очі.

Ходили, ходили та й зайшли у той ліс, де батькова труна була. Ідуть лісом, дивляться — вогник. Вони пішли на нього. Прийшли, аж там труна. Вони і прочитали на ній запис.

— Це ж, — кажуть, — наш батько.

— Іди ж ти у село, — каже один, — та візьми де коняку, та уб'ємо її, та бандури¹ викинемо з неї, а самі сядемо всередину, то щось на ту коняку і сяде.

¹ Б а н д у р и — тут: нутроші.

От привів один коняку, сіли вони їй всередину. Аж ось летить орел і орленя. Орленя кричить:

— М'ясо! М'ясо! — та й сіда.

А орел:

— Кром, кром, не сідай, бо вхопить.

Дурне орленя і сіло, а один брат і піймав його за ніжку.

— А що? Я ж казав, що те ж і буде, — каже старий орел та просить, щоб пустили те орленя.

— Ні, — кажуть брати, — добудь нам живлющої та цілющої води, тоді одпустимо.

— Добре, — каже.

Та полетів та десь у болоті набрав. От приносить, один брат хотів уже пустити орленя, а другий захопив його та й розірвав.

— Як це живлюща, — каже, — та цілюща вода, то воно оживе, коли ми нею його покропимо.

— Ні, — каже орел. — Це я вас дурих. Треба справді летіти.

А ту воду живлющу та цілющу та стерегли три сестри того морського чудерства, та всі три в одне око дивилися.

От прилетів орел — давай битись там перед ними, а вони за ним ганялись. Та як усі три в одне око дивилися, то все за однією і плутають. А він то сюди, то туди, а далі до тих колодязів — і набрав.

От приніс, вони покропили те орленя, воно й полетіло. Тоді вони до батька. Покропили його, він і встав.

— Ху, — каже, — як я довго спав!

Зараз признав їх, і пішли вони до його матері, а вона вже зі змієм царює.

Зараз того змія розметали, а її повезли у ліс, залишили біля дуба, дали куль соломи і поставили черепочок.

— Як, — кажуть, — з'їсть за три роки цей куль соломи та наплаче черепок, то ще можна матір'ю прийнять.

Навідались через три роки, аж той куль соломи цілісінький, а в черепочку разів дванадцять качка качат вивела.

ПРО ТОГО ЦАРЯ, ЩО БУВ ПІД ЗЕМЛЕЮ

Був-то собі такий цар. От той цар зібрав військо і пішов війною на чужу землю і звоював її, а після пішов у другу, а там люди були такі, що руки у них, як серпи, а ноги, як списи. То вони ногами хияють, а руками зрізають, як, сказано, серпом. І ніхто цих людей не міг звоювати. Спочатку і цей цар їх не міг звоювати, але сниться йому, що як буде на них пускати сірку, а після пустить огонь, то всіх попалить і постріляє.

От цар на другий день так і зробив — всю землю забрав.

Тут він іде в третю землю. Приходить туди, аж там люди такі, що половина чоловіка, а половина собаки, і їх не може звоювати. Сниться йому знову: «Ці люди не чули зроду музики, як вони полягають в кріпості¹ спати, то ти вели своїм музикантам заграти, то вони з радості самі себе заїдять».

¹ Кріпость — фортеця.

На другу ніч люди полягали спати, цар зібрав свою музику. Як заграють вони — ті попросипались і не знають, що це такеє, бігають, крутяться по кріпості, а далі — давай один одного гризти. Гризли, гризли, аж поки всіх там осталося десять чи там двадцять... От уже і третю землю цар завоював.

Тут вертається він із своїм військом назад, до своєї, значить, землі. Іде дорогою та й іде — коли дивиться, аж земля завалилась — нікуди далі йти. От цар велів зробити собі ланцюг, та такий довгий, щоб на той світ дістав. Зробили цей ланцюг, спустили в ту провалину, цар сам і поліз, щоб то, бачте, побачить, що там і на тім світі робиться. А як він ліз, то сказав своїм генералам, щоб коло того ланцюга день і ніч стояла варта.

— Як я, — каже, — потягну за ланцюг, щоб тягли. Я буду сидіть, то мене і витягніть на цей світ.

От цей цар іде там уже під землею та й іде, коли дивиться, аж стоїть палац і нікогісінько не видно, тільки один палац стоїть та й годі.

От він і заходить туди. Ходить по покоях — нікого не видно. Заходить в другий, чи, може, там в десятій — аж сидить панна. Та така ж то хороша, така хороша, що й сказати не можна. От вона його й питає:

— Чого ти, чоловіче, сюди прийшов? Тут змії живе, він тебе з'їсть. Він і мене взяв на тому світі та й держить у себе за жінку. Він такий сильний, що його ніхто не може звоювати. Тільки постій, чоловіче добрий! Може, Бог дасть, що ти його подужаєш, то ти мене од біди врятуєш.

Візьмеш мене з собою, може, ми таки вернемось коли-небудь на той світ.

— Добре, — каже.

— Слухай же, чоловіче: у змія є дві бочки — в одній вода сильна, а в другій — безсильна. Як він з ким б'ється, то сам п'є сильну воду, а другому дає безсильну. От ми перекоtimo ту бочку, що з сильною водою, на те місце, де стоїть безсильна, а бочку з безсильною водою перекоtimo на те місце, де стоїть сильна вода. Він як нап'ється безсильної води, а ти сильної, то ти його звоюєш.

От тільки що вони перекотили бочки, аж тут летить уже змій. Так, аж горить од його! Цар скорій сховався під ліжку. Прилітає змій, увійшов у палац:

— Фе, фе! Прісну кість¹ чути!

— Та де там тобі, — каже панна, — тут прісна кість узялась! Сюди прісного чоловіка і ворон кості не занесе! А що б ти, — каже, — робив, якби мого брата зобачив?

— Що ж би я, — каже, — робив, — я би бився з ним.

— Ну, — каже панна, — вилазь, нічого робить.

От ідуть вони на мідний плац² битися.

Як пхне змій царя, то так він по коліна й загрузне в мідь, як пхне цар змія, то змій і з місця не зрушить.

— Ну, тепер, — каже змій, — ходім одпочинем.

¹ Прісна кість — мається на увазі без запаху, тобто не мертво, а живе тіло.

² Плац — тік.

Пішли одпочили трохи, напились води з бочок, але цар той напився води сильної, то в нього сили зразу прибуло — так, що аж горить, а змії напився безсильної води, то й ту силу загубив.

— Ну, тепер, — каже змії, — ходімо битися — вже відпочили трохи.

Приходять вони знову на той самий плац.

Як пхне цар змія, так він по коліна в мідь загруз. Як пхне змії царя, так той і з місця не зрушить. От цар загнав його у мідь аж по самі пахви, а після взяв та й голову стяв йому.

Приходить він до панни, та питає його:

— А що, чи звоював?

— Звоював, — каже, — і голову одтяв.

— Ну, добре. Тепер же ходім.

От ідуть вони, а панна і каже:

— Тут ще є моя сестра, чи не можна як-небудь і її визволити?

— Добре, — каже цар, — може, як-небудь і твою сестру визволимо.

Пішли. Ідуть та й ідуть, ідуть та й ідуть, коли дивляться — аж стоїть такий палац великий та здоровий, такий, як буває у царя якого-небудь або генерала. Заходять вони туди, знайшли сестру і кажуть їй:

— Як би тут твого чоловіка звести зі світу?

— Добре, — каже та. — У нього там-то і там-то лежить два камені — один сильний, а другий безсильний. Перекотимо сильний камінь на місце, де лежить безсильний, а безсильний туди, де лежить сильний, то він, як прийде одпочить, лизне безсильного каменю, тоді ти його звоюєш.

Перекотили камені, коли дивляться, аж летить уже змії, аж ліс гуде, аж іскри з нього сиплються. Царя сховали під ліжку і прикрили, щоб не видно було. Прилітає змії, заходить у палац:

— Фе, фе! Прісну душу чути!

— Та де там тобі тут, — каже його жінка, — візьметься прісна душа? Сюди і ворон кості прісної не занесе. А що б ти, — каже, — робив, якби побачив мого брата?

— Що б же я, — каже, — робив? Бився!

— Ну, що ж робить, — каже вона, — вилізай, чоловіче!

Виліз той із-під ліжка, і пішли на срібний плац воюватись. Як ударить змії царя, то він по коліна в срібло загрузне, а як ударить цар змія, змії і з місця не зрушить.

— Ну, тепер, — каже змії, — ходім одпочинем.

— Ходімо, — каже цар.

Пішли. Там чи одпочили, чи ні, веде змії до каменя.

— Лижі, — каже.

Цар лизнув і став такий, як огонь! Лизнув і змії другого каменя — пропала у нього і та сила, що була. Пішли битись.

Що ударить змії царя — цар і з місця не зрушить. Як ударить цар змія, так той по коліна в срібло йде. Загнав його в срібло по самі пахви і голову зняв.

Приходить у палац, його й питають.

— А що, чи звоював змія?

— Звоював, — каже.

— Ну, тепер ходім же, — кажуть, — на той світ, може, й дійдемо як-небудь.

Пішли. На дорозі згадала панна, що у змія в кишені є такі ключі, що як оббігти кругом палацу з ними, то палац звернеться в трубочку, а як махнуть ключами навхрест, то знову палац розвернеться і стане таким, як і перше був. Змій так часто робив.

— Оце, було, летить із дому, зверне палац, візьме в кишеню, а мене тут покине, і я сиджу одна, як палець, на дощі.

Вернулись, одкопали його, вийняли з кишені ключі, забрали в кишеню палац і пішли далі з царем.

Там, через місяць чи й більше, приходять вони аж до ланцюга.

От цар і прив'язує одну панну, потряс ланцюгом, і її потягнули на білий світ. Витягли ту, спустили ланцюг і за другою, а після і за ним спустили.

От він і думає:

«Може, яка зрада буде, прив'язу я перше камінь, то тоді побачу».

От він і прив'язав камінь. Потягнули його вгору — а сам одійшов. Коли так, як до половини дотягли, а далі — як пустять! Упав камінь і розсипався, як пісок, бо де то... Така висота, що господи! Кинули і ланцюг.

От той цар плаче, бідний, що вже не може вийти на білий світ, іде та й плаче. Ходив він дуже довго — коли дивиться, аж стоїть дерево, та таке ж то високе, що й сказати не можна, а на тім дереві у гнізді лежать дітки грифа. А тут така хмара надходить, таке збирається, що не доведи, Господи! Він узяв, скинув з себе свиту, прикрив

діток, щоб їх не залила вода. Коли прилітає старий гриф і питає своїх діток:

— Хто це вас прикрив? Я готовий тому дати, чого він забажає, або його на radoщах з'їсти.

— Ні, — кажуть, — як не з'їси, то ми скажемо. Ондечки сидить чоловік під деревом, цей нас укрити свитою.

От гриф прилетів до нього і питає:

— Кажи, що хоч тобі дам, або на radoщах з'їм тебе.

— За що ж ти мене будеш їсти? За те, що твоїх діток визволив од смерті?

— Ну, добре. Кажи, — що тобі треба, я тобі все дам, бо це перший раз у мене діти од дощу остались живі. Я полечу, а тут діти в гнізді і заллються.

— Ну, добре, — каже цар, — винеси мене на той світ.

— Ну, добру ти мені, — каже, — загадку загадав. Я тебе винесу, але і тобі загадаю загадку. Я тобі дам дванадцять кадовбів¹, щоб ти мені назбирав м'яса повнісінькі кадовби. Як назбираєш повні, тоді до мене їх поприв'язуєш, сам сядеш коло шиї, і я тебе понесу на білий світ. Як я тільки поверну голову назад, щоб ти мені зараз і вкинув у пащу кусок м'яса, а то як не стане чого їсти на дорозі, то я не долечу — упаду.

— Добре, — каже цар.

От приніс гриф кадовби, а цар уже пішов скоріше збирати м'ясо. Де що заб'є — чи там зайця, чи лисицю — все в кадовб несе. Там, може, через місяць чи через два назбирав повнісінькі кадовби.

¹ Ка до в б — велика діжка.

Прилітає гриф, от він поприв'язував усі кадовби, сів сам коло шиї, і летять. Що повернеться назад — цар йому в пашу і кине, що там попаде під руку — чи козу, то й козу, чи зайця, то й зайця. От-от уже долітають на білий світ, уже навіть видно світ білий. Обертається гриф раз — нема чого кинуть, обертається уже й другий — цар одрізав кусок литки і кинув йому в пашу.

От гриф вилетів уже на білий світ і питає:

— Яке це ти мені останнього разу дав м'ясо — а добре-то ж, добре таке, що я б усе їв та й їв.

— Е... я б тобі, — каже, — сказав, та боюсь, щоб ти мене не з'їв.

— Не з'їм, — каже, — тільки скажи.

Тоді цар показав йому свої ноги:

— Дивись, — каже, — звідкіля воно.

Гриф подивився. Йому жалко стало бідного царя, виплюнув його литку, звелів притулити до ніг, а сам полетів і приніс живлющої і цілющої води, помочив трохи зверху — воно так, як і було. І не знати навіть того місця, де зрослося.

От цар подякував грифові та й пішов своєю дорогою, а тут по всій землі розійшлася чутка, що нібито царя давно вже і на світі нема.

Царем обібрався його головний генерал, і то б треба йому одружитися на цій панні, що із-під землі витяг ланцюгом. Він-то дуже хоче, але вона не хоче за нього вийти — думає, що ще вернеться цей цар, що од змія визволив її, — і вередує та й вередує. Скільки вже шевців у царстві не було, ніхто їй не догодить черевиків зшити. Принесе, пані каже:

— Зрізати йому голову!

Де б хто якого шевця не запобіг у царстві — зараз його ведуть до неї і заказують черевики.

От цар приходить до одного шевця та й проситься, щоб той його прийняв до себе за помічника.

— Чоловіче добрий, — каже хазяїн, — якби ти знав, що для мене вже смерть готується, то ти б до мене не просився.

— Як? — каже.

— Да так: царівна заказала мені черевики, щоб на завтра були готові. Як сподобає, то добре заплатить, а як не сподобає — голову одрубують. Та де там мені догодити їй? Не такі вже шевці шили, як я, та й то не догодили, а то б то я догодив!

— Не журись, чоловіче добрий, — каже цар. — Якось-то воно буде, може, як-небудь догодимо.

От швець взявся за черевики та так плаче, що й сказати не можна — йому, бідному, не хочеться і вмирати самому, і діточок дрібнесеньких не хочеться покинути сирітками. А цар каже:

— Не плач, чоловіче, я колись трохи учився шити, може, як-небудь і догодимо цариці. Лягай спати.

От чоловік ліг спати, а цар вийшов надвір, подивився, що нема нікого кругом, скоріш махнув ключами навхрест.

Став палац такий, як і був під землею.

Він тоді скоріше всередину — як почав по кухрах¹ ритись, як почав, та аж поти рився, поки не знайшов черевичків в одному кухрі. Вискочив із палацу, махнув ключами — і знов палац звернувся у трубочку. Він узяв його в кишеню, черевички зав'язав у хусточку і поставив на столі.

¹ Кухри — тут: скрині.

Вранці чуть стало на світ благословляться — проснувся хазяїн, дивиться, аж приймак його спить і черевиків не видно.

— Що ж ти, — каже, — чоловіче, зі мною наробив? Я ж тепер пропащий навіки — осиротив ти моїх діточок.

— Не плач, чоловіче, я вже черевики пошив, ти тільки понеси їх та оддай.

От він як розвернув хустинку, так у хаті аж засвітило. Він тоді зрадів, сердешний, скорій одягнувся і поніс.

Приніс. Вона побачила і пізнала, що цар уже вибрався на цей світ, і каже:

— От що до ладу, так до ладу! Добрі черевики! Ну, коли ти такий майстер, так зроби мені до шлюбу ще сукню.

От цей чоловік вертається додому та знов плаче — плаче сердешний так гірко, як мала дитина.

— Оце вже, — каже, — захотілось їй мене зі світу звести. Я швець і то поганий, а вона мені загадала кравецьку роботу. Я зроду і голки в руках не держав.

Приходить додому і розказує.

— Ти, чоловіче, мене од смерті відрятував уже, а тепер уже не вирятуєш — загадала мені шить сукню, а я й голки не вмю в руках держать.

— Не журись, — каже йому наймит, якось пошиємо.

— Е... де там тобі пошиємо! Тут, певно, й матерії не можна дістать такої, щоб їй подобалась. Піду куплю.

Пішов, приніс там якої міг знайти луччої, і плаче, сердешний.

— Не плач, — каже йому цар, — якоесь воно буде. Лягай спати. Може, я пошию.

От як усі лягли спати — він знову вийшов надвір, махнув навхрест ключами — став знову палац такий, як був під землею. Він скоріше кинувся по кухрах, знайшов сукню таку, що їй більш усього до смаку приходилась, оббіг кругом палацу три рази з ключами, палац звернувся в трубочку, він взяв у кишеню і ліг спати.

Встає хазяїн вранці, уже б то й треба нести тую сукню, а тут ще й досі висить на кілочку та матерія, що вчора набрав! Плаче, сердешний.

— Чого це ти плачеш? Я уже сукню пошив, тільки однеси.

— А де ж вона?

— Та он в хустці на столі. — Той як розвернув, аж у хаті засіяло. От він зрадів, одягнувся і поніс.

— Оце, — каже панна, — сукня якраз мені до смаку прийшла. Ну, коли ти такий майстер, то зроби ж мені до завтра міст од мого палацу аж до самої церкви. Я завтра піду вінчатися.

Пішов той швець, плачучи, додому. Цар його побачив і питає:

— Чого ти, — каже, — плачеш?

— Як же мені не плакати, коли мені знов загадала будувати на завтра міст од палацу аж до самої церкви.

— Не журись, я тобі в помочі стану. Лягай краще спати.

Цар вийшов надвір, як уже всі спали, махнув ключами — зробився палац. Він туди пішов, знайшов той міст — складений був, розміряв — якраз вистачило. Тоді взяв сокирку — ходить по містку, стукає то сям, то там.

Цариця дивиться у вікно вранці ранесенько — аж міст готовий. Тоді вона одяглась, вийшла на міст, стала придивлятися до того майстра, що стукав сокиркою, пізнала на руці свій перстень, що вони помінялись, як виходили на цей світ. Зраділи обоє, поцілувались, пішли до церкви і взяли шлюб.

А того генерала, що хотів з нею шлюб узяти, цар скарав, а сам став, як і перше, царювати.

ДІВЧИНА І МРЕЦЬ

Був собі Ясьо і Кася, і вони ся дуже обоє любили. Але Яся віддали до війська, а вона ся зістала. Чекає і рік, і два, і три, і десять літ, а Яся нема. І вона сидить, плаче і плаче собі, так чекає на Яся...

Приходить старенька бабуня і каже:

— Чого ви, панунцю, плачете?

А вона їй говорить:

— Я плачу за те, бо я мала чоловіка, а його нема... Баба каже:

— Панунцю, візьміть полумисок, наплачте сліз. Візьміть муки, спечіть паляницю з тими слізьми.

А Кася проситься:

— Може, ви, старенька бабуню, може, ви мені того не порадите?

— Не бійся, зараз прийде!

Вона спекла вже того, як чує — вже Ясьо їде на своїм сивім коні під вікном.

Ясьо приїжджає, каже:

— Відчини, Касю! Вона відказує:

— Чекай, мій Ясю!

Відчинила йому, він приходить, а вона положила йому свячені книжки рахувати. Ясьо каже:

— Забирай то, Касю, звідти! Збирайся, Касю!

Збираються, з хати виходять, стоїть сивий кінь.

— Сідай, Касю!

Посідали і їдуть дорогою, Ясьо ся питає:

— Ані кури не співають, ані гуси не гигають, тільки злі люди по світі літають. Не боїшся, Касю?

— Не боюся.

І знов те саме другий раз, і третій раз те саме.

Аж приїжджають на цвинтар, і гріб розтворився. Ясьо каже:

— Йди, Касю, наперед.

— Ні, ти йди наперед!

Він взяв її за фартушок і пішов наперед. А вона взяла фартушок, відчепила і стала втікати. Втікає, аж забігла в ліс. Дивиться: світиться світло. Прибігає — там мрець лежить у тій хатині. Кася зачинилася в тій хатині, залізла на піч, взяла собі лампу і книжку, читає. Вона мала на собі пацьорки посвячені.

По якимсь часі щось прилітає:

— Уставай, мерлий, будемо живі дерти!

Став один звідти перти, а другий звідси на ту піч. А півень:

— Кукуріку!

Той з того боку смолою розіллявся, а другий з другого — і вже.

Прийшов ксьондз, дівчину висповідав, і вона умерла в тій хатині.

МУДРА БАБА

МУДРА БАБА

Ішла одного разу дорогою стара баба. Побачила на землі ташку, підняла, подивилась. А в ташці — гроші. Подумала собі баба так: «Не візьму я цих грошей, бо гроші — гріх і смерть!» І кинула ташку знову на землю. Слідом за бабою йшли два жандарми. Як помітили на дорозі ташку з грішми, здивувалися.

— Ба, чому баба гроші не взяла? — каже один.

— Бо дурна, — каже другий.

— А може, баба щось знає? — питає перший.

— Доженемо її, зазвідаємо! — відповідає другий.

Побігли за старою, догнали, питають:

— Бабко, чому ви пройшли повз ташку з грішми і не взяли її собі? Може, ви дуже багаті?

— Небагата я, небожата. Не маю й на сіль...

— Та чому ви не взяли собі бодай половину?

— Грошей мені не треба. Гроші — смерть!

Жандарми розсміялися.

— Та чи не казав я тобі, що баба не повного розуму, — сміється жандарм.

— Певно, дід бив бабу по голові мішком, — регочеться другий.

Стара жінка пішла собі шляхом, а жандарми сіли на великого каменя й почали ділитися

грішми. Коли вже поділилися, захотілося їм випити. Старший каже молодшому:

— Тут тобі сотня! Біжи до села, купи горілки і якоїсь закуски.

— Охоче! — відрапортував молодший, побіг швидко до корчми.

Сидить старший біля грошей, милується новими сотнями й думає собі так: «Яке велике щастя! Куплю собі маєток, оженюся й буду паном. Буду жити без жури...»

Тримає в руках ташку жандарм, дивиться на неї жадібними очима й думає: «Добре б покласти до кишені всі грошики. Чому я мусив ділитися з молодшим? Я ж перший помітив на дорозі бабу з ташкою!»

І додумався вбити того, що пішов.

А тим часом молодший жандарм вертався з горілкою. Він теж пошкодував грошей, що припадали старшому. І вирішив: «Всиплю я до пляшки отрути». Так і вчинив.

Як тільки він прийшов, а старший на нього з багнетом! Убив товариша. Лежить мертвий жандарм на дорозі, старший дивиться на нього. Стало йому не по собі. Взяв і випив трохи горілки. І тут сам упав мертвий.

ГРОШІ — СМЕРТЬ

Чоловік найшов у лісі гроші. Як одкопав їх, то повна скриня грошей. Став той чоловік над тими грішми і на весь ліс гукає: «Гвалт, смерть!..»

Той ліс був чималий і в ньому сиділо дванадцять чоловіка розбійників. Ото ті розбійники

почули, як той чоловік став гвалтувати, та й прийшли. Прийшли роздивились — що за чудо? Хоча були розбійники, а все здивувались. То не б'ють того чоловіка, а питають:

— Де ж та смерть, чоловіче?

— А це ж гроші в скрині, — каже той чоловік, — це ж смерть і є.

— Хто?! Це смерть?! Ну, стривай, оступись-но ти, ми ще цієї смерті не боїмось!

Та ото чоловік той оступивсь, розбійники взяли тую скриню і потяглись у гущавину з нею. Розбійники пішли, і той чоловік затих та й пішов собі своєю дорогою.

Грошей у скрині дуже багато було, розбійники коло тієї скрині стоять, — от як подуріли всі. Така сила грошей! Кожен думає: «коли б мені така сила грошей!» Ну, треба буде ті гроші ділити, та з радощів погуляти хочуть. Одні розбійники, шість чоловік, пішли в город купувати ласощі, а других шість готують обід. Так це змовились ті, що по ласощі пішли, щоб не ділити тих грошей на всіх, а тільки на цих шістьох. Купили вони ласощів та й усипали в їх отрути. «Нехай же прийдем, то оддамо тим ці ласощі, та й отруїмо цими ласощами: вони не знатимуть нічого, якраз наїдяться отрути... Гроші тоді ми самі поділимо»... Ті змовляються на тих, а вже тії, що обід готували, насипали в страву отрути, дожидають тих, — нехай прийдуть, то наїдяться. Таке одні одним лихо готують, і одні про одних нічого й не знають. Так і вийшло, що одні одних нагодували трутизною, і не постереглись, як наїлись... Так і пропали всі дванадцять. Той чо-

ловік тоді прийшов до їх та й каже до мерців: «От ви й не вірили, що в грошах смерть, тепер от усі пропали, бачте, що я правду казав».

СМЕРТЬ

Був собі чоловік багатий, і був він недобрий хазяїн; і не вибувають у його наймити. Підходить до його парубок, здоровкається і каже:

— Треба вам, хазяїне, робітника? Мені люди посовітували.

— Треба, — каже.

— Ну, так найміть мене на год.

— Можна, — каже, — що тобі за год?

— Мені грошей не треба, я лічити не вмію. А нехай, як я год прослужу, хазяйка ваша зварить мені борщу та каші у маленьких горщечках, тільки щоб не сердилася, як буде варити.

Вона сказала:

— Я сердитись не буду, коли ти так дешево наймаєшся до нас.

Він став і вибув год, служив хорошо.

— Тепер, — каже, — хазяйко, варіть борщ та кашу.

Зварила, не сердилась.

— Розстеляйте платок, ставляйте борщ і кашу разом туди, покладіть паляничку, мисочки і дві ложки.

Поклала вона все, згорнув він у платок, подякував хазяїну і хазяйці, забрав ту годовщину, що заслужив, і пішов собі. Зійшов на стовпову дорогу, іде довго-недовго, зустрічає його Смерть. Жінчина чорна уся, як вугіль.

Здрастуються. Смерть питає:

— Куди ти йдеш?

А він каже:

— Я заслужив собі обід, так іду, щоб кого зустріти і пообідати, щоб не одному.

— А я за тобою давно шукаю, — каже Смерть, — я тебе хочу умертвити.

— Ну, — каже, — сядемо, покушаємо, коли я заслужив обід, так хоч не голодний буду, а коли умертвити, так і умертвити. Сідаймо ж та покушаєм.

Розіслав платочок, паляничку ножиком розрізав, у мисочку борщику насипав, кушають, підливає він з горщика. Поїли борщ, давай кашу їсти; виїли і кашу. Встали, помолились Богу, за обід подякували. Тепер він і каже:

— Коли ваше бажання, так і умертвіть, коли вже намітили мене, так нема що.

— Ні, я, — каже, — не буду тепер тебе мертвити, бо я за тридцять літ так не кушала, як оце покушала. А іди собі і живи. Ось тобі на п'ятдесят літ одстрочки, а тоді я тебе і умертвлю, я тебе знайду.

Розпрощалися і пішли собі. Смерть собі, а він собі. Уходить він у слободу, а у нього нема ні отця, ні матері, і сам він не зна, відкіля він. Знаходить він людей і питає:

— Чи не знаєте, може, кому треба робітника, щоб мене найняли?

— Ось, — кажуть, — тут дід є, що шукає робітника.

Він і йде до діда і каже:

— Здрастуйте! Люди казали мені, що вам треба робітника, так мене наткнули, і я прийшов.

Найнявся він і служить. У того діда є дівчина, дочка підходяща, їй заміж треба йти. Служить він місяць і другий, робить добре. Полюбив його дід і баба. І питають вони у дочки:

— Чи згодна ти йти заміж за наймита?

— Як ви, — каже, — згодні, то і я згодна.

— Ну гукни його.

Вона гукнула.

— Чи згоден ти узять мою дочку за себе?

— Як ви згодні та вона згодна, то і я згоден.

— Ну йди попа договорювати.

Пішли попа договорили, обвінчався, свадьбу одгуляли і живуть год і другий добре. Стало хазяйство у них краще, ніж було, пішли вони вгору. Пожили вони год і два, старі позанедужали і померли в один день. Поховали їх в одну яму. Остався він і живе з жоною, і діти у них є. Багатіють вони, синів поженили, дочок повіддавали заміж. Підходить п'ятдесят літ, підходить Смерть.

— Оце я прийшла тебе умертвити, оце уже вишло п'ятдесят літ, що я тобі одстрочки давала.

— Смерте, моя мати, мені добре жити, у мене усе є, куди не повернусь, усе є, і мене почитають і поважають.

— А може б, умертвити?

— Ні, проминіть, я ще хочу жити.

— Ну, — каже, — живи, коли не хочеш умирати.

Розпрощалась і пішла собі.

Як узяв жить, і сини його вже померли, і внуки поженились, а він став уже негодящий нікуди, і ніхто його не вважає ні за віщо, він, як голівешка, качається, ніхто його не доглядає, усі від нього одцурались і Смерть від його відцуралася.

БІДНИЙ ЧОЛОВІК І СМЕРТЬ

Казка починається з бідного чоловіка. Той чоловік мав дуже багато дітей. Мав одинадцять хлопців, а дванадцятий уродився. Вже у своїм селі соромився хрестити, бо не мав що покласти на стіл кумові. Каже жоні:

— Візьму я дитину та й понесу на друге село. Там найду чоловіка, котрий подержить дитину, й не треба гостини.

Іде він і зустрічає жінку. У жінки лице завинуте. Він поклонився, а жінка відклонилася. Почав чоловік казати:

— Жінко, ви б не подержали мою дитину, не були б за маточку?

— Та чому й ні?

І похрестили дитину, й маточка несе дитину додому. Приходять додому, а кумі нічого дати їсти.

— Ой, кумо, не знаю, чим вас погостити.

— Ану ж, іди до сіней. Там і калачі, й відро вина.

Пішов чоловік до сіней, а там повно калачів. Такі білі, аж очі вбирають. А у відрі вино.

Заніс те все чоловік до хижі й гостяться. Як погостилися, каже кума:

— Чи знаєш, куме, хто я?

— Не знаю. Хто?

— Я — Смерть. Та я тебе покладу на середнього чоловіка. Оголоси, що ти добрий лікар. Набери у скляночки води, цвіту. І коли прийдеш до хворого чоловіка, будеш бачити мене: якщо буду стояти коло голови, кажи, що вже спізналися лікувати, а якщо буду стояти кінець ніг, кажи, що ти його вилікуєш.

І чоловік прославився як добрий лікар. Запомігся, купив корови, воли, справив хлів, словом, став середнім газдою.

А тут прийшло, що він постарів, і вмирати б. Дітей поженив, повіддавав. Як розболівся, зробив собі на постелі колесо: коли приходить Смерть, він собою махне — і там, де голова була, стануть ноги, а там, де ноги — голова.

— Ей, куме! — каже Смерть. — Круть не круть, а вмирати мушиш.

І Смерть засміялася:

— Та що, куме, ще хотів би жити?

— Хотів.

Мав він вісімдесят п'ять років. І Смерть дозволила йому дотягти до дев'яноста.

А за п'ять років з'явилася і стала коло голови. А він на колесі перекрутився.

— Ей, куме, круть не круть, мушиш умирати. Тоді він витяг з люльки цибух.

— Ну, кумо, коли ти така мудра, то зайди у цибух.

Смерть зайшла. А чоловік заткав з обох кінців цибух стеблом і поклав на піч, на цівку.

І став жити. Живе десять років. У селі хвороби не було і народу намножилося. А через десять років чоловік почав просити на себе смерть. Якось він здогадався, що свою куму заткав у цибух і поклав на піч. Зняв цибух, розіткав — а Смерть вихопилася й закричала:

— Куме, бодай би ти жив доти, доки з тебе лиш кістки зостануться.

І втекла. І кожну ніч багато людей вмирало. А дід ходив доти, доки з нього лиш кістки зосталися й доки не розпався.

КАЗКА ПРО КОЩЕЯ БЕЗСМЕРТНОГО, ЯК ЙОГО УБИЛИ ІВАН-ЦАРЕВИЧ І БУЛАТ-МОЛОДЕЦЬ

У одного царя був син по імені Іван-царевич. Ріс він не по днях, а по часах. На сьомий год він уже був настоящий богатир. Попросив у батька й матері благословення, попрощався, сів на доброго богатирського коня і поїхав. Їхав-їхав, заїхав ув одно царство, віддав свого коня на пригляд, а сам пішки пішов по городу погулять.

Іде і дивиться — що за чудо? Коло дерева прив'язаний чоловік, і кожний, хто проходить повз нього, бере лозину і б'є його. Іван-царевич підходить і питається:

— Що це за чоловік, чого він тут прив'язаний і за що ви його б'єте?

А люди відповідають:

— Це в нас такий закон: хто заборгував у казну і в строк не виплатив, то його так наказують.

Іван-царевич питає:

— А скільки заборгував?

— Десять тисяч рублів.

Івану-царевичу стало жалко того чоловіка, і він сказав:

— Одв'яжіть його, я заплачу за нього.

А люди його предупреждають:

— От ми забули тобі сказати: хто за нього заплатить гроші, у того Кощей Безсмертний жінку вкраде.

Іван-царевич подумав, подумав: «У мене жінки нема, що він у мене вкраде», витяг, заплатив гроші і пішов далі.

А той чоловік, як тільки його одв'язали, почав бігти і кричати:

— Стий, Іван-царевич, стій, Іван-царевич! За те, що ти мене викупив, я повинен тобі одплатити.

— Чим же ти мені одплатиш?

А він відповідає:

— Я знаю, куди ти їдеш, ти без мене задуманого не зробиш. Ти їдеш шукать наречену, без мене ти її не знайдеш, а я поможу тобі. Дав ти за мене десять тисяч, то купи мені ще й коня, поїдем удвох.

Іван-царевич питає:

— А як же тебе звать?

— Булат-молодець.

Купив Іван-царевич Булатові коня, сіли вони і поїхали.

А Булат-молодець знав, що в одного царя єсть дочка красавиця і замкнена вона у високій башті на сім замків і на землю зовсім не сходе.

А Булат-молодець, як-то раніше була розрив-трава (чудодійна), мав ту траву і пішов до царівни попереду, переговорив із царівною, чи бажає вона піти за Івана-царевича, а потім вернувся, узяв траву, усі замки одімкнув, царівну украв, сіли на коні і почали тікати. Тікали, поки стала ніч.

На ніч стали оддыхати. Булат-молодець і говорить:

— Я ляжу оддыхну до півночі, а з півночі ти ляжеш оддыхати, а я стерегтиму.

Ще північ не прийшла, як Іван-царевич розбудив Булата-молодця і плаче. Булат-молодець схвативсь:

— Що таке?

— Нема нареченої. Я задрімав, а Кощей Безсмертний прийшов і її вкрав.

— Я говорив, стережи зорко. Це нічия робота, як Кощей Безсмертного. Вернімось назад шукати його.

Сіли на коні Іван-царевич і Булат-молодець і поїхали обратно, їхали-їхали, дивляться — па-сється сила-силенна худоби. Питається Іван-царевич Булата-молодця:

— Чия це худоба?

Булат-молодець відповідає:

— Це худоба Кощея Безсмертного.

А Булат-молодець усе знав: у тому табуні була одна коза, котру царівна доїла і її молоком умивалась.

Взяли Іван-царевич і Булат-молодець убили Кошеєвих пастухів, оділись у їхню одягу і погнали худобу до Кощея Безсмертного. Тільки пригнали, вискочила царівнина служанка, здоїла козу і понесла молоко царівні умиваться. Коли служанка доїла козу, Булат-молодець узяв і укинув у дійницю перстень, який подарувала Івану-царевичу царівна.

Приносить та служанка молоко і говорить царівні:

— Щось наші пастухи вже сьогодні веселі, стали зо мною шуткувать і вкинули в молоко перстень.

Царівна наче догадалась і закричала:

— Дай сюди молоко, я сама проціджу!

Процідила, як глянула, а то перстень той, що вона подарила Івану-царевичу.

— Біжи,— сказала вона служниці,— і поклич їх сюди!

«Пастухи» прийшли, царівна їх узнала і стала питать:

— Як ви сюди забрели?

— Тебе шукали, як бачиш, і під землею знайдем. А де ж твій Кощей?

— Десь полетів по світу.

Вони її просять:

— Як він прилетить, випитай у його гарненько, де його смерть.

Царівна відповідає:

— Добре. Пристану до нього гарненько, все випитаю.

Як прилетів Кощей Безсмертний, царівна стала його випитувати.

— Який ти сильний, нікого не боїшся, де ж твоя смерть?

А Кощей відповідає:

— Ніхто ще в світі мою смерть не находив і не знайде, ніхто мене не вб'є. А смерть моя на морі на окіяні, на острові на Діянї. На тїм острові є дуб, а під тїм дубом сундук, а в тїм сундуку заєць, у зайці качка, а в качці яйце, у тому яйці моя смерть.

На другий день приїхав Іван-царевич і Булат-молодець, а царівна їм розказала їм, де Кощеєва смерть. Сїли вони на добрих коней і поїхали шукать Кощеєву смерть. Їхали вони, їхали, кончили всі продукти, стали голодувати. Дивляться — біжить собака. Булат-молодець і каже:

— Уб'ю я цю собаку та з'їмо її.

А собака одвіча чоловічим голосом:

— Не убивай мене, добрий молодець, я вам у пригоді стану.

Ідуть дальше, на дереві сидить орлиця. Булат-молодець каже:

— Уб'ю я цю орлицю, з'їмо її.

Орлиця відповідає:

— Не вбивай мене, добрий молодець, я тобі в пригоді стану.

Дійшли до самого берега, на березі лізе рак. Булат-молодець говорить:

— Давай хоч цього рака з'їмо.

Рак одвічає:

— Не їжте мене, добрі молодці, з мене толку мало, а лучче я вам велику службу сослужу.

Покинули вони й рака. Дивляться — пливуть рибалки. Булат-молодець почав гукати:

— Перевезіть нас на острів!

Рибалки не одказалися, взяли їх обох і перевезли. Ідуть Іван-царевич і Булат-молодець по острову і бачать недалеко росте сильний дуб. Булат-молодець схватив і одним махом вирвав дуб із коренем. Глянув, а внизу сундук. Булат-молодець дістав сундук, зірвав кришку, а з сундука вискочив заєць і побіг. Іван-царевич як крикне:

— От коби це була собака, вона б зловила зайця.

Не вспів крикнуть, коли та сама собака, що вони її не вбили, вже спіймала і несе в зубах зайця.

Булат-молодець схватив, розірвав зайця надвоє, а із зайця вилетіла качка і полетіла під небеса.

Іван-царевич каже:

— От якби оце була та орлиця...

Дивляться — а орлиця вже несе качку.

Булат-молодець схопив качку, розірвав надвоє, а з качки вилетіло яйце і покотилося в море.

Іван-царевич говорить:

— От щоб був той рак, ми б дістали яйце з моря.

Глянули,— а той рак уже котить яйце.

Схватив Булат-молодець яйце, поклав у карман, і стали вони знов рибалок гукать, щоб перевезли їх до берега. Ті перевезли.

Сіли вони на коней і поскакали до Кощеєвої хати. Приходять, а Кощей якраз дома походжає і хвалиться своєю силою синові.

А ці підкралися, та:

— Ах ти хвастун, ти думав, що твою смерть ніхто не знайде?!

Та тільки цок тим яйцем Кощеєві по лобі, а він перекинувся і здох.

Забрали вони царівну і давай тікати. Їхали вони, їхали, поки застала їх ніч. Булат-молодець говорить царевичу:

— Лягайте ви відхатать, а я стерегтиму.

Пройшло врем'я так як до півночі, прилітають три голубки. Вдарилися об землю, поробились красавицями (а то були Кощеєві сестри) і почали говорить:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали невісточку царівну, не буде і вам добра: як приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царівні своїм добрим конем, котрим він усе врем'я їздив, кінь вирветься і вб'є Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той по коліна кам'яним зробиться.

Сказали, перевернулись знов голубками і полетіли.

Іван-царевич і Булат-молодець рано встали і двинули в дальню дорогу. Їхали-їхали, поки не застала їх темна ніч. На другу ніч Булат-молодець каже:

— Лягайте відхатать, я знову стерегти буду.

І знов, як опівночі, прилітають ті самі три голубки. Вдарились об землю, поробились красавицями і говорять:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не

буде і вам добра. Приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царівні своєю коровою, з котрої змалечку молоко їв, корова вирветься і заколе Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той по пояс кам'яним стане.

Сказали, перекинулись голубками і полетіли.

На третій ранок Іван-царевич і Булат-молодець знов їдуть далше. Настигла їх і третя ніч.

Булат-молодець каже:

— Лягайте відхихать, а я стерегтиму.

Знов так, як опівночі, прилітають ті самі три голубки. Ударились об землю, зробились красавицями і говорять:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царівні своєю собачкою, з якоюю все врем'я змалечку гуляв, собака збіситься і порве Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той весь кам'яним стане.

На четвертий день вони вже дома. Спершу Іван-царевич хоче похвалитися царівні своїм конем:

— Давай я покажу тобі свого коня, на котрому я змалечку їздив.

Вивели коня, кінь як скоче, аркан порвав і прямо на Івана-царевича. А Булат-молодець як побачив, вихватив саблю і зарубав коня. Спас Івана-царевича від вірної смерті — кінь би задавив його.

Іван-царевич нічого не зна, що той спас, і дуже розсердився на Булата-молодця.

На другий день Іван-царевич хоче царівні похвалитися своєю коровою, котра змалечку дава-

ла йому молочко. Корова порвала аркан, зарев-
ла і наставила роги прямо на Івана-царевича.

Булат-молодець вихватив саблю, зарубав і ко-
рову.

Ще більше розсердився Іван-царевич, насилу
його царівна вгамувала.

На третій день хоче Іван-царевич похвалити-
ся царівні своєю собакою.

Вивели собаку, а вона вирвалась і роззявила
рот прямо на Івана-царевича.

Булат-молодець вихватив саблю і перерубав
надвоє собаку.

Іван-царевич розлютувався, вирвався від своєї
царівни і закричав:

— Приказую казнити Булата-молодця!

А Булат-молодець і говорить:

— Чим ти маєш мене казнить, краще я сам
помру, стій — розкажу тобі всю правду. Як ви
перву ніч спочивали, а я стеріг вас, налетіли го-
лубками Кощеєві сестри і сказали: «За те, що ви
убили нашого брата і забрали нашу невісточку,
не буде вам добра: як тільки схоче Іван-царевич
дома похвалитися царівні своїм конем, кінь оді-
рветься і уб'є його...»

Тільки то промовив Булат-молодець і зразу
зробивсь по коліна кам'яним. А сам далі про-
довжує розказ:

— На другу ніч, як ви спочивали, а я стеріг
вас, ті Кощеєві сестри знов прилетіли і сказали:
«Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви
нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде
і вам добра: як тільки схоче Іван-царевич дома
царівні похвалитися своєю коровою, з котрої
змалечку молочко їв, корова одірветься і заколе

його...» — Тільки то промовив і враз став по пояс кам'яним.

Побачила те царівна і почала гірко плакати, а Іван-царевич закричав:

— Буде, буде, я тобі все прощаю!

А Булат-молодець говорє:

— Що мені за польза жить тепер по пояс кам'яним, лучче я все розкажу.

І продовжує:

— На третю ніч, коли ви спочивали, а я стеріг вас, знову прилетіли ті Кощеєві сестри і сказали: «Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде й вам добра: як схоче дома Іван-царевич похвалитися царівні своєю собакою, собака збіситься і порве його...» — Тільки то промовив і враз зробився весь кам'яний, закам'янів весь, нема Булата-молодця.

Тужили-тужили, плакали-плакали Іван-царевич з царівною за Булатом-молодцем, ну, що робить? Нема вже його.

Живуть год, живуть другий. Родилось у їх двоє дітей. Одного разу приходить Іван-царевич до закам'янілого Булата-молодця і починає плакати. А камінь одвічає:

— Що ти коло мене заводиш? Мені й так тяжко, а ти ще коло мене плачеш. Якщо тобі мене жалко (скажи тільки по правді), якщо хочеш, щоб я ожив, я тобі скажу лікарство.

Іван-царевич говорє:

— Скажи, усе зроблю!

Камінь говорє:

— Іди заріж своїх дітей і кров'ю мене помаж, я враз оживу.

Іван-царевич пішов, щоб царівна не знала, порізав дітей, помазав кров'ю камінь і, як тільки помазав, з того каменя ожив Булат-молодець і вийшов такий, як і раніше був.

Покликав Іван-царевич царівну і стали радуватись. А Іван-царевич і радується і печалиться — нема ж дітей — порізав. Що ж буде, як царівна визнає?

А Булат-молодець вгадав, що дума Іван-царевич, та й каже:

— Не печалься, Іван-царевич, підем і побачите ваших діток.

Іван-царевич завмер од страху, дума: «Що ж буде — діти ж неживі?»

Царівна побігла попереду, а Іван-царевич з Булатом-молодцем ззаду ідуть.

Тільки одчинили двері, а діти качаються в люльках живі-здорові, як нічого їм і не було.

Так царівна і не знала, яким лікарством Іван-царевич оживив Булата-молодця.

Всі раділи, веселились, гуляли, мед-вино кружляли. І я там сидів, горілку пив, по вусах текла, а в роті не була.

СМЕРТЬ, ДЯК І ВОЯК

Приятелювали собі піп і дяк. У попа був добрий заробіток. Коли люди вмирили, йому платили. Коли народжувалися — знову платили. Та мусив піп перейти з міста до невеличкого села, й там не було аж такого заробітку. І що він собі придумав? Зробити якось смерть, душили лю-

дей, а потім і заробіток буде. Покликав він дяка до себе та й каже йому:

— Підеш до тої і тої хати, там є стара баба, і скажеш їй, що вночі о дванадцятій годині прийде смерть і задушить її.

Пішов дяк, сказав бабі:

— Бабо, о дванадцятій годині вночі прийде за вами смерть. Добре підготуйтеся.

Баба зажурилася, бо вже вночі вмере, але смерть є смерть. Від неї ніхто не відкрутиться. Вмерла баба. Піп із дяком похоронили її і вже мали заробіток. Відтоді вони постійно ходили і повідомляли, де прийде смерть, хто в тому селі вже мав умирати.

Раз дяк прийшов до однієї баби. Вона була дуже бідна. А мала одну дочку. Дяк прийшов та й каже:

— Бабо, ваша дівка цієї ночі має вмерти.

А баба сіла та й плаче. Але допомоги нема. Смерть прийде і задушить її доньку. Баба сидить на печі та й плаче, а донька вже вмивається, готується вмирати.

А тим селом ішов один вояк-гусар. Він мав при собі шаблю. Іде селом, вже пізній вечір, ніде не світиться, лише в одній хаті. Зайшов туди, бо думав, що його там приймуть на ніч, щоб переночував, бо вже був утомлений, а вранці піде далі. Увіходить та й каже:

— Добрий вечір.

— Добрий вечір, — відповіла дівчина.

Дивиться вояк: баба сидить на печі і плаче, а дівчина, гарна і молода, одягається в нове плаття, до чогось готується. І він питає:

— Бабко, чому плачете?

— Чому я плачу? Маю тільки одну доньку, та й та буде вмирати.

— Коли буде вмирати?

— Сьогодні вночі.

— Звідки ви знаєте, що буде вмирати? Щось її болить?

— Нічого її не болить.

— Ну то як?

— А так. Прийшов дяк і сказав, що о дванадцятій годині прийде за нею смерть.

— Як то так, бабко, може бути? Ваша донька така молода, нічого її не болить, а мусить вмерти?

— Та хіба я знаю, як? То дяк знає як. Люди так умирають.

— Як умирають?

— Та так: прийде дяк, кого повідомить, той справді вмере.

Тому воякові все це якось не йшло в голову.

— Знаєте що, бабко, прийміть мене на ніч.

— Я би вас радо прийняла, але знаєте, як то. Ви тут спати не будете аж до ранку, а вам треба відпочити.

— Ні, бабко, якщо б ви мене радо прийняли, то зістануся у вас. Я хочу бути при тому вмиранні, хочу бачити ту смерть, яка то вона. Ви тільки мене прийміть.

А баба каже:

— Якщо вже так хочете, то переночуйте. Якщо хочете ту смерть видіти, то зістаньтєся.

— А коли прийде та смерть?

— О дванадцятій годині вночі.

Вояк собі сів, а дівка готується. Постелила собі кінець стола, бо труни ще не мала. Положила дошки, постелила соломи і чекає. Дивиться: вже

наближається північ. Лягла собі на дошки і лежить. Смерть прийде, задушить її — і готово.

А вояк сховався під постіль і також чекає. І смерть уже йде. Постукала і увійшла, висока, аж до стелі, вся в білому. Увійшла до хати і попрямувала до дівчини. А вояк як замахнувся шаблею, то відтяв смерті вухо. Смерть схопилася за поранене місце, скрутилася і геть тікати. Як смерть втекла, вояк вийшов, дивиться: вухо відтяв. Так його відтяв, що воно відпало на землю і зосталось у хаті. Дивиться, розглядає, а то зовсім людське вухо. Обгорнув те вухо папером, сховав до кишені й каже:

— Ну, дівчино, вставай, ти вже не вмреш.

Але дівчина не встає — вона-бо мусить умерти.

— Вставай, дівчино, ти вже не вмреш. Властиво, вмреш, але не будеш знати коли. Вже більше ніхто не буде вмирати так, щоб знав, коли вмре. Вставай! Смерть уже не прийде за тобою.

Підняв дівчину насилу, бо вона все ще вірила, що мусить умерти.

— Вставай і лізь собі на постіль. Лягай і спокійно спи.

І дівчина послухала, пішла, лягла біля стіни, а він з краю. Але дівчина все ще боялася. Якось вони переночували, вранці повставали, і вояк питає:

— Та як то, бабко, як з тою смертю?

А бабка знову розповідає:

— Та так, що дяк ходить і повідомляє, де вночі прийде смерть і хто має умерти.

«Гм, та то буде так: напевно, тільки піп буде тією смертю», — думає вояк.

— Бабко, ідіть ви до вашого попа і скажіть, що у вас є один вояк, ішов додому у відпустку,

зупинився переночувати і дуже захворів. Так захворів, що вмирає і хоче висповідатися. Скажіть попові, щоб мене прийшов висповідати.

Зібралася баба і пішла. Прийшла, але там тільки попада, і баба питає:

— А де пан?

— Пан хворий.

— А що йому є?

— Хворий. А що би ви, бабко, хотіли?

— Так і так: ішов один вояк у відпустку, зупинився у нас переночувати і дуже захворів. Він послав мене покликати пана, бо хотів би висповідатися: думає, що вмре.

— Так ідіть, бабко, додому і скажіть воякові, що пан хворий і не може прийти.

Вернулася бабка і каже:

— Він хворий і не прийде вас сповідати.

— Ага, — каже вояк, — розумію. Ідіть, бабко, ще раз і скажіть йому, що мусить прийти, бо вояк вмирає.

Пішла баба ще раз і знову говорить попада:

— Я прийшла ще раз кликати пана, бо вояк вмирає і хоче, щоб пан його висповідав.

— Бабко, ідіть додому, пан не піде, хоч вояк і вмре. Пан не піде, бо сам такий хворий, що вмирає.

Прийшла баба додому і каже, як там:

— Піп не прийде, бо сам такий хворий, що вмирає. Та не може прийти.

— Так мушу я йти до попа, раз він не може сюди прийти, — каже вояк.

Зібрався та й іде. Прийшов туди та й каже:

— Добрий день.

— Добрий день, — відповіла попада. — А що хочете, воячку?

— Я би хотів висповідатися, бо я дуже хворий, — каже вояк.

— Пан не може нікого сповідати, бо сам дуже хворий.

— А що йому є?

— Хворий, щось його болить, я не знаю.

— А де пан? — питає вояк.

— Там, лежить у постелі.

— То я хочу підійти до пана.

— Вам не можна туди йти.

Попада вояка не пускає, але він насилу хоче йти і пішов. Увійшов, дивиться — у попа ціла голова обкручена, обв'язана. Він увійшов і питає:

— А що вам є, пане?

— Та я хворий.

— Але що вам є?

— Голова в мене болить.

— Ану покажіть, де вас болить?

— Та що ви мені допоможете? Ви мені й так не допоможете.

— Ей, як би ні. Може, я б і допоміг. Я у війську служив фельдшером. До мене всякі люди приходять. Даю їм ліки — і пілюлі, й мазь, і все, що треба. Я розуміюся на тому. Покажіть тільки, що вам є.

Але піп не хоче. Бачить вояк, що піп не вкаже по-доброму, взяв і зірвав бинт насилу.

— Ей, паночку, — каже, — так вам вуха бракує! То вас тільки те й болить?

— То мене дуже болить.

— От бачите, а я вухо маю. Може б, вам те вухо було добре. Дивіться, — вояк вибрав з кишені вухо і приклав до рани, — добре вухо. Паночку, таж то ваше вухо! Так це ви зробилися смертю і душили людей?!

Пішов вояк, заголосив попа жандармам. Жандарми прийшли, взяли попа і віддали на кару.

А вояк пішов додому, і люди відтоді не знають, коли будуть вмирати.

КОЗАКИ І СМЕРТЬ

Ішло два козаки степом, надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурці пограває, а другий слухає. Коли се один і каже:

— Ой, братику, біда! Смерть іде!

А воно, бачите, в степу так здалека видно.

— Ну, то що? — каже той.

— Та вона ж нас постинає! Тікаймо!

— Е, ні, брате, не подоба козакам утікати! Та й спека он яка чортяча, не дуже-то й підбіжиш! Будем уже сидіть. Раз мати на світ родила, раз і помирати!

— Коли так, то й так!

Сидять. Надійшла Смерть і каже:

— Оце й добре, що я вас, волоцюг, спіткала. Годі вам гуляти та розкошувати, у шовкових жупанах ходити та мед-вино пити. Ось я вас зі світу зжену, косою голови постинаю!

— Стинай, — каже один козак, — на те твоя сила й воля! Тільки дай мені, милостива пані, перед смертю люльку покурити!

— Ну, — каже Смерть, — коли ти мене милостивою панею назвав, то вже кури собі!

Вийняв козак люльку та як закурив! А тютюн добрячий, міцний, — як пішов од його дух та дим, то Смерть аж набік одійшла.

— Оце, — каже, — який поганий дух! Як се ти таку погань куриш?

— Та що ж, — каже козак, — так мені суджено!

Як розійшовся дим та дух, Смерть знов приступила.

— Ну, — каже, — покурив, тепер я вас обох постинаю!

— Стривай, милостива пані, дай і мені пільгу! — каже другий козак. — Дозволь мені перед смертю табаки понюхати!

— Нюхай, — каже, — та знай мою добрість.

Вийняв той козак ріжка, бере понюшку, а сам думає, як би йому призвести Смерть, щоб вона понюхала!.. Нюхнув на один бік, нюхнув на другий, крeкнув, бо табака була добре заправлена: там до неї було й чемериці, й тургуну, й перцю додано для моці, щоб у носі крутило.

— А що ж воно, добре? — питає Смерть.

— Та як кому! — каже козак.

— Ану, дай спробувати! — просить Смерть.

— На, милостива пані!

Як нюхнула Смерть, як закрутить їй у носі, як чхне вона — аж косу впустила!

— Цур же йому, — каже, — яке погане! Ще поганіше, ніж той дим! І як се ти таке паскудство вживаєш?!

— Отак, як бачиш! — каже козак. — Приймаю муку цілий вік, бо так уже мені пороблено чи наслано, — Бог його зна! Мушу терпіти...

— А! — каже Смерть. — Коли так, не буду ж я вас косою стинати! То не штука — вмерти, а от ти чхай іще п'ятдесят літ!

От таким чином і визволилися козаки від наглої смерті.

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ

Оженився молодюк, почав газдувати. Побудував собі хатину, посадив садок. Народилося в сім'ї двоє діточок — дівчинка і хлопчик. Жилося людям добре.

Та одного разу хлопчик захворів. Сидить коло нього батько, і мати, і сестричка. Хлопчик перевертається з боку на бік від болю, а вони зарадити не в силі.

Батько вже не може дивитися на муки своєї дитини. Вийшов надвір, ходить по садку. І бачить, хтось до нього наближається.

— Хто ти? — питає чоловік.

— Не впізнаєш? Я — Смерть. Маю забрати твого сина!

Чоловік почав просити:

— Ой, не бери сина! Візьми радше мене! За моїми плечима, небого, вже немала дорога, а йому ще треба йти. Перед ним — усе життя.

Простягнула Смерть кістляві руки і каже:

— Ну, ходи!

Та чоловік одразу почув, як б'ється його серце, як кров тече у тілі. І подумав, що він, правду кажучи, ще в таких літах, коли жити хочеться. Оглянувся довкола — на хату, на сад. За садом видно гори... А Смерть держить простягнуті руки, хоче його взяти! Пошкодував чоловік віддати життя за малого сина. Почув, як кінь заіржав у стайні, як пес загавкав на прив'язі. І так йому зробилося тяжко! А Смерть уже й квапить:

— Ну, чого стоїш?

— Я ще не готовий, — відповів чоловік і зник у своїй хаті. Але тепер уже не смів поглянути

синові у вічі. Сів до столу, тяжко схилив голову й мовчить.

Вийшла надвір сестричка. Побачила, що хтось у саду стоїть і чекає. Коли дівчинка підійшла, Смерть до неї каже:

— Не бійся мене. Я маю забрати твого братика.

Дівчинка теж почала просити:

— Не забирай братика, забери мене! Я його люблю більше, як саму себе.

— Раз так, ходи зі мною!— і Смерть простягнула свої довгі руки.

Та дівчині привиділося, що зорі на небі ніколи ще так ясно не світили. Почула, як за садом шумить потічок... І подумала собі: «Мое життя тільки починається. А воно таке красне! Брат менший — знає мало. Йому не так шкода померати...»

Дівчина без слова утекла до хати.

А над ранок надвір вийшла мати. Не бачила довкола нічого, бо очі заливалися сльозами. Та до неї озвалася Смерть:

— Я прийшла забрати твого сина.

Мати попросила:

— Забери мене. Тільки попрощаюся із сином — і прийду.

— Я тебе чекаю! — промовила Смерть.

Мати вернулася до хати і мовчки довго-довго дивилася на сина. Та подумала, що хлопчик залишиться живим, і так легко стало їй на серці...

Вийшла надвір, дивиться: де Смерть? А довкола нікого не видно. Тільки на дорозі хтось дигає геть.

— Чекай! — гукнула мати.

Та її не чули.

Мати знову забігла до хати. Бачить — син усміхнений, здоровий.

І казці кінець.

ІВАН ТОРБИНА

Жив колись на світі веселий парубок. Завжди ходив з порожньою торбиною. Люди його й назвали Іваном Торбиною.

Йде він дорогою і бачить, над шанцем сидять два жебраки. Шкода стало Іванові старців. Дав їм свої два леї і хоче йти далі. А один із жебраків каже:

— Дав ти нам, бідним, все, що мав. Попроси тепер чогось у нас.

Іван подумав і відповів:

— Поблагословіть мені цю торбу, аби я міг загнати в неї усе, що захочу, і аби нічого не вилізло з неї без мого слова.

Діди щось пошептали над торбиною і зeszли, ніби їх ніколи й не було. Іван протер очі — дуже здивувався, що дідів не видно. І почвалав далі. Як стемніло, зайшов у село і попросився переночувати в одного багача. А той каже:

— До моєї хати щоночі приходять чорти на гуляння. Якщо ти їх виженеш, дам тобі торбу грошей.

— Як треба, то вижену, — відповів Іван.

Зайшов до хати й ліг на ліжко.

Опівночі чорти позлазилися і такий гармидер учинили, аж хата затряслася. Іван прокинувся й гукнув:

— Сидіть, рогаті, тихо, бо я спати хочу.

А дідьки це й за вухом не мали. Гейкали, свистали, витропували, як п'яні. Іван дуже розсердився. Він підвівся й крикнув:

— Ану, мерщій до торби!

Чорти один за одним, як котята, полізли до торби. Він узяв її, вийшов на подвір'я і сказав багачеві:

— Давай сюди ціпа.

Молотив по торбі та приповідав:

— Натє, аби-сьте знали, як то добрим людям сон перебивати. Коли ще раз приплентаєтеся, буде вам тут амінь.

— Скільки житимем, Іване, свого носа сюди не покажемо.

Висипав він чортів із торбини, і за ними тільки загуло.

Іван каже багачеві:

— Давай сюди гроші, бо треба йти у світ...

— Ніц не дам, бо то все дуже легко було зроблено! — надувся багач.

— А тобі гроші тяжко дістаються? Ану, багачику, залазь і ти до торби!

Багач мусив залазити, а Іван узяв у руки ціпа:

— Ну, тепер посипляться із тебе грошенята!

— Все дам, тільки випусти мене.

Іван випустив газду. Наповнив торбу грішми і помандрував далі. Якого бідного здибав у дорозі — давав жменю лей. Коли все пороздавав, то і сам став бідним, як турецький святий. А куди йти святому? До неба. І легінь пішов. Стукає в браму раю.

— Хто там є? — спитав святий Петро.

— Це я — Іван Торбина. У вас є музики?

— Нема.

— А дівчата?

— Нема.

— А гуляєте?

— Ні.

— То якого дідька ви живете?

Святий Петро висунув крізь віконце голову і пробурчав:

— Іди геть, волоцюго!

Іван стукає до другої брами.

— Чого гримаєш? — спитав святий Миколай.

— У вас музики є?

— Я тобі дам таких музиків, що нараз оглухнеш! — погрозив старий.

— А дівчата у вас файні?

— Май ти, дрантюху, що говориш!

— Горілка у вас моцна?

— Рай — це не якась садагурська корчма.

— Пусте все те, що Абрамко пише, — відповів Іван і постукав у третю браму. Йому ніхто не відповів, бо за брамою стояв страшний гармидер.

— Гей, чуєте? У вас є музики?

Хтось відповів:

— Аякже! Все в нас є!

Брама створилася, Іван увійшов і аж за голову схопився: там чорти і всілякі грішники так верещали і скакали, що тяжко було дивитися. І Торбина крикнув:

— Тут має бути порядок, як у війську цісаря! Ану, чорти!..

Чорти зібралися всі до купи й витрутили Івана за браму. Сказали йому у шпаринку:

— Іди зицируй свого цісаря, не нас. Ми не дурні.

— Немає, мой, правди для бідного! — каже собі легінь. — Піду я до Бога, може, хоч він порядний чоловік.

Став перед Господом і просить:

— Дай мені, Боже, таку службу, аби десь порядки робити...

Господь відповів:

— Замітати в раю є кому. Ти ліпше йди на землю, знайди Смерть і скажи їй, аби одного тижня гризла старих людей, другого — молодших, а третього — цілком молодих.

«Ади, людей гризти! — розсердився Торбина. — Старі люди ще на світ досить не надивилися, молодші ще не натанцювалися, а цілком молоді — й не нажилися!»

Знайшов Іван Костомаху й каже:

— Господь хоче, аби-сь ішла в хашу й чотири роки гризла старі дуби, чотири роки — молодші, а чотири роки — цілком молоді...

Смерть пішла в ліси. Дванадцять років люди не вмирили. Їх стало так багато, що на землі не було де ногою стати. Господь розлютився, що аж іскри з нього скакали. Покликав Смерть і кричить:

— Ти ніц-нічого не варта! Людей наплодилося, як трави і листя, а ти ходиш і гризеш дерева.

— Та мені казав Іван...

— Іван? Знайди того гуцульського розбишаку і чвахни косою!

Пішла Смерть на землю і шукає хлопця. А той сам до неї вийшов:

— Добридень, кумо! Добре, що ти прийшла. Понеси мене до раю.

— Понесу, бо сам Господь казав, аби тебе чвахнути косою. Роби деревище.

Іван Торбина взяв сокиру й майструє труну. Вона в нього вийшла велика і моцна.

— Вже готова! — крикнув.

Смерть подивилася і каже:

— Лягай у неї горілиць.

— Я не знаю, як треба лягати, бо ще ніколи не вмирав. Покажи мені.

Смерть лягла, склала руки на грудях і промовила:

— Отак.

Іван трахнув віко труни. Замкнув труну на три колодки і закинув її в Черемош.

— Як не хотіла понести мене живого до раю, не понесеш і мертвого.

Іван ходить горами, гуляє і співає. Одного разу глип — а Смерть стоїть перед ним і зубиська шкірить. Почала казати:

— Співай та гуляй, доки світу й сонця, я тебе не зачеплю. Аби-сь знав!

І не зачіпає. Іван Торбина й досі ходить горами і нічим не журиться. Такий, як був, веселий!

СОЛДАТ І СМЕРТЬ

Прослужив солдат у царя тридцять три роки, і вийшла йому одставка. Дав йому цар три копійки, він і пішов собі. Йшов, йшов, аж пере-стрівають його три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку!

— Натє.

Вийняв копійку і оддав. Трохи згодом пере-стрівають його ще три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку!

— Натє.

Оддав і другу копійку. Під вечір вже ще три старці просять.

— Сотвори, служивий, милостинку!

— Натє.

Оддав і третю копійку. Іде та й думає, що це воно буде, що роздав останні три копійки. Аж ось ще йдуть три старці.

— Створи, служивий, милостинку!

— Натє.

Скинув шинелю й оддав.

— Ну, — кажуть старці, — чим тебе, служивий, нагородити, що ти з останнього милостиню сотворив? Проси у нас три просьби.

— А що ж я, — каже, — буду просить? Як задумаю, щоб гроші в кармані були; щоб люльку не накладати і не закурювати, а як загадаю, щоб сама готова була; та щоб була торбинка така, що я про що не подумаю, зараз щоб там і було.

— Добре, служивий, іди собі з Богом.

Ото сказали та й зникли, наче їх тут і не було. От солдат пройшов трохи: «Дай, — дума, — подивлюсь, чи не збрехали». Засунув у кишеню руку — так і витяг жменю грошей. Сів ото спочивати, витяг люльку, аж вона вже й куриться.

— Е, — каже, — і це добре!

Покурив, покурив та так, не гасячи, у кишеню засунув, вона сама і погасла. Дивиться, летить пара качок; він розшморгнув торбину та:

— А в торбинку!

Так ті качки туди і загули. От приходить він у місто, а у тому місті та в багатого купця був дім такий, що у ньому ніхто не жив, бо там завелись чорти. Він до того купця:

— Що даси? Я, — каже, — можу вигнать чортів.

— Як, — каже, — виженеш, я тебе до смерті догодую.

Ото нагодували його, напоїли, пішов він на ніч у той дім. Тільки опівночі чує, щось стукають-гримить, поміст лопнув, вилазить чорт.

— Чого ти? — питає солдат.

— Я тебе з'їм!

Солдат торбинку розшморгнув та:

— А в торбинку!

Як крикне, так той чорт туди і загув. Зашморгнув його там солдат та вже бив-бив! Давай той чорт проситись:

— Пустити!.. Внукам, — каже, — і правнукам закажу сюди ходити!..

Пустив його солдат. От уранці повів він того купця в той дім, і стали там жить. А прийшлося тому солдатові вмирати, він і наказує:

— Положіть зі мною безпремінно оцю люльку і торбинку.

Ото поклали йому те все, поховали його, приходить він на той світ. Дивиться — пекло, він і убравсь туди. Зараз кілочки забиває, амуніцію свою розвішує:

— Що, — питає, — горілка є?

— Є.

— Тютюн є?

— Є.

— Огонь є?

— От рай, так рай.

Ходить по пеклі, муштрується.

Аж ось приходить той самий чорт, що він його на цім світі бив, та як побачив його, як заголосить:

— Це ж той самий, що мене колись бив!.. Він нам і тут життя не дасть: треба його якось вижити!

Так чорти вже й злякалися. Повиходили з пекла, а його там самого зачинили.

— Що ж, братці, давайте міряться; кому випадає — облупим того та шкуру на бочку натягнем, як на барабан, ударимо, то, може, він і вискочить.

От вимірялись, облупити якого випало, натягли шкуру, як ударять, а солдат:

— Ах, у поход, у поход!

За амуніцію та з пекла, а чорти вскочили та й заперлись там.

От ходить він по тому світу, ніде нема йому пристановища, аж стрічає його святий Петро.

— Іди, — каже, — в рай, там тебе давно ждуть.

Пішов солдат, де-то там той рай у Бога; Бог і поставив його коло свого палацу на варті. Ходить він, аж іде Смерть. Солдат до неї:

— Бабусю, чуєш? Ти це куди?

— До Бога, служивий.

— За чим?

— Та спитати, що мені на землі робити.

— Почекай тут, я піду спитаю.

Приходить перед Бога.

— Прийшла, — каже, — Боже, Смерть, питає, що їй на землі робити.

— Хай, — каже Бог, — морить самих старих людей три роки.

От він вертається та й згадав: «А там же є у мене брати, вона і їх умертвить». Виходить та й каже:

— Велів Бог, щоб ти три роки самі старі дубки гризла.

От через три роки знов Смерть іде, питається:

— Пожди тут, я піду спитаю, — каже солдат.

Приходить до Бога.

— Прийшла, Боже, Смерть, питає, що їй робить.

— Скажи, щоб три роки мертвила самих середніх людей.

Він і роздумавсь: «Адже у мене там, може, племінники є». Вийшов та й каже:

— Сказав Бог, щоб ти три роки гризла самі середні дубки.

— Спасибі, служивий. — Та й пішла.

Ото через три роки знову Смерть прийшла, та така худа!

— Спитай, служивий, що мені ще робити?

Він пішов.

— Прийшла, Боже, Смерть, питає, що їй робить.

— Хай, — каже Бог, — мертвить самих маленьких дітей.

Він і згадав, що у нього є онуки, виходить та й каже:

— Сказав Бог, щоб ти ще три роки гризла самі молоді дубки.

Подякувала Смерть і пішла. Через три роки приходить, а солдат і не углядив її, вона й проскочила сама до Бога. Як прийшла — то й розжалілась, за що її Бог голодом карає.

— Це він тобі все брехав! Піди його самого ще раз умертви.

От вийшла вона до солдата та й каже:

— Подавай душу!

А солдат розшморгнув торбинку та:

— А в торбинку!

Вона у неї і вскочила. Він зашморгнув її там та й закинув у болото.

ДІВЧИНА І СМЕРТЬ

Дівчина ішла по селі просити на весілля. І от зустріла на дорозі Смерть. Просить її на весілля. А Смерть їй каже:

— Завтра в тебе на весіллі ти помреш, як тільки сядеш за стіл. Але ти ще можеш трохи пожити. Є у вас у селі стара баба. Їй дев'яносто п'ять років. Їй суджено прожити ще п'ять років. Піди попроси її. Якщо вона згодиться померти за тебе, то ти проживеш ще п'ять років. А якщо ні, то помреш завтра.

І пішла ця дівчина до старої баби. Просить, щоб померла за неї. А та баба їй каже:

— Прожила дев'яносто п'ять років, то проживу й ще п'ять, якщо мені суджено. Скільки не живи, все одно жити хочеться.

А на другий день на весіллі та дівчина тільки сіла за стіл і померла.

ЯК СМЕРТЬ ХОДИЛА

Як мала баба Гапка померти, то було таке. Полягали всі спати, і були вже добрі вечері. Але баба не спала. Чує, щось гупає під вікном. Як вона встала, подивилась у вікно, то побачила

свого коня. Такий, як був їхній. Збудила діда, каже:

— Диви-но, кінь онде, чого це він ходить? Біжи прив'яжи, хай не дере коло вікна, бо піде й не найдеш тоді.

Але дід Віктор в вікно не дивився, а пішов на другі двері (в нас у старій хаті були двері подвійні). Пішов подивитись, чи є його коні. Але бачить, що його коні лежать в стайні. То прийшов на-сварився на бабу:

— Лягай спати, наші коні стоять, то не наш кінь!

А через тиждень баба Гапка померла. То, значить, Смерть ходила.

☀️ ПРО СКУПОГО ЧОЛОВІКА ☀️

ЖИВИЙ МРЕЦЬ

В однієї жінки був чоловік, такий собі вайлуватий та неповороткий, та ще і не мав усіх дома. Хоча він був і роботяга, але усе ж жінці нудно, що він небалакучий і непоказний собі, і не такий красень, як інші мужики або як ось її кум, хай здоров бував.

А той кум таки дуже їй сподобався, дістав-таки жменьку куминої ласки. Не раз, не два балакали, було, куми, як би здихатись Максима — так звався кумин чоловік. Жінка хитра на вигадки; от і додумалася Максимиха, що зробити: давай вона щодня говорити мужикові своєму, що він хворий, усе нездужає, хоча той почувався добре.

Чи приїде чоловік з поля або з лісу — жінка зараз до його назустріч:

— Що ти, чоловіче, такий хворий, зовсім змарнів?

А тут, як спеціально, де не візьмись і кум, і той йому тієї ж:

— Що ти такий блідий, куме? Зовсім ледве ноги волочиш!

Чоловік і справді повірив, що він недужий.

Раз якось повернувся Максим з поля, дуже втомився, не віддихається. Жінка зараз до нього:

— Ляж, чоловіче, на лаву: ти зовсім вмираєш. І-і-і, ти, Боже мій!

Чоловік послухався, ліг, згорнув руки, мов перед смертю, а жінка як удариться об поли, як заголосить:

— Що мені робити на світі? Ти вмер, чоловіче? Побіжу до кума, спитаю, чи справді ти вмер?

Прийшов кум, поглянув на Максима та й пита:

— Чи давно він вмер?

А жінка й каже:

— Та він, як приїхав учора з поля, ледве коня розпріг та ввійшов у хату та й вмер. — Та як заголосить: — На кого ти мене, Максиме, покидаєш?

А кум і собі додає:

— Добрий був чоловік Максим, та вмер!

А Максим усе чує та думає, що справді він умер. «Бо якби не вмер, — міркує собі Максим, — то чого б же жінка голосила. Або й кум каже, що я вмер». Лежить собі, не ворухнеться. От жінка й каже кумові:

— Зроби, будь ласка, домовину, а я побіжу до попа, щоб прийшов завтра поховати!

Кум швидше за сокиру, зробив домовину, а жінка накрила його полотном, ніби мерця; а як побачила, що йде піп, давай побиватись за Максимом, підняла голос. Прийшов піп і пита:

— Чи давно він вмер?

— Та ще позавчора, як тільки приїхав з поля.

Відправив піп похорон, закрили Максима кришкою в домовину, а він усе мовчить; так його понесли й на кладовище.

А до кладовища, бач, було дві стежки; одна — в об'їзд кругом — дальша, друга — навпростець, через болото, — ближча.

Понесли Максима в домовині...

Донесли вже його до того місця, де дорога розходиться, і міркують собі люди, куди б його нести: чи в об'їзд, кругом, чи прямо, через болото.

Поставили домовину й радяться між собою, і потім вирішили нести навпростець, підняли домовину й несуть.

От тут уже Максим не втерпів, бо бачив, що люди зовсім не знали цього шляху, та як гукне з домовини:

— Не несіть навпростець, бо я позавчора втопив на болоті шкапу, насилу витяг.

Люди полякалися, кинули домовину на землю й відскочили геть; кришка з домовини зіскочила, Максим випав і лежить мовчки. Опам'ятався першим піп, наблизився до Максима та й питає:

— Чого ти, Максиме, лежиш?

— Та я ж вмер!

— Хто тобі сказав, що ти вмер?

— Та жінка сказала, ще й кум сказав, що я вмер.

— Уставай же, Максиме, тепер ти ожив! — говорить піп.

— Та чи справді я ожив?

— Та ожив же, я тобі кажу.

Підвівсь Максим і пішов додому — не на радість ні кумові, ні жінці.

ПРО СКУПОГО ЧОЛОВІКА

Був собі на селі один чоловік — такий скупий, що не дай Господь! Жінка його скільки не заробить, а все ходить у драному і боса й гола, ще й голодна. Жалко їй діток, та нічого не може

вдіяти, такий поганий у неї був чоловік: скриню від неї замикає і нічого їй не дає, а сам на себе витрачає. Пішла тая жінка до попа — розказала усе. А піп каже:

— А ти ось що зроби — умри. Я тебе наче поховаю, потім побачим, що буде. Нехай тільки про це знає твоя кума, а більш ніхто.

Пішла тая жінка та й каже усе кумі, щоб вона прийшла, як вона вмирать буде. На другий день жінка тая лягла та й стогне. І кума її прийшла.

— Ідіть, — каже, — куме, жінка ваша вмирає. Вона ж певне знає, що то тільки кумедія.

Прийшов чоловік, подивився, баче, що справді-таки вмирає. А він її не любив.

— Дайте ж хоч білу сорочку на мертву надіти, — каже кума.

Він витяг зі скрині таку драну сорочку, що кума як наділа, так і сором дивитись: аж грішне тіло світиться. Закрила вона її рядом, поклала вже й у труну.

Та жінка чує, що біля неї діти плачуть. Як їй, бідній, було лежати! Але вона все терпіла. Тоді була зима, то на кладовище ніхто не пішов: тільки чоловік, кума та тії люди, що несли. Оце вже треба її ховать у яму, та ні на чім спускати. Батюшка каже до чоловіка:

— Іди додому та принеси полотно.

Він пішов додому за полотном, а батюшка вже каже жінці:

— Вставай швидше!

Вона встала. Кума наділа на неї кожушанку.

— Біжи, — каже піп, — до мене.

Побігла жінка до попа. Приніс чоловік теє полотно, труну порожню поховали. Живе та жінка у попа, а чоловік з дітьми бідує: хата не топлена,

діти голодні, немиті. Не знає він, що з ними робити. Кличе його батюшка до себе на роботу. Коли увійшов той чоловік у хату, бачить — жінка коло печі порається.

— Якби оце я сам не бачив, батюшко, як ви мою жінку ховали, то подумав би, що це моя жінка, — каже мужик до попа.

А піп йому каже:

— Се удова з сусіднього села; вона в мене другий рік живе, дуже гарна жінка: роботяща така.

Через кілька днів приходить чоловік знову до попа.

— Се я, — каже, — хочу одружитись, та не знаю, чи піде ж хто за мене, що в мене дітей багато?

— А може, моя наймичка й піде? Та тільки я боюся їй і казати про тебе, бо ти із нею будеш так жити, як із першою. Ти в гості і до шинку, а вона дома. Ти гарно вдягнутий, а вона в драній спідниці.

— Їй-богу, батюшко, тепер уже я так не буду, аби ця жінка пішла за мене.

— Та хто ж його знає? Може, й піде? Я з нею поговорю, — каже піп.

Так у того чоловіка аж очі загорілись — так уже йому та жінка сподобалась. Він до неї усе придивляється, а вона скаже слово, два, та й знову за роботу. Не дуже-то на його й дивиться.

Знов приходить чоловік до попа, а його нема дома. А піп уже навчив жінку, що треба й казати.

— Це, — каже, — я до вас. — Та й став коло порога й очей не зведе.

— Та чого ж ви стали коло порога? Йдіть сюди, — каже його жінка.

Витягла з печі млинці, поставила на стіл горілку. Він такий радий. Поїв, попив, потім каже:

— Це я прийшов до вас, та боюсь, що ви й слухати мене не схочете.

— Та кажіть уже, може, й послухаю.

— Чи не підете ви за мене заміж? В мене дітей багато, та ще й малі.

— Так що ж? Я дітей люблю.

Він такий радий, а вона ще більше. Повінчав їх батюшка. Як увійшла вона в хату, то старша дочка думає: «Як вона похожа на нашу матінку, та чи буде ж вона така добра, як мати?»

Чоловік каже:

— Ми ляжемо на піч, а діти нехай долі сплять.

А в неї аж серце болить, та вона йому нічого вже не каже. Він кличе старшу дочку:

— Нахились, нехай мати на твою спину стане, щоб на піч злізти.

Бідна дитина думає: «Як наступить мачуха на спину, то й кістки поламає».

А вона легесенько ступила — тільки що доторкнулась ногою.

Тоді діти лежать та нишком розмовляють:

— Мабуть, і мачуха така буде добра, як мати.

З того часу взяла та жінка все добро в свої руки. Діти вже не спали долі. Вона гарно одягнута. Що хоче, те й робить. Чоловік зовсім другий став. Вийдуть діти на вулицю, так інші кажуть:

— В нас мачуха лиха.

А вони кажуть:

— А наша мачуха така добра, як рідна мати.

Так от який чоловік зробився, як удруге побрався з своєю жінкою.

ЛЕДАЧА ЖІНКА

Мав чоловік ліниву жінку, яка не дбала, щоб виробити собі шматок полотна. От він і каже:

— Жінко, видиш, людські жінки дбають, то мають полотно, а ти як прийдеться вмерти, то не буде навіть чим рук укрити!

А вона каже:

— Не журися, найшла б я чим тебе вкрити!

Чоловік собі й думає: «Ану притаюся, наче я вмер, що вона буде мені робити? Чим вона мене вкриє?»

Бере й наче вмирає. Положила вона його на лаві. Мала якесь веретено з пряжею. Бере чіпляє йому нитку до зуба і мотає: то на зуби, то на пальці на ногах. Обмотала, починає плакати, голосити:

— Чоловіче мій, на що ж ти тепер схожий?!

А він обзивається до неї:

— А чорт би тебе побрав! На кобзу тепер схожий!

Встав, набив добре — і вона вже пильнувала прясти.

ЯК ІВАН «ПОВІСИВСЯ»

Був собі чоловік Іван. Дуже гірко йому жилося.

— Піду, — каже, — та собі смерть заподію!

Ішла баба дорогою. Аж бачить, на дереві коло шляху Іван висить.

— Іваночку, голубчику, що це ти наробив! — заголосила баба.

Коли придивляється та й каже:

— Ге, та як же кумедно завісився, що пустив мотузок попід пахвами; добрі люди так за шию вішаються.

А Іван озивається з дерева:

— Та іспитував я, — каже, — за шию, коли ж дихати не можна!..

П'ЯТЬ БРАТІВ

Жила собі на березі моря жінка. У неї було п'ять синів, п'ять братів: Стецько, Грицько, Остап, Петро і Микола. Вони були такі схожі між собою, що ніхто не міг відрізнити один від одного. У кожного була своя особливість. Старший брат, Стецько, міг випити ціле море води, а потім випустити його назад. Другий брат, Грицько, не боявся вогню. Остап міг витягувати ноги на будь-яку довжину. У Петра тіло було міцнішим за найміцніше залізо. А наймолодший знав мову звірів і птахів. Жили вони, поживали і горя не знали. Остап і Петро працювали в полі. Стецько ловив рибу. Грицько підтримував удома вогонь, а найменший, Микола, пас гуси та вівці.

Якось у ті місця, де жили брати з матір'ю, приїхав на полювання багатий і злий поміщик. На узліссі він побачив, що маленький хлопчик пасе отару. Це був найменший із братів, Микола. Поряд із ним спала гірська кізка. Поміщик взяв свій лук і вистрілив у неї. Переляканий Микола крикнув, і кізка одним стрибком зникла в лісі. З хащі висунувся олень. Микола крикнув йому оленячою мовою: «Рятуйся!» І олень зник. Усі звірі поховались.

Розлючений поміщик лишився один у порожньому лісі. А добрий Микола стояв перед ним і радів, що встиг допомогти своїм друзям. Тоді злий поміщик наказав схопити Миколу. Його відвезли до міста і за наказом поміщика кинули в клітку до голодного тигра. Поміщик гадав, що тигр розірве сміливого хлопчика, але Микола заговорив з тигром тигровою мовою, і лютий тигр не торкнув його. Дізнавшись про це, поміщик розлютився ще дужче. Він наказав відрубати Миколі голову. Але тоді у в'язницю пробрався Петро, в якого тіло було міцнішим за найміцніше залізо. Він лишився замість свого брата. А Микола виїшов і спокійно пішов додому.

Другого ранку Петра вивели на міську площу. Кат хотів відрубати йому голову, але найважчий та найміцніший меч ударився об залізну шию Петра і розпався на друзки.

Тоді поміщик розлютився до нестями і наказав кинути зухвалого бідняка з високої скелі.

Вночі у в'язницю пробрався Остап, який міг витягнути свої ноги на будь-яку довжину. Його впустили, і він лишився там замість свого брата. І знову ніхто ні про що не здогадався. На світанку Остапа відвели до високої скелі. Якщо людину кидали з неї — вона розбивалася на смерть, але коли кати штовхнули вниз Остапа, він спокійно витягнув свої чудесні ноги і став на них.

Несамовитий від люті поміщик поскакав у свій палац і в той же день наказав спалити непокірного Остапа на вогнищі. Кати розклали на майдані перед палацом поміщика величезне вогнище. Варта з луками і списами оточила майдан. Тим часом Грицько, який не боявся вогню, пробрався у в'язницю і підмінив Остапа. Кати

схопили Грицька і кинули на середину вогнища. Полум'я піднялося вище за будь-який будинок. Народ заплакав від жалощів, а жорстокий поміщик злісно сміявся. Але скоро дим розвіявся, і всі побачили, що посередині вогню стоїть Грицько і всміхається, наче й не було нічого.

Поміщик трохи не задихнувся від люті.

— Що це за людина?! — закричав він. — У вогні не горить, об скелі не розбивається, меч її не бере і навіть лютий голодний тигр не чіпає! Та ні ж, не може того бути, щоб я, могутній поміщик, не справився з простим селянином!

І жорстокий поміщик вирішив відвезти Грицька далеко в море, прив'язати на шию велику каменюку і втопити. «Може, він і води не боїться? — подумав поміщик. — Однаково каменюка не дасть йому змоги виплисти. Нехай лишається на дні морському!»

І ввечері того ж дня він наказав вчинити страту.

З великими труднощами пробрався у в'язницю Стецько, який міг випити все море і вилити назад. Він зайняв місце свого брата і став чекати. Ввечері його відвели на корабель. Поміщик із своєю вартою розмістився на іншому кораблі. Вони попливли далеко в море. На найглибшому місці Стецькові прив'язали на шию великий камінь і за знаком поміщика кинули в море.

Тільки Стецько потрапив під воду, відразу почав пити море.

Поміщик побачив, що море кудись зникає! І пожовтів від страху. Незабаром морське дно оголилось. Кораблі перекинулись, а Стецько виїшов на берег, випустив море назад. Поміщик і його варта так і лишились на дні. Народ радів,

що загинув жорстокий поміщик, і прославляв чудесних братів, які жили-поживали і добра наживали.

НАПОЛЕГЛИВА ЖІНКА

В долині біля невеличкого лісочка і ставка чабан пас овець. День був сонячний і тихий. Вівці добре паслись, а чабан сидів на горбочку і грав у сопілку свою улюблену мелодію.

І ось він чує в лісочку різкий писк, щось смертельно пищить. Чабан схопився, взяв у руки свій кийок з великою голівкою і побіг до того місця, де сталася якась пригода.

Пастух побачив, що на землі лежить гадюка довжиною до двох метрів. А на гадюці зверху сидить павук. Цей павук такий здоровенний, як казан. Він уп'явся в гадюку і своїми скорпіонськими ногами давить гадюку. Гадюка звивається в передсмертних судоргах і кричить.

Чабан, недовго думаючи, підбіг до павука і вдарив нападника з усієї сили кийком. Павук від сильного удару лопнув. З забитого на смерть павука полетіли бризки густої білої рідини на всі боки. Бризки рідини попали і в очі чабанові. Чабан упав на землю і осліп...

Гадюка прийшла до пам'яті. Вона побачила, що лежить чоловік із закритими очима, догадалась, що сталося. Підлізла до чабана і своїм язиком-жалом вилизала із очей чабана рідину. Чабан став бачити і підвівся. Гадюка до чабана заговорила людським голосом:

— Спасибі тобі, добрий чоловіче! Ти мене врятував від смерті! Побудь тут декілька хвилин, я

швидко повернуся і потім тобі щось подарую і розкажу.

Гадюка полізла в кущі. Чабан залишився на місці. За кілька хвилин гадюка повернулася до пастуха і принесла в роті листочок з якогось зілля.

— Візьми оцей листочок та з'їж його. А потім я тобі відкрию одну таємницю.

Чабан довго не хотів їсти листочка. Було йому гидко, що листочок був у роті в гадюки. Гадюка побачила, що чабан чогось мнеться, боїться. Вона сказала:

— Не бійся нічого. Ти врятував мені життя. Як ти думаєш, чи я тобі зла хочу? Ні, я тобі бажаю тільки добра. Їж, не бійся, а мене будеш згадувати все своє життя.

Чабан повірив гадюці. Узяв листочок і з'їв. Гадюка тоді й говорить:

— От що, чоловіче! Тепер ти будеш знати, про що говорять звірі, птиці і домашні тварини. Все, що живе на світі, розмовляє між собою своєю мовою. Люди цього не розуміють, а ти тепер все будеш знати-розуміти. Тільки давай умовимось, це велика таємниця! Під страхом смерті. Ти про це не смій розказувати нікому. Навіть батькові, матері, братам, сестрам, жінці і дітям не повинен розказувати про цю таємницю. Знай, що як тільки розкажеш, так зразу ж помреш. Вибирай щось із двох: або мовчи і живи, або розкажи і вмирай.

Гадюка ще раз подякувала чабанові за те, що він врятував її, й полізла в кущі.

Чабан узяв свій кийок та сопілку і пішов з лісу до своїх овець. Сів він в холодочку під зеленим дубом і почав грати на сопілці свою улюблену мелодію. А неподалік два молоденькі ба-

ранчики граються і стукаються лобами. І ось один промовляє до другого:

— Ей ти, дурень! Ти нічого не знаєш?

— А ти що знаєш? — відповів другий.

— Я більше тебе знаю.

— А що ти знаєш?

— От що: он там могила. На тій могилі є пеньок із великого дерева. Під тим пеньком є скарб. Там багато закопано золота і срібла. Нехай як будемо пастись біля тієї могили, я тобі покажу.

Чабан уже розуміє мову тварин і цих двох баранчиків. Він погнав усіх овець до могили. Баранчики зійшли на могилу. Отож перший баранчик і змушує свого товариша добре стукнутися об пеньок на могилі.

Другий баранчик розігнався і добре стукнувся лобом об пеньок. А потім упав до землі і прислухався. Встав і промовив до свого товариша:

— А правда, дзвенять гроші. От якби наш пастух знав, що тут є скарб, і якби він його викопав, скільки було б у нього багатства!

Так чабан узнав, що на могилі є скарб.

Пригнав увечері овець в село. Повечеряв і ліг трошки відпочити. Запросив до себе жінку та й каже:

— Жінко, сьогодні поїдемо вночі на могилу, там є скарб, попробуємо його викопати і забрати.

О дванадцятій годині ночі чабан та його дружина запрягли коня у воза, взяли лопати, мішки і поїхали копати гроші на могилу. На світанку вони викопали скарб. Привезли золота і срібла повен віз. Зажили вони щасливо і багато.

Одного разу жінка запитала свого чоловіка, як він міг узнати, що на могилі був скарб. Чо-

ловік сказав дружині, що цього говорити не можна. Жінка більше й не допитувалась.

Чабан добре розуміє, про що говорять домашні тварини, звірі, птиці і часто розказує своїй жінці. Наприклад, був такий випадок: у дворі корова мукає: «М-у-у-у!» Телятко озивається: «М-е-е-е!» Пастух і каже жінці:

— Чуєш, он корова озивається до свого телятка, каже: «Йди сюди», а телятко відповідає корові, своїй матері: «Іду-у-у».

Жінка не витримує і знов допитується пастуха, як це він узнав, про що говорять тварини.

Чабан увесь час твердить, що не може розкривати таємницю, інакше умре.

А жінці ж кортить знати. І чоловіка жаль.

Минуло немало часу, настала зима. Довго вагалась жінка, а таки вирішила: нехай чоловік умирає, але для неї розкриє таємницю.

— Умирай, чоловіче, а мені розкажи, звідкіль ти знаєш, про що говорять тварини і птиці.

Чабан погодився все розказати своїй жінці і вмерти.

Жінка приготувала ліжко для покійника. Поставила свічки, наділа йому чисту білизну, помила голову й причесала.

— Скоріше, чоловіче, розповідай про той випадок!

Чоловік розпочав:

— Отож влітку я пас вівці. Чую — в лісі щось пищить. Я побіг до того місця і побачив, як великий павук давив гадюку. Я вбив павука своїм кийком. Рідина з тіла павука попала мені в очі, я впав і осліп... Гадюка зосталась жива. Тоді гадюка...

Чоловікові стає важко. Він ледве дихає (бо смерть приходить) і він звертається до жінки:

— Жінко, мені зараз дуже тяжко, я вмираю. Може, не потрібно розповідати, я все ж таки хочу жити. Облиш допитуватися, невже тобі буде легше, як я вмру?

— Ні-ні-ні! Вмирай, а мені розкажи. Я хочу знати твою таємницю! Де це було так, щоб жінка не знала того, що знає чоловік?

У той час, коли те діялося, в хаті було десять курок і півень. От півень підбіг до однієї курки, дзьобнув її та й каже:

— Чого зерно збираєш не там, де я тобі показував?

Потім підскочив він до другої курки і як ударить її крилами:

— А ти навіщо воду розлила на сковороді? Я вам дам! Вас десять курок, а я один півень між вами. Я старий і не підкоряюсь вам ні в чім! Я не такий дурень, як наш господар-пастух. Він з однією жінкою не може впоратись, умирати вирішив, аби впертій жінці розкрити таємницю. Ач, до чого дожився, не може своїй жінці ради дати, щоб вона поважала свого чоловіка! Ліг вмирати.

Чабан чує, як півень з нього глузує. Сам собі подумав: «Невже я повинен помирати через упертість і наполегливість жінки? Ні-ні-ні! Так не буде, досить!»

Він схопився з ліжка. Свічки, які горіли, кинув на землю, розмахнувся та й вдарив жінку. Вона незчулась, як це сталося, та з криком до чоловіка:

— Чого ти перед смертю б'єшся?

— Я не вмираю, бо з мене навіть півень сміється. Він мене вважає за дурня, каже, що я одній жінці підкоряюсь, а він має десять і що хоче, те й робить з курками.

Більше жінка не допитувалась про таємницю.

Півень врятував свого хазяїна і не дав пастухові вмерти.

В народі є така приказка: «Чоловік, про якого й кури говорять». Можливо, чабан і був тим чоловіком.

ПРО ПРАВДУ І КРИВДУ

Жили колись-то два брати: один багатий, а другий бідний, що й не сказати. Цей бідний брат умер. Зостався у нього син, і він жив теж бідно. І спитався раз він у свого дядька:

— А що, дядьку, як лучче тепер жити — чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!... Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда.

— Ні, дядечку! Є правда — правдою лучче жити.

— Ходім на суд.

— Та чого ми-таки підемо на суд? Лучче давайте підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо; як скаже, так і буде. Ваша правда — уся моя худоба буде вам; моя правда — ваша худоба буде мені. Так спитаємо до трьох раз.

— Ну, добре.

І пішли вони дорогою. Ідуть-ідуть, зустрічається їм чоловік — із заробітків, чи що, йшов.

— Здоров, чоловіче добрий!

— Здорові!

— Скажи, будь ласкав, чоловіче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!... Добрі люди! Де тепер ви правду нашли? Нема тепер її ніде на світі. Лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Ну, оце раз моя правда! — каже дядько.

А небіж і зажурився, що йому прийдеться віддавати всю свою худобу дядькові. Ідуть, ідуть — зустрічається їм пан. А небіж і каже:

— Ну, запитаємо ж цього пана: цей уже всю правду розкаже: він грамотний і все знає.

— Ну, добре.

От порівнялися з паном і питають його:

— Скажіть, будьте ласкаві, паночку, як тепереньки лучче жити: чи правдою, чи кривдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Нема її ніде в світі; лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і вдруге моя правда! — сказав радісно дядько. Небіж ще дужче зажурився. Ідуть, ідуть — зустрічається їм піп. Небіж і каже:

— Ну, поспитаймося попа, цей уже правду скаже — на те він і духовний. Цей як уже скаже, то так і буде.

— Ну, добре!

Як порівнялися з попом, питають його:

— Скажіть, панотче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди. Де ви теперечки знайшли правду? Її тепер і в світі нема: лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і втретє моя правда! — сказав радісно дядько.

Нічого робити небожеві: віддав дядькові багатому всю свою худобу, а сам зостався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлося йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись — узяв він обривок та й пішов у ліс. Пішов та й дивиться на дерево — вибирає гілку, на якій би повіситись. «Ото, — думає собі, — добра гілка,

кріпка, а на оту сісти та, зачепившись, і повиснути б».

Він так задивився на дерево, що й не помітив, як вовк прибіг. Як уздрів його чоловік, кинувся мерщій на дерево, а обривочка й забув. Зліз на дерево та й сидить. Коли прибігають три чорти, а трохи згодом і четвертий, їх ватаг. І питає він своїх слуг:

— Ти що сьогодні наробив?

— Е... Я такого наробив, що там хоч що хай не роблять, не справлять. У таким-то селі, у пана, я поробив так, що зроду-віку не вгатять греблі. А пан лупить своїх людей, як скажений: багато їх буде у нас.

— Добре ж ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Там посеред яру, в лісі, росте три дерева. Хто ті три дерева зрубає та положить навхрест на греблю — вгатить.

— О!.. Хто ж то чув, хто ж і знав, що це так треба зробити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він другого.

— Е... Я такого наробив, що багато буде людей у наших руках. У такому-то городі всю воду повисушував, так що тепер там ні краплі води, а носять її за тридцять та за сорок верст. Багато там пропаде людей!

— Добре ти зробив, а не так, — каже ватаг.

— А як же?

— Як хто викопає той кущ малини, що росте посеред города, буде вода на весь город.

— О!.. Хто ж то й чув, хто ж то й знав, що треба це робити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він третього.

— Е... Я такого наробив, що хай там хоч що не роблять, нічого не подіють! У таким-то королівстві у короля одна дочка, та я їй поробив так, що хай хоч як лікують, нічого не подіють, буде наша.

— Добре ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Хто відрубає глухого угла та підкурить — така буде, як і перше.

— Хто ж то чув, хто ж то й знав, що це треба зробити!

А чоловік сидить собі на дереві та й чує усе, що чортяки балакають. Як уже розлетілись чортяки, чоловік той і думає: «Може, це й правда, що вони казали? Піду до пана, може, й справді угачу греблю». Пішов. Приходить до греблі, а там пан б'є та мучить людей, щоб мерщій угачували. Вони, бідні, аж піт з них ллється, роблять, а воно все нічого не помагає. А пан знай лютує. Приходить до нього цей правдивий чоловік та й каже:

— Е-е, пане! Б'єте ви людей, та ніякого з цього діла не буде. А що дасте мені — я вгачу?

— Дам я тобі сто карбованців і ще й на додачу цих пару коней з коляскою і з кучером (а там і коні панові стояли).

— Дайте ж мені людей шість чоловік та три підводи.

— Візьми.

Поїхали вони в ліс, зрубали ті три дерева та й поклали їх навхрест на греблі — так зараз і вгачили. Пан віддав йому сто карбованців і пару коней з коляскою та з кучером.

Тоді той чоловік і думає: «Дай поїду ще до того города, де води нема. Може, й то правда; може,

дам я їм води». Сів та й поїхав до того города. Не доїжджаючи до города кілька верст, зустрів він бабусю, що несла пару відер води на коромислі.

— Що це ти, бабусю, несеш?

— Воду, синочку.

— Дай же й мені напитись.

— Е-е-е, синочку! Я ж її несу за тридцять верстов; а поки ще дійду додому, половину розхлюпаю: а сім'я у мене велика, пропаде без води.

— Я от приїду у ваш город, наділю водою всіх, і буде тієї води у вас довіку.

Вона йому дала напитись, а сама така радісна стала, та мерщій у місто і розказала всім горожанам, що їде такий чоловік, що воду їм дасть. Горожани всі вийшли за город, назустріч тому чоловікові, з хлібом-сіллю і всякими подарунками. Як прийшов цей чоловік у город, знайшов той кущ малини, що ріс посеред города, викопав його — потекла вода відтіль по всьому городу. Горожани нагородили його і грішми, і усяким добром, так що він став тепер багатший від свого дядька. Далі й думає:

— Поїду ще в те королівство, де королева дочка нездорова, може, вилікую її.

Як задумав, так і зробив. Приїхав туди, прийшов до королевих хоромів, а люди ті такі смутні, бігають та охають! Він і питає їх:

— Я чув, що у вашого короля дочка дуже нездорова. Хай як її не лікують, нічого не подіють: тільки я б її вилікував.

— Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й поготів!

— Отже, скажіть королеві.

Вони сказали королеві. Король вийшов до нього та й каже:

— Якщо вилікуєш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, ще й дочку свою віддам за тебе.

Пішов той чоловік, подивився на неї, а вона вже й кінчається. Він узяв настругав глухого угла, підкурив її — і вона одразу подужчала так, що днів за три і зовсім одужала, знов стала такою, як і перш.

Король і всі люди такі стали раді, що й не сказати! Король на radoщах і каже цьому чоловікові:

— За те, що вилікував ти мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру я, ти будеш королем на моїм місці.

Скоро й справді король помер, а на його місці став цей правдивий чоловік. Прокоролював він уже кілька там літ, коли приїжджає у його королівство якийсь-то багатий купець і посилає спитати короля, чи дозволить він йому поторгувати у його королівстві? Король звелів йому прийти до нього. Приходить купець. Король одразу пізнав свого дядька, але не показав йому й виду: побалакав та й одпустив його торгувати. А своїм людям наказав, щоб не відпускали його додому, а щоб, як буде збиратись їхати, просили його до нього. Так і сталось. Приводять цього купця до короля, король і питає його:

— З якого ти королівства?

— З такого-то.

— Із якого города?

— З такого-то.

— Як прозиваєшся?

— Так-то.

Тут король і признався, що він його небіж — той, що безвісти пропав.

— Ну, що, дядьку: ти казав, що кривдою краще жити, ніж правдою. Отже, ні! Ти тільки купець, а я король — правда кривду переважила!

— Як же це сталось?

Той і розказав йому все, що з ним діялось: як він хотів повіситись, як слухав, що чортяки говорили, все-все... А наслідок навалив він усякого добра два кораблі та й подарував дядькові, сказавши:

— Я забув усе те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром. А як приїдеш у свій город, розкажуй усім, що краще жити правдою, аніж кривдою.

Узяв дядько ті два кораблі з усім добром і поїхав додому. Як приїхав уже, стала його задріть мучити: чого й він не король. Сумував, сумував він, а далі й думає:

— Піду й я вішатись, може, й мені так прилучиться, як моєму небожеві.

Узявши мотузок, пішов у ліс на те саме місце, де хотів вішатись його небіж. Але цьому не так прилучилося — де не взялись чортяки, схопили його та й почепили на найвищій гілляці.

ШЕПЕЛЯВА МАРІЯ

В одного багача з нашого села була донька Марія. Вона зрідка виходила на вулицю, а на вечорниці навіть не показувалася. І то не тому, що дуже гордилася, просто — шепеляла. Як розкриє рота, то парубки й дівчата повзали від реготу, як раки.

Кажуть, що в багатій дівки горба не видно. Але це не є правда. У багатій видно горб краще,

ніж у бідної. Ади, минули роки, Марії треба було віддаватися, а старости не приходили ні від можних, ні від бідних.

Зажурилися тато й мама... Цілими днями дивилися на свої маєтки і плакали, плакали... Перестали плакати тоді, коли одного дня Гнат, бідний парубок з сусіднього села, прислав старостів. Ото було радості в хаті багача!

Гнат також приїхав, та не зайшов до хати, а заліз у кукурудзу на городі.

Старости сказали «добридень», посідали на лаву і, відкашлявшись, промовили:

— Ми, ади, були на полюванні. Виділи там дуже файну сарну. Хотіли її зловити, але вона, молода і прудконога, почала тікати від нас лісами, полями, селами. Ми за нею, а вона аж сюди... Виділи, як забігла до вашої хати... Оце й прийшли, щоби-сьте нам віддали її...

Аби Марія щось не прошепеляла й не наробила сміху, мама сказала:

— Іди, донько, принеси коновку води...

Марія вийшла. Старости спитали:

— Ну як, мамо й тату, віддасте за молодого мисливця свою сарну?

Мати відповіла:

— Донька зараз прийде. Най вона сама скаже, чи хоче йти з нашої хати.

Замовкли старости. Чекають. Тато і мама теж чекають. А дівчини нема та й нема.

— Іди, жінко, подивись, де вона поділась, — промовив нарешті багатій.

Жінка вийшла. Прийшла до криниці, а Марія сидить на цямринні й голосить на все село.

— Чого ти, доню, плачеш?

— Та я плачу, бо, ади, як віддамся, то у мене буде дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І шо я тоді буду робити? Так мені шаль, так шаль...

Почувши ці слова, мати й собі почала ревіти. Обняла доньку, і сльози полилися рікою.

Сидів багач із старостами. Мовчали вони, мовчав і він. Нарешті газда сказав синові:

— Ану піди до криниці і подивись: шо вони там, потопились?

Пішов син і увидів, шо коло цямриння¹ мама з донькою обнялися і ревуть, як перед кінцем світу.

— Чого ви плачете? — спитав.

— Та я плачу, бо, ади, як віддамся, то у мене буде мала дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І шо я буду робити? Так мені шаль, так шаль...

Як почув брат про таке горе, обняв сестру і маму і заревів ще дужче від них.

А багач сидів із старостами. Мовчали вони, мовчав і він. Нарешті встав і промовив:

— Посидьте трохи самі, а я піду подивитись, чи вони не обкопують криницю, аби її принести до хати.

Пішов багач до криниці. А там жінка, донька і син обнялися і так ревуть, ніби їм хтось гроші за то платить.

— Чого плачете? — спитав.

— Та я плачу, таточку, бо то, ади, як віддамся, то у мене буде маленька дитиночка. Вона моше зашлабнути і вмерти. І шо, моше, скажете, не шаль? Так шаль, таточку рідний, так шаль. Шо я буду робити?

¹ Цямриння — колодязний зруб.

Багатій не міг байдуже слухати. У нього затрусилися губи, набубнявіли сльози в очах. Обняв жінку, доньку, сина і заревів разом з ними так, що аж листя на деревах зашелестіло.

Якийсь час старости сиділи самі в хаті. Потім подумали, ніби багатії збиткуються з них, що, ади, прийшли сватати їх доню за бідного парубка. Вийшли з хати. Разом пішли до криниці. А там усі обнялися й ревуть, як воли.

— Чого ви плачете? — спитав Гнат, що вийшов з кукурудзи.

— Та я плачу, бо то, ади, як віддамся за тебе, то у мене буде маленька дитиночка. Вона може зашлабнути і вмерти. І що, скашеш, не шаль? Так шаль, Гнаточку, так шаль... Шо я буду робити?..

Марія заревіла, і всі її родичі теж заголосили.

Гнат посміхнувся і щось довго думав. Потім сказав:

— Я піду в світ. Як здибаю десь дурніших від вас, то приїду і ще раз пришлю старостів.

Гнат пішов у світ. Минули роки. Шепелява Марія зістарілась, посивіла, бо Гнат не прислав старостів.

ЯК ЧОЛОВІК ХОТІВ ПОВІСИТИСЬ

Один раз у сараї дядько захотів повіситись. Бо щось він ходив цілий рік і йому все була невдача, всі його ображали і йому сумно було цілий рік. Ну він і захотів повіситись. Думає: «Ну, повішусь, да й квит!»

Пішов. Він був товстий такий, повний. І взяв не мотузку, а з коня пряжку, вуздечку. І причепив. І каже:

— Господи, поможи, щоб мені довго не висить і бистро кончиться тут.

А в углі сидів чорт. Ну й він, чорт цей, почув цеє, що він попросив Господа Бога. І він (чоловік) тільки зашморгнув мотузку на шию, і тутатая вуздечка лопається, і він обривається, падає додолу. І цей чорт устає й йому говорить:

— Оце так. Якби ти не споминув Господа Бога, то я б тебе на волосині повісив.

КОРОЛІВНА-УПІР

КОРОЛІВНА-УПИР

Десь-колись жили на світі король з королевою. Так довго у них не було дітей, що вони уже втратили усяку надію. Нарешті, через багато літ, з'явилася на світ королівська дочка. Але як тільки вона народилася, батько з матір'ю одразу зрозуміли, що хтось прокляв увесь їх рід: личко малої королівни та й усе тіло були темно-червоного кольору.

— Що поробиш? — зітхнув король. — На те воля Божа...

Він наказав заточити доньку у високій вежі, а сам звернувся до ворожбитів за порадою. Однак усі ворожбити лишень знизували плечима й зітхали — ніхто не міг нічим зарадити. Нарешті одна проста селянська жінка, яка зналася на зірках, напроорокувала королю, що коли дівчині виповниться вісімнадцять років — вона помре, але якщо доля все ж змилосердиться над нею, королівна встане з домовини найгарнішою дівчиною в світі. Як не дивно, але пророцтво збулося.

Вісімнадцятирічна дівчина померла, а перед смертю попросила, щоб батько поставив її домовину в королівському склепі й щоночі посилав на варту вояка.

Першої ж ночі біля померлої королівни виставили варту. Коли на годинниковій вежі пробило дванадцять разів, червонолиця королівна встала, кинулася до вартового і випила з нього кров.

Наступної ночі все повторилось. Перелякані придворні не знали, що й думати, і ніхто не хотів йти вночі вартувати біля королівни. Врешті дав згоду один відважний вояк. Але як тільки він зайшов до королівського склепу, жах охопив його і він кинувся геть. На щастя, недалеко від того місця вояк зустрів якогось дивного старого чоловіка з довгою сивою бородою.

— Куди тікаєш, хто тебе так налякав? — поцікавився дідок. Вояк розповів старому все.

— Що ж... Твоїй біді можна зарадити. Я знаю, як це зробити. Але ти повинен мене у всьому слухатися. Якщо хоч раз вчиниш не так, як я звелю, — тобі не жити.

І дідок навчив вартового, що той має робити.

Вояк повернувся до склепу, з рушниці, плаща й шапки зробив опудало та й поставив його біля домовини. Сам сховався за найбільшою іконою. Опівночі королівна встала і закричала:

— Сьогодні в мене знову молоденький воячок!

Вона кинулася до опудала, а коли побачила, що це не людина, заверещала з люті і стала шукати справжнього вартового.

Королівна обнишпорила все навкруги, але нікого не могла знайти. Коли ж нарешті побачила вояка, заспівали півні, й упириця швиденько лягла на своє місце.

Вранці усі були дуже здивовані, що вояк залишився живий. Але наступної ночі його знову змусили вартувати.

Цього разу юнак сховався в каплиці, а на порозі залишив молитовник. Так йому звелів зробити дідок. Королівна і цього разу довго шукала вояка, а коли знайшла, то не могла увійти в каплицю, бо на сходах лежала освячена книга. Розлютившись, вона довго шукала іншого входу, аж тут заспівали півні, й упириця знову змушена була повернутися в домовину.

Третього разу вояк дочекався півночі, а коли королівна встала і кинулася його шукати, швидко ліг на її місце. І воно виявилось найбезпечнішим! Як не погрожувала вартовому упириця, як не лякала його — вдіяти нічого не могла. Юнак несміливо зиркнув на королівну й побачив, що обличчя й руки її стали білими, як у звичайної людини. Знову заспівали півні! Королівна безсило впала на коліна, потім повільно підвела голову... На юнака дивилися ясні добрі очі змученої дівчини.

— Дякую тобі, мій визволителю! Ти врятував мене од лютих мук. Вже ніколи більше я не питиму людської крові. А за твою відвагу, якщо погодишся, стану тобі дружиною.

Через кілька днів у королівстві справляли гучне весілля: простий вояк одружувався з прекрасною, як сонце, королівною.

НІМА ЦАРИЦЯ

Був собі один бідний чоловік. Дуже вони з жінкою бідували. Пішов той чоловік у ліс по гриби. Підійшла до нього в лісі якась баба.

— Що ви тут робите? — питає баба.

— Збираю гриби.

Баба каже:

— Ви бідний чоловік. Нате вам ці три горіхи. Як прийдете додому, розбийте їх і не будете більше бідний. Але дасте мені за ці горіхи те, чого у вас тепер нема.

Погодився чоловік. Приходить він додому і не каже жінці нічого, а пробує, що з тих горіхів буде. Розбив один горіх — і купа золота з'явилася! Б'є другий горіх — друга купа золота! Б'є третій — третя купа!

— Жінко, тепер ми будемо жити, бо грошей у нас є досить. Але за ці гроші я маю дати те, чого в нас тепер нема. Так я з бабою домовився, котра мені горіхи дала.

Жінка каже:

— То добре. Як нічого в нас нема, то нічого й не дамо бабі.

А через якийсь час народилася в них дівчинка. І така красива, що на світі такої більше нема. Аж тепер вони здогадалися, що мають дати бабі.

Минуло років із десять. Той чоловік зробився великим багатцем. Дівчинка вже виросла велика. А тут і баба прийшла. «Згодилися ви дати те, чого не мали, то я й беру те, чого тоді не було. Беру вашу дівчину». Взяла баба дівчину й пішла.

А та баба була чарівниця. Це вже дванадцяті дівчину вона від людей узяла. І нічого ті дівчата в неї не робили. Баба була день дома, а на другий кудись пішла. І сказала вона дівчатам:

— Тут є багато кімнат, і ви можете усі кімнати подивитися, лиш у таку-то кімнату не заглядайте.

Одного разу пішла баба, а новенька дівчина думає: «Подивлюся я і до тої кімнати». Відчинила двері, а там лежить та сама баба. Лежить мертва. Дівчина зачинила двері і нікому ні слова не каже.

А баба прокинулася. Вона знала, що та дівчина бачила її мертву, і питає дівчину:

— Що ти бачила в тій кімнаті, як дивилася туди?

— Нічого не бачила і не дивилася.

Баба добре знає, що дівчина дивилася, а дівчина ніяк не хоче признатися.

Коли баба вмирала на добу, то її легко було зробити мертвою й на рік. Треба було тільки переставити свічки: ту, що стояла у баби в ногах, поставити в головах, а від голови поставити свічку в ноги.

Боялася баба, що дівчина комусь розкаже про неї, і зробила її німою. Та відвела дівчину в ліс і лишила.

А тим лісом їхав цар і забачив дівчину.

— Ану, йди подивися, що за дівчина там сидить, — каже він кучеру. Той пішов до неї та й питає:

— Чого ти тут сидиш? — Тихо. — Звідки ти? — Тихо. — Чого мовчиш? — Тихо.

Кучер вернувся і каже цареві:

— Вона нічого не говорить. Мабуть, німа. А красива, що в світі такої я ще не бачив.

— Іди приведи її сюди, — каже цар.

Кучер пішов, узяв дівчину за руку й привів. Як забачив цар таку красу, то не міг очей відвести. «Най вона й німа, але візьму її за жінку», — думає цар.

Привіз її цар додому, оженився та й живе з нею. І через рік такого вона гарного хлопчика мала, що в світі такого більше не було.

А баба-упириця, в якій вона перше жила, прийшла вночі до царського дому та зарубала хлопчика, а мамі його помастила писок кров'ю. Узяла зарубаного хлопчика і пішла. Встає рано цар, дитини нема, а жінка в крові. Зібралися міністри і вирішили, що то вона з'їла дитину. Але цар сказав: «Нічого я їй за це не зроблю, бо люблю її». І простив їй.

Через рік знову народився хлопчик. І знов прийшла баба-упириця й зробила все, як перше. Встає рано цар — дитини нема, а жінка змащена кров'ю. «Ну, — думає цар, — це вона знов дитину з'їла». Але прощає і на цей раз.

На третій рік знайшовся в них ще один хлопець. І з ним сталося те саме, що з двома першими. Встав рано цар — дитини нема. І жінка змащена кров'ю. А люди кажуть йому:

— І ви вимашчені.

Тут цар розсердився. Не доста того, що вона їсть дітей, то ще й йому давала їсти! Судити її!

Суд присудив: утопити цареву жінку в гарячій смолі. А баба-упириця приходять і питає її:

— Що ти бачила в тій кімнаті? Кажи, бо звянуть тебе у смолі.

— Нічого не бачила, — каже вона. (Баба зробила так, що з нею жінка говорила, хоч для всіх була німа).

Ведуть жінку до ями зі смолою. А чарівниця йде за нею, і ніхто не бачить її, крім засудженої.

— Кажи, що ти бачила, бо зараз укинуть тебе в яму і згориш у смолі, — каже баба.

— Нічого не бачила.

Коло ями читають присуд: «Таку й таку вкинути в яму зі смолою за таку-то провину». А баба знов питає:

— Кажи, що бачила.

— Нічого не бачила.

І баба повірила їй та й крикнула, щоб усі чули:

— Не кидайте її в яму, бо то я винна. Я зарубала дітей і змастила їй писок кров'ю.

Ніхто не бачив бабу, лиш усі чули її голос. І засуджену не вкинули в яму.

З того часу вона почала говорити. І розказала людям:

— ...Баба-чарівниця сказала, щоб я не дивилася в одну кімнату. А я заглянула, але нічого не побачила там. Баба думала, що я там щось бачила, і онімила мене.

Баба все це чула і лишила царицю, бо повірила, що та нічого не може про неї розповісти.

Після того молода цариця гарно жила з чоловіком. І мали вони багато дітей. Може, й тепер ще живуть.

БІДНИЙ ЧОЛОВІК ТА ЙОГО СИНІ

Жив собі бідний чоловік. Мав він трьох синів. Найстаршого звали Петром, середнього — Гаврилом, найменшого — Іваном.

Коли хлопці підрости, батько покликав їх до себе й каже:

— Старий я, діти мої, не можу вас прогодувати. Ви вже вирости, ідіть собі в світ, шукайте

роботи. Та за рік повертайтеся додому. Хто з вас найбільше заробить, той і залишиться при мені.

Розійшлися сини в різні сторони, й кожний знайшов для себе службу.

Минув рік.

Повернувся до отчого дому найстарший син, приніс з собою багато грошей. Другого дня повернувся середульший син. Цей приніс кілька шматків золота. На третій день повернувся наймолодший і не приніс нічого.

Розсердився батько на наймолодшого сина і прогнав його з дому. Пішов хлопець світ за очі. Ішов, ішов, поки не настав вечір. Зайшов хлопець до темного лісу, сів на пень, вийняв останній шматок хліба, що взяв з дому, і їсть. Їсть і думає, що йому тепер робити, куди подітися. Так задумався, що й не помітив, як перед ним з'явився велетень.

— Що ти, хлопче, журишся? — питає велетень.

Іван про все йому розповів.

— Коли хочеш, ходи до мене в найми! — запропонував велетень Іванові.

Погодився Іван і пішов за своїм новим господарем. Прийшли в саму гущавину лісу, де у велетня була хата. І поселився Іван у хаті велетня.

Жилося йому добре. Роботи було небагато. Велетень навчив Іванка їздити на коні, володіти шаблею. Навчив також свого слугу рахувати, читати, писати.

Минув рік. Приходить одного дня велетень додому й каже Іванкові:

— Приготуй, Іване, коня, зброю, й поїдеш на південь, і там, за двома горами, знайдеш вели-

кий замок. Навколо того замку — стіна, і проживає в ньому упир, котрого ти мусиш забити.

Зібрався хлопець в дорогу, попрощався з велетнем, поїхав на південь.

Три дні був він у дорозі й нарешті побачив страшний чорний замок, оточений такою ж чорною стіною. В'їхав Іван за огорожу, бачить — сидить упир і тримає в руці залізну палицю.

Помітив упир Івана і заревів страшним голосом:

— Що тобі тут треба? Як ти смів прийти на мою землю?

— Я приїхав битися з тобою! — відповів Іван.

Упир розреготався і кинув у Івана залізною палицею. Відскочив Іван, і палиця полетіла повз нього. Тоді вхопив палицю Іван, прицілився добре та як шпурне палицею в упиря — й забив його до смерті. Увійшов Іван до замку чорного, знайшов у ньому чорного коня, чорну зброю. Сів Іван на чорного коня, а свого прив'язав повідом до сідла й рушив у дорогу.

Велетень уже чекав Івана. Коли побачив свого слугу, похвалив, взяв коней і завів до стайні.

Минув якийсь час. Хлопець ріс і ставав усе мудрішим, усе дужчим. Покликав його одного разу велетень і каже:

— Тепер мусиш їхати на північ. Проїдеш непрохідні ліси, непрохідні болота і там побачиш замок. У тому замку живе упир ще один. Багато він лиха робить для людей. Треба його забити. Заб'єш упиря — болота висохнуть, люди на тих місцях посіють хліб.

Іван довго не готувався і вже на другий день виїхав на північ.

Їхав, їхав, поки не заїхав у густий, непрохідний ліс. Нелегко було пробиратися тим лісом, та Іван взяв до рук меча й став собі прорубувати дорогу. Цілий день Іван прорубував дорогу в лісі, поки його не застала ніч. Довелося заночувати в лісі. Спутав Іван коня, щоб далеко не пішов, а сам ліг на мщу й заснув.

Та недовго спав. Прокинувся й бачить, що дерева довкола нього розступилися. Все навколишнє сяє чарівним сяйвом, земля вкрилася пахучими квітами. На деревах незвичайні пташки співали так, що подібного співу ніколи не чув Іван.

З гущавини лісу на той спів виходять мавки, з озер вилізають водяні й танцюють, співають. Навколо них зібралися всілякі звірі. І жодна сильна звірина не чіпає слабшої. Над головою Івана, на гілляці дерева, сидить стара сова, біля сови примостилася маленька горлиця. Сова розповідає щось горлиці, горлиця слухає.

Прислухався до мови сови й Іван. З розповіді довідався, що ліс цей був заклятим, що в ньому все було мертвим. І тільки коли в цей ліс прийшов Іван, прорубавши дорогу, і дійшов до середини, — в лісі все ожило. Тому для птахів і звірів настало таке радісне свято.

Дивився Іван, дивувався баченому, потім знову заснув. Прокинувся Іван, коли зійшло сонце. Глянув довкола й побачив, що він на краю лісу, а перед ним простелилося широке поле, вкрите запашними квітами.

«Еге, дивися, вже й болота повисихали! — подумав Іван. — Треба поспішати, щоб чимшвидше покінчити з упирем».

Осідлав Іван коня й понісся. Недовго треба було мчати, щоб побачити чарівний замок. Навколо замку того — велика стіна. Влетів Іван на двір замку й відразу ж зустрів упиря-чародія, котрий вже чекав Івана.

Почали вони битися. Швидко покинула упиря сила. Забив його Іван. Пішов до замку, знайшов там чародієвого коня і його зброю, забрав і понісся назад.

Іде Іван і дивується: на полях люди працюють — косять траву, сушать сіно, орють плугами. Іванові стало весело на серці, й поспішив він додому, щоб потішити господаря.

Зрадів господар, побачивши Івана. Взяв від нього коня й зброю і сказав, щоб Іван ішов на відпочинок.

Та недовго Іван відпочивав. Довелося їхати на схід, щоб побороти третього упиря. На цей раз Іванові довелося їхати безводними степами, пустелями. Величезні гадюки перетинали йому дорогу, загрожуючи смертю. Нападали на Івана й страхіття-павуки, намагаючись заплутати його в павутиння, з'являлися різні примари, що хотіли збити Івана з шляху. Бачить Іван озеро, бачить річку, хоче напитися, а вони від нього все віддаляються, скільки б не йшов.

Вирішив Іван іти тільки на схід, нікуди не звертаючи. Так і вчинив. Нарешті прийшов до великого білого замку, обведеного стіною. Тут Іванові довелося витримати найбільший бій. Та зборов він і третього упиря, забрав від нього білого коня, його зброю й повернувся назад.

По дорозі додому Іван побачив, що пустелі зазеленіли, в глибоких яругах з'явилася вода, на-

повнилися водою озера й заблищали на сонці дзеркалом. На деревах співали птахи.

Іван приїхав додому, передав велетневі коня й зброю, а сам ліг відпочивати. Відпочивши, взявся за науку і ще багато чому навчився.

Не давала Іванові спокою думка: чому його господар сам не ходить боротися? От він і спитав велетня:

— Ви на мене не сердьтеся, але я хотів би знати, чому ви, такий дужий і спритний, самі не пішли боротися з упирями, а посилали мене?

Велетень посміхнувся і відповідає:

— Бачиш, сину, коли велике діло скоїть дужий і мудрий, воно не має тої вартості. Пам'ятай, що великі справи часто вершать не ті люди, які багато знають і мають багато сили, а ті, що мають велику волю і бажання.

Відповідь господаря цілком задовольнила і заспокоїла Івана.

Одного разу велетень запросив Івана піти погуляти. Сіли вони на коней і поїхали. Приїхали до великого міста й бачать, що все тут у траурі.

Спитали Іван з велетнем, що за смуток впав на місто, їм відповіли:

— Прилетів до нашого міста страшений дракон. Він з'їв половину худоби, яка у нас є, і, певно, з'їсть усю, коли не дамо йому царської доньки. Царська дочка була дуже добра й погодилася йти до дракона, щоб врятувати решту худоби. Шкода царської дочки, але й худоби шкода — без худоби жити не можна. От чому у нас такий смуток. Коли б знайшовся молодець, який би зборов дракона, цар віддав би за нього свою дочку, а потім віддав би і своє царство.

— Іване, ти мусиш врятувати царську дочку від загибелі й звільнити край від напасті, — каже велетень.

Повернулися вони додому. Відв'язав Іван чорного коня, котрого відвоював від упира, попросився з велетнем і подався до міста.

Прибув до міста й дізнався, що царська дочка вже пішла в ліс до дракона. Настиг Іван дракона саме тоді, коли той прямував з царською дочкою до великої печери.

— Стій, царівно, — гукнув Іван. — Ще рано тобі гинути!

Висохли сльози на обличчі дівчини. Посміхнулася вона до Івана, вітаючись з ним. Іван підійшов до печери, в якій зник дракон, й гукнув:

— Ей, ти, вилазь, буду з тобою битися!

— Зачекай трохи, я ще не готовий! — почувся гучний голос із печери.

Минуло небагато часу, як із печери з грізним гуком і громом вискочив дракон. Іван стрибнув на свого коня й кинувся драконові назустріч.

Зав'язався страшний бій. Іван сміливо рубав драконові голови одна за одною, та не встигав одрубати одну, як на її місці виростали нові. З кожної пащі виривається полум'я, палить Івана. Чує Іван, що ще трохи — і він втратить силу.

В одну мить дракон звалив Івана разом з конем під себе і почав душити. Та Іван підставив меч і розпоров драконові черево. Так зойкнув дракон, аж листя посипалося з дерев. Та це був останній зойк. Глянув Іван: недалеко стоїть царівна.

— Чому ти зажурилася? — спитав Іван. — Бащиш, дракон уже загинув. Можеш іти додому, до своїх батьків.

Дивиться царівна й очам своїм не вірить.

— Ні, одна я додому не піду! Піду тільки з тобою, адже це ти врятував мене і моїх людей.

Взяла царівна Івана за руку, сіли вони на коня й прибули до міста. А тут люди побиваються, плачуть за царівною.

— Годі плакати! Я жива, а Іван — мій і ваш рятівник! — сказала дівчина.

Зраділи люди. Пішли супроводжувати Івана з царівною в царські палати. Цар саме оплакував свою єдину дочку, а коли побачив її веселою і щасливою, заплакав з радості. Коли ж цар довідався, хто врятував його дочку від загибелі, видав царівну за Івана. Почався такий бенкет, якого світ не бачив. Іван запросив і свого господаря велетня, та, може, й донині веселяться, коли не померли.

ПРО ОПИРА

— А що це за опир?

— Опир? А це такий... Вони родились колись, такі люди сильні... Я знаю?.. Крепкі такі родилися. Він нічого не боявся, нікого... Він такий був, що знався з нечистою, не те що научаний, а родимий. А бабки, ці, що приймали дітей, матері, то вони якось їх визнавали тоже, що це, каже, родиться, такий вже буде сильний, цар народу. Він дуже швидко ріс, та дитина, крепкий ставав, швидко ріс дуже... Так і в народі така приказка, що, каже, такий крепкий, як опир. Та й він доростав до своїх років, та й вже йому тре-

ба було йти на змагання з цими опирами. В кожному селі був свій опир. Він оберігав село. Народ в селі оберігав... Як є в селі опир такий хороший, що й худоба в селі ведеться в людей, і пчоли, й все, пасіки й худоба... І слабість в село не заходить — він не допускав нічого. І не вмирає доти, поки не народиться другий, малий. І вже він як старший, і немає зміни йому, то він бідкається, що, каже, що ж буде, що нема в селі опира, він знає, що нема. Та й тепер, як вже народжується цей, то він тепер приходиться до його, і вже його благословив, і вмирає, а той вже росте. І це поперед благословляє, поки піп не хрестив. Родиться вночі чи коли, і зразу він приходиться до його, він знає, йому вже сказано, що зміна є. Та й вмирає вже... Він тепер спокійно вмирає... До його смерть приходиться, вмирає, він знає, що зміна є, бо доти не вмере... А є так, що народиться другий... Цей ще є — і той вже росте...

— І він йому не мішає?

— Він чого має мішати! Навпаки, це добре, що захист росте... А мати знає, потім вже мати стає знати. Як вже він виростає, то й мати вже бачить, що він такий крепкий.

То один хлопець тоже такий був у матері, дуже швидко ріс, народився первий хлопець. Ну, то й доріс він вже великий, виріс, та й десь іде собі вночі, ходить десь, тако ніч, то він іде кудись... Приходить додому дуже слабий і змучений. Ну, то мати й каже:

— Сину, куди ти йдеш, де ти ходиш і куди ти йдеш?

То він же не признається... Ну, то й мати все питає і плаче, де ти йдеш, що ти де робиш, що

ти такий слабий... Ну, а він каже до неї, що ходив і буду ходити, бо мені треба ходити, ти мене на те породила, щоб я ходив, нащо ти, каже, мене породила, щоб я ходив. То й мати вже більш нічого не казала... Може, вона потім здогадалась, як він сказав, що це він ходить туди на змагання з другими опирами.

— А що то за другі опирі — мерці?

— Ні, такі самі, живі.

— З других сіл?

— Мабуть... Я не знаю... Десь вони збиралися на якусь борбу. Може, з мертвими бився якими...

— То виходить, що живий опир вмер, то він перетворюється на мертвого опира і починає нищити худобу і людей?

— Ну, то до худоби він ні, а тільки до людей... Але до свого села він нічого не має, чого він має, як він вмер і покинув собі заміну, що він до того має? Може, з другого з якого села шкоду робить, а до свого чого...

— А як же він слабець не пускає?

— А я що, знаю... Так кажуть. Якось не пускає. Слабість тоді в село не ввійде...

ЦАРІВНА-ОПИРИЦЯ

Був то цар і мав дочку дуже файну, але вона не жила собі з Богом, йно так ніби не знала, що то Бог є. І прийшло їй, що вона заслабла та й умерла. Та вона мертва зачала ходити по ночах. Вона приходила до царя додому, їм збитки робила. Цар радив раду: посилати жовнірів на

варту до неї по одному жовнірові (бо вона була в льоху похована таким, як то пани ховаються). Але котрий жовнір прийде на варту до неї, то вона його задушить. Та вже ходило шмат-шмат тих жовнірів, та вона їх подушила. Вже вона їх всіх подушила. Але ще йде один. Такий був побожний! Йде та й плаче, вже знає, що не прийде звідти назад, іде та й плаче дорогою. Здибає він дідка сивенького. А дідок його питає:

— Чого ти, сину, плачеш?

Та й він зачав розказувати тому дідкові, а той дідок йому каже:

— Не бійся, вона тебе не задушить, — дає йому книжечку маленьку. — Як вона буде до тебе лізти, то ти на неї листочками кидай з цієї книжечки.

Пішов він, сів собі так високо. І вона до нього лізе, а він візьме той листочок, кине на неї, а вона й упаде. Вона вже кілька разів падала, а він все кидав, бо вона лізла до нього, аж вже, врешті, дванадцята година минула, то вона впала та й коломазею ся розілляла.

А він собі пішов, а всі дуже ся чудували, що його не задушила. Він їм зачав розказувати, що він їй зробив. Та й вже тоді не ходила нікуди.

ЦАРИЦЯ-ОПИРІВНА, ЖОВНІР І ЧУДЕСНИЙ СТАРЕЦЬ

Мав цар дочку, а та дочка закохалася в однім чорнокнижнику. Та дочка з того закохання аж померла, й положили ту дочку в церкві в олтарі,

і до тіла варта ходила, щоночі один жовнір на варту. Першої ночі пішов один вояк і стояв коло неї на варті. Десь коло дванадцятої вночі встала умерла з труни і порвала того вартового на кавалки. На другу ніч запровадили другого жовніра. І так само вночі коло дванадцятої вона встала з труни і порвала також його. Аж на третю ніч випало на бідного рекрута іти на пост. І той рекрут прийшов на пост, його запровадили до вмерлої; але бідний рекрут зажурився, що вже двоє зістало на смерть порвані, добув вікно і втік з того поста. Йде дорогою і плаче, аж здибається зі старим дідом-жебракком, і старий дід питає його:

— Чого ти плачеш?

А він розповів дідові, що в цісаря дочка померла і два пости дві ночі стояло, один одної ночі, другий другої ночі, і вона вставала тих обидві ночі і обох їх порозривала на кавалки.

— Тепер припало на третю ніч мені іти на пост до неї, і мене страх обняв сильно, аж я вікно добув і мусів утікати, і іду, сам не знаю куди... А старий дід йому на те відказує:

— Іди назад на пост до церкви і стань собі за образом Ісуса Христа. Як вона встане вночі з труни і буде кликати тебе: «Де ти є? Вийди до мене, най я на тебе подивлюся хоч»; а ти не відзивайся на те, тільки молися Богу і спокійним будь.

Жовнір послухав те і повернув назад до церкви, став за образом Ісуса Христа і молився Богу. Вночі коло дванадцятої години встала мертва з труни і ходить по церкві, і плаче, і кричить:

— Де ти є? Вийди, най я на тебе хоч подивлюся, нічого тобі робити не буду.

А він на то не відзивався, молився спокійно Богу. І на тім минув час години дванадцятої, назад лягла умерла в труну, і віко ся затворило. Рано прийшли з поста звільнити, дивляться, а він є живий! Всі на то зачудували, котрі по нього прийшли. Також і на другу ніч на нього припала та сама варта. І запровадили його знов до церкви на пост до умерлої дочки цісаря. Знов його страх обняв і другий раз він через вікно втік. І йде знов дорогою і плаче, і вже пустився на іншу дорогу йти, щоби не здибатися з тим старим дідом, але хоч ішов іншою дорогою, таки здибав старого діда. І дід питає знов другий раз його:

— Чого ти плачеш?

Він йому розповідає, що був на варті в церкві і переховувався за образом Ісуса Христа, що на другу ніч знов дали його на варту, а він так настрашений, що не може бути на пості. Отже ж дід до нього говорить:

— Іди до церкви і в захристії сядь за столиком, візьми фелон¹ і накрійся, щоб тебе не було видно. А як вона встане вночі, то ти не відзивайся, спокійно сиди і молися Богу, а як вона назад до труни ляже, допіру можеш стати і стояти коло неї на варті.

Так він і зробив. Пішов до церкви назад і сів у захристії за столиком і накрився фелоном. І молився Богу. Коло дванадцятої години встала мертва з труни і літає по церкві, і кричить:

— Де ти є? Вийди до мене, най я на тебе подивлюсь.

¹ Фелон — риза, верхнє вбрання священників.

А він не виходив і не відзивався; і минув час дванадцятої години — вона лягла в труну, він допіру встав і стояв коло неї до рана на пості. Прийшли по нього звільнити рано і застали його другим раз живого. Отже ж і на третю ніч припало знов на нього і на пост до умерлої. Запровадили його знов до церкви на пост і знов страх його обняв, і знов він через вікно втік. Пустився ще раз іти на іншу дорогу, щоби з тим дідом не здибатися. Але нараз здивається з тим старим дідом. Дід питає його:

— Чого ти плачеш і де йдеш?

А він відповідає до старого діда, що вже на третю ніч його запровадили на пост до вмерлої, і він має такий страх, що не може там бути на пості. І дід старий каже до нього:

— Іди до церкви і ляж побіч неї коло труни з правого боку і молися Богу. А як вночі вона встане і піде з олтаря на церкву, то ти чим найхутчіш лягай в труну на її місці і положи гвер¹ на собі і помолися Богу. А як вона прийде по часі дванадцятім назад до труни лягати, то ти їй не вступи, йно тільки говори до неї, щоб вона сі перехрестила. І як вона ся перехрестить, допіру встанеш і візьмеш її за руку, а вона зостане твоєю жінкою.

І так бідний рекрут послухав старого діда, і пішов назад до церкви, ліг побіч неї коло труни. Вночі коло дванадцятої години стала з труни і пішла на церков глядіти, чи кого нема, а бідний рекрут якнайхутше ліг в її труні на її місце і положив гвер поздовж на собі, і молився Богу. Аж по часі дванадцятім приходять вмерла до труни,

¹ Гвер — рушниця, гвинтівка.

бо час прийшов вже її лягати, та й увиділа, що рекрут лежить на її місці, але не могла до нього приступити, бо посвячуваний гвер лежав на нім. Отже вона його просила, щоби він ся вступив з її місця, а він їй казав:

— Перехрестися, то я ся вступлю.

А вона не хотіла того зробити, перехреститися. Але близький час уже на ню зійшов, що вже треба лягати до труни, то просить його:

— Встань і пусти мене на моє місце. Я тобі нічого не зроблю!

А він не хтівся з труни вступити. Аж уже когут заспівав. А вона ще стоїть над труною коло нього і просить його, щоб він ся вступив, але він таки не хотів, йно сказав їй:

— Перехрестися, допіру ся вступлю.

І вона вже мусила ся перехрестити, і як ся перехрестила, так він встав, взяв її за руку і зістав з нею стояти разом. І як рано прийшли по нього, його звільнити, відчинили двері і дуже ся пострашили всі, котрі по нього приходили. Повернули назад і дали знати до цісаря. Що так ся стало, що вони обидва стоять при купі (вона вже ожила, бо вона не вмерла на смерть, йно так замерла). В тій хвилі сам цісар прийшов до церкви і зобачив свою дочку, що ожила з мертвих; він взяв свою дочку і бідного рекрута до себе і поженив їх обох. Але одного разу вийшов той рекрут уже зі своєю жінкою на прогулянку до ліса, здибається з тим старим дідом, і старий дід каже до нього:

— Як я тобі розказував, і ти мене послухав три рази і тепер маєш цісаря дочку за жінку — отже дай мені половину своєї жінки.

Бо то, бачите, хоч вона сі перехрестила і ожила, але ще таки не була очищена.

І той бідний рекрут нічого йому не казав і позволив йому те зробити. Взяв старий дід, розпоров рекрута жінку і вийняв з неї всю утробу, і дмухнув на неї.

То був сам Господь Бог, може, хоч то не була правда і не буде, колись-таки Бог ходив по землі, колись люди здибалися, а тепер нема. І вона встала здорова цілком і ще чудовіша, як була.

Я там був і то все бачив, і вам то розповідаю.

ЗМІСТ

НЕНЬКОВА СОПІЛКА І БАТІЖОК

Сини сліпого царя	5
Бідний Іван і попада	12
Два брати	15
Дідова дочка й бабина дочка	35
Не завжди по правді і в суді судять	44
Ненаситний піп	46
Пан та прикажчик	47
Перекотиполе	52
Про вперту жінку	53
Про дідову і бабину дочку та змія	55
Про Івана-дурника	58
Про льоху-козу	62
Розквитався	67
Три сини і батько	69
Убогий та багатий	71
Украдене щастя	81
Як Іванко-дурень з королівною одружився	86
Баба-відьма	95
Калинова сопілка	96
Нещасний Данило	98
Як невістка забрала свекрів скарб	106
Царевичі Васильки	106
Про сімох братів гайворонів і їхню сестру	113
Про бідного шевця, католицьких попів та пресвітера	124
Як опришок віддячився бідному чоловікові	127
Хліб і золото	133
Як жінка дванадцять татар убила	134
В гостях у мертвеця	135

Ненькова сопілка і батіжок	136
Про дурня Терешка	146
Зраду не прощають	148
Три брати	152
Багач за гроші повіситься	153
Торба з діамантами	158
Іванко — цар звірят	160
Грошолоуб	175
Батько й недобрі сини	177
Довбуш карає пана	182
Про невірну дружину	188
Казка про Іваньку-дурачка	197

ЩАСТЯ САМЕ НЕ ПРИХОДИТЬ

Брат у брата на тому світі	207
Про солдата Івана	211
Марійка й баба-відьма	214
Вітрова донька	220
Гайгай	228
Залізноноса баба	235
Кирик	241
Про привида	243
Про чорта і багацьку торбу	244
Орел-беркут	246
Щастя саме не приходить	253
Про Марусю — козацьку дочку	258
Перевертень	263
Дарунок	264
Бог, Христос і диявол	265
Померлий до жінки ходить	266
Як мертвий чоловік ходив	267
Чого мерці ходять і як їх віднадити	268
Про кума	268
Іван Іванович — руський царевич та морське чудерство	269
Про того царя, що був під землею	276
Дівчина і мрець	287

МУДРА БАБА

Мудра баба	291
Гроші — смерть	292
Смерть	294
Бідний чоловік і Смерть	297
Казка про Кощея Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець	299
Смерть, дяк і вояк	308
Козаки і Смерть	314
Життя і Смерть	316
Іван Торбина	318
Солдат і Смерть	322
Дівчина і Смерть	327
Як Смерть ходила	327

ПРО СКУПОГО ЧОЛОВІКА

Живий мрець	331
Про скупого чоловіка	333
Ледача жінка	337
Як Іван «повісився»	337
П'ять братів	338
Наполеглива жінка	341
Про правду і кривду	346
Шепелява Марія	352
Як чоловік хотів повіситись	355

КОРОЛІВНА-УПИР

Королівна-упир	359
Німа цариця	361
Бідний чоловік та його сини	365
Про опира	372
Царівна-опириця	374
Цариця-опирівна, жовнір і чудесний старець	375